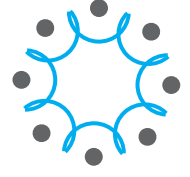


Rüzgara Karşı Yarım Yüzyıl Sosyal Kalkınma

AYŞE KUDAT



KALKINMA
ATÖLYESİ



AYŞEKUDAT

Kalkınmaya Katkı Verenler - 2

Rüzgâra Karşı Yarım Yüzyıl Sosyal Kalkınma: **Ayşe Kudat**
Kalkınmaya Katkı Verenler -2

Yayına Hazırlayan

Ertan Karabıyık

Editör

Celal İnal

Katkı Verenler

Ali Kaplan

Deniz Aldemir

Ercan Eroğlu

Feridun Özgören

Jonathan Brown

Neyyir Berktaş

Serpil Baydağ

Sinem Bayraktar

Yasemin Dut

Proje Koordinatörü

Ertan Karabıyık

Tasarım

Kurtuluş Karasın

www.kurtuluskarasin.com

Baskı ve Cilt

Altan Matbaası / 312 294 8 394

www.altanmatbaacilik.com

ISBN 978-975-98363-4-4

1. Baskı, 1000 Adet

Ankara, Haziran 2014

Kalkınma Atölyesi, 2014



Bu yayının bir kamu malıdır. Kaynak gösterilerek alıntılar yapılabilir, elektronik olarak dağıtılabilir.

Kalkınma Atölyesi

Bilim, Kültür, Eğitim, Araştırma, Uygulama, Üretim ve İşletme Kooperatifi

Dodurga Mah. Poligon Sitesi 30-A, Türkönüt

Çankaya-Ankara

+ 90 541 457 31 90



<http://www.kalkinmaatolyesi.org>

www.facebook.com/kalkinmaatolyesi

[@kalkinmaatolyesi](https://twitter.com/kalkinmaatolyesi)

www.kalkinmaatolyesi.org

info@kalkinmaatolyesi.org



*Servili eşim Jonathan'a...
O, benim için tanrının
gerçek bir armağanı.*

Ailem ve Doğumum	15
Üniversite Eğitimine Başlıyorum	43
Üniversite Bitiminde İhtisas ve Doktora Çalışmaları (1965-1970)	53
Bilimsel Çalışmalarımın Başlaması (1970 -)	75
Uluslararası Göçmen İşçiler İçin Berlin (1971-1976)	101
Türkiye'ye Dönüş ve Kızımın Doğumu (1976-79)	107
Yeni Bir Kıta, Yeni Bir İş: Afrika (1980-1989)	115
Dünya Bankası'nda İlk Yıllar-Kadın, Su, Çevre, Ulaştırma, Sosyal Kalkınma (1989-2000)	127
Sosyal Değerlendirme Şirketi'ni Kurduktan Sonraki Çalışmalarım (2000-2013)	177
Gençler için Sonsöz	219

Editörden...

Kalkınma Atölyesi, yaşamları boyunca sosyal kalkınma çalışmalarında bulunmuş kişi ve kurumları gençlerle buluşturmak, onlara ilham vermek, sosyal kalkınma çalışmalarına katılmalarını desteklemek ve sosyal kalkınma çalışmalarında bir bellek oluşturmak amacıyla *Kalkınmaya Katkı Verenler Gençlerle Buluşuyor, Gençler Sosyal Kalkınmaya Katılıyor Programı*'nı uygulamaya koymuştur. Bu program altı aşamadan oluşmaktadır; (1) sosyal kalkınma çalışmalarında bulunan farklı meslek grubundaki kişilerin ayrıntılı hayat hikâyeleri ile sosyal kalkınma çalışmalarında yer almış başarılı kişi ve kurumların hikâyelerinin yazılması, (2) bu kişi ve kurumların gençlerle buluşturulması, (3) gençlerin çalışma ziyaretleri ve (4) eğitim kamplarına katılması, (5) gençlerin sosyal kalkınma platformunda buluşması, onlara istihdam alanakları yaratılması ve (6) ileri yaştaki sosyal kalkınma profesyonellerinin kalkınma süreçlerinde bulunmalarının sağlanması .

Programın birinci aşaması gönüllülerle birlikte hikâyelerin hazırlanmasından oluşmaktadır. Süreç, hayat hikâyesi yazılacak olan kişilerin yaşam evrelerinin ortaya konulması, bu kapsamda detaylı bir soru listesinin oluşturulması ve başta yazar olmak üzere birlikte yazma, düzenleme sürecinin tamamlanmasıyla gerçekleşmektedir. Bunun ardından metnin görselleştirilmesi, tasarımın yapılması, editörlük çalışması ve basımın gerçekleştirilmesi yer almaktadır. İkinci aşamada, hayat hikâyelerini gençlerle buluşturma ve gençleri sosyal kalkınma çalışmalarına katılma konusunda cesaretlendirme çalışmaları yer almaktadır. Üçüncü, dördüncü ve beşinci aşama ise, gençlerin yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası sosyal kalkınma çalışmalarına katılımını teşvik etmek, gençlere ilham vermek ve mümkün olduğunca onların sosyal kalkınma alanında istihdamlarına destek olmak ve çeşitli olanakları onlara sağlamaktır. Ayrıca altıncı aşamada kalkınmaya katkı veren ileri yaştaki profesyonellerle buluşan gençler arasında sürdürülebilir bir iletişim ağı oluşturmak hedefler arasında yer almaktadır.

Ayşe Kudat, Kalkınma Atölyesi için çok özel biridir. Atölye fikrini ilk tartışmaya başladığımız 2002 yılında kendisine bir mektup yazarak ulaştık ve sosyal kalkınma sürecine farklı bir örgütlenme yaklaşımıyla girerken kendisiyle tanışmak istedik. İstanbul'da Üsküdar'daki evinde bizleri kabul etti ve kendisiyle ortaklık ilişkimiz tam 12 yıldır devam ediyor. Bu süreçte bizlere verdiği her türlü desteği hâlâ sürdürüyor ve 2005 yılından itiba-

ren de Atölye'nin resmi ortağı konumunda bulunuyor. Aslında 12 yıllık bu birliktelik, ondan aldığımız her türlü destekle, yeni fikirler, üretebilme ve başarabilme heyecanı ile çalışma azmi, Kalkınmaya Katkı Verenler Programı'nı gençlerle buluşturabileceğimizi de gösteriyor.

Ayşe Kudat'ı, bilim dünyasına getirdiği yenilikler, çok boyutlu düşünme, çalışma tarzı ve disiplini, profesyonel yaşam dışındaki hobileri, ilgi alanları, açıksözlülüğü, gönül insanı olması ve cömertliğiyle ilham alınacak biri olarak görüyoruz. Bizler ondan ilham aldık, almaya da devam ediyoruz.

Bu kitap uzun bir süreçte hazırlandı. Zaman zaman Ayşe Kudat'ı çok yorduk. Gece gündüz demeden isteklerimizi yerine getirdi. Ancak bu yorgunluğu bizlere hiç belli etmedi, hiçbir zaman yakınmadı. Bizlerin taleplerini hem zamanında hem de titizlikle yerine getirdi. Bu kitabın hazırlanma süreci bile kendisinden ilham alınacağını bizlere gösterdi.

Görsel materyallerle birlikte uzun bir sürede ortak bir emekle hazırladığımız bu kitabı değerlendirme yaklaşımıyla okumanızı, görüşlerinizi bizlerle ve çevrenizle paylaşmanızı, eleştirilerinizi mutlaka bizlere yazmanızı istiyoruz. Birlikte daha etkili, daha güzel çalışmalar yapalım. Sizlere keyifli okumalar diliyoruz.

Celal İnal
1 Mayıs 2014, Ankara

Teşekkür...

Yetmiş yıllık bir yaşam ve elli yıllık bir çalışma hayatının öyküsünü yazmaya kalkışacağım, bir kahve falında çıkmış olsa çok gülerdim. Böyle bir işe kalkışmaz, kalkışamazdım. Nereden başlayacağımı, öyküye nerede nokta koyacağımı kestiremezdim. Ayrıca, bu öykünün genç sosyal bilimcilere ve sosyal kalkınma çalışmalarına katılacak gençlere yardımcı olabileceğini asla düşünemezdim. Geçen yıl, yaklaşık on yıl önce sosyal kalkınmaya katkıda bulunmak için kurulmuş olan Kalkınma Atölyesi'nin yöneticisi ve yakın dostum Ertan Karabıyık, telefon ederek benim çalışmalarımı bir kitapta özetlemek istediklerini söylediği zaman da konunun üstünde fazla düşünmemiş, birilerinin bu kitabı yazacağını, benim de okuyacağımı farz etmiştim. Ben yayınlarımı ve raporlarımı vereceğim, genç sosyal bilimciler de bunları bir araya getirecek diye düşünmüştüm. Ertan olmasaydı bu işe kalkışmazdım. Ayrıca, Atölye'nin gönüllü katılımcılarının benimle uzun saatler görüşerek bir belge oluşturacaklarını sanıyordum. Ne var ki daha işin başlangıcında son 20 yılımı verdiğim sosyal değerlendirmeler hakkında yeterli yayın hazırlanmamış olduğunu ve yapılanları bir başkasına anlatarak anlaşılması kolay bir kitabın hazırlanamayacağını anladık. Ertan'a, benim çalışmalarına önem verdiği, gençlere ve sosyal bilimcilere yol gösterici olabileceğini düşündüğü için teşekkür ederim. Ayrıca, bana kitabın metninin hazırlanmasında yol gösterdiği ve birçok belge ve görseli bir araya getirerek uzun süre kitap üzerinde çalıştığı için kendisine minnettarım.

Kitaba birçok dostum katkıda bulundu, çalışmalarım hakkında fikirlerini yazdılar. Profesyonel yaşamımda birlikte çalıştığım ve benim hakkımda yazı yazan; Ata Murat Kudat, Murat Dinçmen, Andrew Cohn, Ece Sanal Kılıçözlü, Refik Budak, Senem Ward Kudat, Ahmet Akyürek, Nadia Youssef, Şahin Tekgündüz, Mine Sabuncuoğlu, Sina Baydur, Helen Abazzi, Anand Seth, Hasan Tuluy, Sadık Avcı, Janis Bernstein, Lütfi Bilir, Bülent Özbilgin, Jonathan C. Brown, Stan Peaboy, Nezih Kuleyin, Nilufar Agamberdi, Nan Freeman, Kutlu Oben Çınar, Feridun Özgören, Abdulmenaf Şeker, Çağlar Keyder, İsmet Yalçın, Ülkü Ayvalıklı, Didem Ayvalıklı Sivri. Bazılarını 20-30 yıldır görmediğim bu dostlarımin her birine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Bu kitabı yazmanın tek ve en zevkli yönü dostlarımdan gelen notları okumaktı.

Kitabı 2013 yılının ilk aylarında hazırlamaya başlamıştım. Ne var ki o yıl inanılmaz bir iş yükü altındaydım ve sonuçlandırmak zorunda olduğum farklı

konularda ve pek çok sayıda rapor ve kitap vardı. Önceleri günde bir sayfa yazarsam ‘damlaya damlaya göl olur’ diye düşünürken Eylül gelip çattığında aldığım yol oldukça kısaydı. Bunun üzerine eşim Jonathan C. Brown, “Sen sabahları bana belli konuları anlat, not alıp yazayım, sonra çevirisi yapılır,” dedi. Yazmak istediğim dönem, eşimin, Dünya Bankası’nın Çevre ve Altyapı bölümünün başkanı olduğu, benim ve ekibimin de bu bölümün eski Sovyet ülkelerine vereceği kredileri oluşturmaya yardım ettiği 2000’li yıllar idi. Bu yıllara ait bölümlerin bazı yerlerinin ilk müsveddesi bu şekilde hazırlandı. Jonathan’a bu inanılmaz yardımı için teşekkür ederim.

Feridun Özgören’in dostane tenkit ve teşvikleri olmasa kitabı bitirmem söz konusu olamazdı. Feridun, Deneme Lisesi arkadaşlarımdandı. 50 yıl birbirimizi görmemiştik. 2013 Ocak ayında Facebook vasıtasıyla kendisine ulaştım. Bir süre yazıştıktan sonra tekrar bir araya geldik. O ‘Aksakal’ olmuştu, ünlü bir san’atçı idi. Ailecek bir araya geldikten sonra evim de onun eserleriyle bezendi. Ona çalışma öykümü yazdığımı söylediğimde yardımcı olmak istedi. Ben yazdım, o okudu, düzeltti, sorular sordu, ben soruları yanıtladım, düzeltmeleri yaparken yeni sorunlar buldum, tekrar geri gönderdim, tekrar okudu, tekrar önerilerde bulundu. Böylece üç dört kez metnin üstünden geçtikten sonra Feridun Türk Dil Kurumu kurallarına göre birçok harfi şapka (inceltme/uzatma işareti) kullanarak yazmak gerektiği konusunda ısrar etti, ısrarını kanıtlamak için de belgeler gönderdi. Böylece başlayan şapka olayı da önce onun düzelttiği şapkalı harflerin üstünden geçmemi, sonra da şapkalanması unutulmuş harfleri bularak onları da şapkalamamı gerektirdi. Bu kadar uzun bir metnin üstünden bıkıp, usanmadan geçmesi, bana cesaret vermesi, yazımı bitirmem için yüreklendirmesi unutulamaz. Herhalde böyle bir yardımı alabilmek için yarım asırlık dostluklar gerekiyor. Feridun’a yardımları ve desteği için gerekli şükran sözcüklerini bulmam son derece zor.

Kitabın hazırlanması sürecinde okuyarak, görüş bildirerek destek veren editör Celal İnal’a, Ercan Eroğlu’na, Neyyir Berktaş’a, Yasemin Dut’a, Sinem Bayraktar’a, Serpil Bağdağ’a, Ali Kaplan’a, tasarım sürecinde bütün taleplerimizi karşılayan Kurtuluş Karaşın ve yardımcısı Deniz Aysel Aydemir’e, basım işini titizlikle yapan Altan Matbaası çalışanlarına ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayşe Kudat,

Nisan 2014

West Virginia, Happers Ferry, ABD

Sunuş...

Bu kitabı hazırlarken meslek yaşamımın her döneminde rüzgâra karşı çalışmış olduğumun bilincine vardım. Hiçbir antropolog uluslararası işçi göçleriyle ilgilenmezken bu konuya odaklanarak büyük bir ekip kurdum ve önerdiğim politika ve yasal düzenlemelere gösterilecek direnci azaltmak için bugüne kadar yapılmamış kapsamda nicel araştırmalar yaptım ve onları çeşitli bilim dallarında uzman insanlarla birlikte çalışarak çözmeye çalıştım. Konulara her zaman toplumsal sorunların çok boyutlu oldukları bilinciyle yaklaştım. Sosyal antropologlar arasında yaygın olan derinlemesine nitel yöntemleri nicel verilerle destekledim. Düşük ücretle çalışmaya razı olan geçici işçileri ülkelere ‘misafir’ olarak dâvet ederek sermayedara yüksek kazanç sağlamayı amaçlayan Avrupalı ‘ev sahipleri’ne iş ve konut sektörlerinde yaygın olarak mevcut olan ayrımcılığı önlemenin yararlı ve mümkün olduğunu belgeledim.

Kadın emeğinin ekonomik değerinin yok sayıldığı dönemlerde bu değer üzerine dersler verdim ve özellikle gelişen ülkelerde kadının kalkınmaya daha etkin katılmasını sağlayacak çalışmalar ve uygulamalar yaptım. Örneğin, tarım sektörünün gelişmesi, yeni ürün türlerinin ve verimi artıracak yöntemlerin tanıtılması için ilgili bakanlık ve kuruluşların kadın çiftçileri dışlamasının nedenlerini saptayıp, bunları giderici politikalar ve yatırımlar geliştirilmesine katkıda bulunmaya çalıştım. Bu kapsamda, 1985 BM Dünya Kadın Konferansı’nın koordinatörlüğünü yaparak, tüm dünya ülkelerinin hemfikir oldukları ve kadının eşit koşullarda ve barış içinde kalkınmaya katılması konusunda gerekli ve ileriye dönük tedbirlerin geliştirilmesi için uzun süre çaba verdim. Ulaştırma Bakanlığı’nda çalışan ilk antropolog olarak, yapılan yolların yoksullara yararlı olması ve kadın işçilerin de bu yolların inşaatında çalışması için çaba göstererek şimdi ‘ulaştırma antropolojisi’ denilen bir dala imza attım. Gerek feminist hareketin gerekse kadın ve kalkınma çabalarının erkekleri dışlaması ve insan ticareti ve şiddet gibi konuların erkekler için de söz konusu olmasını görmezden gelmesi nedeniyle adına ‘meninist’ dediğim bir anlayışla erkeklerin ve erkekliğin sorunlarını araştırdım.

Seçtiğim konular genellikle yoksulluk odaklı idi. Yoksul ve mağdur insanların sorunlarının ortaya konulup giderilmeye çalışılması, ‘düzen karşıtı’ olarak algılanan ve sermayenin ve onu temsil eden siyasi sistemin işine gelmeyen bir anlayıştır. Tersine, kurulu düzen boynu bükük, itaatkâr, ucuz

işgücü kullanarak, sistemi sarsmadan, siyasi istikrarı bozmadan zengini ve güçlüyü daha da güçlü hâle getiren bir yolu seçmiştir. Bu sistem içerisinde sermaye ile siyasal iktidar uyum içerisinde hareket ederek karşılıklı konumlarını kuvvetlendirirken kazançları daha âdil bir biçimde paylaşmayı gerektiren uygulamaları mecbur olmadıkça desteklemezler. Bu nedenle insanları yoksulluk ve mağduriyetten az da olsa kurtarmak için yapılan her çaba rüzgâra karşıdır.

Gerek yasalar, gerekse düzenlemeler veya yatırımlarla ilgili olarak atılacak adımların sosyal etkilerini saptamak ve ortaya çıkabilecek sosyal riskleri giderici tedbirler almak, benim de içinde olduğum az sayıda insanın 1990'ların sonlarına doğru ortaya attığı bir yaklaşımdır. Ne var ki, bu yaklaşımın oluşturulduğu kurum içerisindeki yönetici ve uzmanların çoğunluğu sosyal değerlendirmenin kalkınma çabalarının önemli bir aracı haline gelmemesi için büyük rüzgârlar estirmeyi tercih etmişlerdir.

Günümüzde, büyük yatırımların çevre etkilerinin incelenmesi bazı şirketlere kazanç sağlayan, sermayenin para karşılığı bu şirketlerden olumlu görüş aldığı ve olumlu raporlarla girişimlere destek bulduktan sonra bu raporların rafa kaldırıldığı bir döneme gelinmiştir. Bu çevre raporlarının önerdiği çevreyi koruyucu önlemlerin hiçbiri alınmaz ve çevreyi korumak için gerekli masraflar yapılmaz. Sosyal etki çalışmaları için durum daha da vahimdir. Devletlerin birçoğu şekilsel bile olsa yatırımlar için çevre raporu gereksinimi koyarken, bu konuda hazırlanan sosyal raporla ilgilenmezler. Sosyal raporları genellikle verecekleri krediler için şart koşan uluslararası bankalar ise, bu raporların üstünkörü hazırlanmasından şikâyetçi olmadığı gibi, bunların içerdiği sosyal riski azaltıcı eylem planlarının uygulanmasını da izlemediklerinden bu planların da bir etkisi olmamaktadır. Bu yerleşik düzeni koruyucu tutumun yaygınlığına, onun yarattığı rüzgârların şiddetine rağmen, planlanan yasa değişikliklerinin, düzenlemelerin, devlet veya özel sektör yatırımlarının sosyal değerlendirmesini yapmak önceden düşünülemez sonuçlar yaratabilir ve bu sonuçlar düzeni alt üst etmeden de yoksullar için yararlı olabilir. Örneğin, eski Sovyet ülkeleri bağımsızlıklarına kavuştuklarında iflâs durumunda idiler. Buna rağmen, devlet hizmetleri parasız sunuluyor, para olmadığı için de hizmet verilemiyordu. Azerbaycan ve diğer ülkelerde içme suyu bedava idi, ama su bazen geliyor, çoğu zaman kesiliyordu. Tüketiciden su parası alınarak sistemin onarılması önerildiğinde, siyasi iktidar halkın karşı çıkacağı düşüncesiyle parasız su vermeyi sürdürebileceğini sanıyordu. Oysa yaptığım sosyal de-

ğerlendirme, içme suyunun düzensiz verilmesinin büyük bir maliyeti olduğunu ve yoksul kesimin zenginlerden dört kat daha fazla fiyatla suyu başka yollarla temin ettiklerini gösterdi. Ayrıca, parasız su özellikle zengine yarar sağlıyor ve bu kesim içme suyu ile geniş bahçelerini suluyor, bostanlarına bakıyordu.

Dünyanın birçok ülkesinde yoksullar için yapılıyor gibi gösterilen birçok faaliyet ve yatırım aslında sermayeye kâr sağlayarak mevcut düzeni perçinlemektedir. Bazı ülkelerde sermayedarlar halk aleyhine atılan adımların kendi konuları için risk yaratabileceğini görmeye başlamışlardır. Bu nedenle, birçok dev yatırım firması finansman riski konusundaki çalışmalarına ilâveten, sosyal riskler konusunda da değerlendirme yapmaya başlamıştır. Günümüzde halktan esen bir rüzgâr da oluşmakta ve bu bizlere hem büyük sorumluluk yüklemekte hem de büyük imkânlar yaratmaktadır. 400 milyon euro harcanarak yapılan büyük bir barajın inşaatı bittiğinde evleri su altında kalacak olan insanlar evlerini terk etmeyi reddederler ve mahallî yönetim bu insanları zor kullanarak evlerinden atmayı göze alamazsa, elektrik üretiminin başlatılmadığı her gün şirket için büyük parasal kayıplara yol açar; bu nedenle sermayedarın yatırım yaptığı yöre halkıyla ilgili karşılaşacağı sosyal riskleri inceletmesi ve davranışlarını bu riskleri azaltıcı şekilde ayarlaması giderek sık görülen olgulardır. Ne var ki dünyanın birçok ülkesinde hızla büyüyen gelir ve fırsat eşitsizlikleri ve bunlara imkân sağlayan yolsuzluklar, kurulu düzeni benimsemiş hükümetlerin, karşılaşacakları sosyal riskleri görmelerine engel olabilmektedir. Bu düzenlerin yarattıkları yandaş rüzgârlar hâlâ fırtına gibi esmekteyse de, genç sosyal bilimcilerin bu rüzgârlara karşı bilimsel nitelikte sosyal değerlendirme yapabilmelerini sağlayabilecek yaklaşım ve yöntemleri geliştirmelerinde fayda vardır. Bu kitap içinde özetlediğim birkaç örneğin kendilerine yardımcı olmasını dilerim.

AYŞE KUDAT



Ailem ve Doğumum

1944-1964

İlk yirmi yılın kısa özeti

Doğduğum yıl Türkiye hâlâ dünyayı sarsan savaşlar ve bunların yarattığı sıkıntılar içindeydi. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, savaşta tarafsız kalan altı Avrupa ülkesinden (İrlanda, İspanya, Portekiz, İsviçre, İsveç ve Türkiye) yalnızca Türkiye son anda ve ben doğmadan hemen önce sembolik olarak savaşa girmiş, altı hafta sonra da Almanya'ya karşı olan savaş sona ermişti. Türkiye 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile yaptığı askerî anlaşmanın kurallarına titizlikle uyarken, karşı cephede yer alan Almanya ile yaptığı ticârî anlaşmaları da sürdürmüştü.

Mihver Devletlerin 1941 yılı ortasında Balkanları işgâl edip, Alman ordusunun Bulgaristan sınırına yerleşmesi babamın askere ilk çağrılmasına denk gelmişti. Hitler'in Ortadoğu ve Türkiye'ye mi, yoksa Batı'ya mı yöneleceği konusunda tahminler ileri sürülürken, dolaşan bir rivayete göre de Hitler İnönü'ye bir mektup yazarak Türkiye'ye saldırmayacağı teminatını vermişti. Hitler'in İnönü'ye verdiği bu güvence Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması için önemli bir zemin oluşturmuştu.

Babamın ve meslektaşlarının Yahudi soykırımını gerçekleştiren Hitler'e karşı bir tutumu ancak seneler sonra sergileyebilmelerinin bir sebebinin de, Hitler'in İnönü'ye vermiş olduğu bu güvence mektubu olduğu düşünülebilir. Milyonlarca Yahudi'yi katleden Hitler'in zulmünden kaçıp Türkiye'deki hukuk fakültelerinde hoca olarak görev yapan Yahudi profesörlerin çokluğuna rağmen, aynı hukuk ortamında olan babamın ve arkadaşlarının Hitler'i anlamalarındaki bu gecikme ilginçtir. 15. yüzyıldaki İspanyol Engizisyonu'ndan sonra ülkelerini terk etmek zorunda bırakılan Yahudilere kucak açan Türkiye'nin 20. yüzyılda da bu kez Hitler rejiminden kaçan Yahudilere kucak açmış olması ancak bir iftihar vesilesi olabilecek iken, yaşatılan dehşet hakkında fazla konuşulmamış, bunlar ancak uzun yıllar sonra yaşamımızın bir parçası olabilmisti.

Savaşın yazgısının değişmeye başlamasına karşın annem ile babamın evlendiği 1943 yılı Almanya ve Türkiye arasında sıkı ekonomik işbirliğinin sürdüğü bir yıldır. 1943'ün Ocak ayında Churchill'in Roosevelt'le görüşmek için Casablanca'ya giderken Türkiye'yi ziyaret etmesi, İnönü'yü savaşa girmemek düşüncesinden vazgeçirmekte başarısız olmuştu. Türkiye, yeteri kadar askeri yardım almadıkça kesinlikle savaşa katılmayacağını Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu aracılığı ile müttefiklere söylemiş ve babam da bu durum nedeniyle rahat bir nefes almıştı. Daha önce çok kez askere çağrılmasının ortaya çıkardığı meslekî ve ailevî zorlukların yaşanmayacağı bir barış ortamı umudu onu sevindirmişti.

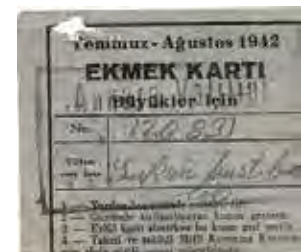
Hitler'in zulmünden kaçıp Türkiye'deki hukuk fakültelerinde hoca olarak görev yapan Yahudi kökenli profesörlerin çokluğuna rağmen, aynı hukuk ortamında olan babamın ve arkadaşlarının Hitler'i anlamalarındaki bu gecikme ilginçtir.



1943'ün sonlarına doğru savaşın yönü belli olmuş ve ben doğduktan hemen sonra da, 1944 ortalarında, güçlü Alman kuvvetleri hâlâ Batı cephesinde olmalarına rağmen tüm diğer gelişmeler Türkleri tehlikesiz görülen bir savaşa -çok kısa bir süre için bile olsa- girmeye sevk etmişti. 1944 yılında Alman kuvvetleri Balkanlar'dan çekilmeye başlamıştı. Son olarak, hava saldırısı tehlikesi geçince, 2 Ağustos'ta Türkiye, Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmişti. Almanya'ya Türk ihracaatı durmuş ve Ankara'daki Nazi diplomatlar sınır dışı edilmişti. Daha önce ticarî ilişkilerimizin olduğu bu ülkeyle diplomatik ilişkilerimizin kesilmesinin nedeni İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Almanya ile savaşa girmemizdir.

İkinci Dünya Savaşı ailemi büyük ölçüde etkilediğinden benim yaşamımı da şekillendirmiştir. Ailemizdeki neredeyse herkes savaş döneminde askerlik yapmış ya da savaşa gitmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, neredeyse son ana kadar savaş dışı kalmayı becerebilmiş, fakat çok ciddi bir ekonomik bunalıma girmiştir. Dünyada hüküm süren ekonomik bunalım Türkiye'yi de etkisi altına almış, kıtlık baş göstermiştir.

Bu zorlu günlerden herkes gibi benim ailem de etkilenmişti. Annem ailemizin, özellikle Eskişehir’de kalan ana, baba ve kardeşinin kıtlık ve karne sistemi nedeniyle yaşadıkları sıkıntıları hep anlatırdı. Babam, annemle evlendiği 1943 yılında ve öncesinde birkaç kez yedek subay olarak askere gitmişti. Bu nedenle de Ankara’ya yerleşmiş olan annem ve babam karne sisteminden daha az etkilenmişlerdi. Doğumumu izleyen ilk yıllarda bu tür sorunlar gittikçe azaldığından çocukluğum giderek artan görelî bir refah içinde geçmiş sayılır. Örneğin, ailem ben ilkökula başlamadan Bahçelievler’de mütevâzî bir ev yaptırabilmişti. Ben liseyi bitirene kadar bu evde yaşadık.



İkinci Dünya savaşı esnasında
ekmek kartı.



Bebekken.... 1944, Ankara



Babamın babası Ömer Ağa ve eşi Emine Hanım

Annem, babam ve ben
Ankara, 1944

Babamın babası Ömer, o zamanlar bölgenin merkezi olan Sivas Divriği'de Humulu adlı bir köyün ağasıymış. Zenginliği nedeniyle kasabada da toprakları varmış. Bölgedeki aşiretler arasındaki çatışmalar ve Ruslarla olan savaşlar köy topraklarının muhafazasını zorlaştırdığından, sadece Divriği içindeki toprakları ekerek geçinir olmuş. O zamanlar okuma-yazma bilen az sayıda insandan biriymiş. Kansı Emine de ağa hanımı olduğundan Emine Hatun olarak anılır ve toplumda sözü geçermiş. Birinci Dünya Savaşı çıktığında çok yaşlılar ve ağalar dışında herkes savaşa çağırılmış ve devam eden yenilgiler neredeyse çocukların bile orduya alınmasına neden olmuş. Okur-yazar olduğundan Ömer dedem evrak işlerinden sorumlu tutulmuş. Bir gün eve gelerek Sivas'a çağrıldığını söylemiş ve Emine Hatun'un hazırladığı çıkını alarak gitmiş. Ömer'den yıllarca haber alınmamış ve Emine Hatun parasal güçlükler içerisinde çocuklarına bakmaya çalışmış. Bir gün Emine Hatun okur-yazar olduğundan yardım için orduya davet edilmiş ve yıllarca evrak düzenleme ve hazırlama konularında görev yapmış.

Emine Hatun beş yıl görmediği kocasının öldüğüne inanmış, sonra da İngilizler tarafından esir alınarak Suudi Arabistan'a sürgüne gönderildiğini öğrenmiş. Savaşa giderken boylu-poslu, yakışıklı bir erkek olan Ömer Ağa bir süre sonra kurumuş, incelmış ve kör olarak geri gelmiş. Bütün güçlüklerle rağmen Emine Hatun ekip biçmeye devam etmiş, ancak o zaman kuraklık beş yıl kadar sürmüştü. Son yıl ancak borç alarak ektiği tohum kadar ürün

alabilmiş. Konu komşu acıdıklarından arada bir onlara yiyecek verirlenmiş. Tüm çiftçiler hayvanlarını doyurabilmek için buğdaylarını kökünden kesmeye başlamış. Kuraklığa rağmen yakınları Ömer Ağa'nın karısından hâlâ ağılık yapmasını beklermiş. O ise dört çocuğuna bakabilmek için arada bir akrabalarından yardım görür, fakat çoğunlukla kendi çabalarıyla ailesini geçindirirmiş. Elllerinde para-pul kalmamasına rağmen Ömer Ağa'nın evi misafirle dolar taşarmış. O da Emine Hatun'dan ikramda bulunmasını istemiş. En sonunda son ineklerini de satarak ikram etmişler ve verecek bir şeyleri kalmamış. Misafirler gelmeye devam ettiğinde Emine Hatun mutfığa saklanır, ne yapacağını, ne ikram edeceğini bilemezmiş.

Ölümünden önce bizimle kalmaya geldiğinde, Emine ninem kocası Ömer Ağa'nın son nefesine kadar misafirperverliğini ve yardımseverliğini elinden bırakmadığını anlatmış. Babam da dedeme çekmiş ve ondan gördüklerinden öğrenmiş olmalı ki, o da yaşamı boyunca yüzlerce akrabayı himâye etmiş, evde misafirler için sürekli yemek pişirilmesini istemiş ve her tanıdığı insana yardımcı olmaya çalışmış.

Emine Hatun'un okur-yazar olması, Ömer Ağa'nın ölümünden sonra ticaret yapmasına yardımcı olmuş, İstanbul'dan aldığı kumaşları Divriği'de satarak çocuklarını geçindirmeye çalışmış. O zamanlar bu işler için İstanbul'a gidip gelmesi bir buçuk ayı bulurmuş.

Çocuklarından birini yanına alır, diğerlerini de Ömer Ağa'nın kız kardeşi-ne bırakmış. Bu işe atılmasının, ticaret öğrenmesinin ve ticaret yapmaya cesaret edebilmesinin bir nedeni de, Ermeni olayları sırasında mağaralara saklanan ve tacir olan Ermeni ailelerine yardım etmesiymiş.

Ninem Emine Hatun her sabah onlara gider, verdikleri kumaşları kasabada satar, kazanılan parayla aldığı yiyecek içecekleri de onlara taşımış. Günün birinde yakın dostu olan bu Ermeni aileleri mağaraları bırakarak göç etmeye zorlanmışlar ve Emine Hatun bir daha onları görmemiş. Ermeni tüccarlar bölgeyi terk ettikten sonra, Emine Hatun kumaşları İstanbul'dan kendi gidip alarak ticaret yapmaya başlamış. Zaten tek başına geri kalan topraklarını işlemesi çok zormuş, ama çocuklarını geçindirmek için bir şekilde para kazanması da gerekiyordu.

Ailenin adı bir tarihe kadar Humullu imiş, ama soyadı kanunu çıkınca babam geçici olarak Kudat soyadını istemiş. Ankara, Sivas, Divriği yazışmaları çok uzayıp Sivas'tan gelen cevap gecikince babam geçici olarak aldığı Kudat soyadını değiştirmekten vazgeçmiş, ama baba tarafından diğer akrabalarımızın soyadları Humullu olarak kalmış.



Genç kızken sık sık balolara katılırdık. Babamla katıldığım bir balo - Ankara, 1960

Sevgili babam

Babam Divriği’de, ailesinin savaşı izleyen dönemdeki yoksulluğu nedeniyle eğitimi zorluklar içinde sürdürüyormuş. İlkokulu bitirdiğinde Sivas valisi Divriği’yi ziyaret ederken babamdan bir konuşma hazırlamasını istemiş ve hazırlanan konuşmayı beğendiği için eğitimine devam etmek istiyorsa Sivas’a geldiğinde kendisini görmesini söylemiş. O zamanlar valiler arada bir kasabalara gelir ve devletin yardım edebileceği çocukları seçerlermiş. Bu çocuklardan ne meziyetleri varsa göstermeleri istenirmiş. Anlaşılan

babam o zamanlar müzakere, şiir okuma, tebliğ yazma gibi konularda yetenekli olduğundan, ondan da bir konuşma hazırlaması istenmiş. Emine Hatun babama yeni kılık-kıyafet, kalın bir kumaştan da bir çanta dikmiş. Kasabadan bir başka çocukla yola çıkan babama yeni giysilerini son dakikaya kadar çantada saklamasını, hiç kimseye yeni giysileri olduğunu hissettirmemesini, çantasını hep başının altına koyarak uyumasını, eşkiyaya dikkat etmesini ve ayakkabılarını da son ana kadar giymemesini sıkı sıkı tembih etmiş. Babam Sivas'a yaklaşırken nehirde yıkanarak, yeni giysileri giymiş ve valinin yanına çıkmış. Önce onu tarım meslek okuluna yerleştirmişler, nefret etmesine rağmen mezuniyetine kadar dişini sıkmış. Sonra liseye gitmek istediğini bildirerek daha büyük bir şevkle okumaya başlamış.

Babam onuncu sınıfa geldiğinde Ankara Hukuk Fakültesi kurulmuş ve bir defaya mahsus olmak üzere lise mezunu olmadan da imtihanla talebe alınacağı ilan edilmiş. Bu arada Almanya'dan kaçan Yahudi hukuk profesörlerinden birçoğu Türkiye'de öğretmenlik yapmaya gelmiş. Babam bunları hatırlar ve bize de anlatırdı. Bu anlattıklarından etkilenmemek imkânsızdı.

Doktoramı bitirdikten sonra
babamla birlikte



Tüm bu zorluklar ailemizin hayata daha sıkı sarılmasını sağladı. Fakülte imtihanını kazanan babamın maddî imkânı olmadığından bir bey onu hi-mayesi altına almış. Bu bey de o yıllarda fakültede hocalık yapan ve Bülent Ecevit'in babası olan kişiymiş. Bu hoca daha sonra Merkez Bankası'nda Banka Meclisi Üyeliği de yapmış. Babam Ankara Hukuk Fakültesi'nin ilk mezunlarından. Babamın sınıf arkadaşları arasında Demokrat Parti döneminde çok önemli mevkilere gelen insanlar vardı. İnönü'nün ve babamın fotoğraflarına ilaveten o dönem talebelerinden bazılarının fotoğrafları da hâlen evimde asılıdır.

Savaşın bitimine yakın Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya müttefik olmasına önem verilmiş ve bu yolla toprak bütünlüğünü korumak amaçlanmıştır. O zamana kadar zaten yaygın olan İngiliz ve Fransız hayranlığı babamın bu ülkelere ve özellikle de onların hukuk sistemlerine ilgisini çekmiş. Daha sonraki yıllarda, evli ve çocuklu olmasına rağmen uzunca bir süre için devlet bursuyla Fransa'ya gitmiş, hem dil öğrenmiş hem de daha sonraları çok zamanını verdiği maddî ve manevî tazminat hukukunu incelemiştir. Bu konulardaki kitapları gece ev sakinleri uyuduktan sonra yazdığından uykusu gelmesin diye kendine bir arkadaş aradığından beni minicik yaşında ayakta tutar, bana da öğretecek bir şeyler bulurdu. Yaşamıma baktığımda babama çok benzediğimi görüyorum. Geç saatlere kadar sıkılmadan çalışıyorum. Sanırım bu çalışma temposu küçüklüğümde geç saatlere kadar uyanık kalmamdan, yani babamdan kaynaklanıyor.

Ben doğduğumda hâlâ askerlik görevini yapmakta olan babam savaşın sona ermesinden sonra serbest mesleğe atılmayıp, Maliye Bakanlığı'na girmiş ve o zamanlar Maliye'ye bağlı olan Hazine'de avukat olmuş. Meslek hayatı boyunca ağaların Hazine'den yasadışı yollarla aldığı toprakları geri almak için mücadele ettiğini ve her gece evdekiler uyuduktan sonra dosyalar üzerinde çalıştığını çok iyi hatırlarım. Devlet hizmetinin yanında beş adet çok kapsamlı hukuk kitabı yazmış, maddî ve özellikle manevî tazminat konularını Türkiye'ye bu kitaplarla tanıtmıştır. Bu konuda çıkan kanunlar onun bu çalışmalarına dayanır. Emekli olduktan sonra da mahkemelere bilirkişi sıfatıyla danışmanlık hizmeti vermiştir.

Annemin babası Fikri Efendi ve eşi

Annem ülkenin her bir köşesine dağılmış son derece geniş bir aileden gelmiştir. Annemin ailesinin Osmanlı İmparatorluğu'na gelişini ve aile bireylerinin çeşitli yerlere yerleşmelerini bu kitapta özetlemek bile mümkün değildir. Annemin baba tarafı kabileler halinde Kırım'dan İstanbul'a gel-



Anneannem ve ben



Çalışma masamın yanında çok sevdiğim torunum

Yaşamıma baktığımda babama çok benzediğimi görüyorum. Geç saatlere kadar sıkılmadan çalışıyorum. Sanırım bu çalışma temposu küçüklüğümde geç saatlere kadar uyanık kalmamdan, yani babamdan kaynaklanıyor.



Anneannem

mişler ve kendilerine hem Asya hem de Avrupa yakasında topraklar ve işyerleri verilmiş. Geldikleri yerlerde zengin olan bu büyük kabile, yüklü miktardaki altınlarını giysilerinin içine dikerek beraberlerinde getirmiş. Kabilenin bir kolu da Sam-sun'a yerleşmiş.

Annemin babası, İbrahim Fikri Efendi, Fransızca bildiğinden üç yıllığına İsviçre'ye gönderilmiş ve orada hem para basmayı hem de saat tamir etmeyi öğrenmiş. 1912 Balkan Savaşı'ndan dönerek ailesinin yanına yerleşmiş ve 1914 yılında, 25 yaşındayken, o zaman 19 yaşında olan anneannemle evlenmiş. Görücü usulüyle evlenilen o dönemde, benim 'bababa' dediğim, yakışıklı, diğer zenginler gibi bastonla yürüyen dedem anneanneme pencereden gösterilmiş. Evlenmelerinin haftasında Birinci Dünya Savaşı ilân edildiğinden bababam askere çağırılmış. Gerek annemin gerekse babamın ailesinin her ferdi savaşlardan nasibini almış.

O zamanlar İçişleri Bakanı olan Talât Paşa akrabaları olduğundan büyük dedem, bababamın cepheye gönderilmemesini ricaya gitmiş. Talât Paşa Balkan Savaşı'ndaki kayıplardan dolayı elinde olsa tüm ağaçları bile asker haline getireceğini ve bu nedenle bababamı bir süre daha cepheye tutması gerektiğini söylemiş. Bababam cepheden sağ salım dönerek Paşa'ya kâtip olmuş.

Bababamın babası Numan Efendi hacca gitmiş, çok görgülü ve okumuş bir zenginmiş. Oniki odalı konağında kitap okuma geceleri yapılır ve misafirler selamlık bölümünde yatıya kalırmış. El yazması kitapların çoğu kıymetli eserlermiş. Daha 58 yaşında iken sokakta gördüğü çocuklu bir hanımefendiye yardım etmek için çok uzun saatler sokakta kaldığından soğuk algınlığından ölmüş. Öldüğünde üç bin nadide kitabı varmış ve bunların üniversiteye bağışlanmasını vasiyet etmiş.

Bababam, babasının ölümü üstünden üç ay geçmesini bekleyip, kitapları bu süre sonunda teslim etmeyi arzu etmiş. Daha aradan iki ay geçmeden halkın yaygın olarak Almanlar tarafından çıkarıldığına inandığı Fatih Yangını, hem kitapları hem de ailenin tüm varlığını alıp götürmüştü. Avludaki kuyuya saklayabildikleri altınlarla, bakır kap kacaklardan başka hiçbir şey kurtaramamış. İnanılmaz derecede kıymetli koskoca aynalar patır patır patlar, kitaplar alev alev yanarmış. Anneannem ve evin haremlik kısmındaki tüm kadınlar eşi bulunmaz çeyizlerini ve oyma çeyiz sandıklarını mecburen evde bırakarak, çocuklarını kapıp sokağa çıkmışlar.

Bababam Kapalı Çarşı'daki büyük bir yangında geride kalan mülkünü de kaybettikten sonra İstanbul'u terk etmiş ve bir daha yoksulluktan kurtulamamış. Saat tamirciliğiyle geçinmeye çalışır, aynı zamanda da hafızlık yaparmış.



Annem



Torunumla birlikte

Sevgili annem

Savaşın bitmesine yakın, annem liseyi bitirmiş ve babasının ısrarı üzerine, çalışıp ailesine para göndermek için Eskişehir'den Ankara'ya gönderilmiş. Savaşın sürdüğü ve bazı ihtiyaç maddelerinin karneye bağlandığı o dönemde kemik vereminden yatan Ziya dayımın yoğun bir bakıma ihtiyacı varmış. Ziya dayımın ölümünden önce onun küçük kardeşi Vedat, Samsun'da denizde boğularak ölmüş. Arkasından da anneannem minik bir kız çocuğunu kaybetmiş. Ziya dayım öldükten sonra, anneannem evlat acısı çekmiş bir kadın olduğunu söyleyerek dünya işlerinden elini ayağını çekmiş. Bababam ise ilaç fabrikasında saat tamirciliği yapıyor, fakat aileyi geçindirmekte zorluk çekiyormuş.



Annem, ben ve kardeşim Murat

Bu nedenle hem kendilerinin hem de hayatta kalan tek dayımın geçimine yardımcı olmak için annemi, liseyi bitirdiğinde bir teyze kızının yanına, Ankara'ya göndermişler. Cici teyzem dediğim bu hanım yaşamımda ve büyümemde büyük rol oynamıştır.

O zamanlar cici teyzem, kocası Niyazi enişte ve tek oğullarıyla bahçe içinde ve Meclis'e yakın bir yerde oturmuş. Bir diğer teyzemin oğlu da cici teyzemlerin yanına kalmaktaymış. Bu iki erkek çocuğunun arkasını toplamak, buz gibi bir mutfakta yemek pişirip bulaşık yıkamak ve tüm diğer işleri yapmak anneme aitmiş. Ayrıca bir gazetede işe girmiş ve çalışıyormuş, hattâ bazı makaleler de yazmış ve kendisine yetenekli olduğu söylenmiş. Ailenin âhenkli yaşamasını sağlamak da ona düşüyormuş.

Babası Osmanlı, kocası kendinden 20 yaş büyük bir Anadolu erkeği olan annem, bir Cumhuriyet çocuğu olmasına rağmen törelere saygı göstermek ve gelenekleri sorgulamadan sürdürmek için haftanın yedi günü, günde 18 saat çalışarak kazandığı maaşının bir bölümünü cici teyzeme verir, kalanını da olduğu gibi babasına gönderirmiş. Bababam annemin evlenmesini hiç istememiş, ama anneme görücüler geliyor ve cici teyze de onun evlenip kendi evine çıkmasını istiyormuş. Gelip giden talipler arasından avukat olduğu için babam tercih edilmiş.

Annem evlenip hamile kalınca çalışması o günün koşullarında imkânsız hale gelmiş. İşini bıraktığına yaşamı boyunca pişman olmuştur. İşten ayrılmasından sonra para yardımı kesildiğinden, ana ve babasını Eskişehir'den Ankara'ya taşımış ve çok iyi hatırladığım avlu içindeki tahta evin bodrum katına yerleştirmişti. Bababam da Atatürk Orman Çiftliği'ne yakın uçak fabrikasında saat tamirciliği işi bulmuş ise de kiralari babamdan aldıkları parasal yardım ile ödenirdi. Babam aşırı merhametli bir Anadolu insanı olduğundan Ulus'taki tek odalı bir daireden çıkıp, büyük annemi ve büyük babamı da yanına alarak, yaptıkları iki odalı eve taşınmışlardı.

Görücü usulü ile evlenmesi, kendi yakın ailesinin beklentilerini karşılayabilmek için sınırsız sıkıntı çekmesi, gelen giden akrabalarının her birine hizmet etmekten kurtulamaması ve o zamanın aile vecibelerini son harfine kadar yerine getirmek için uğraşması annemi çok hırpalamıştı. Bir evde dört ayrı nesil insanın düzenini sağlamak için saatlerce çalışmak zorunda kalırdı. Osmanlı aile kültürüne, bu kültürün kadın üzerindeki baskısına boyun eğmişti.

Bir evde dört ayrı nesil insanın düzenini sağlamak için saatlerce çalışmak zorunda kalırdı. Osmanlı aile kültürüne, bu kültürün kadın üzerindeki baskısına boyun eğmişti.



Bebekliğim...

Görülmemiş güzellik ve çocukluk yılları

Hem annem hem de anneannem benim görülmemiş güzellikte bir bebek olduğumu anlatırdı. Mahalle esnafı 'Ayşe geliyor' diye birbirlerine haber verip, beni seyretmeye gelirmiş. Beni parka götürdüklerinde insanlar etrafımızı kuşatır, beni sevmek için izin isterlermiş.

Çocukluğum Ankara Ulus'ta geçti. Anneannem beni Ulus'taki Gençlik Parkı'na götürürdü. Yaşlı, genç, çocuk parkta kim varsa bana bakardı ve yanıma gelip tanışmak isterlerdi. Bu güzellik ilkokula başladığım yıllarda kaybolmuş.

Park dışında oyun alanım babamın çalışma masasının altıydı. Bu çalışma masası aynı zamanda benim için bir sığınaktı. Evimiz çok kalabalık olur, her gün misafirler gelirdi. İnanılmaz gürültülü bir ortam olurdu. Bu ortamdan kaçabileceğim tek yer, babamın çalışma masasının altıydı. Masanın altından misafirlere bakardım.

Sokakta oynarken en sevdiğimiz yiyecek, Sana yağlı sürülmüş ve üzerine toz şeker serpilmiş bir dilim taze ekmektir. Bazı akşamlar ekmek üzerine peynir konur ve fırında kızartılırdı. Kaçık çoraplar, çektirilmek için tuhafiyeciye götürülür, ertesi gün alınırdı. Külötlü çoraptan önce tüm kadınlar jartiyer kullanır, yaşlılar baldırlarına lastik takarlardı. Ben ortaokul son sınıfta bir gün okula jartiyer takıp gitmiş ve jartiyerin düğmesi kopup ayaklanımın altına düşüverdiğinde çok utanmışım. Yazlık sinemalara battaniye ve minderlerle gidilir, çekirdek çitlenirdi. Anneannem kardeşimi ve beni sık sık sinemaya götürürdü. Defter ve kitaplarımız kaplanırdı. Gazete kâğıtlarından kese kâğıdı yapılırdı ve naylon torba nedir bilen yoktu.

Radyo en kıymetli eğlencemizdi; akşam 7 ajansı hiç kaçınılmaz ve o sırada çocuklar asla konuşmazdı. Radyo tiyatrosu sayesinde tüm klasikleri ezberlemiştik. Türk Sanat Müziği'ni çoğunlukla kentliler, Türk Halk Müziği'ni de çoğunlukla köylüler dinlerdi.

Gözlerimin rengi dışında her şeyim babama benziyor

Ulus'tan Bahçelievler 17. sokağa, betonarme, yerleri taş, minicik bir eve taşındık. Bu eve gelen-gidenin haddi olmaz ve ana babam kısıtlı imkânlarına rağmen her hafta onlarca misafir ağırlardı. Özellikle anne tarafından pek çok akrabamızın olması o minicik evde sürekli olarak yatıya misafir olması sonucunu doğurur, annem yemek pişirip temizlik yapmaktan perişan olurdu. Başka oda olmadığından, hem anneannem hem de misafirler kardeşimle paylaştığım yatak odasını ve çevresini doldururdu. Bu misafirperverliğin sebep olduğu masraflar ise babamı geceleri sürekli çalışmaya, ya dosya incelemeye ya da hukuk kitapları yazmaya zorlardı. Çok çalışkan bir insan olduğundan, bilim, araştırma, güzel yazma, şiir ve edebiyatı sevdiğinden bu ekonomik zorunluluklar olmasa da çalışacağından eminim.

Ben çoğu kez uyandırılıp, babam çalışırken çalışırdım. Babam bazen güzel yazı yazma sanatını, bazen Arap alfabesini, bazen de Fransızca öğrenmemi isterdi. Meslek hayatıma atıldığımda ben de sürekli çalışan bir insan oldum, yani anlaşılan babama çektim. Onun gibi benim de yaşam boyu düzenli ve çok uykuya ihtiyacım olmadı ve bu sayede günlerim başkalarının günlerinden daha uzun oldu. Gözlerim dışında her şeyim babama benziyordu. Ortaokuldaydım, bir gün annem bana düdüklü tencerede pişmekte olan yemeği emanet etti. Hiç yemek yapmasını bilmediğim ve ev işlerinden hiç anlamadığım için, düdüğü çalan tencerenin kapağını açınca tencere patladı. Annem o günden sonra bana hiçbir iş yaptırmadı. Onun kadar güzel yemekler ve sofralar hazırlamasını bilmiyorum. Ondan aldığım tek şey güzel gözleridir.

Kardeşim Murat

Tam iki yıl arayla doğduğumuz için çocukluğumu yoğun bir biçimde birlikte geçirdiğim kardeşim Murat Kudat ile yollarımız üniversite yıllarında, ben Ankara dışına çıkınca ayrıldı. Murat, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Oxford Üniversitesi'ndeki eğitiminden sonra, Maliye Bakanlığı'na girdi; Dünya Bankası Krediler Şefliğinden sonra uzun süre Hazine Genel Müdürlüğü yaptı. Arkasından Bonn'a mali ateşe olarak atandı, bunu da Paris'te UNESCO Sefirliği izledi. Alman Bankası DZ'nin Türkiye müdürlüğünü beş yıl sürdürdükten sonra ikinci kez emekli oldu. Yaşamımız bizi dünyanın farklı kıtalarına atmış olmasına rağmen, yakın ilişkimiz bugüne kadar sürdü.



Çocukken çok sık parka gider, orada saatlerce oyun oynardık

Babam gibi benim de yaşam boyu düzenli ve çok uykuya ihtiyacım olmadı ve bu sayede günlerim başkalarının günlerinden daha uzun oldu.

Annem, babam, ben ve
kardeşim Murat



Kendi tarihimize ve sanatımıza karşı duygularım

Kendi yetiştiğim dönemlerde ve belki günümüzde de toplumumuzun Almanya ve Alman toplumunu gerçekçi bir biçimde değerlendiremediği kanısındayım. Ben, İkinci Dünya Savaşı'na rağmen Alman hayranı bir ortamda büyüdüm. Savaştan çok sonra bile ne sosyal çevremizde ne de okulda faşizm ve ırkçılıkla ilgili bilgiler verilirdi. Aklımın ermeye başladığı yıllardan birinde annem ve babam turist olarak Almanya'ya gitmişler, ora-

TEENAGERS müzik
grubumuz, lise yılları -
1950'li yıllar



daki halkın, kendi ülkelerindeki kent halkından daha yoksul ve perişan olduğunu görmüşler, fakat ne dünyanın başına gelenlerin, ne de Alman halkının içinde bulunduğu bu durumun faşist yönetimin eseri olduğunu bize anlatmışlardı.

Almanya'ya gidişlerini izleyen yıllarda sadece o ülkenin güzelliğinden, insanların iyiliğinden ve gezdikleri yerlerden söz ederlerdi. Savaşın inanılmaz sonuçlarına rağmen büyüdüğüm yıllarda diğer Avrupa ülkeleri de doğru terazilerde tartılmazdı. İttihat ve Terakki etkisi ile yoğunlaşan Avrupa hayranlığı çocukluğumuzu biçimlendirir ve kendi kültür, tarih ve dilimizi inkâra gidecek kadar bizi Osmanlı kültür ve geleneğinin dışına iterdi. Benim kendi tarihimize ve özellikle sanatımıza karşı sıcak duygularım ise, babamın, Avrupa'ya hayran olsa bile, Arapça, Farsça ve Türkçe edebiyatı ve dillerini bilmesinden kaynaklanır. Oysa, örneğin lise yıllarımda arkadaşlarımda büyük çoğunluğu Batı müziği dinler ve kimse bizleri Türk musikisini ve bu müziğe özgü çalgıları öğrenmeye teşvik etmezdi.



İttihat ve Terakki etkisi ile yoğunlaşan Avrupa hayranlığı çocukluğumuzu biçimlendirir ve kendi kültür, tarih ve dilimizi inkâra gidecek kadar bizi Osmanlı kültür ve geleneğinin dışına iterdi.

İlkokulu Bahçelievler'deki Ulubatlı Hasan İlkokulu'nda okudum.

İlkokula başladığımda, babam geceleri bana Arap alfabesi öğretti, ama sonraki yıllarda kullanmadığım için bu bilgiyi sürdürememiştim. Babamın bana bir saz hocası tutmasına rağmen piyano çalmama daha fazla önem vermesi, beni de Klâsik Batı Müziği'ne itti ve Türkiye'den ayrılanlara kadar yaşamım piyano dersleri ve koro çalışmalarıyla doldu. Eğlence olsun diye de arada bir popüler batı müziği grupları kurar veya bu gruplara iştirak ederdim; ama kendi müziğimiz konusunda benzer bir bilgim maalesef olmadı.



Kardeşi
Murat Kudat'tan
Ayşe Kudat'ın
kısa yaşam
öyküsü...

Ayşe ile ilgili bir şeyler kaleme almam istendiğinde, kendisinden iki yaş küçük kardeşi olarak birlikte geçirdiğimiz 68 yılın hangi zaman kesitini yazsam diye düşündüm. Kuşkusuz benden istenen, daha ziyade Ayşe'nin akademik kariyerine ilişkin bir şeyler yazmamdı. Ama, seçtiğimiz meslekleri, bu mesleklerde başarılarımızı belirleyen etkili hususlardan biri de gençliğimizde bize verilen eğitim ve öğrenimle yaşama ilişkin deneyimlerimiz değil miydi?

Yazdıklarımı çoklukla yaşça bizden daha genç insanların okuyacak olduğu, bu insanların çoğunun da Ayşe'nin son 30-35 yıllık akademik yaşamını iyi kötü bilmelerine karşın, genç yaşlarında içinde yetiştiği ortam hakkında belki de pek az bilgileri olduğu düşüncesiyle, yaşamının daha ileri kısımlarının değerlendirilmesini Ayşe'yi daha sonradan tanımış olanlarınıza bırakıp, çocukluk ve gençlik dönemlerimizde bizleri şekillendiren ortam ve koşullar konusundaki anı ve izlenimlerimi sizlerle paylaşacağım.

Biz, klasik bir Türk orta sınıftan, memur bir baba ile, bizlere daha iyi bakabilmek uğruna memuriyeti terketmiş bir annenin çocuklarıyız. Babamız, rahmetli Bülent Ecevit'in babası Prof. Dr. Fahri Ecevit'in de teşviki ile Ankara Hukuk Fakültesi'nde eğitim görmüş, daha sonra da Maliye Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nde çalışma yaşamına başlamış, meslek yaşamını bir hukukçu ve yazar olarak sürdürmüş başarılı bir kamu görevlisi ve hukukçu idi. Kendisi Maliye Bakanlığı'ndaki görevinin yanı sıra araştırma ve eğitim ile de yakından ilgili idi. Uzun yıllar Maliye Bakanlığı'ndaki memurların yetişmelerinde önemli bir rol oynayan, zamanın Maliye Meslek Akademisi'nde hukuk dersleri vermiş, çok önem verdiği 'hukuk devleti' kavramını öğrencilerine aşılacak amacıyla de Hukuka Giriş adlı bir ders kitabı yayınlamış idi. Babamızın araştırmacılığı bununla da kalmamış, 1960'lı yıllardan itibaren aslında kamudaki göreviyle pek de ilişkili olmayan, Türk hukuk sistemi için tamamen yeni sayılabilecek bir konuda, tazminat hukukunda araştırmalar yaparak eserler vermeye başlamıştır. Böyle bir insanla yaşamımızı paylaşmak bizim gelecekle ilgili düşüncelerimizi şekillendiren en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Bahçelievler semti büyük bir kooperatif idi ve biz ilk çocukluk yıllarımızı bu semtte yaşadık. Babamız için mesleki başarı dışında müzik ve sanat çok önemli olmalıydı ki, evimizin 28 bin liraya mal olduğu bir dönemde babamız salt bize müzik eğitimi verebilmek için büyük bir fedakârlık yaparak nerede ise ev maliyetine yakın bir bedel ödeyerek bir Zimmermann piyano almıştı. Ankara Koleji'nin emektar müzik öğretmeni Muzaffer Arkan hem komşumuz hem de bizim piyano hocamızdı. Ailemizin de teşvikiyle müzik eğitimimizi lise yıllarımızın sonuna kadar, hatta daha sonraları da sürdürdük. İkimiz de lise korosunda görev aldık. Sanıyorum Ayşe alto, ben de bas söyledik. Korumuz senede en az bir kere Ankara Radyosu'nun şimdiki Ankara Adliyesi'nin kar-

şısında yer alan stüdyolarında konserler verirdi. Bu konserler için provalar yapmamız gerekirdi. Ağır ders yükü yanında müziği de ihmal etmezdik. Aşağıda anlatacağım, ders yükü öylesine ağırdı ki, Ayşe'nin o yaşta yorgunluktan canları çıkmış bir-iki sınıf arkadaşının bu provalar sırasında verilen bir arada salondaki kuyruklu piyanonun altına girerek uyumalarını bugün gibi hatırlarım.

Bizler ilkokulu Bahçelievler Ulubatlı Hasan İlkokulu'nda bitirdikten sonra Cumhuriyet Ortaokulu'nda okumakta idik ki, 1955 yılında Bahçelievler Deneme Lisesi açıldı. Deneme Lisesi, ortaokul ile lisenin bir bütün olduğu bir okuldu. Bahçelievler'de bir coğrafi bölünme yapıldı ve semtin belirli bir kesiminde oturan bizim gibi öğrenciler Deneme Lisesi'ne kaydedildi ve böylelikle Deneme Lisesi yaşamımız da başlamış oldu.

Deneme Lisesi gerçekten bir deneme lisesi idi. O günlerde ülkemizin ileri gelen eğitimcilerimizin çabalarıyla tesis edilmişti ve ders programı yani, 'curriculum'u ülkemizdeki klasik okulların programına hiç benzemezdi. Bir kere tam gün okul vardı ve sınıf mevcutları 15-20 kişiyi geçmezdi. İkincisi matematik ya da edebiyat kollarında okumayı tercih edenler daha lise 1 ve lise 2'de, ana dersleri olmayan derslerden lise mezunu oluyorlardı. Örneğin, matematik kolunda okumakta olan Ayşe ve ben, lise 1'in sonunda sosyal bilimlerle ilgili derslerin bir kısmından, lise 2'nin sonunda ise kalanlarından mezun olmuştuk bile. Biz matematik öğrencileri, lise 1'den itibaren ağırlıklı olarak matematik, cebir, kimya, fizik, trigonometri gibi dersleri okumakta idik. Lise son sınıfta, haftada 18 saat kadar matematik okuduğumuzu söylersem acaba sizlere bir şey ifade eder mi?

Bu özel ve ağır eğitim programının uygulanmasından sorumlu son derece seçkin bir öğretmen kadrosu vardı ve bu insanlar bizlere gözbebekleri gibi bakmakta, ailelerimiz ile nerede ise hergün istişare etmekte, özel yaşamlarımızı izlemekte ve bizlere inceleme, araştırma, sorgulama ve eleştiri kültürünü aşılama için olağandışı bir çaba göstermekteydiler. Bu çabaları genç yaşlarımızda bizlere çalışmanın, çok çalışmanın en değerli erdem olduğunu öğretmiştir. Anlaşılan, ağaç yaşken eğilecekti. Araştırmacılık, sorgulama o denli içimize işlemiştir ki, yıllar sonra büyüğümüz, ağabeyimiz Uğur Mumcu adına kurulan vakıf, işte bu nedenle Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı adını taşır.

Ayşe, Deneme Lisesi'nin Matematik Bölümü'nü 1961 yılında bitirdi ve sınıf arkadaşlarının büyük bir kısmı fen ve mühendislik fakültelerine girerlerken, o, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi'ne gitme yolunu seçti. ODTÜ'de başarılı bir öğrenciydi ve sanırım 3. sınıfta evlenme kararı aldı ve bunun bir sonucu olarak da Robert Kolej'in aynı bölümüne yatay geçiş yaptı. Deneme Lisesi'nden kaynaklanan sağlam bir matematik ve istatistik temeli olduğundan, sosyal bilimlerdeki başarısının bir kısmı da nicel analizleri kolaylıkla yapabilme becerisinden kaynaklanır. Önceleri bir sosyal bilimler öğrencisi olarak, sonraları da bir

sosyal bilimci olarak nicel analizlere her zaman çok önem verdi ve bu konudaki gelişmelerin sürekli içinde oldu. Bunu kendisi de çok iyi bildiğinden, bu kez öğretim üyesi olarak kısa bir süre için ODTÜ'ye döndüğü 1978 yılında, sosyoloji bölümü öğrencilerine 'sosyoloji için matematik ve istatistik' dersleri vererek onları da nicel analizler yapmaya teşvik etmiştir.

Ayşe, Robert Kolej'deki eğitimini takiben Oxford Üniversitesi'ne gitti. Ne zaman ki Oxford Üniversitesi'nde Sosyal Antropoloji Diploması (Oxford'da bir lisansüstü derecedir) aldı, ben Ayşe'nin bir sosyal bilimci olmaya karar verdiğini anladım. Nitekim, Oxford'dan sonra Harvard Üniversitesi'ne gitti ve 'Sosyal İlişkiler' Bölümü'nde doktorasına başladı. Doktora tezi Güneydoğu Anadolu'da güç yapısının analiziyle ilgiliydi ve önemli ölçüde saha çalışmasını gerektiriyordu. Bu dönem içerisinde uzun süreler Doğu Anadolu'da yaşadı, o bölgenin insanını tanıdı, o bölgeye has karmaşık ilişkiler yumağını çözümledi. Bu, onun toplumsal olayları kavrama ve irdeleme sürecindeki başarısının başlangıcıdır.

Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesini olağanüstü başarıyla aldığı yıl sanırım 1971 idi ve aynı yıl içerisinde ilk kitabı olan '*Kirvelik*' yayınlandı. *Kirvelik*, bir sosyal kurumun başka toplumlardaki benzeri kurumlarla karşılaştırır ve ülkemizde kirvelik kurumunun bir sosyal olgu olarak çeşitli yönlerini inceler. Bu kitabı okuyanlar görecektir ki, Ayşe, daha o tarihte bir toplumdaki sosyal ilişkileri evrensel bir model içerisinde inceleme alışkanlığını edinmiştir bile. Ayşe'nin çalışma konularından biri olan Kirvelik'in doğrudan konusu olmamakla birlikte bir tartışma sırasında bir İngiliz akademisyen dostum bana, İngiltere'de de Musevilerin sünnetlerinin bir zamanlar kasaba berberleri tarafından icra edildiğini anlatıyordu. Eminim ki, eğer olayın bu yönü ile de ilgilenseydi; Ayşe, hangi ülkelerde sünnetin hangi sosyal-dinsel gruplar tarafından benimsendiğini, nasıl bir törenle kimler tarafından icra edildiğini bize 40 yıl önce anlatabilirdi. Ayşe iyi bir araştırmacıda olması gereken bütün nitelikleri çok genç yaşında özümsemi ve geliştirdi.

Nitekim, Harvard'dan doktorasını almasının üzerinden sadece bir yıl kadar geçmişti ki, Almanlar 1972 yılında Berlin'de Bilim Merkezi bünyesinde bir 'Mukayeseli Sosyal Araştırmalar Enstitüsü' kurmasını ve yönetmesini kendisinden istediler. Yalnızca Türk işçiler değil, Federal Almanya'da yaşamakta olan, Yugoslavyalı, Yunanlı ve diğer ülkelerin vatandaşları olan yabancı işçilerle ilgili en kapsamlı çalışmalar bu Enstitü bünyesinde onun öncülüğünde yapıldı. Bilim Merkezi'ndeki yöneticiliğini 1978 yılına kadar sürdürdü. Bu tarihte ODTÜ'ye öğretim üyesi olarak döndü ve bu dönemde doçentlik tezini verdi. ODTÜ'de iki yıl kadar çalıştıktan sonra sanırım tekrar sahada çalışmaya karar vermiş olmalı ki, Dünya Bankası'ndan gelen bir teklifi geri çevirmeyerek Kenya'ya gitti.



Ankara Radyo Evi'nde konser verirken - 1960



Deneme Lisesi'nden arkadaşlarım - 1958

Deneme Lisesi yıllarım

Bahçelievler'deki yaşamımız ben liseyi bitirene kadar devam etti. İlkokulu Ulubatlı Hasan İlkokulu'nda, ortaokul ve liseyi de Deneme Lisesi'nde okudum. İlkokulda ABD yardımı sandviçler, balıkyağı hapları ve arada bir de süt tozundan yapılmış süt dağıtıldı. Aşı olunacağı zaman tek iğneyle neredeyse koca sınıf aşılanırdı. Okulda Kürt, Türk, Ermeni, Yahudi, köylü, şehirli bilmezdik. Kimse kimseye etnik kökenini sormaz, bu konu merak dahi edilmezdi.

O dönemde benimle birlikte Deneme Lisesi'ne gitmiş insanların neredeyse hepsi seçkin konumlara gelip, ülke tarihinde önemli rol oynadılar.

Ortaokulda ev ekonomisi derslerimizin olduğunu hatırlıyorum. Bu derslerden birinde ekşili köfte yapmamı istemişlerdi. Belki şaşıracaksınız ama yaptım. Oysa, yıllar sonra doktora tezim için saha araştırması yaptığım ve bugün Keban Barajı suları altında kalmış olan İçme köyünde yemek yapmamı isteyen köylüler, kolay olur diye yaptığım güveci tattıklarında bir daha asla yemek işlerine bulaşmamamı önermişlerdi. Deneme Lisesi'nde her gün kimya, fizik, trigonometri, matematik dersleri görüyorduk. Günlerimiz yoğun olarak matematik ve fen bilimleriyle geçiyordu ve bu konulara neden bu kadar önem verildiğini anlayamıyordum. Kimya dersi sınavlarında başarısız olma korkum birçok gece kâbus görmeme neden oluyordu. Edebiyat dersi, matematik dersi kadar yoğun değildi. Özel günlerde, açılışlarda bana şiir okutuyorlardı; ama kürsüye çıktığımda ezberlediğim şiirleri unutuyordum. Bu yüzden edebiyatla pek ilgilenemedim. Sınıf arkadaşlarımdan çoğu da mühendis oldu.

O dönemde benimle birlikte Deneme Lisesi'ne gitmiş insanların neredeyse hepsi seçkin konumlara gelip, ülke tarihinde önemli rol oynadılar. Parti başkanları, milletvekilleri, ünlü sanatçılar, ressamalar, müzisyenler, edebiyatçılar, çeşitli dallarda ihtisaslaşan akademisyenler, köşe yazarları ve başarılı iş adamları üreten o yılların Deneme Lisesi, yaşamımın ve meslek hayatımın en etkileyici unsuru oldu. Deneme Lisesi'ne kayıt olan dördüncü kişiydim ve okul numaram da 4 idi. 4 Ayşe Kudat. Deneme Lisesi tecrübem ve dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar uzun yıllar boyunca ilişkimin devam ettiği arkadaşlarım, 70 yıllık ömrümün 60 yılını birçok anlamda tanımlayan unsur oldular. Deneme Lisesi'ne ilk kayıt olan 36 öğrenci, Ankara'nın çeşitli üniversitelerinde eğitim veren öğretmenler tarafından eğitildiler. Ben matematiğin yoğun olduğu bir eğitimle liseyi bitirdiğimde üniversite ve konservatuvar arasında bir seçim yapacağımı sanarak konservatuvarı seçmek istedim. Ancak ailem "Çalgıcı mı olacaksın?" diyerek müzik eğitimime devam etmeme engel oldu.

Deneme Lisesi'nin meslek yaşamımdaki önemi

Aslında rastlantısal gibi görünen eğitim yaşamım, açılan her kapının bir diğer kapıyı belirlemesinin sonucudur. Oxford, Harvard, Massachusetts Institute of Technology (MIT), Stanford, INSEAD (Institut Européen d'Administration des Affaires" veya European Institute of Business Administration) gibi dünyanın en seçkin üniversitelerinden çeşitli dereceler almama rağmen, bunların arasında Deneme Lisesi gibi meslek yaşamımda etkileyici ve meslek seçimlerimi kolaylaştıran bir eğitim kurumu olmamıştır.



Deneme Lisesi son sınıfında sömestre tatilinde yaptığımız gezi - 1961.

Dünyanın en seçkin üniversitelerinden çeşitli dereceler almama rağmen, bunların arasında Deneme Lisesi gibi meslek yaşamımda etkileyici ve meslek seçimlerimi kolaylaştıran bir eğitim kurumu olmamıştır.



Bir Eğitim Denemesi

Bahçelievler Deneme Lisesi: Şarıyla Dünyayı Tutan Lise*



Deneme Lisesi 1955 yılında Ankara, Bahçelievler semtinde öğretime açılmıştır. Deneme Lisesi uzun yıllardan beri ortaokul ve liselerin dondurulmuş ve işlevsel olmayan müfredat programları yerine, öğrencilere yaşamlarında gerekli bilgi ve becerileri kazandıracak, yeteneklerine uygun müfredat ile küresel aktör, dünya vatandaşı bireyler yetiştirmek amacıyla eğitime başlamıştır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1953-1954 yıllarında yurtdışında orta dereceli okullarda gözlem ve incelemede bulunmak amacıyla görevlendirilen öğretmen ve yöneticiler grubu öğrencilerin zihinsel ve bedensel gelişimi, bireysel faktörler dikkate alınarak onlara başarı sağlayacak bir program düzenlemiş ve bu program bakanlığın onayından sonra, 1956-1957 öğretim yılından itibaren Deneme Lisesi'nde uygulanmaya başlanmıştır. 1960-1961 yılında da okul ilk mezunlarını vermiştir. 1974-1975 öğretim yılı başında orta kısım müfredatı diğer ortaokullarla birleştirilmiş, 1921 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan sınıf geçme, sınav yönetmeliğindeki esaslara bağlanmıştır. Ancak okulun imkânları göz önünde bulundurularak yabancı dil seçimli dersler konusunda farklılıklar sürdürülmüştür.

1974-1975 öğretim yılı başında modern fen programları uygulamasına ilaveten 9. Millî Eğitim Şûra kararlarında öngörülen ders geçme ve kredi düzeni uygulamasına da başlanmıştır (1937 sayılı Tebliğler Dergisi). 1979-1980 öğretim yılından itibaren ders geçme ve kredi düzeni kademeli olarak kaldırılmıştır. Lisenin ilk kuruluşunda ; Yıldız Uğurtaş, Basri Gürkan, Enver Taşdemiroğlu, Lütfullah Sami Akalın, Fazıl Bengin, Düriye Köprülü, A. Kemal Özinoğlu, Nejat Göğünç, Nermin Karcioğlu, Ali Rıza İmer, Ekrem Altay isimli öğretmenler görev almışlardır.

Yıldız Teknik Üniversitesi senatosunun 29 Haziran 2006 tarihinde aldığı kararla onursal doktora unvanı verilen ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk kadın öğretmenlerinden biri olan eğitimci Refet Angın okulun ilk müdürlerindendir. Okulun mezunları arasında Şenol Güneş, Selçuk Yula, Doğu Perinçek, Uğur Mumcu, Fatih Kısaparmak, Kenan İmirzaloğlu ve Ruhat Mengi gibi isimler de bulunmaktadır.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bahçelievler_Deneme_Lisesi
<http://denemeanadolu.meb.k12.tr>

(*) Bu ifade Deneme Lisesi'nin sloganıdır.

Bu lisede altı yıl boyunca matematiğin yoğun olduğu ve çok kaliteli bir eğitim görmüş olmam, daha sonraki yıllarda bana birçok meslek kapısı açmış ve nicel yöntemler kullanabilmemi kolaylaştırmıştır. Kuşkusuz etnografik, katılımcı, gözlemleyici, tarihsel, felsefi yaklaşımların ve yöntemlerin ağır bastığı ve hattâ tek başlarına kullanıldıkları birçok çalışma yaptım. Bunu nicel yöntemler kullanamadığım için değil, konunun nitel yaklaşımla daha iyi değerlendirilebileceğine inandığımdan seçtim. Nicel yöntemleri kullanabilme olanağım hem doktora çalışmam için hem de uygulamalı sosyal bilime atıldığımda önemliydi.

Yaşamımda önüme açılan kapılar içinden seçim yaparken hem eğitim geçmişim hem de az da olsa çalışma tecrübem etkili oldu. Meslek yaşamımın birçok kıta ve ülkeyi kapsamı, büyük bir yelpaze oluşturması sürecinde yanlış bir adım attığımı hissetmemekle beraber, bazı uğraşlarımı diğerlerinden çok daha fazla sevdiğime kuşku yok. Yanlış atılan meslek adımlarını değiştirmenin güç olduğunu ve özellikle yanlış bir adımda uzunca kalındığında geri adım atmanın pratik zorluklarını bilmem, ilgimi çekmeyecek ve özellikle başarılı olamayacağım konu ve kurumlardan uzak kalmamı sağladı.

Deneme Lisesi'nin benim meslek yaşamımda, nicel yaklaşımlara aşinalığımın dışında bir başka etkisi de olmuştur. Bu lise, o yıllarda Türkiye'deki en iyi devlet liselerinden biri idi. İyi bir liseden alınan diploma üniversite seçimimi kolaylaştırdı ve gene o yıllarda Türkiye'nin en iyi iki üniversitesinde okumamı, daha sonra bir dizi eğitim kuruluşuna oldukça rahat girebilmemi sağladı. Bir anlamda, açılan her kapı bir sonraki kapının seçimini etkiledi. Sonuçta, başarılı bir eğitim tecrübem ve özgeçmişim oluştu. Buna rağmen şunu rahatlıkla ifade edebilirim ki, kâğıt üzerinde ne kadar etkiLEYici olursa olsun, dünyanın çok sayıda ülkesinde, çok farklı konularda ve kuruluşlarda başarıyla çalışabilmemin temel nedeni, yıllar süren eğitimden çok, o yıllar boyunca ekmek parası kazanmak için çok çalışmış olmamdır.



Prof. Dr.
Murat Dinçmen

Sevgili ve değerli arkadaşım Ayşe Kudat'ın bu kitabı için benden bir yazı istendiğinde çok sevindim. Zira Ayşe ile arkadaşlığımız, dostluğumuz o kadar eskilere dayanır ve o kadar sağlamdır ki, anlatılması sayfalara sığmaz...

Sene 1955... İkimizin de ortaokul birinci sınıfa, Ankara Bahçelievler Deneme Lisesi'nde başladığımızda kuruldu bu hiç bitmeyecek sevgi dolu arkadaşlık. Son olarak da beni çok mutlu eden bir şekilde Haziran 2013 başındaki oğlumun düğününe katılmıştı Ayşe. Demek ki neredeyse 60 seneye dayanan bir dostluk, sevgi ve saygı var aramızda Ayşe ile... Ama dönelim tekrar o güzellik ve mutluluk dolu ortaokul ve lise dönemlerine, 1950'li senelere...

Ayşe, okula kaydını benden önce yaptırmış ve 4 numaralı öğrenci olmuştu. Benim numaram ise 15 idi. Daha sonra lise son sınıftaki mezuniyetimize kadar çok samimi olduğumuz Ünal (Göğüş) da 30 numara ile aynı sınıfa kaydını yaptırmıştı. Sınıfta 1'den 36'ya kadar sırayla bütün öğrencilere verilmişti numaralar. Daha sonra lise son sınıfa kadar epey bir elenme ve ayrılma olduğu için Ayşe sınıfta 4 numara ile en küçük numaralı öğrenci olmuştu. Ben de 15 numaram ile yanılmıyorsam en küçük üçüncü numaralı öğrenciydim. Ayşe ve Ünal ile olan samimi beraberliğimiz, dostluğumuz, arkadaşlığımız lise son sınıfa, mezuniyetimize kadar devam etti. Ne güzel altı seneydi o seneler; anlatmak kitaplara sığmaz. Hele üçümüzün de evi Bahçelievler'de ve nispeten birbirine yakın olunca, artık ders dışında da, hafta sonlarında da hep buluştuğumuzu düşünebilirsiniz.

Bahçelievler'de dolaşma, beraber sinemaya gitme, bir pastane de buluşup bir şeyler atıştırırken sohbet etme vs... Tabî, bu buluşmalar dışında evlere yeni yeni bağlanan telefon hatları da beraberliğimizi bir başka türlü pekiştiriyordu. Ayşe ile öyle uzun telefon konuşmalarımız olurdu ki artık anlatacak bir şey kalmayınca birbirimize 'Hadi artık önce sen kapat,' deyip yine de bir türlü kapatamadığımız telefon konuşmalarımızı hatırlıyorum. Galiba en sonunda 'Hadi beraber, aynı anda kapatıyoruz,' deyip sonlandırırız konuşmayı. Ayşe çok güzel piyano çalmaya başlamıştı. Defalarca Ünal ile onların evine gidip, Ayşe'nin güzel piyano çalışını dinlemişizdir.

Örneğin Beethoven'ın muhteşem Ay ışığı sonatını ne de güzel çalardı bize. Yakınlarda vefat eden müzik hocamız Saime Akyol sayesinde hepimizde bir klasik batı müziği ilgisi ve sevgisi başlamıştı. Hocamız sınıfa pikap ve plak ile gelir ve bize değişik eserleri dinleterek yorumlardı. Bu derslerimizin müzik kültürümüzün oluşmasında ne denli büyük bir rol oynadığını şimdilerde çok daha iyi anlıyorum.



Yaşam boyu süren dostluklar...

Nur içinde yatsın sevgili hocamız. Yaşlarımız ilerledikçe, birer genç kız, genç erkek olmaya başladıktan sonra bile Ayşe o denli açık bir insandı ki bütün özel sırlarını, gönül tutkunluklarını, Ünal'a ve bana anlatmaktan çekinmezdi. Ortaokul ve lise boyunca sınıfta da çok başarılı ve çok sevilen bir kişiydi. Yıldızı herkesle barışıktı. Okul yıllarında kimseyle bir problemi ciddi bir tartışmasının olduğunu hiç hatırlamıyorum Ayşe'nin. Zaman zaman bizim okul dönemlerimizin başka sınıf öğrencileriyle şimdilerde karşılaştığımda kendimi tanıtmak için hep 'Ayşe Kudat'ın sınıfındandım,' dediğimde hemen okul koordinatlarım belli oluyordu. Zira Ayşe'yi herkes tanırdı. O denli sosyal, içi sevgi dolu, bütün okulca tanınan ve sevilen bir kişiydi Ayşe. Bu olağanüstü sosyal kişiliği ilerde dünyadaki büyük projelerin sosyal etkilerinin araştırmasını yapacağını tahmin etmemiz gerekirdi. Böyle bir meslek tabî ki o zamanlar aklımızın köşesinden bile geçmiyordu ama Ayşe demek ki konuyu iyice aklına yerleştirmişti. Liseden sonra üniversite öğrenimim için 1961 senesinde Almanya'ya gittiğimde ilişkimiz kesildi gibi olsa da, Ayşe ile Berlin'de karşılaşp ve o zamanki nişanlım ve şimdiki eşim Gönül'le onu ve eşini Berlin'de evlerinde ziyaret etmemizle arkadaşlığımız, dostluğumuz tekrar canlanmıştı.

1973 senesinde Türkiye'ye dönüş yaptıktan ve Trabzon'da görev aldıktan sonra bu defa Ayşe Amerika'ya yerleşmişti ve epey bir süre yine görüşemeyecektik. Daha sonra İstanbul'a yerleşmem ve Ayşe'nin de zaman zaman İstanbul'a gelmesiyle birlikte, şu sıralarda senede birkaç defa özellikle Ünal ve diğer bazı sınıf arkadaşlarımız Ahmet Sağlamer, Haluk Kaban ve Yalçın Demirekler'in de katılımıyla buluşup eski günlerimizi büyük bir mutluluk içinde anıyoruz. Özetle diyecek olursam; Ayşe arkadaş canlısı, sevecen, hoş sohbet, vefakâr bir sınıf arkadaşımızdır.



Deneme Lisesi'nde Edebiyat öğretmenimizle birlikte

AYŞE KUDAT



Üniversite Eğitimine Başlıyorum

1961-1965

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yüksek öğrenime başlıyorum...

1961 yılında Deneme Lisesi'nden mezun oldum. O güne kadar, dar gelirlerine rağmen büyük fedakârlıklar ile bana yoğun müzik eğitimi sağlayan ailem üniversite dışında hiçbir alternatif düşünmedi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi bir yıl önce açılmış ve meclisin (TBMM) arka bahçesindeki barakalarda eğitim vermekteydi. ODTÜ giriş imtihanlarını çok iyi dereceyle kazandığımdan, diğer üniversitelerin imtihanlarına girmeden ODTÜ Ekonomi Bölümü'ne yazıldım veya yazdırıldım.

Hazırlık yılını barakalarda geçirdikten sonra üniversitenin ilk inşa edilen binasını Mimarlık bölümüyle paylaşarak ve bu kez bana hâlâ zor gelen bir dilde (İngilizce) eğitime başladım. Muhasebe dersi dışında güçlük çekmeden ilginç bir eğitim gördüm. Bir kez sosyoloji dersi aldım ve o dönemin en önde gelen sosyoloğu Mübeccel Kıray ile tanışmış oldum. Her nedense matematik hocası bulunamadığından daha sonra Başbakan ve Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal da bize matematik öğretmişti.



Orta Doğu Teknik Üniversitesi



Türkiye ve Orta Doğu ülkelerinin kalkınmalarına katkıda bulunmak, özellikle fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında eleman yetiştirmek üzere 15 Kasım 1956 tarihinde 'Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü' adıyla eğitime başlamıştır. Üniversitenin 'Kuruluş ve Hazırlıkları Hakkındaki 6887 Sayılı Kanun' 29 Ocak 1957 tarihinde ODTÜ'nün özel statüsünü belirleyen ve tüzel kişiliğine kavuşmasını sağlayan 7307 sayılı 'Kuruluş Kanunu' ise 27 Mayıs 1959 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türk yüksek öğrenim sistemine birçok yenilik getiren ve çağdaş eğitimin öncüsü olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ilk yıllarını Kızılay'da, Müdafaa Caddesi'nde Emekli Sandığı'na ait küçük bir bina ile TBMM arkasında bulunan barakalarda geçirdikten sonra, 1963 yılında ülkemizin ilk yerleşkesi olan bugünkü yerine taşınmıştır. İlk olarak 1956 yılında Mimarlık Bölümü öğretime açılmış, 1957 Şubat döneminde de Makina Mühendisliği Bölümü'nde öğretime başlanmıştır. 1957-1958 öğretim yılı başında Mimarlık, Mühendislik ve İdari Bilimler Fakülteleri kurulmuş, 1959 yılında da Fen Edebiyat Fakültesi'nin kuruluşu tamamlanmıştır. Eğitim Fakültesi ise 1982 yılında öğretime başlamıştır. Bugün, ODTÜ'de 100 lisans programının yürütüldüğü beş fakülte bulunmaktadır.

Üniversite bünyesinde bulunan Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler, Enformatik, Uygulamalı Matematik ve Deniz Bilimleri enstitülerinde ise 66 lisansüstü program yürütülmektedir. Deniz Bilimleri Enstitüsü İçel-Erdemli'de çalışmalarını yürütmektedir. ODTÜ'de öğretim dili İngilizcedir. Hazırlık sınıfı öğrencilerine İngilizce eğitimi Yabancı Diller Yüksek Okulu tarafından verilmektedir. 2013 yılında yaklaşık 750 öğretim üyesi (profesör, doçent, yardımcı doçent.), 400 öğretim görevlisi, 1.400 araştırma görevlisi, 26.500'den fazla öğrenci vardı. Toplam mezun sayısı ise 107.000'in üzerindedir.

Kaynak: www.odtu.edu.tr



ODTÜ'de sol akımlardan etkilenmem

Aslında siyasetin az konuşulduğu bir aile ortamında büyümeme rağmen, kendimi erken yaşta siyasetle ilgili buldum. Üniversite yıllarımda yoğunlaşan siyasal ilgilerim, yaşamımı, arkadaş seçimimi, okuduklarımı ve eğitimimi şekillendirdi. ODTÜ talebeliğim sırasında sol akım şekillenmeye başlamış, beni de içine çekmişti. Lise son sınıftayken katılmaya başladığım Amerika karşıtı gösteriler, yerini sol görüşü biçimlendiren eserleri okumaya terk etmişti.

Türkiye'deki siyasal partilerin gelişimi konusunda yaptığım bir araştırma nedeniyle Yol Dergisi'ni hazırlayan akademisyenlerle tanışarak, dergi için çeviriler yapmaya başlamıştım. Marksist felsefeye ilgim giderek artmış ve 1980 başında Afrika'ya gidene kadar sürmüştü. Yurtdışında iken bu felsefeyi ancak bir yaşam biçimi, yoksulluk sorunlarının çözümünde bir yaklaşım olarak kullanmış, örgüt çalışmalarına katılmamıştım. Bu felsefenin ve ilginin bir uzantısı da, doktoramı bitirdikten sonra Türk ve diğer ülke işçilerinin Avrupa'nın işgücü talebini karşılamak için kitlesel uluslararası işgücü göçüne katılmalarını sistematik olarak incelemek yönünde aldığım kararlardı.

Ne var ki, 1960'lı yıllarda Alman faşizmiyle nasıl yeterince ilgilenmediyse, Stalin'in katliamlarını da gündeme getirmemiştik. Bu suskunluğa rağmen o günlerin 'sol' söylemleri beni ve sanırım çok sayıda genci 'sol'un, gerçekten çalışanın yani, işçilerin haklarını savunan bir düzen olduğuna inandırmıştı.

Robert Kolej (Boğaziçi Üniversitesi)

ODTÜ'nün ilk iki yılı bittiğinde bazı öneriler üzerine o zaman adı Robert Kolej olan Boğaziçi Üniversitesi'ne transfer oldum. Orada sınıflar kalabalık olmayıp ODTÜ'deki sınıfların onda biriydi ve yabancılar çoktu. Ankara'daki çevremde görmediğim zenginlikte insanlarla ve bir başka dünyanın kültürüyle karşılaştım. Köyden inip şehre gelmenin ne demek olduğunu orada anladım. Burada bursla okuyan birkaç talebe dışında dostluklarım olmadı.

Parasını vermiş olmama rağmen, kızlar yatakhaneğinde beş-altı günden fazla kalamayıp, Rumeli Hisarı duvarlarına bitişik kırmızı evde yaşayan bir papaz ailesinin mutfak içindeki pencereden girmenin daha rahat olduğu ve minicik bir yatak dışında hiçbir şeyin girmediği bir oda tuttum.

Kırmızı evin karşısında o zaman dekan olan Prof. Frank ve ailesi yaşıyordu ve bana kol kanat gerdiler. Okula verilen para o kadar fazlaydı ki, ailemden diğer masraflar için para istememeye karar verdim ve Prof. Frank aracılığıyla birçok iş buldum.

Önce ekonomi konusunda çeviriler yaptım. Hem Türkçe hem de İngilizce dillerinde ifade zorluğu çekmem nedeniyle dil kullanımı çok daha rahat olup, para kazanmak isteyen diğer talebeleri örgütledim ve böylece çevirileri onlarla birlikte yapıp, kazancı da onlarla paylaştım. Daha sonra, o günlerde yeni kurulmaya başlanan ve pazar araştırması yapan şirketler için anketler yapmaya başladım.

O işleri de benim gibi dar gelirli talebelerle paylaşmaya başladım. O yılın sonuna doğru Prof. Frank, Keban Barajı'nın yapımı nedeniyle o bölgede sosyal ve ekonomik çalışmalar yapmak üzere bir ekip kurmak isteyince, ODTÜ'de asistanlık yapan ve beni iyi tanıyan Oya Köymen ile bana iş verdi. Oya, Robert Kolej Ekonomi Bölümü mezunu onu için Prof. Frank zaten onu tanıyordu.

Böylece 1964 yılında, yani neredeyse 50 yıl önce profesyonel meslek hayatıma atılmış oldum ve ne yaparsam yapayım barajlarla ilişkim hiç kesilmedi. Çalışma yaşamıma oldukça erken ve birçok farklı iş yaparak başlamış olmam, farklı konularda eş zamanlı çalışma alışkanlığımın gelişmesine vesile oldu.



Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne...



Okulun tarihi 1863'te kurulan Robert Kolej'e dayanır. Robert Kolej'in erkek bölümü, 1971'e kadar Bebek'teki kampüsünde eğitim vermiştir. Ancak 1971'de çıkarılan bir kanun nedeniyle Robert Kolej, eğitim verdiği seviyeyi, 'kolej'den 'lise'ye çevirmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber, okulun kendi standartlarında eğitime devam etmesi için iki cinsiyete de eğitim vermesi gerektiği düşüncesiyle, Robert Kolej, kendi düşüncelerine uyan bir biçimde eğitim veren, 1890'dan beri varlığını koruyan Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'yle birleşmiştir. Robert Kolej, bu olayın ardından, Bebek'teki kampüsünü, üzerinde bir üniversitenin kurulması şartıyla devlete bağışlamış, böylece Boğaziçi Üniversitesi'nin temelleri atılmıştır.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Boğaziçi_Üniversitesi



Babam, annem ve ben Ankara'da tanıdıklarla bir balodayız.

Meslek hayatına Keban Barajı çalışmasıyla katılmam

Keban Barajı 630 yerleşim yerini yutup gitti. Bunlardan biri de üç-dört yıl sonra daha uzun ve ayrıntıyla incelediğim Elazığ'ın Aşağı İçme Köyü'ydü. Keban Baraj Gölü altında kalacak köylerin birçoğu ağa köyü olduğundan devlet eliyle yaptırılan bu barajla ilgili tüm tazminatları ağalar almış ve yüzbinlerce köylü ülkenin farklı yerlerine ve özellikle de büyük kentlere göç ederek zor durumda kalmışlardı. Dört ilin geniş ve üretken toprakları baraj gölü altında kaldığında, daha sonra yapılacak birçok dev barajın her seferinde çiftçiye yerinden edeceğini öngörememiştim, ama aradan geçen yıllarda tüm dünyada ve Türkiye'de bunun örnekleri oluştu ve özellikle Dicle ve Fırat havzalarında yüzbinlerce yoksul insan yerinden yurdundan oldu. Bugüne kadar da sözde ülke yararına yapılan dev yatırımların insanların yaşam koşullarını bozmasının önüne geçilemedi. Buna rağmen ve bu nedenle ben, 1964 yılından beri bu dev yatırımlardan zarar gören insanların sorunlarına çözüm getirebilmek için çalıştım ve hâlâ da çalışmaktayım.

Ben 1964 yılında Keban Barajı üzerinde çalışırken, bu kitabın sonlarına doğru Dünya Bankası yıllarımdan söz ettiğim bölümde özetlediğim sosyal ilkeleri hiçbir ülke ve kuruluş benimsememişti. Dev barajların ülke halklarına ve özellikle sermayedarlara büyük yararı oluyor, zararını da 300, 500 veya daha fazla köy ve kasabanın halkı yükleniyordu. Dünya Bankası, ancak 1980'li yıllardan sonra bu zararları önleyici tedbirlerin alınması için ilkeler geliştirmişti.

Türkiye'de Keban'la başlayan baraj çalışmalarımı daha sonra Tahtalı, Yusufeli, Ilısu, Kandil, Sangüzel, Dağdalen, Köprü, Menge, Kavşak gibi barajlar izledi. Ayrıca Nepal, Çin, Tunus gibi birçok ülkede de aynı konularda çalışarak bir taraftan baraj, karayolu, sulama tesisleri, su arıtma tesisleri, çöp depolama alanları, hava limanı gibi yatırımların etkilediği toprak ve konutların alımından doğacak zararı yüklenecek halkı korumak için yeterli tedbirlerin alınmasını sağlamaya çalışır ve bunu gerçekleştirmek için adına Yeniden Yerleşim Planı denilen sosyal planların hazırlanmasına katılırken, diğer taraftan da bu planların uygulanmasını izlemek için farklı yaklaşımlar geliştirdim.



Keban Barajı'nda saha çalışması, 1970



Araştırma yaptığım Aşağı İçme Köyü'nde Mustafa Kemal ve arkadaşları dinlenirken. Arkadaki Mostar Dağı ve çevresi şimdilerde Keban Baraj Gölü içinde yer almaktadır.



Keban Barajı

AYŞE KUDAT



Üniversite Bitiminde İhtisas ve Doktora Çalışmaları

1965-1970

Oxford Üniversitesi yıllarım

Robert Kolej'i bitirmeden önce, yani henüz üniversite mezunu olmadan, özel bir nedenle Oxford'a gitmiş ve Keban Barajı'nın yarattığı ve yaratacağı sosyal çöküşün başlangıcını gördüğümünden sosyoloji ve antropoloji konularıyla ilgilenmeye başlamıştım.

Oxford beni ihtisas programına kabul edince geri dönüp üniversiteyi bitirmeme de gerek kalmamıştı. Üniversite diploması askerliklerini er olarak değil de yedek subay olarak yapabilmeleri için erkeklere gerekiyordu belki, ama ne o zaman, ne de daha sonra bana üniversite diplomamı soran oldu. Benim hâlâ bir üniversite lisans diplomam yoktur (!)

Oxford'da olduğum 1965-66 akademik yılı içinde İngilizlerin en ünlü antropologlarından eğitim aldım. Daha sonraki yıllarda hangi kitabı elime alsam, hangi konuyla ilgilensem, bu insanların isimleriyle karşılaştım. Buna rağmen kabileleri, içinde yaşadıkları toplumlardan ve sömürgecilikten soyutlayarak inceleyen yaklaşımlar beni hiç ilgilendirmede ve ne Pritchard, ne de Pollack, Needham, Geertz, Strauss türü yaklaşımları benimsedim. Bu antropologların, sanki bir kabile düzeni varmış, sömürgecilik bu insanların yaşam ve kültürlerinde büyük bir hasar yaratmamış gibi onların köylerine gitmesi, yıllarca onlarla kalması, danışmadan onların yaşamlarının ayrıntılarını yazıp çizmesi ve de üstelik gerçek sınırlamaları yok farzedip, sanal bir dünya yaratması bana son derece yanlış geldi.

Oxford ve Harvard yıllarımda yapısal yaklaşımlar üzerinde yoğunlaşarak, teorik (kuramsal) çalışmalar yapmıştım. Harvard'daki ilk yılım da bu tür çalışmalarla geçmişti. Yalnız zamanla daha güncel ve uygulamalı sahalara kaymaya başlamıştım. Daha önce üç yıllık bir ekonomi eğitimimin olması ve bu eğitim sırasında ekonometri konularıyla ilgilenmiş olmam da uygulamalı alanlarda çalışma eğilimimi desteklemişti.

Oxford'da sosyal antropoloji dalında yaptığım ihtisasın bana en büyük yararı, Harvard'a doktora yapmaya gitmemi, burs almamı ve Oxford'da geçirdiğim bir yıl içerisinde aldığım ders kredilerinin transferini gerçekleştirerek, meslektaşlarımla beş-yedi yıl arasında tamamladıkları doktora programını dört yılda bitirmemi sağlamış olmasıydı. Bir dersi ancak 10-15 dakika dinleyebilir, geri kalan zamanda da tekrar derse konsantre olmakla uğraşır dururdum. Bu nedenle öğretim hayatımın derse girme, derslerde not tutma gibi yönleri beni aşırı bunaltırdı ve o konularda başarısız olurdum.

Nasıl okul bitirdiğimi hâlâ anlayabilmiş değilim. Oxford'a gittiğim için Harvard'da fazla ders almaktan kurtulmuş olmamın benim için çok yararı



Oxford Üniversitesi Trimming, Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol Koleji



İngiltere'nin Oxford kentinde bulunmaktadır. Ne zaman kurulduğu bilinmeyen üniversite, Anglo - sakson dünyasının en eski üniversitelerinden biridir. Günümüzde de dünyanın en saygın eğitim kurumlarından biridir. Üniversite, yaklaşık 130 ülkeden 18 binden fazla öğrenciye eğitim vermektedir. Oxford Üniversitesi, kendi kendini yöneten 39 kolejin bir çeşit federal sistem içerisinde bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bunlara ek olarak, Hristiyan derneklerce kurulmuş yedi adet özel kolej de üniversiteye dahildir. Otuz kolej ve tüm özel kolejler hem lisans hem de lisansüstü seviyelerinde öğrenci kabul etmektedir. Yedi kolej sadece lisansüstü öğrenci kabul ederken, bir kolej yalnızca akademisyenlere yöneliktir. Geriye kalan diğer bir kolej ise yarı zamanlı eğitim alanında uzmanlaşmıştır.

Kaynak:http://tr.wikipedia.org/wiki/Oxford_Üniversitesi

olduğuna inanırım. Oxford da zaten derse girmeyi gerektiren bir eğitim vermediğinden bana ek bir yarar daha sağlamıştı.

Harvard'daki antropoloji ekibi hem Oxford ile yakın bağlar içindeydi hem de İngiliz antropologlarına aşırı hayranlardı. Benim Oxford diplomalı oluşum bu nedenle onlar için önem taşıyordu. Oxford'da iken doktora yapmak için başvurmanın iyi olacağı okulları sormuş, öneriler çerçevesinde Harvard, Stanford ve Chicago üniversitelerine başvurmuş ve her birinden davet almıştım. Harvard'ı seçmemi de Oxford'da birlikte çalıştığım profesörler önermiş, ben de Türkiye'ye daha yakın olacağını düşünerek kabul etmiştim. İhtisas için başvurduğum okulların bazılarında daha sonra, Dünya Bankası'nda yönetici olarak çalışmaya başladığımda gitmiş ve Harvard, Stanford ve INSEAD'ın birlikte düzenledikleri üç aylık bir doktora sonrası işletme ve yönetim programını bitirmiştim.

Antropoloji devleriyle tanışma

Oxford'da olduğum dönemde antropoloji devleriyle tanıştım. O zaman 'dev' olduklarını bilmesem bile, daha sonraki yıllarda sürekli olarak onların çalışmalarını okudum ve her gün onların isimlerini işittim. Antropoloji öğrenimi yaptığım dönemlerde de onların isimlerini ağızımdan bırakmadım. Antropolojiyi öğretmek için okutulan tüm temel araştırmalar, Oxford'da derslerini aldığım, ders dışında sohbet ettiğim Evans-Prichard; Pocock, Needham, Beattie, Campbell ve onlarla aynı ekolden Mair, Lienhardt gibi bilim insanlarıydı.

Sınıf arkadaşlarım arasında daha sonra bu bilim dalına katkıları olan Colin Turnbull, Peter Riviere gibileri vardı. Bilimsel açıdan kız kaçırma ve kirvelik konularında yaptığım çalışmalarda Oxford'da öğrendiğim akrabalık sistemlerinin analiz yöntemlerinin izleri vardır. Bu bilim insanlarından öğrendiklerim aradan tam onbeş yıl geçtikten ve ben Afrika'da çalışmaya başladıktan sonra daha da önemli oldu. Oxford'da okuduğum kitaplarda sözü edilen birçok kabile mensubuyla, o kabileler az çok ulus oluşturduktan sonra tanıştım ve onların yaşadıkları bölgelerde uygulamalı araştırmalar yaptım.

Oxford'un kazandırdıkları

Başlangıçta Oxford'da öğrendiklerim bana ilkel kabilelerle ilgili çalışmaların güncel sorunlardan aşırı soyutlanmış olduğu izlenimi yaratmış ve bu nedenle kendi çalışmalarımda incelediğim köy toplumlarını daha geniş bir sistem içinde, örneğin bir ülke bütünü içinde ele almıştım.



Daha sonra, yapılmak istenenin soyutlama değil, çok yoğun bir çabayla ve büyük mercekler kullanarak bir kabile sistemini veya bir köyü sosyal, politik, ekonomik, dinsel ve kültürel açıdan derinlemesine tanımak ve sosyal gerçekleri, sistemin neredeyse bir parçası olarak ortaya çıkarma olduğunu anladım. Antropologlar aslında inceledikleri kabilelerin ve sistemlerin bir ülkenin veya daha geniş bir bölgenin parçaları olduğunu biliyorlardı.

Örneğin, Evans-Pritchard, tek bir kabileyi uzun uzun inceler ve o kabilenin yaşamını sanki bir koloni düzeni yokmuş gibi takdim ederken, bu koloni düzenine karşı savaş bile vermişti. İkinci Dünya Savaşı'nda Habeşistan, Libya, Sudan ve Suriye'de Anuak kabilelerini örgütleyerek gerilla savaşına katılmış ve İtalya kolonistlerine karşı yerli savaşları hakkında yazan ilk insan olmuştu.

Kabileleri uzun yıllar içinde kaldıkları koloni rejimlerinden soyutlamasının nedeni, bilim sosyolojisine katkıda bulunmaktı. Bu konu daha sonra Harvard'da ilgimi çekti ve ilgili derslerde asistanlık yaptım. Evans-Pritchard, antropolojinin bir sosyal bilim dalı olduğunu savunan yazılarında da belli bir dili ve belli bir düşünce sistemini kullanarak, başka toplumların, örneğin o güne kadar kimsenin bilmediği kabilelerin sosyal dokularının ve inanç sistemlerinin hiç de 'ilkel' olmadıklarına ve görsel veya relativist 'doğruların' ortaya konmasında bir dine inananlar kadar onları inceleyenlerin dinsel inançlarının da bilinmesi, incelenmesi gerekliliğine vurgu yaptı. Bana özellikle önemli gelen konu, dinî inançları olan araştırmacılarla olmayanların 'aynı' inanç sistemine baktıklarında farklı sonuçlara varmaları idi. Bir anlamda, sosyal 'gerçeklerin' onları inceleyen sosyal bilimcinin ve onun kullandığı araştırma yöntemlerinin bir türevi olduğu, mutlak 'gerçek'ten söz etmemizin zorluğu vurgulanıyor ve bilim felsefesi açısından gerçekten önemli bir tartışma açılmış oluyordu.

Antropologlar bir kabile veya köyü uzun süre inceleyip, o insanlarla yıllarca birlikte yaşayıp, dil, aile ve inanç sistemlerini gözlemleyerek diğer sosyal bilim dallarından farklı bir yöntem geliştirmiştir. Oxford antropologlarıyla başlayan bu yaklaşım, bu bilim dalını örneğin sosyolojiden ayırmıştır. Dili, inanç sistemi, kültürü bilinmeyen toplumlarda uzun süre kalarak ve bu toplumun neredeyse bir parçası hâline gelerek, saha araştırmasına dayalı çalışma yapmış olmak bir antropoloğun en önemli vasfını oluşturur.

Gerçeğe varmanın en doğru yolunun ders kitaplarından değil, öğrenme arzusundan, öğrenmeye çalıştığımız sosyal yapının içine girmekten, onun bir parçası olmaktan geçtiği vurgulanıyordu. Bu ekolden gelen her antropolog yanında yetiştirdiği az sayıda talebesiyle birlikte çalışarak, onlarla

Bana özellikle önemli gelen konu, dinî inançları olan araştırmacılarla olmayanların 'aynı' inanç sistemine baktıklarında farklı sonuçlara varmaları idi.

birlikte araştırmalar yaparak bilgi, birikim ve maharetini onlarla paylaşıyordu. Benim bilgilerimden yararlanan ve benimle birlikte araştırma yapanlar da oldu.

Oxford'un kazandırdığı bir başka yetenek de kişi veya toplumları incelemek için kullandığımız verilerin sistematik olmasıyla ilgiliydi. Antropologlar, saha araştırmaları ne kadar uzun süre yapılırsa yapılsın toplanan verilerin sistematik olması gereğini vurguluyorlardı.

Yıllarca bir kabileyle veya bir köyde kalarak toplanan verilerin sistematik olması, antropologların sahadan ayrıldıktan sonra farklı konularda makale ve kitaplar yayınlamasını sağlıyordu.

Harvard ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (1966-1970)

Özgeçmişimi dünyanın çok değer verdiği eğitim kurumlarının isimleriyle doldurabilmem bundan 50 yıl önce fazla zor değildi. Hattâ günümüzün okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise talebelerinin yaşamına baktığımda, ne denli rahat bir dönemde yaşadığımı çok daha iyi anlıyorum. Bizim yaşamımız gece gündüz çalışmak, sürekli kurslara gitmek, ana-baba ve çevre baskısıyla, bir imtihandan diğerine sürüklenmekle geçmedi. Okuyabilecek miyim, okuyamayacak mıyım sorunu genelde ailelerimizin malî gücüyle ilgiliydi.

Bundan 50 yıl önceki dönemde hem benim eğitim gördüğüm okullara girmek daha kolay, hem de o okulların malî yükü çok daha azdı. Örneğin ODTÜ'nün yıllık ücreti 40 TL iken, Oxford bedava idi.

Pahalı olan Harvard'a yıllık 10 bin dolar ödemek gerekiyordu, ama burs verdiklerinden bir ödeme yapmam gerekmemişti.



Toros'larda antropoloji çalışmaları



Dr. Ataman Aksoy
Emekli Dünya
Bankası Uzmanı

Ben Ayşe'yi ilk defa 1963 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde gördüm. Ondan sonra yollarımız üç kere kesişti. Birincisi ABD'de Cambridge'de doktora yaparken, ikincisi OD-TÜ'de öğretim üyeliği yaparken ve üçüncüsü yine ABD'de Dünya Bankası'nda çalışırken. Üç seferinde de yakın dostluğumuz oldu ve hem beraber çalışmalar yaptık, hem de birbirimizin çalışmalarını izledik ve tartıştık. Ayşe benim hayatımda gördüğüm en çalışkan insanlardan biridir. Onun ötesinde, birçok sahada yaptığı çalışmaları literatüre giren ilk ve önemli çalışmalardı. Keban Baraj Gölü içinde kalan köyler hakkındaki doktora teziyle başlayan altyapı yatırımlarının sosyal etkileri çalışmaları, bu sahayı belirleyen ve bütün dünyada kullanılan metodolojileri üreten bir saha oldu. Aynı şekilde, yoksulluk üzerine yaptığı çalışmalar birçok ülkede politikaların oluşmasında kilit rol oynadı.

Hatırladığım üç olayı anlatayım: Birincisi çalışkanlığıyla ilgili. Cambridge'de doktora yaparken hem MIT'de neredeyse tam zamanlı çalışarak kendi doktorasını ve söylentilere göre arkadaşları Andy'nin de doktorasını yazıp, üstüne de dalga geçmeyelim diye geceleri bize gelip geç saatlere kadar bizde çalışırdı ve bizi de çalıştırırdı. Çalışkanlığı ve becerikliliğine örnek ise, Azerbaycan hanehalkı yoksulluk anketi oldu. Azerbaycan hükümeti yoksulluk üzerine araştırma yapılmasını istemiyor ve Dünya Bankası da anket için para ayırmıyordu. Ayşe, bir projeden artırdığı çok cüzi bir ücret karşılığında (20 bin dolar) ve Azerbaycan istatistik dairesindekileri ikna ederek oldukça kapsamlı bir yoksulluk çalışması yaptı. Sonuçlar Azerbaycan'ın tahminlerden daha fazla yoksulluk sorunu olduğunu gösterdi. Tabii ki çok daha pahalıya (300-500 bin dolar) bu tür çalışmalar yapanlar bu kadar ucuza yapılan çalışmanın sonuçlarının doğru olmayabileceğini iddia ettiler ve Ayşe'yi bayağı uğraştırdılar. Tabii ki yıllar sonra yapılan çalışmalar Ayşe'nin sonuçlarının doğruluğunu kanıtladı. Ben, hâlâ Ayşe'nin o çalışmayı nasıl yapabildiğini merak ederim.

Son anım ise, Ayşe'nin getirdiği yeni yaklaşımlar üzerine: Ayşe, Malawi üzerine bir dış ticaret araştırmasında uygulayabilecek politikaların yoksulluğa etkisi üzerine bir çalışma yapıyordu. Orada fakir köylülere yapılacak az miktardaki tohum ve gübre dağıtımının yoksulluğu en fazla azaltacak politika olduğunu gösterdi. O dönemler yoksullara karşılıksız yardım yapma politikaları yoktu ve Ayşe'nin önerilerine birçok itiraz oldu. Şimdi karşılıklı veya karşılıksız nakit yardımları normal politikalar arasına girdi. Ama Ayşe'nin o zaman yaptığı çalışma, bu konuların önünü açtığı gibi, hanehalkı verilerini kullanarak etkisini açıkça gösteren öncü çalışmalardan biri olmuştu.



Oysa şu anda Oxford yabancı bir öğrenci için paralı, Harvard ise yabancı öğrenciye burs veya eğitim kredisini oldukça zor koşullarda veriyor. Bu durum tüm diğer eğitim kurumlarında geçerli. Bu nedenle, sosyal bilim eğitimi almak isteyen çoğu talebe kâğıt üzerinde etkileyici olmayan okullara gitmek zorunda kalmaktadır. Buna rağmen mesleklerinde başarılı olabilmeleri mümkündür ve bu da çok erken yaşta çalışma yaşamına girmekle sağlanabilir.

Dünya Bankası kurum içi
workshop - 1990

Harvard'a başladıktan sonra eğitim ve hattâ çalışma yaşamımın birçok faktörden etkilendiğini anladım: Aile özellikleri ve tercihleri ve ailenin maddî durumu sadece belli bir düzeyden sonra eğitime devam edip edilemeyeceğini değil, aynı zamanda nasıl ve nerede eğitim görüleceğini de etkiler. Bakarsınız bir başbakanın oğlu geçerli bir üniversite diploması bile olmadan Harvard'a doktora yapmaya gitmiş ve kısa sürede de Dünya Bankası'nda işe girmiştir. Özellikle kız çocuklarının eğitimi çok sayıda farklı sosyo-ekonomik faktörlerle biçimlenir ve çoğu kez son derece başarılı olabilecek bir genç kız ne okula gidebilir ne de ev dışında çalışabilir.

Özellikle çalışma olanakları eğitim dışı faktörlerle belirlenir. Buna rağmen iyi bir eğitim kuşkusuz iş imkânlarını olumlu biçimde etkiler. Öte yandan son derece kötü bir eğitim almış insanların da sosyal ilişkiler, mütevazı

Yaşamım boyunca, okula gitmemiş veya gidememiş fakat okuyan insanların gerçek başarılarına çok tanık oldum. Aynı şekilde, okulda öğrenilenin ötesinde, yaşam boyu öğrenimi seçen ve başarıyla uygulayan insanların tüm engellere rağmen başarılı olduklarına da tanık oldum.

ücret beklentileri, iş pazarının belli alanlarında mevcut boşlukları değerlendirmeleri ve diğer nedenlerle iş bulmaları da mümkündür. İyi bir eğitim, kâğıt üzerinde güzel görünümlü özgeçmiş birçok kapıyı açsa da, o kapıların arkasındaki kapılar kilitli olabilir.

Okumuş, eğitilmiş insanlarla şu veya bu biçimde bir diploma almayı becermişleri birbirinden ayırt etmek önemlidir. Bu farkı çalışma hayatına atıldıktan sonra daha iyi anlamış olmakla birlikte, Harvard yıllarımda araştırdığım konularda halktan aldığım bilgilerin zenginliği bu farkı anlamama daha da yardımcı olmuştur. Yaşamım boyunca, okula gitmemiş veya gidememiş fakat okuyan insanların gerçek başarılarına çok tanık oldum. Aynı şekilde, okulda öğrenilenin ötesinde, yaşam boyu öğrenimi seçen ve başarıyla uygulayan insanların tüm engellere rağmen başarılı olduklarına da tanık oldum.

Engeller onların resmî kuruluşlarda çalışmalarını zorlaştırsa bile kendi işlerini kendileri yaratarak bir başarıdan diğer başarıya koştuklarını izledim. Hattâ gerçek başarının diplomalarda saklı olmadığını, insanların kişisel nitelikleri ve çalışma azimleriyle mucizeler yarattığını gördüm. Örneğin kendini iyi yetiştiren ve işyerini okul olarak kullanan bazı insanların internet sektörünü başarıyla geliştirmeleri gibi. Sosyal bilimlerde bu zor olmasına rağmen imkânsız değildir. Tecrübelerime dayanarak şunu ifade edebilirim: Bir bilim dalında kuvvetli kökler salan ve erken çalışmaya atılan insanlar, hem bilimsel/akademik çalışmalarında hem de uygulamalı alanlarda daha kolay iş imkânları elde edip, başarıya ulaşabilirler. Bu başarı, bilimsel saygınlık, parasal kazanç, insan ve toplumları olumlu etkileme, yoksullukla mücadele, örgütlenme ve birçok farklı alanda olabilir.

Harvard yılları

Oxford'dan gelmiş olmam Harvard Üniversitesi'nde olumlu karşılanmıştı. O zamanlar dünyada başka bir örneği olmayan Sosyal İlişkiler (Social Relations) adlı bir bölüme girmiştım. Sosyoloji, sosyal antropoloji, klinik psikoloji ve sosyal psikoloji dallarının birleşmesiyle oluşan bu bölümde, ilgili bilim sahasının ileri gelen akademisyenleri görev yapmaktaydı. Ünlü psikolog William James'in kurduğu bu bölüm, disiplinler arasında yakınlaşma ve işbirliğini geliştirmeyi, bu yol ve davranışsal sosyal dokuyu 'doğru' anlamayı amaçlıyordu.

Talcott Parsons'ın yanı sıra Robert Merton, Alex Inkeles gibi önemli sosyologlar, John ve Beatrice Whiting, Irvn DeVore, Evon Z. Vogt, Cora Du Bois Clyde ve Florence Kluckhohn gibi antropologlar ve Gordon Allport, Erik

Erikson, B. F. Skinner, Raymond Cattell, David McClelland, Roger Brown, Stanley Milgram gibi ünlü sosyal psikologların aynı ortamda öğretmesi ve incelemeler yapması disiplinler arası işbirliğini kolaylaştırıyordu.

Benimle birlikte mezun olan antropologlar arasında antropoloji ve psikoloji alanlarını birleştirerek, kültürel psikoloji dalında öne çıkan Richard Shweder, Carol Amber, Michelle Rosaldo ve Ying Ying Yuan gibi bilim insanları vardı.

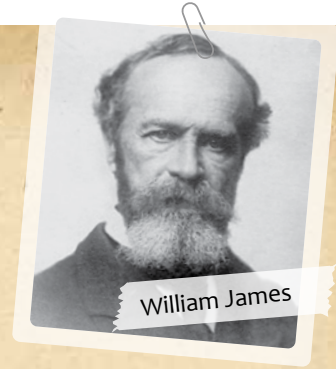
Birlikte Sosyal Antropoloji Bölümü'ne başladığım yedi kişiden adını verdiğim bu dördü çalışma hayatlarını akademisyen olarak sürdürdüler.

William James, (d. 11 Ocak 1842 – ö. 26 Ağustos 1910) pragmatizmin kurucusu olan ABD'li filozoftur. İrlanda asıllı zengin bir göçmen ailenin çocuğudur. Çocukluğu Avrupa'da seyahatlerde geçti. Önceleri düzenli bir öğrenim göremedi. Sonradan Harvard Üniversitesi'nde tıp ve tabiat bilimleri tahsili yaptı. 1869'da tıp doktoru, 1885'te Harvard Üniversitesi'nde profesör oldu. Burada fizyoloji, biyoloji, felsefe ve psikoloji dersleri verdi. İlk önemli eseri Psikolojinin Prensipleri'dir (1890). Felsefi sistemin esaslarını Pragmatizm (1907) adlı kitabında ortaya koydu. Felsefi görüşü pratiklik, faydalılık ve verimlilik kavramlarına dayanır.

James'e göre bilgi, kişilik, bilinç, gerçek düşünce gibi şeyler faydalılık, verimlilik, pratiklik ölçüsüyle değerlendirilir. Mühim olan teori değil, iş ve uygulamadır; hayatta var olan, uygulanabilen ve bir etki meydana getiren şey gerçektir. Zihnen ve soyut olarak ne kadar doğru olur veya görünürse görünsün pratiği olmayan ve hayatta bir etki meydana getirmeyen şey bir değer ifade etmez ve gerçek de sayılmaz.

ABD'deki ilk psikoloji laboratuvarını oluşturmuş olan James, 'Sonuçlar nelerdir?' diye sormakta ve düşüncenin yüzünü, eylem ve geleceğe yöneltmektedir. Nitekim James, yaşamı doğrudan ilgilendiren somut olgulara, eylemlere, insanın yaşamını şimdi ve yakın gelecekte doğrudan etkileyen güç ve eyleme önem vermiştir. O, yararlılıkla, yalnızca bireyin maddi ihtiyaçlarının karşılanmasını değil, aynı zamanda insanın ve toplumun gelişmesine katkıda bulunan her şeyi anlatmak ister. Bu anlamda din, James'e göre, tümüyle doğrudur ve din konusunda, dinin sonuçlarına bakarak yargıda bulunmak gerekir. O, dinin metafizik bir değere sahip olup olmadığını bilmediğini söyler. Fakat din, James'e göre, her durumda yararlı bir varsayımdır.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/William_James





Andrew Cohn
Hukukçu

Ayşe Kudat ile ilgili benim çok değerli ve eşsiz anılarım var. Burada sizinle paylaşacağım bir anım, Ayşe'nin bilimsel merakının genişliğine, antropolojik araştırmacı olarak becerilerine, sosyal cesaretine, dostluk ve sadakat anlayışına bir örnek oluşturabilir.

1966 yılı başlarında, Ayşe ve ben, Harvard Üniversitesi'nde Sosyal Antropoloji öğrencileriydik. Sosyal İlişkiler Bölümü'nü oluşturan sosyologlar, sosyal psikologlar, çocuk gelişimi teorisyenleri ve davranış psikologlarının arasında ve Peabody Müzesi'ndeki sosyal antropoloji yumağının içerisinde birlikte kaybolduk, birlikte savaş verdik. Ancak Ayşe, hepimizden daha öndeydi; ben henüz alan araştırmalarımı bitirirken, o doktora-sını tamamlamıştı.

Ayşe maceracı bir yapıya sahiptir ve entelektüel merakı sınırlanmaz. Doktora tezini bitirdikten sonra, kirvelik kurumuna merak salmıştı; bu geleneksel kurum, bazı değişikliklerle Türkiye'nin daha feodal bir yapıya sahip olan doğu bölgesinde nüfuzlu siyasi güçler tarafından hâlâ uygulanmaktaydı. Yaptığı araştırmaların sonucunda Ayşe, Türkiye'nin doğu illerinde siyasi nüfuzu olan pek çok kimsenin zaman zaman tüm bir köye veya köylere kirvelik yaptığını saptamış, kitlelerin saygınlığını kazanmaya vesile olan bu geleneğin yaşamakta olduğunu gözlemlemişti.

Birçok çocuğun aynı zamanda sünnet edildiği toplu sünnetleri üstlenen ve kirvelik yapan bu nüfuzlu kimseler bu şekilde nüfuzlarını daha da artırmaktaydı. Kirvelik yolu ile saygınlıklarını artıran bu önderler, mevcut siyasi ve ekonomik güçlerini pekiştirmekte ve örneğin milletvekilliği ya da farklı seçimlerde kirvelik kurumunu hatırlatarak, oy talebinde bulunmaktaydı. Kirvelik, özellikle kadın oylarını kazanmakta önemli bir araç olmuştu.

Ayşe, 'Kirvelik Projesi' için Türkiye'nin doğu illerinde görüşmeler yapacağı bir seyahat planlamaktaydı. Ben kendi alan çalışmalarımı bitirmek üzereyken Ayşe beni aradı ve şöyle bir teklifte bulundu: 'Türkiye'nin sosyal olarak çok muhafazakâr bir bölgesine seyahat edeceğim, şeyhler ve siyasi liderlerle görüşmeler yapacağım. Sekreterim olarak bu seyahate katıl, erkek bir sekreterim olması, onların bana karşı daha saygılı olmasını sağlar ve bu güçlü kimseler karşısındaki durumumu güçlendirir.

Senin için de Türkiye'nin doğusunda yaşayacağın bir macera olur.' Bu teklif geri çevrilemeyecek kadar şahaneydi! İstan-

bul'da kaldığım süre içinde Ayşe'nin anne ve babasıyla tanıştım ve Boğaz'daki güzel evlerinde kaldım. Daha sonra ise Ankara'ya seyahat ettik ve Hacettepe Üniversitesi'ne gittik. Ayşe, bu üniversiteye bir alan araştırması makalesi sunmam için beni teşvik etti. Daha sonra Türkiye'nin doğusuna doğru yola çıktık.

Bu seyahat gerçekten de bir maceraydı. Gittiğimiz yerlerde şeyhlerin kırsaldaki konaklarını ziyaret ettik. Bu konakların arka taraflarında uzun sedirler vardı; köylüler, şeyhlerine danışmak için geldiklerinde bu sedirlerde oturup, beklerlerdi. Şehirli seçkinlerle de konuştuk, görüşmelerimiz için genellikle lokantalarda buluştuğumuz şeyhler, yalnız değil, sayısız 'yardımcıları' ile birlikte gelirlerdi.

Anlatmak istediğim anı, Malatya ilinde yaptığımız görüşmeler sırasında yaşanmıştır; Ayşe'nin beni hayrete düşüren becerikliliği, sosyal zekâsı ve maceracı ruhu biraraya gelerek ikimiz için de unutulmaz bir hatıra bırakmıştır.

Ayşe ve sekreterinin (yani benim), Malatya Belediye Başkanı ve yardımcılarıyla bir öğle yemeğini de kapsayacak bir randevumuz vardı. Bu randevumuzdan önce, ben Türkiye'den döndükten kısa bir süre sonra evlenecek olan kız kardeşime hediye olarak bir kilim almak düşüncesiyle Malatya'nın kilimciler çarşısını ziyaret ettim.

Bir yüksek lisans öğrencisi olarak maddi imkânlarım kısıtlıydı ve beğendiğim kilimin fiyatı bu imkânları aşıyordu. Kilimcilere yaptığım teklif hiç cazip gelmemişti; kilimi toplayıp kaldırdılar ve ben hayal kırıklığı ile kilimciler çarşısından ayrıldım. Öğle yemeğinden önce Ayşe ile konuştum ve gittiğim yeri anlattım. Ayşe hemen, 'Ben sana işareti verdiğimde, sen bu konuyu aç', diye tembihledi.

Öğle yemeği için çok güzel bir lokantaya gittik. Belediye Başkanı ve yardımcılar, her ne kadar Türkçe konuşamıyor olsam da, Ayşe'nin erkek bir sekreteri olmasından gerçekten etkilenmişlerdi. Ayşe haklı çıkmıştı; erkek bir sekreteri olması onların gözünde onun saygınlığını artırmıştı. Ayşe ciddiyetle bana İngilizce talimatlar verir, ben de derhal not alırdım.

Belediye başkanıyla kirvelik hakkındaki yemekli toplantımız iyi geçmişti. Yemekler yenirken, Ayşe bir fırsatını bulup bana İngilizce olarak 'Şimdi hikâyeni anlat', dedi. Ben hemen hikâyemi anlatmaya başladım (tabii ki, İngilizce). Sabah kilimcileri gezdiğimi ve orada başıma gelenleri anlatırken, Ayşe de benim

tercümanım olup, masadakilere anlattıklarımı aktardı. Yaklaşık bir dakika sonra, Ayşe bana işaret etti ve 'Tamam; pek bir yere varamıyoruz', dedi. Talimatımı alıp, sustum. Tatlı ve kahvelerimizden sonra, lokantadan ayrıldık. Binadan ayrıldığımızda, Belediye Başkanı gruba önderlik ederek, bizi bir yere yönlendirdi. Ayşe bir işaretle bana neler olduğunu tam anlayamadığını anlattı ve ben, sadık bir sekreter olarak onu takip etmeye devam ettim.

Kilimciler çarşısına doğru yürüdük. Benim kilim alamadığım dükkâna değil, farklı bir kilimciye gittik. Belediye Başkanı'nın yardımcıları ve dükkân sahipleri arasında bir konuşma geçti. Ayşe bana göz kırptı ama yine ne olduğunu tam anlayamadığını söyledi. Girdiğimiz bu kilimci bir anda dükkânını kapattı ve bize katıldı. Bir ikinci dükkâna girdik. Benzer konuşmalardan sonra, bu kilimci de dükkânını kapattı.

Belediye Başkanı, yardımcıları, Ayşe, ben ve iki kilimci benim satın almak istediğim kilimi satan dükkâna geldik. Kilimci, Belediye Başkanı'nı ve arkasındaki kalabalığı gördüğünde şaşkınlığını gizleyemedi. Görüp beğendiğim ancak alamadığım kilimi çıkartmaları için bir bakış yetmişti.

Belediye Başkanı bir kelime dahi etmemişti; kollarını önünde kavuşturdu ve sadece baktı. Sabah yaptığım gibi, beğendiğim bu kilim için teklifimi yineledim. Birden, Belediye Başkanı'nın yanında duran yardımcıları ve dört kilimci Türkçe bir şeyler söylemeye başladılar, aynı sözcükleri tekrarlıyorlardı, hep bir ağızdan söylüyorlardı. Ayşe'ye dönüp ne dediklerini sordum. Ayşe hiç istifini bozmadan, sessizce 'Bu kilimi kız kardeşine düğün hediyesi olarak almak istiyor. Bu kilim artık onun alının yazısı diyorlar,' diyerek bana olan biteni açıkladı.

Bu söz gün boyunca gruptaki herkes tarafından tekrarlanmıştı. Pazarlıklarla teklif ettiğim fiyata istediğim kilimi almıştım; dükkân sahibi kilimi nazik bir şekilde paketleyerek bana takdim etti. Selâm vererek kilimci dükkânından ayrıldık. Bu kıymetli kilim, halen kız kardeşimin evinde serilidir.

Bu anı ise, Ayşe'nin zihnime nakış gibi işlenmiş dostluğuna, risk alma eğilimine, mizah anlayışına, samimiyetine ve sadâkâtine sadece bir örnektir. Böylesine özel bir yayınında, Ayşe'yi bu anı ile hatırlamak ve başarısını kutlamak benim için bir onurdur.

En yakın dostum Andrew Cohn doktrasını aldıktan sonra hukuk doktrasi da alarak çok başarılı bir avukat oldu, Robert Conrad din dünyasını seçti ve Robert Hahn Amerika'nın en önemli sağlık kuruluşlarından CDC'de (Center for Disease Control) çalışmayı yeğledi. Sınıf arkadaşlarımdın hepsi antropoloji çalışmalarını başka dallarda çalışmalarla birleştirerek Sosyal İlişkiler Bölümü'nün amacına uymuş oldular. Ben de disiplinler arası çalışmayı benimsemiş, fakat Harvard yerine Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) siyasal bilimler dersleri alarak siyasal antropoloji dalının ilk talebelerinden biri olmuştum.

Harvard'a girdiğim andan itibaren çalışma hayatına atılmam

Bir yandan Harvard dışında yan bilim dalı seçmem diğer yandan MIT ile bağlantı kurmam bana iş imkânı da açtı. Harvard'daki ilk yılımdın büyük bir bölümü maddi sıkıntılar içinde geçti. O zamanlar 'tam burs' karşılığında aylık 125 dolar alıyor, bunun 80 dolarını da yaşlı bir hanımın dairesindeki ikinci odayı kiralamak için kullanıyordum. Geriye kalan para, kitap masrafları çıktıktan sonra, kahvaltı ve öğle yemeğini atlayarak, yalnız geceleri konserve çorba içmeme yetiyordu.

Bu aşırı yoksulluk ve çok kısıtlı bursla doktorayı bitirene kadar idare etmem olanaksız olduğundan, iş imkânları aramaya başlamıştım. Yalnız elimdeki vize son derece sınırlı bir iş piyasasında iş arama imkânı veriyor ve sadece kayıtlı olduğum üniversitede öğretim veya araştırma asistanı olarak çalışmamı gerektiriyordu.

MIT ve ilk ulusal çapta köy sektörü anketleri üzerinde çalışmaları

O sıralarda MIT'de yeni kurulmuş olan Siyasal Bilimler Bölümü'nde altı ülkede çok geniş kapsamlı anketlere dayanarak çiftçi nüfusun siyasal eğilimleri konusunda araştırma yapıldığını ve altı ülkeden birinin Türkiye olduğunu öğrenmiştim. MIT'ye gidişimin nedeni de, bu araştırmayı yöneten insanla tanışmak ve yardıma ihtiyaç olup olmadığını sormaktı. MIT'yi bu amaçla ziyaret ettiğimde hemen işe alınmış ve aldığım 'tam bursun' altı misli de para teklifi almıştım. Aslında ne ben işin ayrıntılarını öğrenebilmişim ne de bu işi veren profesör bir iş tanımı hazırlamıştı. Anladığım kadarıyla bana iş teklifi, bütçelerinde araştırma asistanı tutmak için para olduğundan ve belki ileride bir gereksinim olabilir düşüncesiyle gerçekleştirmişti.

Hattâ benden istenen ilk iş, Türkiye'de yapılmış köy araştırmalarını listeleyen bir bibliyografi hazırlamamdı. O zamanlar internet üzerinden tarama



Harvard Üniversitesi



Harvard Üniversitesi Amerika Birleşik Devletleri'nde Massachusetts eyaletinin Boston şehrinin Cambridge mahallesinde bulunan ve alanında dünyanın en önde gelen üniversitelerinden biri olarak tanınan özel bir yüksek öğretim kurumudur. 1636 yılında kurulan ve Ivy League üyesi olan Harvard Üniversitesi, ABD'de eğitim vermeye devam eden en eski yüksek öğretim kurumudur. 13 Mart 1639'da adı Harvard Koleji olarak değiştirilir. Bu isim değişikliği okulun ilk yöneticisi John Harvard'ın ölümünden hemen sonraya rastlar. Resmi anlamda üniversite olarak anılmaya başlandığı dönem ise 1780'li yıllardır. John Harvard vasiyetinde üniversiteye 400 adet kitap ve birkaç yüz pound bıraktığını açıklamıştır. O yıllarda, bu 400 kitapla oluşturulmaya başlanan kütüphanede bugün 15 milyondan fazla kitap bulunmaktadır. Bu sayı üniversite kütüphanesini dünyanın en büyük akademik kütüphanesi yapmakla kalmaz, tüm kütüphaneler arasında da ilk beşe sokar. Birkaç yüz poundluk bütçenin bugün geldiği nokta ise 2011 yılı verilerine göre 32 milyon dolardır.

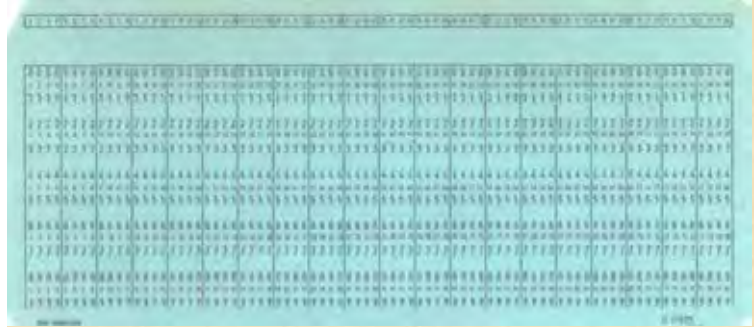
Charles William Eliot'ın başkanlığını yaptığı 1869-1909 yılları üniversitenin yenilenme yıllarıdır ve öğrenci seçme sistemi, derslerin işlenişi ve kurumun fiziksel yapısı bugünkü şeklini alır. Bu model kendisinden sonra gelen tüm Amerikan üniversitelerinde uygulanır. Harvard Üniversitesi'nde 2.400 akademisyen 6.700 lisans öğrencisi, 12.400 kadar da yüksek lisans öğrencisi bulunmaktadır. 1900'den itibaren, aynı mahallede bulunan MIT ile birçok konuda ortak çalışmalarda bulunmuşlardır. İki okulun öğrencileri, eğer isterlerse ders kredileri veya ücretleri konusunda hiçbir sorun yaşamadan yatay geçişle okullarını değiştirebilmektedirler. Harvard Üniversitesi genel olarak temel bilimlerle ilgilenir. 2008 yılında ABD Başkanı seçilen Barack Obama da Harvard Hukuk Fakültesi mezunudur. Her yıl dünya çapında SAT puanları en yüksek olup ders dışı aktiviteleri en fazla olan öğrenciler tarafından tercih edilmektedir.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Harvard_Üniversitesi

yapmak vb imkânlar olmadığından, Harvard Üniversitesi kütüphane ve arşivini aylarca taramış, birçok derginin binlerce yaprağını çevirmiş ve sonunda da kimsenin okumak istemeyeceği ve okunmaya değer olmayan kitap ve makalelerden oluşan bir liste oluşturmanın ötesine gidememiştim.

Bu işin sonrasında ise her ülkede onbin çiftçiyle yapılan anketlerin analizine katılmam istenmişti. Farklı konularda raporlar yazılıyor ve bu şekilde de çiftçi kesimin siyasal tavırları ve bu tavırları biçimlendiren unsurlar inceleniyordu. Genellikle akşam yemeklerinden sonra MIT'ye gider ve sabahın 3'üne kadar bilgisayar başında çalışırdım. Veri tabanının çok kapsamlı olması verilerin bilgisayarla incelenmesini gerektiriyor ve bunun için bir program hazırlanıyordu.

Program işlerini yapan bey evinden çalışıyor, ben de programı Türkiye anket verilerine uygulayarak, programının oluşmasına katkı veriyordum. Üç yıla yakın süren bu deneyim bana geniş kapsamlı anket yapmayı ve toplanılan verileri bilgisayar düzeyinde incelemeyi öğretmişti. Oysa Harvard'daki 45 dönem arkadaşımın yalnız sosyolog olan biri nicel verilerle çalışmıştı. O zamanlar diz üstü bilgisayarlar olmadığı gibi verileri toplarken bilgisayar düzeyine aktarabilecek teknik imkânlar da yoktu. Bu nedenle, doktora tezim için yaptığım anketleri önce kod defterlerine geçirir, sonra büyük makineler'in karşısında oturup, bilgisayar kartlarına aktarır, daha sonra da koskocaman ku-



Delikli Kart, üzerindeki belirli noktalara açılan (veya açılmayan) delikler sayesinde sayısal bilgi taşıyabilen karton parçalarıdır. Günümüzde bir veri saklama aracı olarak modası geçmiş olmakla birlikte, 19. yüzyıl boyunca dokuma tezgahlarını denetlemekte ve 20. yüzyılda hesap makine-lerinde ve bilgisayarlarda kullanıldı.

Bilgiler ekranda yazıldıktan sonra, 90 mm x 215 mm ölçülerindeki bir miktar hiç de linmemiş kart, özel bir makineye yerleştirilir, makine bunlara ekrandaki bilgileri işleyecek şekilde küçük delikler açardı. Aynı kartları okuyan (deliklere uygun çıkıntıları olan) makinelere takılarak okunur, ekrana aktarılırdı. Örneğin bir sayfa yazı yazmak için yaklaşık 65 - 100 adet delikli kart kullanılırdı.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Delikli_kart



Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT)



Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (Massachusetts Institute of Technology) veya kısaca MIT, Amerika Birleşik Devletleri'nin Massachusetts eyaletindeki Boston şehrinin Cambridge mahallesinde yerleşik ve özellikle bilim, mühendislik ve ekonomi konularındaki başarılarıyla tanınan üniversitedir. Teknoloji ve mühendislik konularında dünyanın en iyi teknik üniversitesi olarak bilinir. Şu ana kadar MIT'nin öğretim ve araştırma üyeleri, öğrenci ve mezunları arasında Nobel Ödülü kazananların sayısı 72'ye ulaşmıştır ve bu ödüllerin 15'i son beş yıl içinde kazanılmıştır.

MIT 1861 yılında kurulmuştur ve 1865 yılında Boston kentinin merkezinde kiralık bir binada eğitime başlamıştır. 1916 yılında Boston şehrinin ortasından geçen Charles Nehri'nin karşı yakasında bulunan Cambridge semtindeki şimdiki kampüsüne yerleşmiştir. 1900 yılında aynı şehirde bulunan dünyaca ünlü Harvard Üniversitesi'yle birleşmesi düşünülmüş, fakat bu öneri MIT mezunlarından gördüğü tepki üzerine gerçekleşmemiştir. Enstitü'nün önemi özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında yaptığı bilimsel ve askerî buluşlar dolayısıyla artmıştır. Soğuk Savaş yıllarında ABD hükümetinden aldığı fonlarla araştırmaların hızını artırmıştır. 21. yüzyıla girerken hem kendi içinde yapılan buluşlarla hem de mezunlarının kurduğu bilim ve teknolojiye dayanan başarılı firmalarla önemini korumaya devam etmektedir.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Massachusetts_Teknoloji_Enstitüsü

tular içinde bu kartları taşıyarak bilgisayar merkezine bırakırdık.

Bu merkeze, aralarındaki ilişkiyi incelemek istediğimiz değişkenlerin listesiyle kullanılacak formülü de verir, sonuçları da çoğu zaman bir-iki gün sonra alabiliriz. Yüzlerce sayfa incelediğimizde işe yarar sonuçlar çıkmamışsa, kartlarla dolu kutuları tekrar sırtımıza yükleyip, merkeze gitmemiz ve yeni analizler talep etmemiz gerekiyordu.

Bu aşamalardan geçmiş olmak ise, bana tüm meslek yaşamımda yararlı olmuş nicel analiz yöntemlerini öğretmiş ve Berlin’de başlayan iş hayatım oldukça kolay ve başarılı geçmişti.

Harvard’da öğretim üyeliği

Harvard’daki ilk yılda ‘tam burs’ yoksulluğu çekmiştim, burs isteyemez hale gelmiş olmamla beraber okul parası yılda 10 bin doları geçtiği için en azından kısmi bir burs almam gerekiyordu. Okul, doktora yapan talebelere öğretim asistanlığı yapmaları karşılığı yarım burs veriyor ve bu da okulun yıllık ücretini karşılamaya yetiyordu. Bundan dolayı ben de her yıl 2-3 dersin öğretiminde yardımcılık yaptım.

Bu görevi yerine getirmek için de talebelerin imtihan kâğıtlarını ve yazdıkları tezleri değerlendirmem gerekti. Bu deneyim ise bana öğretim üyeliği görevini sevmeyi, türlü yoruma açık sosyal bilim dalında talebelerin yazdıkları hakkında bir değerlendirme yapmamayı tercih ettiğimi gösterdi.

Hem aynı dersi ikinci kez vermeyi sevmiyor, hem de üniversite düzeyine gelindiğinde öğretim üyesinin görevinin iyi öğretmek, talebenin görevinin de öğrenmek istediği konuları seçmek olduğunu düşünüyordum.

Yani, talebeyi yargımlarken ben mi iyi öğretememişim, talebenin ilgisini çekememişim, yoksa talebe mi öğrenmekte zorlanmış tefrik edemiyor ve bu kararı ver-



Boston, 1971



Paul Stirling

İngiliz antropoloji profesörü. 1949'da Kayseri'nin Sakaltutan ve Elbaşı köylerinde bir süre yerleşip antropoloji araştırmaları yapmış, doktora tezini de bu konuda yazmıştır. 1965'te yayınladığı "Turkish Villages" isimli kitabında Sakaltutan ve Elbaşı köylerini sosyal, kültürel ve ekonomik olarak derinlemesine incelemiştir. Sakaltutan ve Elbaşı'yı 1971 ve 1985'te tekrar ziyaret etmiş ve bilgi toplamıştır. 40 yıla yakın bir süreç içinde Türk köylerinde gözlediği değişimi 1994'te yayınladığı "Culture and Economy: Changes in Turkish Villages" adlı kitapta derlemiştir.

Kaynak: <https://eksisozluk.com/paul-stirling-1443334>



Bir konuyu birçok kez anlatırken her defasında heyecanlanamayacağım için talebinin de ilgisini çekemeyeceğimi düşündüm. Bu tür irdelemeler yapmam da öğretim konusuna fazla ilgi duymadığımı gösteriyordu.

menin de imkânsız olduğuna inanıyordum. Bu nedenle, öğretim yaptığım dönemlerde hiçbir zaman aynı dersi iki kez öğretmedim.

Bir konuyu birçok kez anlatırken her defasında heyecanlanamayacağım için talebinin de ilgisini çekemeyeceğimi düşündüm. Bu tür irdelemeler yapmam da öğretim konusuna fazla ilgi duymadığımı gösteriyordu. Akademik yaşamda daha uzun süre kalsaydım, bu konudaki fikirlerim belki değişirdi; ama daha sonra anlatacağım nedenlerle bu mümkün olmadı.

Saha araştırmaları şartı

Saha araştırması ve sahada yıllarca kalınması, antropolog olmak için şart olmuştu. Harvard doktorası alabilmek için en az iki yıl Amazon veya Afrika kabileleriyle birlikte yaşanması şart koşuluyordu. Bunu ve Türkiye dışında bir ülkede yıllarca kalmak istemediğimi bilmeme rağmen, Oxford ile son derece sıkı bağları olan Harvard sosyal antropologlarına katılmaya karar verdiğimde, karşıma çıkacak zorlukları iyi hesaplamamıştım. Yıllarca bir köyde kalmak istememem, Harvard'daki ünlü profesörlerle birlikte örneğin Afrika'da saha araştırması yapmaktan çekinmem beni diğer doktora öğrencilerinden ayırıyordu.

Sonuçta hem çalışmalarımı tek başıma kaldım hem de doktora tez konumla fazla ilgilenen olmadı. Bir ekolün parçası olmamanın, bir antropologla birlikte, onun saha araştırması yaptığı yörelere odaklanmamanın büyük bir bedeli vardı ve ben bunu ödemek zorunda kaldım. Bu bedel hem bilimsel bir yalnızlığa katlanarak, hem de doktora sonrasında iş bulmakta zorluklar çekerek ödendi.

Türkiye üzerinde sosyal antropoloji çalışmaları yapmış olmak, bir antropologda aranan bir özellik değildi. Ayrıca, kullandığım yöntemler de başka

bilim dallarının, örneğin siyasal bilimlerin ve sosyolojinin kullandığı yöntemlerdi. Bu da beni antropoloji camiasının dışına itiyordu. Allah'tan ki tam o sıralar London School of Economics'de yapılan bir toplantıda bir Türk köyü üzerine kitap yazmış Paul Stirling adında bir insanın antropoloji kongrelerinin tasarımında görünür bir rol oynaması, benim Türkiye üzerinde çalışmış olmamı bir anlamda cazip hale getirdi; öte yandan, onun Türk olmaması yaptığı çalışmanın daha antropolojik olduğu anlamını taşıyordu. Antropoloji uzun süreli saha araştırmasıyla özdeşleştirildiğinden, doktora konumun odaklandığı köylerin birinde oldukça uzun yıllar kaldım, bir diğerine ise uzun süre gidip geldim. Harvard antropologlarıyla saha araştırması, konusu ve çalışılacak yer seçimindeki farklılıktan dolayı, doktora sonrası ilişkilerim de fazla yoğun olmadı.



1969 yılında Trabzon'da bir alan çalışmasında



Ece Sanal Kılıçoğlu
SRM Danışmanlık
Eş Başkanı

Ayşe Kudat'la 1997 yılının Eylül ayında tanıştım. Dünya Bankası'nda çalışan Bülent Özbilgin, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi'nde, Social Assessment ekibine yeni bir eleman arayışı içinde olduklarını söylediğinde, Ayşe Kudat hakkında şehir efsanelerini yeni duymaya başlamıştım: 'Çok üretkendir', 'İnanılmaz bir matematik hafızası vardır, aman analizlerde dikkat et, sosyal bilimcidir; ama rakamlarla arası çok iyidir', 'Sosyal analizi bankada tanıtan kişidir', 'Dışarıdan sert gözükür; ama aslında çok tatlıdır', gibi tanımlamalar kulağımda, Ayşe Hanım'ın ofisine ilk tanışma için gittim. 'Gel bakalım küçük kız!' dedi. Elime SPSS'de analiz edilmesi gereken dokümanları verdi ve yaklaşık 16 senedir içinde olduğum sosyal analiz alanındaki çalışmalarım için öncülük etmeye başladı. İlk etapta sosyal analizi dört ana 'olmazsa olmaz' destek üzerinde inşa etti. Bu yeni modelini Azerbaycan İçme Suyu ve Kanalizasyon Projesi'nde uygulayarak ilk defa Dünya Bankası'nda proje öncesinde yapılan sosyal araştırmanın proje maliyetini düşürdüğünü gösterdi. Şehirde yaşayanların temiz suya erişim için harcamaları üzerinden maliyet hesaplaması yaparak, doğru fiyatlanacak şebeke suyu için kullanıcıların ödeme yapacağını belirtti. Özbekistan'da su çalışmasında su kullanıcılarına tuzluluk testi yaptırarak, hangi oranda suyun kabul göreceğini projenin teknik ekibiyle paylaştı, Proje'nin maliyetini düşüren bu çalışmayla Kudat bankaya sosyal analizin bir gereklilik olduğunu gösterdi.

Ayşe Kudat'ın en önemli özelliği, teori ve pratiği birlikte kullanabilmesidir. Kalkınma alanındaki teorileri yakından takip ederken, teoriyi saha pratiğiyle süzgecinden 50 yıllık birikimi ile geçirir. Sahaya olan güveni, sezgisi ve sahadaki duruşu, her zaman sorgulaması başarısının altındaki önemli faktörlerdir. Ayşe Kudat'ın sahada kendine has soru üslubuyla, en sessiz veya en tepkili kişiyi bile rahatlatıp konuşturduğunu, çözülmez denilen sorunları sadece farklı bir bakışla çözdüğünü görenler o şen kahkahaların sahibine, bitmek bilmeyen enerjisine hayran kalırlar. Birçok sosyal bilimcinin aksine matematiği çok sever. Tablolar, grafikler ve ortalamalar ona herkesten farklı göstergeleri anlatır ve bir şekilde rakamlar genellikle onun tahmin ettiği oranlarda çıkar. Saha gözlemlerini her zaman nicel verilerle destekler.

Saha çalışmalarında dünyanın dört bir yanını dolaşıp cinsiyet konusundan yaşlılığa, HIV/AIDS'ten altyapı sosyolojisine, yeneden yerleşimden su hakkına kadar geniş bir yelpazede ürünler verirken, her zaman hobileri olmuş, hobi olarak gördüğü konuları da kitaplaştırmıştır. Kalkınmada basmakalıp teoriden uzaklaşıp hep sahanın içinde ve insanın yanında olan Ayşe Kudat, dokunduğu projelerde farklılık yaratmış, bakış açısı kalkınmaya yeni bir boyut katmıştır.

AYŞE KUDAT



Bilimsel Çalışmalarımın Başlaması

1970-

Bir evde dört ayrı nesil yaşamamızın ilk akademik çalışmalarına etkisi

Evimizde dört ayrı nesil iç içe yaşıyordu. Annem evin düzenini sağlamakla yükümlüydü. Annem geleneklere boyun eğmiş ve ailesinin tüm sıkıntıları ve sorunları altında hırpalanmıştı.

Osmanlı aile kültürü, bu kültürün kadın üzerindeki baskısı ve diğer aile özellikleri hakkında erken yaşta öğrendiklerim ilk akademik çalışmalarımda yardımcı oldu. Bu nedenle, ilk antropolojik çalışmalarım sırasında akrabalık ve evlilik düzenlerine esneklik getiren töreleri inceleyip, bu konularda makale ve kitaplar yazmıştım.

Bu çalışmalarımdaya toplumların, bir taraftan kişilerin davranışlarını sınırlayan ve tanımlayan kuralları koyarken, diğer taraftan da bu kuralları kırabilecek yöntemleri geliştirdiğini gözlemlemiş ve görücü usulü evlenme geleneklerine dayanan, tabakalaşmış ve sınıf düzenini koruyan sistemlerin kız kaçırma, kaçırma veya oturma kalma gelenekleriyle kırılabildiğini göstermiştim. Yoksul köylüyü yoksul köylü ile evlenmeye zorlayan, sınıflar arası evliliklere engel olan toplumsal kuralların bir taraftan kişi özgürlüklerini sınırlarken diğer taraftan da sınıf düzeninin süre gelmesini sağladıklarını gösterdim.

Sosyal yapının esnek yönlerine duyduğum ilgi

Toplumlar bir yandan katı kuralları ortaya atar ve kişilerin elini kolunu aile, aşiret gibi baskılarıyla bağlarken, bir yandan da kişilere farklı pencereler açıp, sınıflar arası ilişkilere olanak tanıyan bazı çözümleri de töre olarak geliştirebilmişlerdir. Türk toplumlarında yaygın bazı töreler asırlarca bu pencerelerin açık tutulmasını sağlamıştır. Örneğin, kız kaçırma ve oturma kalma töreleri sınıf düzenini koruyucu, katı evlilik kurallarını kırabilen geleneklerdendir.

Özgürlükler mevcutsa bunlara gerek kalmaz, bu nedenle bu tür gelenekler, kişi özgürlüklerinin engellendiği ortamlarda daha işlevseldir. Örneğin, geleneklere daha bağlı Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki köylerde kişi davranışları daha yakinen izlenip, sınırlanırken büyük metropol alanlara yerleşmiş insanlar kendi tercihleri doğrultusunda davranabilirler. Bir başka deyişle, toplum ve aile baskısının daha az yoğun olduğu ortamlarda kişiler evlilik seçimlerini daha kolay yapar ve bu nedenle de geleneksel evlilik kurallarını değiştirmeye zorlanmazlar.

Bugün bile kız kaçırma yöntemiyle evlenen gençler ülkenin örf ve adetlere daha sıkı sıkıya bağlanmış kesimlerinden gelir.

Sanal akrabalık: Kirvelik

Kirvelik üzerine yaptığım çalışmalar da kan akrabalığı ve hısımlık dışında kurulabilecek aile ilişkilerinin katı sosyal düzenlere yumuşak kurallar getirebileceğini ve akrabalıkla yaratılan tabakalaşmayı kırabileceğini göstermiştir. Bu nedenle kirveliği ‘sanal’ akrabalık olarak tarif etmiş ve sanki insanları akrabalık kadar yakınlaştırdığını göstermiştim. Özellikle Kürt kökenli halk ile Türk halkının evlenmelerini ve bu yolla akrabalık ve hısımlık kurmalarını engelleyen yaygın bir toplumsal uygulamanın varlığına rağmen, bu bölgelerde yaşayan ailelerin kirvelik yoluyla sınıf ve etnik köken sınırlamalarının ötesine geçmesi sağlanabilmiştir.

Kız kaçırma

Kız kaçırma ve kirvelik gibi çalışmalarım antropologların ve özellikle etnografların kurallara dayanan sosyal yapı tanımlamalarına bir alternatif yaratmıştır. Katı sosyal düzenlerin bile kendi içlerinde kınılma imkânlarını sakladıklarını ve ne kadar tabakalaşmış, ne kadar sınıf düzenine bağlı olurlarsa olsunlar, toplumların esneklik getirici unsurlar ve yöntemler yarattıklarını göstermiştir.

Örneğin, oturakalma geleneği bir genç kadının evliliği konusunda seçimsiz bırakıldığı durumda, gönlündeki bir erkeğin evine giderek oradan ayrılmayı reddetmesi ve o evde oturup kalması demektir. Bu da zorla bir başkasıyla evlendirilmesinin önüne geçmesini sağlar. Kaçırma, iki gencin aralarında anlaşarak, bir süre beraber olmalarını sağlar ve bunun sonucunda da istemedikleri kişilerle evlenmeye zorlanmalarını önler. Kız kaçırma ise sanki kız istemiyormuş ve töreye karşı gelmiyormuş görünümünü yaratarak bir taraftan kızın ‘namusu’nu korur, diğer taraftan da iş ‘olup bit-tiye’ getirildiğinden evliliği kaçınılmaz hale getirir.

Harvard yıllarında başlayan ve dünyayı sarsan olayların çalışmalarına etkisi

Amerika’ya gittiğim 1966 yılında, ülke bir taraftan ırkçılık sorunları diğer taraftan Vietnam Savaşı karşıtı protesto hareketleri ile sarsılmaktaydı. Haziran 1967’de Florida’da Martin Chambers adındaki bir zencinin polis tarafından öldürülmesini izleyen ayaklanmalar günlerce sürdü. Daha sonra, 12 Temmuz’da, bir taksi şoförünün bir zenciyi öldürmesi nedeniyle patlak veren olaylar da uzun sürdü ve o ay içerisinde gün aşırı meydana gelen ayaklanmalarda siyahların hakları savunulurken çok sayıda insan öldü. 23 Temmuz’da Detroit’te zenci halkın oturduğu mahallelerde başlayan ayaklanmalar 43 ölü, 342 yaralı ile ve 1.400 binanın yakılmasıyla sonuçlandı.

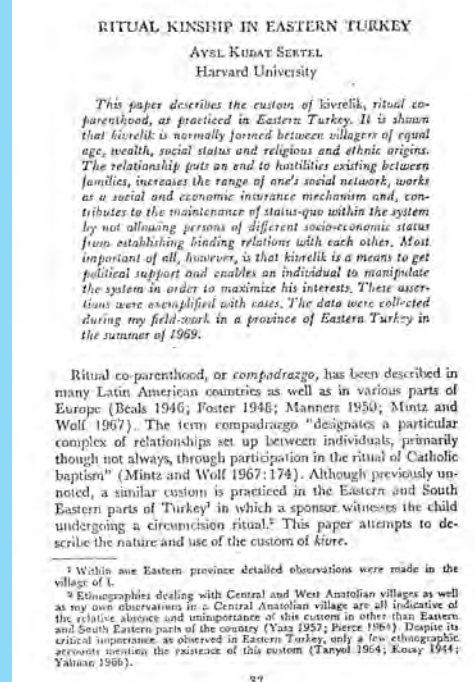
Kirvelik: Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü

Otuz yıl sonra işi gücü bırakıp bu kitabı neden tekrar yazdım?



Ben, sanal akrabalık konusunda ilk makalemi 32. ilk kitabımı da 30 yıl önce yayınlamıştım. O sıralarda mafyanın Amerika’da artık modası geçmeye başlamış, mafya babaları vergi kaçakçılığından çoktan cezaevlerine kapatılmıştı. Japonya’da ise sanal akrabalığın sanayi sektörünün gelişmesine artık etkisi kalmamıştı. Hattâ mafya ile kalkıp oturan İtalya’da bile mafyanın etkisi çözülmeye başlamış, ‘tanrı babalarının’ pabucu dama atılmıştı.

Kirvelik, ‘tanrı babalığı’, ‘vaftiz babalığı’, ‘isim babalığı’ gibi bir sanal akrabalık olduğundan, o da çözülp gider diye düşünmüştüm. Onun için de kitabımın son bölümüne “Çözülüş” adını vermiştim. Büyük ölçüde de öyle oldu, kirvelik bağları eskiden olduğu gibi ciddiye



alınmamaya başladı. Öte yandan da inanan inanmayan kirvelige saygı duymaya devam etti, geleneklere bağlılık bir anda ülkeden çıkıp gitmedi. Aslında bir zamanlar son derece bölgesel olan kirvelik geleneği iç göç nedeniyle İstanbul’da bile yayıldı. Hattâ “Alaman-cılarla” Kreuzberg köşelerine kadar gitti.

İkide bir gazetelerde haberler çıkar oldu. ‘Parlamentar, kirvesine para vererek adam öldürtmüş’, ‘Zenginin biri kirvesini rüşvet vermek için kullanmış’, diye mafya türü haberlere sık rastlanır oldu. Hem de bu yazılar tirajlı gazetelerde çıktı. Oysa 30 yıl önce gazete taraması yapmış ve kirvelik konusunda haberlere rastlamamıştım. O konuda yazılmış bir dergi yazısı veya bilimsel bir araştırma da

yoktu. Ben o zamanlar hem İngilizce hem de Türkçe yayınlar yaptıktan sonra Amerika’da binlerce antropoloğun katıldığı bir bilimsel konferansa gitmiş ve bu konferansta Türkiye üzerine yazıp çizen bir Amerikalı antropoloğun benim makalemi hiç değiştirmeden ve yayımladığım kitabı da ayrıntıyla kullanarak hiç utanmadan tebliğ olarak sunduğunu kendi kulaklarımla duymuştum. Türk sosyal bilimcilerinin kirvelik gibi önemli bir geleneğin üzerine eğilmediklerini tespit edince ‘Ben yazmazsam kimse yazmayacak, belki de bu kez çözülecek, unutulup gidecek ve hatta küreselleşme tüm değerlerimizi silip süpürecek’, düşüncesiyle bu konuda ikinci bir kitabı 30 yıl sonra ve o süre içindeki değişimleri de inceleyerek tekrar yazmaya karar verdim. Bu kararım da başka etmenler de oldu.

1964 yılında başlayarak bugüne kadar birçok araştırma beni Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya götürdü. 1960 ve 1970’lerde çalıştığım bu yörelerde, 1990’larda Dünya Bankası’nda çalışırken ve 2000’lerde kendi şirketimi kurduktan sonra, araştırma yapmaya devam ettim. Her gidişimde kirvelik konusunda veri toplamayı unutmadım. Kirvelik konusunda konuşmalarımı kimse yadırgamıyor, hattâ bir kez konuştuğum insanlar sonradan beni bulup yeni bilgiler getiriyordu. Gözlemlerim kirveliliğin süregelen ve özellikle Kürtçe konuşulan yörelerde önemini yitirmemiş bir gelenek olduğunu vurguluyordu. Küreselleşme, ‘modernleşme’, iç ve dış göçe rağmen bu gelenek ve kirvelik ilişkileri önemlerini yitirmemişti. Toplumsal birçok değer yok olduğu günümüzde, kirvelik töresinin yerini

koruması önemliydi. Doğu Anadolu insanı nereye giderse gitsin gerçek malı, mülkü parasal değildi ve ne kadar zenginleşirse zenginleşsin, göreceli olarak mal mülk açısından yoksuldu. Onların gerçek zenginlikleri sosyal sermayelerinden kaynaklanıyordu. Nereye göç ederlerse etsinler insan ilişkilerine önem veriyorlar ve akrabaları, kirveleri, hemşerileri, arkadaşları ve dostlarıyla dayanışmayı sürdürüyorlardı.

1980’lerden sonra fazla uğraşmadığım ‘Avrupa’ya İşgücü Göçü’ konusunda yapılan bir seminere çağırılmışım. Bu seminerde Fransız bir sosyal bilimci yanıma geldi ve ‘Türkiye’de kirvelik kitabından bu yana gerçek anlamda antropolojik bir araştırma yapılmadı. Ama kitabınızın baskısı biteli 30 yıl olmuş, ben fotokopisini derslerimde talebelerime dağıtıyorum’, dedi. Şaşırdım. Önce işgücü göçünü tartıştığımız bir konferansla kirveliliğin ilgisini kuramadım. Sonra da Fransız bir profesörün, Türkçe bir kitabı talebelerine neden dağıttığını anlamadım. Ben birçok ihtimali kafamdan geçirirken profesör çekti gitti. Besbelli fazla akıllı olmadığımı düşündü. Ama söyledikleri beni etkiledi. ‘Şayet Fransa’da okunuyorsa Türkiye’de geleneklerimizi okumak isteyenler olabilir’, diye düşündüm. Rastlantı sonucu internet kullanımı başladıktan sonra insanlar beni buldu, yazıp kitabımı istediler. Ayrıca, sosyal sermaye konusunda da son on yıldır çok önemli kuramlar geliştirildi. Bunları özetleyip, kirveliliğe bir de o açıdan bakmak gerekli oldu. Bu kitabı yeniden yazmamın nedenleri bunlardı.



Polis kurşunuyla öldürülen Martin Chambers'in cenaze töreni



68'li yıllardan bir afiş



68'li yıllardan bir yürüyüş

Aynı yılın ikinci yarısında başlayan Vietnam Savaşı karşıtı eylemler ise on binlerce insanı sokaklara dökmüştü. Zamanın Başkanı Johnson, Vietnam'daki Amerikan askerlerinin sayılarını dondurmak ve Kuzey Vietnam'ı bombalamayı durdurarak savaşı Güney Vietnam'a kaydırmak isteyen McNamara'yı görevinden alarak Dünya Bankası'nın başına getirdi.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen 30 yılda kapitalizm altın çağını yaşamış, Amerika dünya ekonomisinden büyük pay almış, fakat Avrupa'da kapitalist sistemin sınırları zorlanmaya başlamıştı. O zamanlar, Üçüncü Dünya Ülkeleri denilen ülkeler Yeni Uluslararası Ekonomik Düzeni ve küreselleşmeye başlayan dünya ekonomik düzenini sorgulamaya başlamıştı. Ülkeler içerisinde ve küresel düzeyde ortaya çıkan ekonomik ve siyasal gelişmeler sonucu 1950'li yıllar sonunda kapitalizm değişti, sömürgecilik tasfiye edildi ve dünya pazarı küresel bir boyut kazandı. 'Meksika Devrimi'nin bir yalan olduğu ortaya çıktı ve Latin Amerika ülkeleri birbiri ardından ekonomik darboğazlara girdi. Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinde ve Amerika'da işsizlik yükseldi, ekonomi bozuldu. 1967'de, önce İngiltere ve arkasından birçok ülke devalüasyon yaptı. Birbiri ardından İngiltere ve Amerika ücretleri dondurmaya, harcamaları kısma başladı.

Mayıs 1968'de işçiler, birçok ülkede, sermaye düzenine karşı yeni bir tavır aldı. Dünya ülkelerinin arka arkaya ekonomik sorunlar yaşamaya başlaması kitlelerin toplumsal kuralları sorgulama sürecini hızlandırdı; hem kapitalist hem de sosyalist düzen sorgulandı. O yıl, Prag'a Sovyet tankları girdi, Polonya'da başlayan olaylar komünist sistemin yıkılmasında etkin oldu, Çin'deki 'kültür devrimi' ilgi çekti ve Bolivya dağlarında vurulan Che Guevara, Küba Devrimi ve Fidel Castro efsanesini yaygınlaştırdı. 1948'de İsrail tarafından vatanlarından kovulan Filistinliler 60'lı yıllarda gerilla mücadelesi başlattı.

Amerika'da, siyahlar haklarını genişletme eylemlerini yoğunlaştırdı. Siyahların medenî hak talebi ülkeyi yıllarca sarstı. Hareketin pasifist kanadının başını çeken Martin Luther King 1968'de bir suikaste kurban gitti. Devrimci kanaat önderi, siyahî Müslüman Malcolm X daha önce öldürülmüştü. Devrimci Kara Panter Partisi 1966'da kurularak Amerikan kültürünü eleştiren eylemler düzenledi. Robert Kennedy öldürüldü. Bunca siyasal karışıklık arasında insanoğlu bir de aya ayak bastı.

Fransa'dan başlayarak Avrupa üniversitelerinde işgal ve boykot hareketleri başladı. Yine Fransa'dan başlayan öğrenci hareketi işçilere de sıçradı, grevler hayatı felce uğrattı ve 1968 "başkaldırı yılı" olarak tanımlandı.

Dr. Martin Luther King, Jr. (d. 15 Ocak 1929, Atlanta, Georgia; ö. 4 Nisan 1968, Memphis, Tennessee) Afrikalı-Amerikalı Baptist papaz ve Amerikan yurttaş hakları hareketi önderi. Dünya genelinde şiddet karşıtı ve ırk eşitliği görüşleriyle tanınmaktadır ve 1964 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır. Ayrıca, 1977 yılında, ölümünden dokuz yıl sonra, eski ABD başkanı Jimmy Carter tarafından Başkanlık Özgürlük Ödülü'ne layık görülmüş ve onuruna Martin Luther King Günü kutlanmaya başlanmıştır. King'in en bilinen ve etkili konuşması "Bir Hayalim Var"dır.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther_King



Avrupa'da yaşanan gençlik olayları Türkiye'deki 68 kuşağını da etkiledi. O yılın Nisan ayında düzenlenen bir miting millî ve demokratik bir güç birliği yarattı. 1968 gençlik hareketi sırasında, Dev-Güç kuruldu ve ilk geniş çaplı eylemini Ankara'da gerçekleştirdi. Millî cephe politikası ve eylemci çizgi yayıldı. Yıl ortasından itibaren, NATO'ya Hayır Haftası, üniversite işgalleri ve 6. Filo'ya karşı protestolar düzenlendi.

Türkiye, 1950'lerden sonra ekonomik ve toplumsal yapısında önemli değişimlere sahne oldu. Türkiye ekonomisinde oluşan bu değişiklik farklı bir toplumsal yapılanmayı zorlar oldu. Köyden kente göç hızlandı ve bu olgu türlü sorunları beraberinde getirdi. İktidarın ABD ile olan yakınlaşması ve bağımsızlığa ters düşen siyasî tutumu memnuniyetsizlik yarattı. Kıbrıs kapsamında yanlış bulunan Amerikan tutumu, tek taraflı İsrail tavrı ve İsrail-Arap Savaşı, o dönemde Amerikan karşıtı düşüncelerin gelişmesine zemin hazırladı. Altıncı Filo dâhil Amerikan askerî, sivil yardımı ve desteği reddedildi.

O dönemde Türkiye'de sol, dünyadaki diğer gelişmelerden esinlenerek, üretici güçleri geliştirmeyi hedef aldı. Sovyet devrimi hızlı sanayileşmeyi gerçekleştiriyor; ama buna önyak olan Stalin'in katliamlarından söz edilmiyordu. Üçüncü dünya ülkeleri sanayi ülkesi olmaya özeniyorlardı. Çin Halk Cumhuriyeti sanayileşmede büyük bir başarı kaydetmemekle birlikte aşırı yoksulluğa karşı savaşı bir dereceye kadar kazanmış ve herhalde bu başarısından dolayı olacak ki, Mao'nun aç bırakarak kitle katliamı yapması gözlerden kaçmıştı. Türkiye'de sanayileşme çabası içindeydi ve sol dâhil tüm kesimler bunu devletçi bir kalkınma stratejisiyle gerçekleştirmek istiyordu. Aynı yıllarda ayaklanan Batı ülkelerinin gençleri ise devletin elini ekonomiden çekmesini talep ediyordu. Türkiye'de önce Cumhuriyetçi



1968'de 6. Filo'ya karşı düzenlenen bir protesto yürüyüşü

Kidnapping and Elopement in Rural Turkey

A. Sertel*

I. THE TURKISH VILLAGE

The patrilineal and patrilocal household is basic as the smallest and simplest economic, social, and administrative unit in the village. The household implies common cooking and sharing of resources, and is the unit of incidence of some taxes. The villagers do not consider the family to be as important as the household. The contrast and separateness of men and women and their interdependence, the privilege and authority conferred to seniority of generation and age, and the existence of separate families in the same household are the underlying principles in the organization of households.

Next in the hierarchy of social units within the village is the "lineage" composed of a number of households. As opposed to other Middle Eastern tribal lineages (especially those of the Bedouin), the lineage in Turkey is usually of shallow depth and of no corporate existence except in times of crisis and active quarrel and violence. The protection of the honor (**namus**) of the females of the lineage, which is a popular subject matter of disputes, falls on the close agnates, although many people contract out of this duty. Most kinship obligations, such as provision of subsistence (especially for the orphan and widow), supporting of the new couple, help in marriage, contribution to bridewealth, and, in short, mutual assistance and help, are shared by the non-kin, usually by the neighbors, although observation of such obligations is mostly expected from paternal relatives.

Next in the hierarchy is the ward or neighborhood (**mahalle**). "...The **mahalle** usually has no political significance or sub-administrator, and occurs only as a subdivision within the census tracts" (Kolars 1963: 33).

* Graduate Student in Sociology, Harvard University

Köylü Millet Partisi ve ardından Milliyetçi Hareket Partisi, yükselen sola karşı bir baraj oluşturmak amacıyla paramiliter sivil güçleri örgütlemeye girişti. Önceleri ülkücü denen gençler ve dinci hareketler banşıl yöntemlerle, taşranın modernleşmeye karşı muhafazakâr tepkisini gösterirken, Dev-Genç'in silahlanmayı savunması ve 1968'de Türkiye İşçi Partisi'nden kopanların oluşturduğu Millî Demokratik Devrimciliğin ön plâna çıkması ülkücü saflarının silahlanmasına bahane oldu.

Üniversitedeki taşralı gençlerin bir bölümü ise sol akımları yeğleyerek öğrenci kuruluşlarının 'devrimci' kanadını destekledi. O yıllarda Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaptığım saha araştırmaları sırasında 'ülkücü' gençlerin yaygın etkisini gözlemem mümkün olmuştu.

Kürt halkının sorunlarına ilgimin başlangıcı

68 kuşağının Türkiye'deki uzantısını Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, İbrahim Kaypakkaya, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan gibi sol içinde çeşitli fraksiyonlara ayrılan önder devrimciler ve diğer eylemci öğrenciler oluşturdu. Mahir Çayan önderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi silahlı mücadele karan aldı; Deniz Gezmiş önderliğindeki Türkiye Halkı Kurtuluşu Ordusu ise silahtan uzak durdu. O yıl başlayarak oluşan şiddet eylemleri 1971 yılı askerî muhtırası sonrası idamlara yol açtı.

Haziran 1968'de Ankara'da talebe haklarını savunan bir isyan başladı ve bir ay önce Paris'te başlatılan hareketten de etkilenerek, kısa sürede talebelerden siyasi grupların eline geçti. Sola, Leninist-Stalinist ve millî bir anlayış hâkim oldu. Örneğin, Deniz Gezmiş ve arkadaşları devrimci eylemciliklerini yurtseverlikle birlikte yürütmeyi amaçladı.

Paris'te olduğu gibi, Türkiye'de de 68 yılında yaşanan olayların işçi hareketi üzerinde kültür ve bilinç etkisi oldu. Devrimci gençler, toprak işgallerine katılmak ya da üreticilerin ürün fiyatlarının yükseltilmesine omuz vermek için köylere dağıldı. Üretici köylü hareketi böylece gelişti ve bu hareket 1970 yazında ülkeyi sarstı. Üniversite öğrencilerinin işgallerinden etkilenen fabrika işgalleri dönemi yaşandı ve 1968-1969 yıllarında Akış Dokuma, Altınel Pres, Bell Kimya, Çelik Halat, Deniz Nakliyat, Alpogut Kömür İşletmesi ve bunlar gibi 20 işletme işçilerce işgal edildi. Bu işgallerin nedeni siyasal değil, işyeri koşullarını ve işçilerin konumlarını iyileştirmekti. Örneğin, Alpogut Kömür İşletmesi'nde çalışan 786 işçi, ücretlerini aylarca alamayınca 1969 yılı Haziran-Temmuz aylarında üretime ve yönetime el koyarak, satıştan elde ettikleri gelirle işçi alacaklarını ödediler.



Deniz Gezmiş



Mahir Çayan



İbrahim Kaypakkaya



Hüseyin İnan



Yusuf Aslan



Vietnam savaşında ABD helikopteri



ABD Woodstock Çiftliği'nde toplanan gençler



ODTÜ'de ABD Büyükelçiliği'nin yakılan aracı

1960'lar aynı zamanda bir Kürt Rönesansı idi. Röportajlar, filmler ve çeşitli yayınlar bu soruna eğilmeye başlamıştı. 1968 yılı Kürt sorununun anlaşılmasına katkı yapmakla birlikte, o yılın sonuna doğru milliyetçilik yaygınlaştı ve Türk ve Kürt halkı kendi düzenlerine geri itildi. Bunun sonucu olarak da yoksul köylülerin toprak mücadelesi ertelendi ve köylülerin kendi kökenlerinden olan ağalara daha sıkı bağlanmaları önerildi.

Cuntacılık, 1960 darbesinden cesaret alıp, ülkede gelişen anti-emperyalist ve milliyetçi eğilimden yararlandı. Millî Demokratik Devrimciliğin 1968'de sola hâkim olması cuntacılığın uzun süre sağ kalmasına yaradı. Cuntacılığın daha ilerideki yıllarda güçlenme eğilimleri göstermesi, benim Türkiye'den ve üniversiteden ayrılarak, on yıla yakın bir süre Afrika'da çalışmaya karar verme sebeplerimden biri oldu.

Siyasal antropoloji konularında zorlanmam

Amerika'da 1969 yılı Vietnam Savaşı'nın dönüm noktasıydı. Amerikan halkı artık savaşın sonunun gelmeyeceğini anlamış, sokaklar gösterilerden geçilmez hale gelmişti. Savaşta kullanılan yöntemlerin televizyon kanallarında gösterilmesi, 1968'de gerçekleştirilen bir toplu katliamın açığa çıkması ve sürekli başarısızlık, savaş karşıtı eylemlere ivme kazandırmıştı. Vietnam'da savaşan askerler ve üniversite gençleri yaygın biçimde uyuşturucu kullanıyor ve Nixon Doktrini denilen, savaşı Güney Vietnamlılara bırakarak Amerika'yı battığı çukurdan kurtarma amacı, rastgele bombalamaları zirveye taşıyordu. Kuzey ve Güney Vietnam'a yapılan etkisiz hava taarruzları, Kamboçya'daki Vietnam üslerinin bombalanması, başarısız Laos çıkarmaları ve Hamburger Hill çatışmasındaki yenilgi nihayet bir kısım askerin geri çekilmesiyle sonuçlandı. Ayrıca, 200 bin kapasitesi olan Woodstock çiftliğine 500 bin gencin toplanarak bir taraftan LSD (Lizerjik asit dietilamidi), diğer taraftan marihuana kullanarak savaşı protesto etmeleri ve bu konserin tüm ülkede olay yaratması devlete karşı duyulan saygıyı bitiriyordu.

Türkiye'de 1969 yılında öğrenci hareketleri giderek arttı. 6 Ocak'ta ABD Büyükelçisi'nin makam arabası Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) bahçesinde öğrenciler tarafından yakıldı. Şubat başında tekrar İstanbul Boğazı'na gelen Amerikan 6. Filosu'nu protesto gösterileri karşıladı, yaralananlar oldu. Tekrarlanan 6. Filo protestolarında iki kişi öldü, onlarca kişi yaralandı. Nisan ayından itibaren, İstanbul Üniversitesi öğrencileri rektörlük binasını işgal etti, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri de fakülteyi işgal etti ve okul ekim ayına kadar kapatıldı. Hukuk

Fakültesi bir hafta süreyle kapatıldı. Yargıtay Başkanı'nın cenaze töreninde büyük olaylar çıktı. Mayıs sonunda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi işgal edildi, üniversite kapatıldı ve savcılık üniversitede arama yaptı. Haziran'da İstanbul Üniversitesi'nde sınavlar yapılamadı. Öğrenciler polisle çatıştı ve üniversite süresiz kapatıldı. Aynı ay, öğrenci olayları Ankara'da tekrar başladı. Artan öğrenci olayları üzerine Ege Üniversitesi süresiz tatil edildi. Ağustos ayında, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi işgal edildi. Ardından da İstanbul'da Işık Mühendislik ve Mimarlık Özel Yüksek Okulu'nda öğrenciler çatıştı, bir öğrenci öldü onlarcası yaralandı.

İstanbul'da Millî Türk Talebe Birliği'nin Cağaloğlu'ndaki binasında bomba patladı bir kişi öldü. Aynı ay ODTÜ'de sağcı ve solcu öğrenciler çatıştı, ölen bir kişinin cenazesinde olaylar çıktı. O yılın Ekim ayında yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi (AP) 260 ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 144 milletvekili çıkardı. Bazı öğrenci dernekleri seçim sonrası kapatıldı. Aralık'ta İstanbul'da Yıldız Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nde arka arkaya çıkan çatışmalarda öğrenciler öldü. Yıl sonunda Türkiye Öğretmenler Sendikası ve İlk-Sen'in ortaklaşa düzenledikleri 'öğretmen boykotu' başladı ve hükümet, TRT'ye yayın yasağı koydu.

Dünyada ilerici hareketlerin yükseldiği, kitle eylemlerinin yaygınlaştığı bir dönemde; Türkiye'de 1965 genel seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi (TİP) oyların yüzde 3'ünü alarak 15 milletvekili çıkarmıştı. 13 Şubat 1967 tarihinde Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) kurulması da önemli bir dönüm noktasıydı. Üye işçilerin sayısı 1965'te 3 milyondan 1970'te 4,5 milyona çıktı. Yasal grevlere katılan işçi sayısı 1970 yılında 21 bin oldu. Dünyada ve Türkiye'de artan toplumsal tansiyon, DİSK'e karşı saldırıları arttırdı. Sonraları, sendika kanunu değişikliğiyle DİSK'i etkisiz hale getirilmesi amaçlandı. Buna rağmen, 1970 yılının 15-16 Haziran günleri, İstanbul ve Kocaeli'nde, o güne kadar benzeri görülmemiş bir işçi eylemliliği yaşandı ve 75 bin dolayında işçi, işyeri sorunlarını bir kenara bırakarak bir araya geldi. Bu eylem sırasında ilan edilen sıkıyönetim döneminde 4 binin üstünde işçi önderi işten atıldı.

Özetlediğim ve önemli ortak yanları olan bu olaylar, o yıllarda Türkiye ve Amerika arasında gelip gitmem nedeniyle beni çeşitli açılardan etkiledi. Bütün bu olaylar olurken, dünya ayağa kalkmışken, 1971 muhtırası yaklaşmış, talebe ve işçi saldırıya uğrarken mücadeleye katılmak ve bu konular üzerine araştırma yapma gerekliliğini hissediyor ama gerçekleştiremiyordum. Girip çıktığım dersler olayları anlamama yardımcı olmuyordu. Örneğin, Kongo'da mensupları elle sayılacak kadar az sayıdaki Kung kabilesi-



15-16 Haziran 1970'de eylem yapan işçiler



Doktora tezimi bitirdiğim gün - 1970

nin avcılığın yanında mongongo fıstığı toplamasının beslenme üzerindeki etkilerini öğrenmemin de yararını göremiyordum.

Daha kötüsü birkaç siyasal bilim dersi almış, medyanın nasıl işlediğini öğrenmiş, fakat bunları güncel olaylarla birleştirememiştim. Doktora tezimin konusu siyasal güç olmasına rağmen araştırmam ve yazmam gereken konu neredeyse boşlukta kalıyor, kitleleri saran sorunlara değinmiyordum; bunu nasıl yapacağımı pek düşünmüyorum, düşündüğümde de bir cevap bulamıyordum. Amerika’da kaldığım aylarda siyahların, talebelerin veya kadınların ayaklanmalarını görüyor ve çoğu kez bunlara katılıyordum. Türkiye’de gelişen Amerikan karşıtlığını anlıyor, bir yandan da biri Orta Anadolu’da diğeri Doğu Anadolu’da iki köyde, türlü siyasî güç ölçme yöntemlerini kullanarak, bir yandan karmaşık istatistiksel modelleri kullanıp, diğer taraftan örnek olay ve benzeri nitel yöntemleri deniyor ve kullandığım kavram, yöntem ve kuramları değerlendirmeye çalışıyordum. Sonuçta, siyasal güç yapısını ortaya çıkarmak ve siyasal sisteme katılan aktörlerin güçlerini ölçebilmek için yapmadığım kalmamış ve doktora tezimi başarıyla bitirmiştım.

Doktora çalışmam bu relativist yaklaşımın ürünüydü. Bu çalışmalar iki ayrı köyün siyasal güç yapısını karşılaştırırken, bu gücü ölçmek için kullanılan sosyal bilim yöntemlerinin her birinin farklı bir yapıya işaret ettiğini göstermişti. Aynı zamanda siyasal güç yapısının belirginleşmiş, kristalleşmiş yapılarla nasıl ölçülürse ölçüsün, hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın aynı sonucu vermesine karşın, bu yapının belirgin olmadığı durumlarda farklı yöntemlerin bir köyün güç yapısını farklı tanımladığını da ortaya koymuştu. Ağa köyü olan bir köyde kullandığım siyasal güç ölçme yöntemlerinin ortaya çıkardığı sistem tek ve belirgindi. Oysa, ağalık düzeninin olmadığı köyde farklı yöntemler farklı güç yapılarını ortaya çıkarıyordu

Tez olarak da siyasal gücün tekelleştiği, az veya tek elde toplandığı yapılar için hangi kuram, kavram ve yöntem kullanılırsa kullanılsın aynı sonuca varmamıza karşın, tekelleşmenin olmadığı, örneğin demokratik düzenlerde farklı yaklaşımların (kuram ve yöntemlerin) birbirinden çok farklı siyasal sistemleri ve aktörleri ortaya çıkaracağını ileri sürmüştüm.

Çalıştığım köylerden birinde toprakların çoğu tek bir ağa ailesine aitti; bu ailenin büyük bir serveti vardı ve gerektiğinde mağdur köylülere yardım ederek onların siyasal desteğini sağlayabiliyordu. Bu Kürt köyünde bu aile dışında hiçbir Türk yaşamıyordu. Köylülerle evlilik ilişkilerine girilmemekle birlikte, her aile ile kirvelik ilişkisi kuruluyordu. Bu ağa aynı zamanda

Tez olarak da siyasal gücün tekelleştiği, az veya tek elde toplandığı yapılar için hangi kuram, kavram ve yöntem kullanılırsa kullanılsın aynı sonuca varmamıza karşın, tekelleşmenin olmadığı, örneğin demokratik düzenlerde farklı yaklaşımların (kuram ve yöntemlerin) birbirinden çok farklı siyasal sistemleri ve aktörleri ortaya çıkaracağını ileri sürmüştüm.



Doktora tezim için çalıştığım köy - 1968

Adalet Partisi il başkanlığını yapıyordu. Eğitimi ise herkesinkinden yüksekti. Köy içindeki inkâr edilemeyecek siyasî nüfuzu, il ve ülke düzeyindeki siyasî başarıyla birleşiyor ve hangi yöntemle ölçülürse ölçülsün, bu ağa dışında, ister muhtar ister öğretmen olsun, siyasî gücü olan bir kişinin varlığı tanınıyordu. Diğer köyde ise her aile bir diğerinden daha yoksul, daha az topraklı ve daha cahildi. Kirvelik ve benzeri ilişkiler bilinmiyor, evliliklerin çoğu köy içi ve yakınlarında uzak akrabalar arasında yapılıyordu; hısmılık yoluyla nüfuzunu artırabilen yoktu. Siyasî gücü ölçmek için seçilen yöntemler farklı aktörleri işaret etmekle beraber, hiçbir yöntem belirgin bir siyasî yapıya işaret etmiyordu. Ayrıca hiç kimse köy, ilçe, il veya ülke düzeyinde siyasete katılmıyor ve ilgilenmiyordu.

O günlerde üşenmeden yaptığım yüzlerce anket, bitmez tükenmez istatistik analizleri, uzun uzun yapılan görüşmeler ve bunları kullanarak yapılan nitel ve nicel ölçümler sonucu sosyal bilim dallarında bilinen birçok saha araştırması yöntemini kullanmış ve bunların nasıl kullanıldığını öğrenmiştim; ama vardığım sonucun yukarıda özetlediğim önemli gelişmelerle ilgisi olmadığı gibi, o olayları daha iyi anlayabilecek ipuçlarını da vermemişti.



Doktora yaptığım köyün ağası



Doktora tezimde çalışan ekip arkadaşlarımdan bazıları - 1968

Bugün aynı araştırmayı yapmam istense sonucunun açık ve seçik biçimde görüleceği bir uğraşa girmem ve onca uğraşı sonucu ortaya çıkan sonuçlara birkaç günlük bir saha araştırması sonunda varabilirim.

Tanıdığım birçok antropolog, doktora tezlerini bitirdikten sonra uzun zaman harcayarak tezlerini okunabilir bir kitap haline getirmek için çaba harcamıştır. Ben saha çalışmalarına başladığımda, *American Anthropologist* gibi dergilerde 'Türkiye köylerinde siyasal yapı' ve benzeri konularda makaleler yayımlamıştım. Bu tür yayınlar doktora derecesi alabilmek için şart koşuluyordu. Doktora tezimi bitirdikten sonra geriye bakmadım ve bu tezi kitap haline dönüştürmedim. Buna zaman ayırsaydım belki de ilginç bir yayın hazırlayabilirdim; ama o dönemde bunu istemedim, daha sonraları da zamanım olmadı. İçinde yaşadığım siyasî olayları daha iyi anlamama yardımcı olmamakla birlikte, doktora yapmamın bana kazandırdığı iki önemli beceri oldu: İyi bir saha araştırmacısı oldum ve araştırma yöntemlerini öğrendim. Doktora çalışmamı izleyen yıllarda bu becerilerim bana birçok sahada araştırma ve iş imkânı yarattı.



ABD Adalet Bakanı Robert Kennedy, Afrikalı ABD'lilere vatandaş hakları kazandırmak için konuşma yaparken, 1963.

Radikal feminizmin ikinci doğuşu

Yine 1968'de yoğunlaşarak, Batı ve özellikle Amerika'da yeni bir feminist dalga hüküm sürerken, Türkiye'deki sol gruplar, örneğin *İşçi-Köylü* gazetesi, 'mini eteklilerle' gazete satılmasına karşı geldi. Sol, farklı bir sembolik yaklaşımla, kadın-erkek eşitliğine karşı olduğunu belirtti ve bu yaklaşımla taşralı kesimi yanında tutmayı amaçladı. Batı'nın Hippy yaklaşımı, 'savaşma seviş' gibi sloganlarından tutun da giyinişlerine kadar tüm davranışları o dönemin Türkiye'sinde yaygın 'devrimci' görüşe aykırı düştü.

1968 başında oluşan birçok olay radikal veya devrimci akımlara yol açtı. Örneğin Amerika'da Şubat ayı başında, Güney'de bir üniversitede, polis üç siyah öğrenciyi öldürdü ve 30 kadanını da yaraladı. Aradan iki ay geçmeden Martin Luther King öldürüldü. Büyük siyasal dalgalar yaratan bu olayı Robert Kennedy'nin vurulması izledi. Ağustos ayında Chicago'da yapılan Demokrat Parti Kongresi sırasında hem polis hem de talebeler gösteri yaptı. O yılın ortalarında Batı'yı saran öğrenci hareketleri 'yeni sol' olarak şekillenmeye başladı.

1960'ların sonlarına doğru, Amerika ve Avrupa'da yeniden canlanan feminist hareket, 68'de hareketlenen siyahların özgürlük savaşıyla Vietnam Savaşı'na karşı ayaklanmaların ortaya çıkardığı toplumsal değişim taleplerinin oluşturduğu ortamdan yararlandı. Amerika'da 1968'de hızlanan feminist hareket kısa sürede diğer ülkelere de yayıldı. Dünya yüzüne *Women's Lib (Liberation)* adıyla yayılan bu akım, Batı'da oluşan radikal erkek öğrenci hareketi sayesinde şekillendi. Amerika'da 1968 yılının sonuna doğru 37 eyaletten çok sayıda ve Kanada'dan 200 kadın ilk *Women's Lib Konferansı*'nı düzenledi. Kürtaj konusuna değinmek istemeyen kadınlar ise Kadın Eşitliği Aksiyon Ligi'ni kurdu.

Women's Lib yürüyüşü
Washington DC, 1970



Feminist hareket, doğuşundan itibaren kadınların güç ve söz birliği yapmasına büyük önem verdi. Ne var ki 1980'lerin sonuna ve 1990'lara kadar yoksul ve/veya siyah kadınların özel sorunlarına eğilemedi. Aynı şekilde geri kalmış ülke kadınlarının da sorunlarına farklı bir açıdan bakılamadı. Dinî inançların kadının toplumdaki konumuna etkisi ise uzun yıllar kimseyi fazla ilgilendirmede.

'Kız kardeşlik' (sisterhood) yaklaşımı, orta sınıf beyaz kadın hakları savunucularını, uzun süre diğer kadınların sorunlarının farklı olabileceğine inandıramadı. Buna rağmen, diğer ülkelerdeki gelişmeler kadın hareketini küresel düzeye çıkardı. Batı'da feminist hareket iki ayrı yönde ilerleme yaptı; ilk olarak İngiltere'de oluşan sosyalist-feminist hareket Marksist kuramlara dayanarak kadın ve sınıf ilişkisi üzerinde çalışırken, ABD'de yaygınlaşan 'kadın kültürü' yaklaşımı da kadın ve erkeğin aynı dünyaları olduğu gerekçesiyle kadının özel ve kamu yaşamındaki yerini belirleyici incelemelere ağırlık verdi. Sosyalist-feministler sermayenin belirleyici rolünü ortaya çıkarmayı amaçlarken, ABD'deki kültür grubu ataerkil yapının insanlık tarihinin başlangıcından bu yana topluma egemen olduğunu savundu. Aynı görüşlere rağmen, uluslararası konferanslar ve her tür bilgi alış-verişi kadın hareketini birleştirmeyi ve canlı tutmayı sağladı.

1968 başında Birleşmiş Milletler Uluslararası İnsan Hakları Yılı'nı, kutladığında, kadın haklarının savunulması ve kadın-erkek eşitliğinin yasal, ekonomik, siyasal ve kültürel düzeyde gerçekleşmesi için gerekli tedbirler vurgulandı. Siyah halkın eşitlik taleplerine kadın hakları katıldı. 'Cinsel politika' siyasal yaşamı şekillendirmeye ve erkek egemenliğini sorgulamaya başladı. Kadınlar yalnız 19. asırdaki seçme ve seçilme haklarıyla yetinmeyerek insan yaşamının her boyutunda eşitlik arar oldu. Bu dönemde kadın emeği Marksist felsefe doğrultusunda incelenmeye başlandı ve bu yaklaşım benim çok ilgimi çekti.

Hatta aradan on yıl geçtikten sonra öğretim üyesi olarak katıldığım Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ilk verdiğim ders *Cinsiyet Sosyolojisi* olmuştu. O zamanlar toplumsal cinsiyet veya 'gender' kavramları henüz kullanılmaya başlanmamıştı. O dönemde, Türkiye'deki sol hareket taşraya hitap etmek için büyük titizlik gösterdiğinden ne feminizm ne de kadın hakları konusunda bir atılım yapabildi.

Kadın tarihi incelemeleri Batı ülkelerinin çoğunda yaygınlaştı ve kadın-erkek eşitsizliğine eğilen felsefe ve politika el ele yürütüldü. Tarih incelemeleri, kadının toplumdaki rolü, görüşleri, gücü ve ezilmişliğini farklı dönem-

'Kız kardeşlik' (sisterhood) yaklaşımı orta sınıf beyaz kadın hakları savunucularını, uzun süre diğer kadınların sorunlarının farklı olabileceğine inandıramadı.

Tarihin, güncel siyasal amaçlarla yorumlanması tehlikesini doğuran feminist yaklaşım, her şeye rağmen Batı kaynaklı toplum bilimlerinde önemli rol oynadı ve kadının siyasal gücünü önemli bir biçimde etkiledi.

lerde ortaya çıkarmaya başladı. Sosyolojik bir kavram olarak cinsiyetin (gender) bütünüyle toplumun yarattığı (tanımladığı) değerlerden oluştuğu ve kadınlık-erkeklik diye evrensel bir kavramın olmadığı vurgulandı. Zihni ve bedensel kadın-erkek farklılıklarının doğada değil, toplumda geliştirildiği ve çok erken yaşlardan başlayarak kızların (ve oğlanların) kendilerinden beklenildiği şekilde düşünüp davrandığı, ardı arkası gelmeyen incelemelerle doğrulandı.

Tarihin, güncel siyasal amaçlarla yorumlanması tehlikesini doğuran feminist yaklaşım, her şeye rağmen Batı kaynaklı toplum bilimlerinde önemli rol oynadı ve kadının siyasal gücünü önemli bir biçimde etkiledi. Birçok düşünür sosyal sınıfların yalnız sermaye ve işçi sınıfı arasındaki ilişkiyle değil, işçiler arasında ve cinsiyete dayalı iş bölümüyle de şekillendiğini gösterdi.

Feminist yaklaşım (ve daha dar anlamıyla toplum sorunlarına kadın-erkek ayrımcılığı açısından bakış), diğer sosyal ayrımların önemini de ortaya çıkardı. Böylece, ırk, ten rengi, yaş veya yoksulluğa dayalı eşitsizliklerin de tartışılması kaçınılmaz oldu. Belli ortamlarda, ırk farklılıklarının cinsiyete dayalı eşitsizliklerden daha bariz olabileceğine dikkat çekildi. Ayrıca, hem gelişmiş hem de kalkınan toplumlarda, bu sorunların irdelenmesi, araştırma ve uygulamaların temel unsuru haline geldi. Siyasal iradenin ve kurumsal yeni yapılanmanın bir sonucu da, sosyal bilimin politika, kalkınma stratejisi ve yatırım tasarımında daha belirgin bir katkısı olduğunun kabullenilmesiydi.

Kadın odaklı yaklaşımlar, Batı'da kadının ekonomik ve siyasal yaşama katkısını belgelemeyi ve bunun toplumsal kabulünü sağlayarak önyargıları silmeyi ve ayrımcılığı azaltmayı amaçlıyor ve bu amaca erişiyordu. Kalkınan ülkelerde ise, benzer bir genel amaç olmakla birlikte, ekonomik kalkınmaya verilen önem, kadının ekonomiye katkısını ortaya çıkarmayı öncelikli hale getiriyordu. Kalkınma odaklı kadın sorunları Batı gündeminde yeterli gelişme olduktan epey sonra oluştu.

Birleşmiş Milletlerin örgütlediği *Kadın: Kalkınma, Eşitlik ve Barış* adlı ilk Dünya Kadın Konferansı 1975 yılında gerçekleşti ve onu izleyen yıllarda kadının ev ve ülke ekonomisine katkısını ön plana çıkaracak yaklaşımlar geliştirildi. Bu gelişmelerin sonucu olarak da 1980'lerde başlayarak Kadın ve Kalkınma (Women and Development) adı verilen bir akım, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların gerek ulusal düzeyde sağladığı makro-e-



Dünya Kadın Konferansı ile ilgili yayınlanan pulları

ekonomik desteklerde gerekse sektör bazında proje kredilenmesinde kullanılmaya başladı. Giderek 'Kadın ve Kalkınma' (Women and Development-WAD) kavramı yerine 'Kalkınmada Kadın' (Women in Development-WID) konusuna önem verilmeye başlandı. Küçük de olsa bir grup kalkınma uzmanı, sosyal analizi ekonomik analizle eşdeğer tutmaya, yatırımlar ve bağışlar öncesi sosyal analiz yapılmasını şart koşturmaya başladı.

1980'li ve 1990'lı yıllarda WID uzmanları ulusal ve uluslararası kuruluşlarda kolayca iş bulabilirken, 1990'ların ortasına doğru iş pazarındaki yerlerini kaybettiler. Onlar yerine, sosyal değerlendirme ve sosyal risk analizi yapan uzmanlar, cinsellik dâhil tüm sosyal dokuyu inceleyerek yatırımların amaçlarına uygun olarak tanımlanıp, uygulanabilmeleri için yol gösterir oldu. Buna paralel olarak, bazı kurumlar kadın-yoğun yaklaşımdan vazgeçmeyerek kalkınmada kadının rolü üzerinde durmak yerine kadın-erkek ilişkilerinin, yani toplumsal cinsiyetin (gender) ekonomi, politika ve yaşamın her boyutunda önemli olduğunu vurguladılar.

Ben de doktora sonrası çalışmalarımın başlayarak, öğretim görevlisi iken, Afrika'daki tüm çalışmalarımı ve Birleşmiş Milletler'in çeşitli kurumlarında çalışırken WID yaklaşımını elimden bırakmadım.

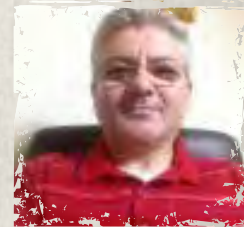


Akdeniz Belediyeler Birliği dolayısıyla gelişen yeni dostluklar...

1992 yılından bugüne kadar uzayan süreçte gayrimenkul danışmanlığı yapmaktayım. Gençlik yıllarımda başladığım mesleğimi icra ederken doğru çizgiden yürümek, hak ve hukuka saygı duymak esasından hiç şaşmadım. Güven kişiliğimin bir parçası olarak benimle gelişti.

Ayşe Kudat'la da gençlik yıllarımda tanıştım. Kendisini tanıdığım dan bu yana uzun yıllar geçti. Hakkında ilk gün düşüncelerim ne ise bugün de aynı. Kişilik sahibi, kendinden ödün vermeyen, ilkeli, dürüst, çevresindeki insanlara güven veren, insancıl, son derece hassas ve duygusal, başarılı deneyimlerini hayata aktararak, paylaşmayı kendine görev bilmiş, sadece ülkemizde değil, kendini dünya çapında kanıtlamış saygın bir hanımefendi.

Hayat bazen insana armağanlar verir. Ben de Ayşe Kudat'ın bana bir lütuf olduğunu düşünüyorum ve 'anne' diyecek kadar kendisine yakınlaşma fırsatı verdiği için ona bir kez de buradan teşekkür etmek istiyorum.



Refik Budak
Emlak Danışmanı

WORLD BANK クダート女史講演会



世界銀行と都市計画担当

Ms. Ayse Kudat

地球の規模での環境破壊が叫ばれている中で、開発と環境のつながりが、今、大きく関わっています。開発の原則に当たっては、環境保全の考えが不可欠な要素として含まれる必要があるからです。

フォーラムでは、8月16日、世界銀行のアーシャ・クダートさんをお招き、「女性と開発を考える」をテーマに講演会を行いました。アーシャ・クダートさんは、国連で「ナイロビ待合路」の策定に、世界銀行において「開発と女性」や「環境問題」に関わってきた女性です。現在は、世界銀行の基本的設備・都市計画面上の都市計画担当を務めています。

—— 開発と環境、そして女性との関係を考えるときのポイントは。

まず第一に、都市への人口集中があげられます。農村部から都市部への急速な人口流入がさまざまな問題を引き起こしています。

第二に、都市基盤の整備が遅れているという問題です。基本的なインフラ整備が、人口増加率に追いつけないという現状です。

そして最後に、これらの生活環境の悪化の影響を一番受けているのが貧しい女性ということです。これらの女性たちは生活そのものの環境に依存しているため、男性よりも被害を受けやすいのです。

—— 人口増大ということばをよく聞きますが。

世界の人口は過去50年間に2倍になり、西暦2000年までには、10億人を越えるという数字が出ています。また、開発途上国においては、都市の人口は今後毎日15万人というスピードで増加し、30年間に3倍以上になると言われています。つまり、人口の増加の方が、都市化のスピードよりもずっと早いわけです。住宅・水道・衛生施設等の整っていない地域に人が集まることによって、さらに生活環境は悪化し、その地域に住む人びとに大変な影響を与えています。

—— アジアの国々にや女性の置かれている現状は。

貧しい人びとの中には増え続ける住居人も少なくなく、さらにそこでのゴミを集めて生計を立てている人もいます。南アジアの国々にはゴミの処理に携わる人が多く、ゴミの中に集まるのは骨もないと言われる程、ゴミ収集・選別・売却という作業を繰り返しています。

また、貧困にあえぐ女性たちは、日常使う水が汚染されている水だと分かっていても、それをかわるを得ない状況に置かれています。女性はインフラが整っていないばかりに、重荷を負うことになるのです。

工業都市に住む母親たちは、産業廃棄物の名前が知らなくても、有毒物質のために泣いたり、病気の母親の授乳によって子供たちが倒れたり、死んでしまったりする事実を身をもって知っています。環境汚染を一面眺めながら分かっているのは、貧困にあえぐ女性たちであるとさえいえます。

また、都市に住む女性たちは家事をする以外に、生計を立てていかねばならないという負担があります。生活が女性たちの収入に依存しているのです。貧しい女性には外に出て収入を得る必要があるのですが、仕事に就き、なかたつ基本的な市民生活を送ることは非常に難しいのが現実です。たとえば、1つ水が出だすかからないポンプが動転中に水を汲み出したとき、女性はそこできれいな水を得るか、その結果として収入を得るかという選択にせまられるわけです。

—— 私たちにもできることは。

開発とは、個人やその社会が継続して向上していくプロセスです。無知な人が賢い人びとに金融的援助をするだけでは、問題が解決しません。社会構造に問題があるわけですから、私たちは、自分自身が開発を促進すると同時に、第三世界の女性たちが開発に参加できるかを促進するための努力をしていきたいと思っています。

そのためには、

1. 政府が第三世界に援助を行う中で、援助が女性に利益が与えられたものがあるかどうか確認する。
2. 女性や環境に関する仕事をしている組織と一緒に仕事をする。
3. 国際的なレベルで、効果的にメディアを利用する。
4. 第三世界の女性たちに手を差し伸べる。

ことが必要なのではないでしょうか。

布であり、保護者であり、教育者である女性と一緒に環境保全の努力を続けていくことは、環境について深い認識を持つ若い世代を育てていくことになるでしょう。

●注) 世界銀行

国際復興開発銀行と国際開発協会の二つの機関で構成され、先進国から開発途上国へ資金を融資することによって途上国の生活水準の向上を図ることを目的とする。



1989 yılında Dünya Bankası'na WID uzmanı olarak girdim ve 1992'den itibaren Çevre Sosyolojisi, 1994'ten sonra da sosyal değerlendirme (social assessment) ve sosyal risk yönetimi (social risk management) konularında önemli sayılabilecek çalışmalar yaptım. Bu çalışmalar benim çok sık Türkiye'ye gelebilmemi ve Afrika'da iken kopmuş olan dostluk ilişkilerime ilaveten yeni dostluklar edinmemi sağladı.

Kadın ve kalkınma konularına ilgimin devamı

Yeri gelmişken, Kadın ve Kalkınma (WAD) veya Kalkınmada Kadın (WID) konusundaki çalışmalarımı burada kısaca özetlemeye çalışacağım. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu diğer çalışmalarıma paralel yürüdüğünden, onları soyutlayarak özetlemekte yarar görüyorum. WID konularına, bazı istisnalar dışında, tüm çalışma yaşamımda sahip çıktım ve konut, altyapı, enerji, su, tarım ve benzeri sektörlerdeki çalışmalarımın vazgeçilmez bir parçası haline getirdim. Bu şekilde, kadın-yoğun çalışmalarım 1972 yılında başlayıp, benim feminist yaklaşımı bırakarak meninist bir yaklaşımı geliştirdiğim 2006 yılına kadar sürdü. Bu yıllar arasında kadın ve kalkınma konusunda kendime has, ilk kez benim geliştirdiğim, yoğun uğraşlarım oldu.

Batı felsefesi çizgisinde feminist veya kadın hakları savunucusu hiç olmadım. Tersine, kendime hep şu soruyu sordum: Geri kalmış ekonomilerin kalkınması kadına ve özellikle kadın emeğine odaklandığında başarı olasılığı artar mı? Afrika ülkelerinde, tarım sektöründe gelişme sağlamak için yapılan yatırımlar kadın odaklı olmazsa, başarı elde edilebilir mi? Sağlık sektöründe gelişme, kadınlar ve kız çocukları hedef alınmazsa, gerçekleşebilir mi? Su kaynakları ve bunların dağılımını düzenleyici yatırımlar, kadın emeğinin değeri ve bu emeğin alternatif kullanımı düşünülmenden yapılabilir mi? Bu ve benzeri sorulara cevabım, kadın emeğinin etkin ve verimli bir şekilde seferber edilmediği, kullanılmadığı kalkınma yatırımlarının başarısız olacağı idi.

Başarı elde edebilmenin ise, yalnız kadın öğretisini değil, sosyal yapıyı iyi anlamayı gerektirdiğini düşündüm. Kadın emeğinin nitelik ve niceliğini ortaya koymanın önemli olmakla birlikte ülke veya sektör düzeyinde ekonomik politika geliştirmeye veya yatırımcıyı yönlendirmeye yeterli olmayacağını savundum. Yapılması gereken, sosyal bilim yardımıyla, farklı sektörlerde kadın katılımının yaygınlığı ve niteliğini saptayarak, insan kaynaklarının (ve dolayısıyla kadın kaynağının) geliştirilmesi için gerekli ve incelenen kültüre uygun yaklaşımların tanımlanması idi. Ben de nere-

Kadın emeğinin nitelik ve niceliğini ortaya koymanın, önemli olmakla birlikte ülke veya sektör düzeyinde ekonomik politika geliştirmeye veya yatırımcıyı yönlendirmeye yeterli olamayacağını savundum.



A group of Indonesian women actively involved in the family welfare movement (PKK)

credits and loans, to fundamental training, to ownership of land and security of tenure, had largely been described in the context of agriculture and industry. However, there were equally severe obstacles to improving the shelter and neighbourhood conditions of poor women in urban and rural areas.

The eradication of absolute poverty, experienced disproportionately by women and children, had to entail the provision of better shelter, water and waste disposal in the poorest communities, and directly involve those living there. Significant improvements and economic development could only be achieved with the active participation of the urban and rural poor.

Employment opportunities and prospects for women could be increased through new shelter improvement programmes which directly generated jobs in both the formal and informal sectors. Moreover, as most of the income-generating activities of the underprivileged women were in the informal sector, these could be facilitated by improved shelter and neighbourhood development that expanded the possibilities for working near their homes. New national and local efforts and priority for the shelter sector could, therefore, launch a two-fold attack on poverty and unemployment.

Major new education and training programmes for both women and men

were needed and were fundamental to the improvement of poor communities. But basic improvements in shelter and neighbourhoods were themselves often a prerequisite for poor women even to have a realistic chance to take part in such programmes.

Seminar topic: Women in Housing Policy (delivered by Ayse Kudat, UNCHS (Habitat))

One of the first subjects tabled for discussion was the role of women in housing policy. Investments in housing and infrastructure generated a great deal of economic activity, especially if housing and infrastructure policies were designed in such a way as to use local resources optimally. The housing sector could make the best use of local materials and human resources and know-how.

Women's participation in the planning and execution of shelter policy was a development benefit for society as a whole. Housing policy should recognize and respond to the fact that women had two cardinal roles in society: productive and reproductive. Policy on women in development must take into account their social, economic and other roles.

Women's status would improve if they participated fully in policy-making. Through greater participation in housing development, women could in-

fluence their access to shelter and services and at the same time change their status in the society as producers and consumers.

Certain types of urban development policy could adversely affect women. For example, a policy might be based on a zoning model which in certain segments of the city excluded income-generating activities predominantly undertaken by women, such as vending. If there was a heavy concentration of women vendors in those neighbourhoods, their source of income would be cut drastically. Such a policy might still be implemented, but only if alternative sources of income were provided for women either in that neighbourhood or elsewhere.

Ms. Kudat said that Governments should institute many different kinds of policy initiatives, including a quota system whereby women were given the opportunity to participate in mainstream sectors such as housing and human settlements ministries, at the policy level.

This would not guarantee that women's interests were taken into account, but it would be a step in that direction. All legal and administrative barriers against women's access to shelter programmes should be removed. The informal sector should be supported, for the majority of women in developing countries depended on this sector for their livelihood.



Ms. Kudat speaking on women in housing policy.

deyse yarım asır bunu gerçekleştirmeye çalıştım. Daha ileri bölümlerde anlatacağım gibi, Batı Berlin Karşılaştırmalı Sosyal Araştırma Merkezi'nde yöneticilik yapmaya zorlanmıştım. Bu görevi, Berlin ve diğer belli başlı endüstri merkezlerinde sayıları milyonları geçen 'misafir işçi'lerin sorunlarını incelememe izin verilmesi şartıyla, 1972 yılında kabul ettim.

Türk, Yugoslav ve İtalyanların ağırlıklı olduğu yabancı işçi akımı o yıl zirveye ulaşmıştı. Çok sayıda işveren 1968-1972 dönemindeki işçi taleplerini kadın işçilere odaklamış ve yapılacak işlerin onlar tarafından yapılmasından daha fazla verim alınacağını bildirmişti. Türk işçi ihracatı, 1968 yılında imzalanan resmi anlaşmalar çerçevesinde yürütülüyor ve birçok fabrika Türkiye'den gelen kadın işçilerle dolduruluyordu.

İlk akımla gelenler yatakhanelerde barındırılmakla birlikte, yabancı işçi talebinin büyümesi üzerine işçileri fabrikalara ait olan yurtlardan özel sektöre ait konutlara itmek gerekti. Bu nedenle 'aile birleşimi' adlı bir politika geliştirilerek çoğunluğu kadın olan işçilerin kocalarını işçi olarak getirmelerine izin verildi.

'Yabancı işçi' veya 'misafir işçi' diye adlandırılan insanlar, ırkçılık ve ayrımcılığın belirgin olduğu sözüm ona 'misafirperver' ülkelerin en kenar mahallelerindeki ve inanılmayacak kadar kötü konutlara itildiler. Araştırmalarıma başladığım dönemde, kadın işçiler sayesinde kocaların iş bulabilmeleri ve Türkiye'nin ilk yıllardaki dışa göç akımının zaten gelişmiş olan Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşması nedeniyle, yeni bir siyaset oluşturmak gerekmişti.

Bu amaçla, geri kalmış Doğu ve Güneydoğu illerinden işçi sevkine başlanmıştı ve bunun sonucu olarak da çoğu kez köyünden hiç çıkmamış genç kadınlar dış ülkelerde para kazanarak aile reisi haline gelmişlerdi. Bu nedenle uluslararası işçi konusundaki araştırmaların kadın ögesini bir tarafa bırakmaları zordu. Buna rağmen, ne o zamanlar ne de aradan geçen onlarca yılda işçi göçü, kadın ve aile konusunda ciddi ve kapsamlı araştırmalar yapıldı veya ben görmedim. Bilim Merkezi'nde işe başladığımda, özellikle konut ve işgücü pazarlarına hâkim olan ayrımcılığı belgelemeyi ve Alman merkezi hükümetini ve yerel yönetimlerini daha 'misafirperver' yasalar ve politikalar geliştirmeye ikna etmeyi planladım ve beş-altı yıl süren araştırmalarımda, töre ve geleneklerine çok bağlı insanların, maddi imkânların doğması, ailelere para yağması ve kocaların eşleri sayesinde iş bulması sonucu son derece hızlı bir biçimde kadının toplumdaki yerini yeniden tanımlamasına tanık oldum.



Uluslararası göçün Türk topluluklarında Avrupa ve onun politik ve sosyal etkileri konusunda hazırladığımız bir rapor



Hamburg tren istasyonunda Almanya'ya göç eden işçiler

Harvard sonrası

Doktora tezimi zamanından bir yıl önce bitirmiş ve özel nedenlerle ABD’de kalmıştım. İş piyasasında olmama rağmen diplomamı almak için bir süre beklemem gerekti. İş piyasasında inanılmaz bir sıkışma olduğundan üniversitelerin çoğu işe alımları durdurmuştu. Mevcut işler de bir sömestrde en az üç ders vermeyi gerektiriyordu. Bu nedenle MIT’de doktora sonrası bir çalışma yaparak kirvelik konusunda bir Türkçe kitapla bir-iki makale yayınladım.

O yıllarda ‘*patron-client*’ adıyla yaygınlaşan bir konu siyasal bilimleri meşgul ediyordu. Maalesef bu kavramın Türkçesini bulmakta zorlanıyorum. Eğer birebir çeviri yapacak olursak patron-müşteri ilişkileri diyeceğimiz (ve böylece büsbütün anlaşılmaz hale getirebileceğimiz) bu konu aslında siyasal yamaklık olarak tanımlanabilir. Yamaklık, bir siyasal düzendir ve tek başına veya diğer sistemlerle birlikte varolabilir.

Roma İmparatorluğu’nda belirgin olan bu düzen, birbirinden farklı ve çok sayıda ilişki ağından oluşmuştur. Siyasal etkinliği olan kişi farklı yamaklarla ilişki kurabilir ve aynı şekilde yamakların da birden fazla ‘koruyucusu’ veya patronu (ağası, işvereni vs.) olabilir.

Feodal düzenin temelinde yatan bu sistem, çağımızda örneğin, köylüyü birçok açıdan bağımlı kılarak ağalara



siyasal güç sağlamaktadır. Japonya’da işyerleri ve fabrikalarda işçiyi işverene bağlayan bir töre, uzun süre sendikalaşmayı önlemiş ve işverene siyasal güç sağlamıştır. Genel olarak çağdaş ‘patron’ siyasete atılmış veya atılmak isteyen bir kişidir ve belli imtiyazlar karşılığında yamaklarından siyasal destek alır; feodal düzende ise başa geçmiş ‘asil’in her türlü egemenliği vardır.

Patron ve yamağın ilişkileri karşılıklı çıkara dayanır. Bu tür siyasal düzenlerin feodal yapıları onların geri kalmışlığının simgesi olarak algılanır. Oysa, yamaklık ağları demokratik düzenlerde de var olabilir; bazı yamaklık ilişkileriye oy toplamak için planlı bir şekilde hayata geçirilir. Yamaklık insan ilişkilerine dayanır. Plan ve program geliştirerek ekonomik, yasal veya sosyal yapıda oluşturulacak bir düzenin savunulmasına dayanmaz. Onun yerine, yüz yüze geliştirilmiş ilişki ağları siyasetçiye destek hazırlar. Örneğin, bir siyasetçi hısım ve akrabalarından siyasî destek ister, onlar da kendi hısım ve akrabalarıyla irtibat kurarak destek ağını genişletirler.

Çağdaş demokrasilerin özellikle başlangıç dönemlerinde, yamaklık düzeninin en belirgin örneği, akrabalık ve hısmılık ağlarıdır; bu ağlar oy, bağış, destek toplamada kullanılır. Örneğin, büyük iş sahipleri çalıştırdıkları işçilerin ve onların hısım-akrabalarının siyasî desteğini alabilirler.

Yarım asır önce, ‘demokratik düzene’ ayak basılıp da oy toplama ön plana çıktığında, hısım-akrabalığa ek olarak Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu illerinde yaygın olan kirvelik ilişkileri oy toplamada etkin olmuştur. Yamaklık yapan her kirve, kendi hısım-akrabalarını ve kirvelerini harekete geçirmiş ve yörenin toprak ağaları ve diğer politika heveslileri oy toplayabilmek için bu sosyal kurumdan yararlanmıştır. Ayrıca, 1950-1980 arasında batı vilayetlerinden olan birçok siyasetçi de toplu (yani birçok çocuk için) sünnet törenleri düzenleyerek, yoksul ailelerin çocuklarına görkemli şöenler hazırlamış ve sonra da onlardan oy beklemiştir. O yılların siyaset yaşamında kirvelik, o bölgede geçerliliğini sürdüren diğer feodal ilişkilerle birlikte harekete geçirilmişti. Bu tür ilişkiler ve sosyal yaşamın siyasete etkisinin incelenmesi, bugün bile antropologlar için önemlidir.



AYŞE KUDAT



Uluslararası Göçmen İşçiler İçin: Berlin

1971-1976

Berlin’de iş aramam ve yıllarca orada çalışmam her açıdan rastlantısal bir olguydu. Bu şehirde bir bilim merkezi kurulmasına karar verilmiş ve Alman Teknoloji ve Bilim Bakanlığı bu kuruluşu uluslararası bir yönetim merkeziyle (International Institute of Management-IIM) başlatmaya karar vermişti. MIT Sloan School of Management’ta öğretim görevlisi olan eşim ve yine öğretim görevlisi olan yakın bir arkadaşımızla iletişim kuran bakanlık, onlara iş önermişti. Ben Berlin’e giderek orada ne yapabileceğimi araştırarak ve bunun sonucuna göre eşim de kendisine yapılan teklifi kabul edip etmeyeceğine karar verecekti. Berlin’e gittiğimde Prof. Gerhard Mensch ile tanıştım. Kendisi o dönemde, onu daha sonra büyük bir üne kavuşturacak olan buluşlar (*innovation*) ve bunların yayılımı (*diffusion*) üzerinde çalışmakta ve ekonomik dalgalanmalarla buluşlar arasındaki ilişkileri tarihsel açıdan incelemekteydi.

O zamanlar henüz insanın evriminin paralel olgulardan oluşabileceği, yani dünyanın farklı yörelerinde farklı gelişimler sonucu bugün ‘insan’ dediğimiz yaratığın ortaya çıkışı belgelenmemişti. Yalnız, bir kez ‘insan’ ortaya çıktıktan sonra farklı yörelerde değişken koşullara ayak uydurduğu, türlü teknolojik ve örgütsel buluşlar ortaya çıkardığı ve bunları çeşitli yollarla dağıttığı düşünölmekteydi. Mensch’in araştırmalarında ona yardımcı olabileceğime ikimiz de inanmıştık. Bu nedenle, kısa süre içinde IIM’de çalışmaya başladım. Bu konuda yazdığım birkaç tebliği bazı konferanslarda sunmaya başlamıştım ki, IIM yöneticileri benimle görüşmek istediklerini belirttiler.

Berlin Bilim Merkezi’ni geliştirmek amacıyla Sosyal Araştırmalar Merkezi’nin kurulmasına karar verilmiş, oldukça büyük bir fon yaratılmış ve ünlü bir Alman profesör bu merkezin yönetimi için seçilmişti. Son dakikada Alman profesör Harvard’a gitmeye karar vermiş olduğundan merkezin kurulmasının tehlikeye düşmemesi için acil olarak bir başka sosyal bilimcinin bulunmasına karar verilmişti.

IIM yöneticileri ve Bilim Bakanlığı’nın bazı ileri gelenleri verdikleri karar doğrultusunda bana yeni merkezin yöneticiliğini kabul etmem için baskı yapmaya başladılar. Hattâ, eğer işi kabul etmezsem IIM’de kalmamın da sorun olacağını imâ ettiler. Almanca tek kelime bilmemenin yanında yönetim deneyimim de yoktu, üstelik böyle bir iş için gençtim. Fakat, o sıralarda Berlin ve Almanya’ya yabancı işçi göçü devam ediyor ve ilginç sosyal araştırma konularını gündeme getiriyordu. Merkezi, işçi göçü odaklı araştırmalar yapmama izin verilirse, yönetebileceğimi belirttiğimde karşı çıkan olmadı. Tersine, derhal araştırmalara başlamam, geniş çapta anket-

ler düzenlemem, çok sayıda uzman tayin etmem ve merkez için ayrılmış parasal kaynakları derhal değerlendirmem istendi. O gece Meksika asıllı, birçok dil bilen, IIM'de çalışan bir kişinin bir sosyal bilimci olan eşini teklif ederek ilk uzmanı tayin ettim.

Ondan sonraki günlerde de çoğu İngilizce bilmeyen bir medya uzmanı, bir hukukçu, bir bilgisayarçı ve bazı uzmanlarla Yunanlı bir profesörü de Merkez'e çekmeyi başarabildim. Parasal kaynakları kullanmamız için üç ay kadar zaman verilmişti; bu nedenle bir taraftan geniş çapta anket çalışmaları düzenlerken, diğer taraftan da MIT'den yeni mezun olmuş bir iktisatçıyı Berlin'e çağırdım. Amerika'dan davet ettiğim diğer bazı ünlü araştırmacılar da oldu.

IIM'de çalışan iki-üç uzmanla işbirliği yapmaya başladım. İş tecrübesi olmayan genç bir Türk ekibini de anketlerin yapımında yardım etmeleri için çağırdım. Hattâ, anketler yapıldıkça bir an evvel analiz yapabilmemiz için annemi ve teyzemi bile eğiterek gece gündüz çalışan bir ekip kurdum. Bu göreve başladıktan sonra yaklaşık beş yıl süresince gecem, hafta sonum, tatilim olmadı ve yöneticilik sahasındaki eksikliğimi işlerin çoğunu kendim üstlenerek kapatmaya çalıştım.

Berlin çalışmalarımın çoğu, göçmen işçilerin çalışma ve yaşam eşitliğini sağlamayı amaçladı. Başarılı olduğumu da sanıyorum. Bu çalışmalar bana sosyal araştırma kaynakları ile dünyadaki ve ülkelerdeki ekonomik ve siyasal gelişmelerin sıkı sıkıya ilişkili olduğunu gösterdi. Bağımsız, tek başına ve araştırmaları parasal destek aramadan yürüten araştırmacılarla, geniş çapta ve uygulamalı araştırma yaptıkları için parasal desteksiz çalışamayan araştırma kurumları arasındaki farkı meslek yaşamımın ilk döneminde, Berlin'de öğrendim.

Avrupa'ya işgücü akımının başladığı 1968 yılı ile zirveye ulaştığı 1973 yılı arasında 'misafir' işçileri daha rahat yaşatabilmek için arayış içinde olan ülkeler, bu tarihten itibaren birbirini izleyen ekonomik krizler sonucu 'misafirleri'evlerine geri gönderebilmek için arayışa girdiler. Berlin'deki araştırmalarımın başlangıç dönemlerinde 'misafirlerin' karşılaştıkları aşırı ayrımcılık ve bundan doğacak huzursuzlukların konut ve sanayi sektörüne yansımaları azaltacak siyasal yaklaşımları biçimleyecek araştırmalar yapmam teşvik edilirken, ekonomik krizlerin başlamasıyla geri dönüşleri cazip kılacak sorunlar üzerinde odaklanmam gerekti. Hattâ, Berlin'de beş yıl çalıştıktan sonra ücretli izinle bir süre için Türkiye'ye gittiğimde Tyssen Vakfı'ndan bu geri dönüşlerin bölgesel, sosyal ve ekonomik etkilerini ince-

lemek üzere bir araştırma bursu olarak ODTÜ'den bazı meslektaşlarımla birlikte Türkiye çapında kapsamlı ampirik (deneyimsel) araştırmalar yürütmüştüm.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla kalkınmaya başlayan Batı Avrupa ülkeleri, hem nicelik (salt sayısal anlamda) hem de nitelik (kalitesiz ve çöp toplama gibi kirli işleri yapacak) açısından işgücü darboğazına girmişti. Bu nedenle, önce İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerden daha sonra da Yugoslavya ve Türkiye'den işçi alımına başladılar. Türk işçiler 1961 yılında yapılan iki taraflı anlaşmalarla özellikle Almanya'ya göç etmeye başladı. Bunu, Avusturya, Belçika ve Hollanda ile 1964'te, Fransa ile 1965'te ve İsviçre ile 1967'de yapılan benzer anlaşmalar izledi.

İlk gidenler, yani birinci kuşak, yurtlarda kaldı; ağır, kimsenin çalışmak istemediği işlerde çalıştı ve aileler parçalandı. 1970'lerde işçiler, konukluktan kalıcılığa yöneldiler. Sosyal haklar elde ettiler, dernekleştiler. Ancak 1973 krizinde işçi alımları durduruldu, çalışanlar yurtlarına dönmeye özendirildi. 1973'te 100 bin işçi yurtdışına gitmişti, 1974'te bu 640 kişiye düştü. Sırada bekletilen 1 milyon kişi vardı.

1970'li yılların başlarında 'misafir'lerin kalıcı oldukları kanaati yaygın olduğundan işçilerin eş ve çocuklarını getirmelerini cazip kılacak birçok tedbir geliştirildi. Ne var ki, ailelerin bir araya getirilmesi işçilerin yurtlardan çıkarak ev kiralama larını gerektiriyordu. Oysa, konut sıkıntısının yanında kiralaların yüksek olması ve de ayrımcılık nedeniyle ev sahiplerinin yabancıları kiracı olarak kabul etmemeleri sonucu 'misafir' acınacak koşullarla, Berlin Duvarı'nın bitişiğinde oturma izni alabiliyordu.

Bir-iki kötü mahalle dışındaki mahallelerde oturabilmeleri bir taraftan ev sahiplerinin ırkçı tavırları diğer yanda da polisin oturma izni vermemesi nedeniyle sınırlanmıştı. Bu nedenle, geniş kapsamlı anket sonuçlarına ilaveten Berlin polisinin kentteki her ev ve her daire için tuttuğu kayıtlar incelendiğinde, göçmen işçilerin ayrımcılık nedeniyle benzer kalitedeki konutlar için yerli halktan çok daha yüksek kiralalar verdikleri ortaya çıkıyordu. Tüm işyerlerini kapsayacak şekilde yaptığımız araştırmalar da aynı işi yapan yabancıların yerlilerden çok daha az ücret aldığını gösteriyordu. Devlet entegrasyon politikası izlemek istiyor ve farklı uygulamalara girmeye çalışıyordu.

Alman devletinin yasalarda da değişiklik yapmasının gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu nedenle yaptığımız araştırmalar ve bunlara dayanarak oluşturduğumuz yasa ve eylem önerilerimiz ilgiyle karşılanıyordu.

İlk gidenler, yani birinci kuşak, yurtlarda kaldı; ağır, kimsenin çalışmak istemediği işlerde çalıştı ve aileler parçalandı. 1970'lerde işçiler, konukluktan kalıcılığa yöneldiler. Sosyal haklar elde ettiler, dernekleştiler.

Bretton Woods Anlaşması, II. Dünya Savaşı sonrasında kambiyo kurlarının dünya ticaretini geliştirici bir sisteme göre saptanması için yeni yöntemler aranmış ve bu çalışmalar sonucunda Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletinin küçük bir beldesi olan Bretton Woods'da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında imzalanan "Uluslararası Para Anlaşması" ile uluslararası ödemelerde kullanılacak yeni bir sistem geliştirilmiştir. Doğu bloku ülkeleri dışındaki 44 ülkeden 730 delegenin katıldığı bu anlaşma ile katılan ülke paraları için sabit kur esası benimsenmiş ve anlaşmaya katılan her ülkenin parasının değerinin, dolar esas alınarak saptanması kabul edilmiştir.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bretton_Woods_Anlaşması

Bu araştırmalar hem kapsam hem de kullandığımız araştırma teknikleri açısından bundan sonraki dönemlerde yaptığım pekçok araştırmadan daha güvenilir sonuçlar ortaya çıkıyor ve BBC dâhil yayın kuruluşlarından edindikleri bilgilere dayanarak 'misafirlerin' kötü yaşam ve çalışma koşullarını belgeliyor, araştırmalarımızın daha etkili olmalarını sağlıyordu. Petrol krizi küresel ekonomiyi alt üst ederek, petrol fiyatlarının dört misli artmasına, işsizliğin patlamasına neden oldu. Buna paralel olarak 'misafir' işçilerin evlerine geri dönmeleri için türlü baskılar ve hattâ teşvik politikaları gelişti.

15 Ağustos 1971'de ABD, altın borsasında tek geçerli değişim birimini ABD doları olarak belirten Bretton Woods Anlaşması'ndan çekildiğini ve dolar kurunun dalgalı olarak tespit edileceğini açıkladı. Diğer Batı ülkelerinin benzeri karar alması sonucu ABD dolarının ve diğer para birimlerinin değeri düştüğünden, petrol üreten ülkeler daha az net gelir elde eder hale geldi. OPEC karteli yaptığı açıklamayla petrolün fiyatının dolar değil altın değerine göre hesaplanacağını belirterek, 'Petrol Şoku'nu başlattı. Gelişmiş ülke sanayileri petrole bağımlı durumda olduğu için 1973 yılında petrol fiyatlarındaki şaşkınlık verici artış ve 1973-74 dönemindeki borsanın çöküşü, sadece fiyat artışlarıyla açıklanamayacak mekanizmalara ve uzun dönem etkilerine yol açtı.

1974'te petrol fiyatlarının patlayarak dört katına çıkması, Türkiye ekonomisini olumsuz etkiledi. Aynı yıl Kıbrıs savaşı ile birlikte Batılı ülkelerin üstü örtülü ekonomik ambargosu başladı. Bütün dünya petrol tasarrufuna yönelirken Türkiye petrole destek vererek tüketimi artırdı ve dış ticaret açığı 769 milyon dolardan 2,3 milyar dolara fırladı. Bütçe 303 milyon dolar açık verdi. Bu olumsuz faktörler nedeniyle turizm gelirleri de azaldı. 1970'lerin

Bir-iki kötü mahalle dışındaki mahallelerde oturabilmeleri bir taraftan ev sahiplerinin ırkçı tavırları diğer yanda da polisin oturma izni vermemesi nedeniyle sınırlandırılmıştı.

başında yurt dışındaki işçilerin gönderdikleri büyük miktarlardaki dövize ihtiyaç aşırı biçimde arttı ve işçi paralarını çekebilmek için bir dizi tedbir paketi oluşturuldu. Bu konuda yapılan araştırmalara fonlar aktarıldı ve ben de bu konuda araştırmalar yaptım. Yurt dışındaki işçilerin işlerini kaybetmesi Türkiye'yi büsbütün zor durumda bırakırken, bu işçilerden kurtulma çabesindeki ülkeler geri dönüşleri hızlandırmak için işçilere kendi ülkelerinde iş kurabilmeleri için türlü tedbirler geliştirmekteydi. Örneğin, eski fabrika ve makineleri işçilere vererek, hem onlardan kurtulmuş, hem de işçilere güya 'insanca' davranmış oluyorlardı. Bu dönemde 're-entegrasyon'un, yani geriye dönüşün Türkiye ekonomisine katkı sağlayacağını belgelemek için, yeni sosyal araştırma fonları geliştirildi. Bu tür araştırmalara da katıldım.

AYŞE KUDAT



Türkiye'ye Dönüş ve Kızımın Doğumu

1976-1979

Berlin'deki kontratım beş yıllıktı ve beşinci yıl izin alabilecektim. Bu izni alarak, ODTÜ Ekonomi ve İşletme Bölümü'nde görev almak üzere Türkiye'ye döndüğümde enflasyon yüzde 63,9'a yükselmişti. Pek çok temel tüketim maddesi karaborsaya düştü. Benzin, tüp, ampul gibi tüketim malzemeleri bulunamıyordu. Hükümet ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için ünlü '24 Ocak Kararları'nı yürürlüğe koydu ve TL yüzde 48,6 oranında değer kaybetti. ODTÜ siyasal bunalımlardan payını almış ve sağ-sol olayları yaşamımızı ve çalışma koşullarımızı bütünüyle etkilemeye başlamıştı. Türkiye'ye döndüğümde görevimin iptal edilerek yeni bir jüri kurulduğunu ve Sosyal Bilimler bölümünde görevlendirildiğimi öğrendim.

Siyasî karışıklıklar ve o sıralarda bölüm başkanlığı yapan fakat karar almaktan son derece korkan bir hanımın imzasının alınamaması maaş alamamama ve görevime başlayamamama neden oldu. Aynı süre içinde kızım Senem doğdu ve kibrit, mum, ampul ve elektrik dahil yaşam için gerekli mal ve hizmetlerin olmadığı bir ortam içinde yaşam kavgası vermeye başladım.

Kızım Senem: Onu çok sevdim...

Yaşamımda hiçbir şey Senem'in doğması kadar önemli olmadı. Senem'i çok sevdim. Her dakikamı onunla geçirmek istedim. O anaokuluna başlana kadar nerede çalışırsam çalışayım, onu da yanımda götürdüm. Birçok makaleyi o, bebek sepetinin içindeyken yazdım. Çalışma masamın

Onunla birlikte eşi bulunmaz ve göz açıcı bir yaşamım oldu...



Senem W. Kudat

Ayşe'nin kızı olarak, onunla dünyayı gezerek, sosyal adalet ve yoksulluk gibi dünya sorunlarını öğrenerek büyüdüm. Aile dostlarımız arasında sanatçılar, bilim insanları, sporcular, maceracılar ve eksantrik insanlar vardı. Annem beni Kenya'daki köylere, Avusturya dağlarına ve İngiltere'nin kırsal alanlarına götürürdü. Küçük yaşımdan itibaren toplumların farklılıklarını gördüm. Annemden mağdur insanların sorunlarıyla ilgilenmemiz gerektiğini öğrendim.

Ayşe ve ben hayvanları çok severiz. Yaşadığımız her ülkede çok sayıda evcil hayvan beslerdim. Ayşe sabırlı bir insandır. Sanırım bir kez evde 14 hayvana birden bakmama izin vermişti. Eğitim yaşamımın kolay geçtiğini sanıyorum. O entelektüel bir insandır. Bana da çok çalışmayı, sorunlar üzerine yoğunlaşmayı, üretkenliği ve olabileceğimin en iyisini olmamı öğretti. Onunla birlikte eşi bulunmaz ve göz açıcı bir yaşamım oldu.



Senem ve ben



Senem ve ben



Senem, ben ve annem



Senem, annem ve babam



Ben ve babam



Senem evimizin önünde



Kızım Senem



Senem'in düğünü



Türkiye Kalkınma Vakfı, 1969 yılında, yoksul köylüleri kalkındırma amacıyla kurulmuş, kâr amacı olmayan bir kalkınma kuruluşudur.

başında telefon kabul ettiğim saatlerden tutun da, iş seyahatlerime kadar her konudaki kararımı onu ön planda tutarak aldım. Senem'i kayıtsız şartsız çok sevdim. Senem'i tek başıma ve kimseden maddi bir yardım görmeden büyüttüğüm için, belki yalnız olsa idim yapmayacağım kadar çok çalıştım, her işte başarılı olmaya ve Senem'i en iyi koşullarda büyütme gayret ettim.

ODTÜ'de karışıklıklar sürerken, özellikle Amerika'dan parasal kaynak sağlayarak yeni kurulmuş olan Türkiye Kalkınma Vakfı'ndan teklif alarak benim gibi doktoralarını yeni almış iki iktisatçı arkadaşla birlikte hem kırsal hem de kentsel kalkınma projelerinde çalışmaya başladım. 1977'nin ilk aylarında ODTÜ öğretim üyeliğine de başladım. ODTÜ'de yaşamış olduğum belirsizlikler nedeniyle vakıftaki işimi de sürdürdüm. Aynı zamanda farklı uluslararası kuruluşlara da danışmanlık yapmaya başladım. Aynı yıl doçentliğimi aldım. ODTÜ'de daha önce belirttiğim gibi Marksist teori açısından kadın emeğinin değerini ortaya koyacak dersler verdim. Bu konularda bazı makalelerde yayınladım. 'Kalkınmada Kadın' konusuna olan yoğun ilgim ise giderek vahim yönlerde gelişen siyasal olaylarla kaynamaya başlayan Türkiye'den 1979 yılında ayrılmamla başladı.

ODTÜ'de bir yıl çalıştıktan sonra, siyasal ve ekonomik ortamın yarattığı belirsizlikler ve tek başıma bir bebek büyütme çabasında olmam, Türkiye'den ayrılmaya karar vermeme neden oldu. Hiçbir iş bağlantısı yapmadan yurt dışına çıktığımda, aslında iş bulma ve çalışma izni alabilmenin sorunlarını iyi irdelememiştim.

Ayşe'yi 30 yıldır tanırım. Bu süre içinde Uluslararası Kalkınmada Kadın Merkezi ve Dünya Bankası'nda stratejik araştırmalarda işbirliği yaptık. Uluslararası göç, üçüncü dünya kadınlarının sorunları, işgücüne katılım, etnik ve diğer sosyal farklılıkların toplumsal işlevlerini inceledik. Birlikte ve tek başına yaptığı araştırmalarda bilimsel üstünlüğü, pratik uygulama arayışı ve yaratıcılığıyla eşsiz bir düşünür olduğunu gösterdi. Bitmez bir enerji ile baraj gibi büyük yatırımlardan mağdur olabilecek insanların hayatını değiştirdi, çoğu zaman onlara düşünemeyecekleri imkânlar hazırlanmasını sağladı. Yaptığı araştırmalarla kalkınma dünyasının gözlerini yeni gerçeklere açtı ve özellikle yoksul kesimin yararlanabileceği politika ve yatırımlara yön verdi.

Dr. Nadia Youssef
Demograf

Mecburî hizmetim nedeniyle, Atatürk Üniversitesi başka bir resmi kuruma girebilmem için muvafakat vermiyordu. Ben de çeşitli nedenlerden dolayı Erzurum'a, üniversiteye dönmeyi istemiyordum. Bir tesadüf eseri, devlet kurumu olmadığı için Türkiye Kalkınma Vakfı'nda (TKV) işe başlamıştım. İlk günlerde TKV'nin Tarsus ve Diyarbakır bölge müdürlüklerini gezerek hangi işlerin nasıl yapıldığını anlamaya çalıştım. Ankara'ya döndüm ve bana verilen ilk görev, 1973 yılı Kasım ayında meydana gelen depremden büyük zarar gören Van ve yöresinin kalkınması için projeler yapmamdı.

Çalıştığım proje bölümünde iki Amerikalı profesör, Hasan Gençaga, Ayşe Kudat ve ben vardım. Yani ABD'den doktoralı beş kişi. Bu kadar elit teknik bir grup çok az kuruluştaki olabilirdi. Son derece heyecanlı bir şekilde çalışmalara başladım ve Van Kalkınma Projeleri'ni yazmaya koyuldum. Projeleri yazarken Ayşe Kudat'la aynı ofisi paylaşıyordum. Ayşe tanıdığım en zeki ve yaratıcı insanlardan biriydi. Belki de en iyisi. Ben teknik adam olduğum için daha çok teknik boyutlara önem vererek projeleri yazmaya çalışıyordum, ama bir de işin laf tarafı yani "ambalaj" tarafı vardı, onu istenildiği gibi yapamayacağım endişesindeydim.

O konuda öğreneceğim çok şey vardı, ama Ayşe tam bir profesyoneldi. Hangi konuda istersen iste, sana istediğin kadar yazsın. Olağanüstü bir yetenek. Ben kendisine konuyu anlatıyor, laf kısımlarını yazmasını istiyordum. Bana önce kaç sayfa istediğimi soruyordu, ben de örneğin sekiz sayfa olsa olur, diyordum. Önüne daktiloyu çekiyor ve birkaç saat sonra sekiz sayfayı önüne koyuyordu. Benim için Ayşe Kudat, hem gerçek bir profesyonel hem de gerçek bir dost olarak kalmıştır.



Prof. Dr.
Ahmet Akyürek
Anadolu Kalkınma Vakfı

Amerika'ya gittiğimde beklenmedik bir biçimde, Washington DC'de yeni kurulmuş bir kadın araştırmaları merkezinin Kadın ve Göç konusunda bir kontratı yerine getirebilmek için beni aradıklarını dolaylı bir biçimde öğrendim ve işin çoğunu evde çalışarak yapabileceğimden, bebek bakımı konusunda zorlanmayacağımı düşünerek, kısa bir süre bu projede çalıştım. Daha sonra bir üniversitenin öğretim üyeliği teklifini değerlendirirken Dünya Bankası'ndan bir telefon aldım. Bana çok kapsamlı bir yatırımın izleme ve denetleme işini yapmamı önerdiler.

Washington DC'de hem çocuk büyütüp hem de çalışmamın birçok zorluğu olacağını düşünerek önerilen Kenya'daki bu işi kabul ettim. 1979 yılının son günü uçağa binerek, daha önce hiç görmediğim ama Oxford ve Harvard yıllarımda içindeki ülkeler ve bu ülkelerin halkları hakkında pek çok kitap okuduğum bir kıtaya 1980'in ilk günü vasil oldum.



Kenya, 1980

Ayşe Kudat'ı yetmişli yılların başında tanıdım. Berlin'de yaşıyordu. İşle mi, özel bir nedenle mi ilgili olduğunu hatırlayamadığım bir Ankara seyahatinde tanıştık. Her şeyden önce çok güzel ve çok etkileyici bir kadındı. Özellikle başından hiç eksik etmediği geniş kenarlı kolonyal şapkası ve boynundaki fularıyla bende bıraktığı ilk izlenim, otuzlu kırklı yılların Life dergilerinden ya da Hollywood filmlerinden fırlamış bir genç kadın figürüydü.



Şahin Tekgündüz
Yazar

Bu ilk izlenimden sonra beni asıl etkileyen, ilk nazarda onun çarpıcı fiziğiyle bağdaştırmakta zorlandığım diğer değerleri idi. Türkiye'nin en seçkin üniversitelerinde başlayarak Oxford, Harvard, MIT'de süren lisans, lisans üstü ve doktora aşamalarını geride bırakıp daha yirmi sekiz yaşında iken Berlin Üniversitesi'ne bağlı Uluslararası Yönetim Enstitüsü'nün direktörlüğü... Bunlar göz kamaştırıcı başarılarıydı. Özellikle de Türkiye'de üniversite öğreniminin bir risk ve kâbus olduğu dönemler düşünülürse Ayşe'nin geldiği yer, parmakla gösterilecek düzeyde idi.

Daha sonra dostluğumuz ilerledi. Bir Berlin ziyaretinde konduğu olma fırsatını buldum, çalıştığı ortamı ve iş çevresini tanıdım. Ağırlıklı işi Almanya'daki göçmen işçiler, özellikle de Türkiyeli işçilerle ilgili araştırma yapmak, sosyal politikalar geliştirmek, siyasi iktidarları ve bürokrasileri etkileyip yönlendirecek sonuçlar almaktı. Zamanının büyük bölümünü göçmen işçilerin çalışma ve yaşam ortamlarında geçiriyor, enstitüdeki odası yabancı işçilerle dolup taşıyordu. O da her birimiz gibi sosyalistti, emekten ve işçiden yanaydı.

O yıllarda ben Ankara'da Devlet Planlama Teşkilatı'ndan ayrılmış arkadaşlarımla ortaklaşa kurduğumuz iki şirkette bir yandan yatırım danışmanlığı, pazar araştırmaları ve fizibilite etütleriyle uğraşıyor, bir yandan da matbaacılık ve yayıncılık yapıyordum. Müşterilerimizin önemli bir bölümü ise, özellikle Almanya'da çalışan işçilerin birikimlerini Türkiye'de yatırıma dönüştürmek amacıyla kurulmuş işçi şirketleriydi. Ayşe'nin çalışmalarından ve bize verdiği fahri danışmanlıklardan çok yararlandığımızı düşünüyorum.

Onun tutkularından biri de çocuk edebiyatı idi. Berlin'den ayrılıp Ankara'da yaşamaya başladığı yıllarda bu konuda da birlikte çok kafa patlattık. Hattâ onun, zorlu bir doğumun birinci haftası dolmadan biricik kızını annesine teslim edip, çocuk kitapları fuarı için canı pahasına İtalya'ya yaptığı seyahati hiç unutmuyorum. Ama ne yazık ki içinde yaşadığı ailevi sorunlar yüzünden idealindeki çocuk kitapları yayıncılığını hayata geçirmesi bir türlü mümkün olamadı.

O yıllarda öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladığı ODTÜ’de doçentlik için gözyaşları içinde verdiği konferansı ve sınavı unutmam mümkün değil. Aynı yıllarda ODTÜ’de doktora çalışması yaparken, o konferansı izleyen bir akademisyen, yıllar sonra bir vesileyle ona aktardığı anılarında bakın bu konuda neler söylüyordu:

“Hocam o gün, o sizi tanıdığım gün her şey olağanüstüydü. Ben pek çok konferans, konuşma, panel izledim ama o günkü kadar heyecanla dinlediğim bir sunum olmamıştı. Siz de çok heyecanlıydınız. Konuyu anlatırken yaşıyordunuz âdeta. Olay bir konferans değildi sanki. Siz bir akademisyen değil de, bir dramada rol almış aktör gibiydiniz. Anlattıklarınız içinde kaybolmuştunuz ve izleyenlerin hiçbirisini görmüyordunuz. Ağlamaya başladığınızda salondaki herkes büyülenmiş gibiydi ve ağlayanlar vardı. Huşû içinde ve saygıyla dinliyorlardı sizi.

İnanır mısınız, siz ağlayarak anlatırken hep, ‘Şimdi ne olacak acaba’ diye düşünüyordum. Ve beklediğim de olmuştu. Sözüünüzü bitirmiş, gözyaşları içinde kürsüdeki kâğıtlarınızı topluyordunuz. Bütün salon sizi alkışlarken jürideki beş profesör birden ayağa kalkmış, hepsi de cüppelerini size vermek istemişlerdi. Muhteşem bir andı o, hiç unutamam. Hocam, ayrıca sizin o tebliğiniz Fransa’da ve bazı Avrupa ülkelerinde ders kitaplarına da girdi biliyorsunuz...”

O akademisyenin anlattıkları tamı tamına gerçeği yansıtıyordu. Çünkü konferansın konusu Türkiye’de kız kaçırma idi ve iki hafta önce de, daha bir yaşını doldurmamış biricik kızı, yeni boşandığı kocası tarafından kaçırılmıştı. Bu gelişme onu öylesine yıkılmıştı ki, Türkiye’yi terk etmek zorunda kaldı. O artık mekân tanımayan bir dünya vatandaşı ve bir idol idi ve hâlâ da öyle... Onun dört kıtada yıllarca süren iş hayatıyla ilgili referanslarına göz attığımda başım dönüyor ve onu yakından tanıyor olmanın onurunu bir kez daha yaşıyorum.

AYŞE KUDAT



Yeni Bir Kıta, Yeni Bir İş: Afrika Yaşamım

1980-1989



Kenya - 1982



1980'de Kenya'nın ödemeler dengesi bozulmuş ve Dünya Bankası'na borçlanmaya başlamıştı. 1980 aynı zamanda görülmemiş bir kuraklık ve kıtlık yılıydı. Karaborsa geride bıraktığım Türkiye'den daha yaygındı. Zaten 1975'ten itibaren kuraklık sorunları gelip gidiyordu. 1975'te 16 bin, 1977'de 20 bin kişi bu nedenle ölmüştü. 1980'de ise 40 bin kişi aç kalmış ve 1983-84 yıllarında da 200 bin kişinin gıda yardımına muhtaç olduğu ortaya çıkmıştı. Daha sonra 1991-92 yıllarında da 1,5 milyon insan yiyecek, içecek bulamamıştı. Kenya'dan Viyana'da çalışmak üzere ayrıldığım yıl ise 3 milyon insan uzun süre açlık çekmişti. Bu susuzluk, kuraklık sorunu ülkenin peşini bırakmadı. Küresel ısınma sonucu kuraklık neredeyse her yıl tekrar eden bir sorun haline gelmişti. Her 10 yılda bir kuraklık sorunuyla başa çıkmak zorunda olan ülke, artık her iki yılda bir perişan oluyordu. Ülkenin susuz bölgeleri, örneğin kuzeyi ve çöl bölgeleri daha da zor günler yaşıyordu.



Kuraklık yalnız tahıl depolarının çabucak boşalmasını değil, içme suyu sorununu da birlikte getiriyordu. Hayvanların su ihtiyacı giderilemiyor, kabileler su için birbirine giriyordu. Geleneksel meralar işe yaramıyordu. Kenya'ya ulaşmamdan bir süre sonra 150 bin deve, 16 milyon keçi ve 6 milyon büyükbaş hayvan telef olmuştu.

Kenya'daki Turkana Gölü'nde
balıkçılar - 1982

Ülkede kuraklık yanında çok başka sorunlar da vardı. Kabileler arasında iletişim sınırlıydı ve eskiden beri süregelen çekişmeler her zaman patlamaya hazır bir sosyal sorun oluşturuyordu. İngilizler, Kenya'yı koloni haline getirmeden önce bugün ülke topraklarını oluşturan yerlerde 180 farklı kabile yaşıyordu. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra Kenya'nın etnik ve kabile yapısı tekrar öne çıktı. Ülkeyi oluşturan eyaletler etnik yapıya sahip olduklarından, kalkınma çabaları güçlü kabilelerin oturdukları yörelere yöneltiliyordu. Gelir farklılıkları artarken, Hint kökenli tüccarlar ve profesyonel kesim, siyahî halktan çok daha iyi yaşam sağlıyordu. Bu ortam içinde pek çok ülkenin desteklediği, her eyalete hizmet sunan ve özellikle istihdam olanaklarını artırmak için emek-yoğun, az makine kullanılarak gerçekleştirilecek ve farklı etnik kökende kabilelerin alışverişini ve iletişimini kolaylaştıracak yolların yapımı özel bir önem taşıyordu.



Kızım Senemle birlikte Afrika'da - 1982

Kenya, Dünya Bankası dahil altı ayrı kalkınma kuruluşundan 100 milyon dolar kredi ve bağış alarak ülkenin 26 eyaletinde köy yollarını ve bölgesel yolları yoğun emek yöntemiyle inşa etmeye başlamıştı. Yardım eden kuruluşlardan Danimarka hükümetinin dış yardım kuruluşu Danimarka Uluslararası Kalkınma Ajansı (DANIDA), yapılacak yolların seçiminin ve yapılmış olanların da kalkınmaya katkıları açısından izlenmeleri için malî destek sağlıyordu.

Beni de izleme ve değerlendirme çalışmalarını yürütmek için uygun görmüşlerdi. İşyerim Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı idi. Projenin coğrafi kapsamının geniş olması nedeniyle de benim ve kuracağım ekibin kullanması için iki küçük uçak ve dört arazi aracı alınmıştı. Ekip kurmaya kalkıştığımda bir araştırmacı bulamadığımdan, Kenya Üniversitesi'nden ekonomi bölümüne bir kontrat vererek Londra'da ekonomi master'ı yapmış genç bir Türk'ü işe almıştım. Bakanlıktaki şoförleri de anketör olarak eğiterek saha araştırmalarına başladım. Kısa bir süre sonra, Amerika merkezli bir danışman şirketi tuttum. Bu çabaların yanında, Hunter College'den de Prof. Daniel Bates ve Frank Conant'ı kısa bir süre için davet ettim. Bu antropologlarla birlikte saha çalışmaları yapıyor ve farklı bölgelerdeki etkileri karşılaştırabilecek ve ölçecek yöntemler geliştirmeye çalışıyordum. Bu arada projeye destek veren Norveç hükümetinin dış yardım kuruluşu NORAD ile görüşerek hem orduya ait hava fotoğraflarını hem de yere çok yakın uçarak yolları her 500 metrede bir çevreleriyle birlikte fotoğraflayabilecek bir uçak ve istatistikçi temin ettim.



Kenya Ulaştırma ve İletişim Bakanı ve Dünya Bankası uzmanı Melody Mason ile birlikte

Ayşe Kudat ile 35 yıllık bir arkadaşlığım ve meslekî ilişkim var. Ayşe kadar düşünceli, enerji dolu ve üretken birisini hiç tanımadım, o bana her zaman ilham kaynağı olmuştur. Ayşe'nin uluslararası uygulama alanı bulan çalışmaları, çok çeşitli sektörleri kapsayan ve toplumların gelişmesiyle ilgili olarak çeşitli akademik konuları içeren konulardaki geniş bilgi ve tecrübesinin bir göstergesidir. Bu kadar uzun bir süre ve bu kadar çeşitli konuda katkıda bulunabilmek çok az kişiye nasip olmuştur.

Ayşe ile çeşitli makalelerin yazımında ve USAID için 1980 yılında hazırlanan ve gelişmekte olan 108 ülkedeki kadın işgücünün 1965-1975 yılları arasındaki durumu hakkındaki bilgilerin toplanmasında birlikte çalışmış olmak, benim için bir ayrıcalıktır. Birlikte yaptığımız bu çalışmaları her zaman güzel bir hâtıra olarak saygı ile anacağım.



Mine Sabuncuoğlu
Siyaset Bilimci



Kenya'da kızım Senem ve annemle birlikte



Kenya yolları

Ben 1978-1982 arasında Kenya'da Harvard Institute for International Development şemsiyesi altında oluşturulmuş uluslararası bir grubun üyesi olarak çalışmaktaydım. Sayın Ayşe Kudat'ı ve kızını Senem'i Nairobi'ye geldiklerinden birkaç gün sonra, 1980 başında, kalmış oldukları otelde ziyarette gittiğimde tanıdım. Ayşe, DANIDA'nın (Danimarka Uluslararası Kalkınma Ajansı) elemanı olarak Kenya'nın Rural Works Program'ında (Kırsal Kalkınma Programı) çalışmak üzere gelmişti. Ayşe Hanım, bu programda çok başarılı çalışmalar yaptı. Özellikle programın Rural Roads (Köy Yolları) kısmında. O sıralarda bir seri yazı için Kenya'ya gelmiş bulunan Milliyet Gazetesi yazarı Sayın Sami Kohen'in, ayrıntılı bir 'alan turu' sonucu hayranlıkla yakıştırdığı 'Ayşe'nin Yolları' deyimini Nairobi'de sıkça tekrarlanır olmuştu.

DANIDA ile kontratını tamamlayan Ayşe, UNITED NATIONS--HABITAT'ın Nairobi merkezinde başarılı çalışmalarına ilgisini büyük kentler için içme suyu, atık su ve çevre konularını da kapsayacak yönde devam etti. Ben Kenya'dan ayrıldıktan sonra UN HABITAT'a yaptığım Mexico City ile ilgili çalışmada da hem işverenim oldu hem de ciddi katkılarda bulundu. Sonunda Ayşe yerini buldu ve World Bank'te (Dünya Bankası) çalışmalarına devam etti. Kendisi ile yüzyüze temasım 20 yıl önce kesildi. Ben Ayşe'yi güzel bir kadın, harika bir anne, iyi bir aşçı, iyi bir briç oyuncusu, iyi bir şoför ve harikulade bir arkadaş olmasının yanı sıra keskin bir zekâ, müthiş bir odaklanabilme, hızlı yazabilme ve analitik düşünme kapasitesine sahip çok yönlü bir profesyonel olarak tanırım. Yakın zamanda yayımlanmış olduğu üç harika kitap serisi Ayşe Hanım'ın sürekli genişleyerek değişen ilgi alanının somut delilleridir.

Sadık Toksöz

1972 yılında Stokholm’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nda, insan yerleşimleri konusunda Birleşmiş Milletler (BM) tarafından bir konferans düzenlenmesi konusundaki tavsiye üzerine, 1976 yılında Vancouver’da gerçekleştirilen Habitat-I Konferansı’nın sonrasında, 1978 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi (UNCHS) kurulmuştur. Kurulduğu dönemde, dünya nüfusunun üçte ikisinin kırsal kesimde yaşıyor olması, dolayısıyla, kentleşme ve kentleşmeye bağlı sorunların henüz günümüzdeki öneme erişmemiş olması sebebiyle, UN-HABITAT’a düşük seviyede destek sağlanmıştır.



1996 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen Habitat-II Konferansı sonucunda UN-HABITAT’ın temel belgelerinden olan “Habitat Agenda” ile “İstanbul Deklarasyonu” kabul edilmiştir. Bu belgelerle, hükümetler, tüm vatandaşlara uygun iskân olanakları sağlamayı ve sürdürülebilir insan yerleşimlerini geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir.

1997 ile 2001 yılları arasında, dünya nüfusunun yarısının kentlerde yaşamaya başlaması, UN-HABITAT’ın yeniden canlandırılmasına ve güçlendirilmesine neden olmuştur. Habitat-II Konferansı’ndan beş yıl sonra, 2001’de “İstanbul+5” olarak anılan “Yeni Binyılda Şehirler ve Diğer İnsan Yerleşimleri Deklarasyonu” kabul edilerek, BM Genel Kurulu tarafından UN-HABITAT’a “Habitat Agenda”-nın uygulanması yönünde sürekli bir sorumluluk ve destek verilmiştir. Bu kapsamda, daha önce Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi (UNCHS) olarak bilinen UN-HABITAT’ın statüsü, 1 Ocak 2002 tarihinde BM Genel Kurulu’nun 56/206 sayılı kararıyla değiştirilmiş ve kuruluş, BM’ye bağlı bir “program”a dönüştürülerek, “Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı” adını almıştır.

Görsel veri ve özellikle fotoğraf analizi konusunda uzman olan antropolog Conant, yolların yapıldığı yörelerdeki gelişmeleri kaydederek saydam karşılaştırmalar yapabiliyordu. Bates ve ben de karadan çalışmalara devam ediyorduk.

Kolayca bulunamayacak sosyal izleme imkânlarını bir araya getirmemi sağlayan bu deneyimimi daha sonraki çalışmalarımda kullanmamamın nedeni bu projeye ayrılan izleme bütçesini bir kez daha elde edebilmenin imkânsızlığı idi. Kırsal ulaşım ağının ülke ekonomisine ve sosyal entegrasyona kattığı olumlu etkileri arttırmak için önlemler geliştirirken, inşa edilecek yolların stratejik bir şekilde seçilmeleri için de yöntemler geliştirebildiğim bu beş yıllık projenin ilk 18 ayında verilen tüm görevleri bitirebildiğim için merkezi Kenya’daki iki ayrı Birleşmiş Milletler kuruluşundan biri olan HABİTAT’tan bir teklif alarak uzman kadrosu ile oraya geçtim.

Bugüne kadar çalıştığım tüm kuruluşlar içinde DANIDA kadar saygılı davranan ve kadın çalışanlarını teşvik edenini hiç görmedim. Bu iş ülkeyi karış karış tanımama ve sosyal bilimde kullanılabilir fevkalade ilginç yöntem ve teknikler geliştirmeme ve aynı zamanda da ulaştırma antropolojisi adlı yeni bir alt bilim konusu yaratma ve geliştirmeme imkân sağladı. Birlikte çalıştığım insanların her biri diğerinden daha uyumlu ve ilginçti. Bu projedeki deneyimlerimi bakanlığın yayınladığı 18 ayrı yayında topladım.

Birleşmiş Milletler : HABİTAT (1982-84)

Karayolları konusunda çalışıyor olmam, BM'in konut ve altyapı konusunda çalışmalar yapan HABİTAT adlı kuruluşunun ilgisini çekmişti. 1982 sonuna doğru bana üst düzey uzmanlık teklif ettiklerinde bu kuruluşta çalışmayı kabul ettim. Üstüne adımın yazılmadığı kurumsal birçok yayın ve proje hazırladım. Bunlar arasında Meksika'nın başkentinin kurtarılmasıyla ilgili bir proje de vardı. O yıllarda kuyulardan aşırı biçimde su çekildiğinden yer altı sularının bitmiş olması nedeniyle daha önce Venedik'te de olduğu gibi çok sayıda bina çökmüştü. Nüfusu 26 milyona ulaşan kentin içme suyu ihtiyacı ise, 150 kilometre uzaklıktaki bir nehirden büyük elektrik masrafları yapılarak getirilen sularla giderilmekteydi.

Binaların çökmesinin önüne geçebilecek çözümlere acil ihtiyaç vardı. Ülkenin BM'den yardım istemesi üzerine bu konulardan sorumlu HABİTAT devreye girmiş, sorunların sebeplerinin araştırıp gerekli tedbirleri hazırla-

Kenya'nın kazandırdığı dostluklar...



Sina Baydur
Emekli Büyükelçi

Sevgili Ayşe Kudat'ı eşim Memet ile birlikte 1982 yılında, görevli olarak bulunduğum Nairobi'de tanıdım. Güler yüzü ve sevecenliğiyle ilk tanıştığınızda içinizi ısıtan bir insandı. O tarihten bu yana neredeyse 35 yıl geçmiş, yani 'ömrün yarısı'; Ayşe aynı güler yüzünü ve sevecenliğini koruyor.

Ayşe, bu güzel ve özel karakterinin yanında onu 'Ayşe Kudat' yapan bir zekâya sahiptir. Zekâ düzeyi yüksek olan insanların onlar kadar zeki olmayan insanlarla iletişim kurmaları kolay değildir. Neyse ki Ayşe iyi huylarıyla bunun üstesinden gelebilmiştir. Zekâsını ve buna bağlı olarak bilgisini yararlı işler için kullanmış, çalıştığı uluslararası kuruluşlarda ülkesinin iyi bir temsilcisi de olmuştur.

Ayşe'nin, bir bilim insanı olarak ufku geniş, ilgi alanları çeşitlidir. Yazdığı kitaplar bunun sadece bir göstergesidir. Benimle olan dostluğu çok kıymetlidir.



ma sorumluluğu bana verilmişti. Bu konuda farklı ülkelerden uzmanları bir araya getirerek bu konuda birkaç yıl süren bir çalışma yapmıştım. Su konusundaki bu çalışmamın Dünya Bankası'na katıldığım da bana yardımcı olmuş ve Banka'da on yıl başka konularda çalışmamın yanında, dünyanın birçok ülkesindeki su sorunlarının, özellikle yoksul kesime yararlı olabilecek bir şekilde çözülmesine yardımcı olmaya çalışmıştım.

Dünya Kadın Konferansı hazırlığı: Vienna (1984-85)

1984 yılının başlarında BM'in bir başka kuruluşu da 10 yılda bir yapılan Dünya Kadın Konferansı'nın hazırlığı içindeydi. Bu konferansların ilki 1975 yılında yapılmış ve kalkınma, eşitlik ve barış konularında kadının etkinliğini ve katılımını sağlamak için tüm dünya ülkeleri 10 yıllık bir strateji hazırlamıştı. 1985 Dünya Kadın Konferansı'nın koordine edilmesi için merkezi Vienna'da olan BM sosyal kalkınma kuruluşu, HABITAT'tan beni iki yılına 'ödünç' almak istediğinde özel bir izinle Vienna'ya gitmiştim.

Kadın ve kalkınma konularındaki genel tutumum ve çalışmalarımı bu kitabın başka bir bölümünde anlatmıştım. Bu nedenle bu bölümde kısaca Dünya Kadın Konferansı'na katkımı özetleyeceğim. Vienna'ya gittiğimde işimin içeriği hakkında

Dünya Bankası'nda kadın ve kalkınma uzmanı olarak çalışmaya başladığımda, çeşitli üniversitelerde konut ve altyapı sektöründe kadının rolü konusunda seminerler verdim ve makaleler yayınladım.



yeteri kadar bilgili değildim. Beni karşılayan BM uzmanı dinlenmemi bile beklemeden beni işyerine götürdü. Konferansın genel başkanı Filipinli eski bir diplomat, yardımcısı da Cezayirli bir hanımdı ve birbirlerinden nefret ediyorlardı. Farklı ülkelerden 15 uzman benim işe başlamamdan bir yıl sonra gerçekleşecek konferansın hazırlıklarına yardım edeceklerdi.

Başkan, bu uzmanları koordine etmemi ve diğer tüm BM kuruluşlarından katkı alarak konferans için hazırlanması gereken İleriye Dönük Stratejileri (Forward Looking Strategies) yazmamı istiyordu. Konferans tüm dünya ülkelerinin devlet başkanlarını veya üst düzey temsilcilerini bir araya getiriyordu. Türkiye'den de iki milletvekili hanım ile elçilik yetkilileri 15 gün süren hükümetlerarası anlaşmalara katılıyordu. Kentin her yerine dağılmış olan 23 bin sivil toplum kuruluşu (STK) bir araya gelmiş, STK koordinatörlüğü de bir Türk hanıma verilmişti.

Strateji belgesini yazmak için hiç kimseden yardım alamadım. Gece gündüz üç ay çalışarak ve o güne kadar BM kuruluşları tarafından hazırlanmış strateji belgelerini de inceleyerek sanayi, ulaştırma, tarım, sağlık, eğitim gibi her sektörde kadınların kalkınmaya eşit olarak katılması için gerekli olduğuna inandığım önlemleri bir araya getirdim. 1975-1985 döneminde konferans için ülkelerin kaydetmiş olduğu gelişmeleri bir araya getiren çok kapsamlı bir belgenin de hazırlanması gerekiyordu.

Bir başka ekibe verilen bu işte mesafe alınmadığı için, bu görev de bana verildi. Yüzlerce sayfadan oluşan bu belgenin hazırlanması için diğer 15 uzman yeterli katkıda bulunmadığı için, aşırı yoğun bir gayretle bu belgeyi de hazırladım. Konferans Nairobi’de yapıldı; bitiminde ben de yorgunluktan bitmiştim. Tek başıma hazırladığım bu stratejiler, konut, ulaşım, enerji gibi sektörlerde ilk kez kadınların katılımını artırıcı tedbirleri önermiş, bunların ülkelerce kabul edilmiş olması beni hem mutlu etmiş hem de daha sonraki yıllarda üzerinde çalıştığım yeni konular yaratmıştı.



1986 yılının başında HABITAT’a geri döndüğümde Kadın ve Konut konusunda çalışmalara başladım ve birçok ülkede kadın kuruluşlarını bir araya getirerek o ülkelerde kadının konut ve inşaat sektörüne katılabilmesi için yapılması gerekenler ve bunların nasıl yapılabileceği konusunda eğitim seminerleri düzenledim. O yıl HABITAT, Dünya Konut Konferansı’nın hazırlığına başladı.

Bu kapsamda da Türkiye dahil birçok ülkede çalıştım. HABITAT’tan ayrıldığım 1988 yılı sonunda kadın, konut ve altyapı konusunda bir kitap yazdım. Bu kitabın üstünde ismim olmamasına rağmen kitabı benim hazırladığım ilk bölümde belirtilmişti. Dünya Bankası’nda kadın ve kalkınma uzmanı olarak çalışmaya başladığımda, çeşitli üniversitelerde konut ve altyapı sektöründe kadının rolü konusunda seminerler verdim ve makaleler yayınladım. Dünya Bankası’nda da Kenya ve HABITAT tecrübelerimi bir araya getirerek, birçok çalışma hazırladım ve yayınladım.

1989 yılı başında Türkiye’ye dönmeye karar verdim. Fakat, uygulanan mantıksız kurallar ve sürekli değişen yasalar nedeniyle, bir Amerikan okulunda ilkokulu bitirmiş olan kızımın Türkiye’de okula gitmesi imkânsız hale gelince, İstanbul’da üç-dört ay kaldıktan sonra, iş aramadan bir kez daha ülke dışına çıkmaya karar verdim.



AYŞE KUDAT



**Dünya Bankası'nda İlk Yıllar:
Kadın, Su, Çevre, Ulaştırma, Sosyal Kalkınma**

1989-2000

Kadın ve kalkınma uğraşları

1989 yılında ABD'ye ve Dünya Bankası'na sözleşmeli danışman olarak döndüm. Ekonomik Kalkınma Enstitüsü'nde (EDI) Kalkınmada Kadın (WID) danışmanı olarak, gelişmekte olan ülkelerde projeler geliştirmek, eğitim vermek ve araştırma yapmakla görevliydim. EDI'nin çalışmalarını Dünya Bankası'nın çalışmalarının bir aynasıydı ve 1980'lerin sonunda kadın konuları gündemde ön sıralara çıkmaya başlamıştı. Bu gelişmede, 1985 yılında koordinatör olarak görev yaptığım, Nairobi'de gerçekleşen Dünya Kadın Konferansı'nın da belirli bir payı vardı. Banka, proje yatırımlarına yön vermek ve bu yatırımları toplumsal cinsiyete, özel olarak kadına daha duyarlı hale getirmek üzere, gerek tematik anlamda gerekse çeşitli sektörler itibarıyla bir dizi WID çalışması başlatmaktaydı. Ülkeler, 'kadın bakanlıkları' kurmaya özendirilmekteydi.

Çeşitli ülkelerde kadının kalkınmaya katılımını artırmak için tüm sektörleri kapsayacak biçimde stratejiler hazırlanmaya başlanmıştı ve WID konularında eskiye dayanan çalışmalarım ve konulara vakıf olmam nedeniyle, hizmetlerime yönelik talep yüksekti. Bu girişimin ilk örneklerinden bazılarını hazırlamak için Habeşistan, Malawi ve Malezya'da da uzun süren tetkikler yaptım. Pek çok ülkedeki kadın bakanlıklarının gerçekte göstermelik, bütçeleri ve yetkileri olmayan kuruluşlar olduğunu gördüm; bu bakanlıklardaki kadın kamu görevlileri dış danışmanlarla yapılan ve sonu gelmeyen konuşmalarla meşgul olurken, ekonomik kalkınmaya ve finansmana ilişkin asıl önemli meseleler geleneksel olarak erkek egemenliğindeki maliye, planlama, enerji, altyapı ve tarım bakanlıklarında görüşülüyordu. Bununla birlikte daha önceki deneyimlerim sayesinde tek tek her sektöre bakıp, kadınların sektör etkinliklerine daha bütünleşmiş konuma gelebilmeleri için atılması gereken temel adımları belirleme fırsatım oldu. Hazırladığım bir model uygulandığında, hazırlanan 'kontrol listesi', banka'daki proje yöneticilerinin kadın konusunda somut adımlar atmalarını kolaylaştırıyordu; çünkü bu sayede hangi yatırım projesi üzerinde çalışıyorlarsa WID bileşenlerini fazla güçlkle karşılaşmadan ve masrafa girmeden etkin hale getirebiliyorlardı.

EDI'de kalkınmada kadın konularıyla ilgili çalışmalarım, eğitimin düzenlenmesindeki girişimlerim ve kalkınmada kadın yaklaşımları konusunda Banka'nın diğer birimleri için yerine getirdiğim görevlerdeki başarımlarım muhalefetle de karşılaşmıştı, fakat şaşırtıcı olan bu muhalefetin EDI'deki kadın meslektaşlarımdan gelmesiydi. Banka ve EDI kalkınmada kadın bağlamındaki etkinliklerini artırdıkça kalkınmada kadın 'uzmanları' ve 'koordi-

EDI'de kalkınmada kadın konularıyla ilgili çalışmalarım, eğitim düzenlenmesindeki girişimlerim ve kalkınmada kadın yaklaşımları konusunda Banka'nın diğer birimleri için yerine getirdiğim görevlerdeki başarımlarım muhalefetle de karşılaşmıştı, fakat şaşırtıcı olan bu muhalefetin EDI'deki kadın meslektaşlarımdan gelmesiydi.

natör'leri görevlendiriliyordu. Bu da EDI'nin bürokratik işlerle uğraşan, çoğunlukla kadın çalışanlarına kariyerlerinde ilerleyip 'profesyonel' kesime dahil olma fırsatı sunuyordu. Konuyla ilgileri genellikle en fazla bir-iki hafta olmasına karşın, bu kesim birdenbire kalkınmada kadın "savunucusu" olup çıkmıştı; bu konuda konferanslar düzenliyor, çeşitli ülkelere giderek kadın konusunda güya 'bilinç' geliştiriyorlardı.

Gelgelelim, salt tanıtım-savunu çalışmalarının zamanı geçmişti; artık kadınların yaşam koşullarını ve gelirlerini artıracak, somut, gerçeklere dayalı, sınanmış yaklaşım ve programlara ihtiyaç vardı. Bu tür işleri de mesleki uzmanlığa ve deneyime sahip ben ve benim gibi meslektaşlarım yapmaktaydık. Benimsediğim yaklaşım EDI'deki kalkınmada kadın savunucularının tepkisini çekti ve bu kişiler benim için yaşamı çekilmez hale getirdi. Nasıl olursa olsun bir yolunu bularak, kariyerlerini geliştirmek isteyen kadınlarla bürokratik bir çatışmaya girmek niyetinde değildim. Öte yandan çeşitli ülkelere yapılan uzun ziyaretler, 12 yaşındaki kızıma tek başıma ebeveynlik yapmamı zaten olanaksız kılıyordu. Buna, kadını yalnızca bir propaganda âleti olarak algılayan sözde 'uzman' bürokrat hanımlarla mücadele etme gereği de eklenince, EDI cazip bir çalışma yeri olmaktan çıktı. Dünya Bankası'nın başka bölümlerinde iş aramaya başlamak üzereyken beklenmedik bir teklif alarak Banka'nın kentsel kalkınma ve altyapı bölümünde çalışmaya başladım.

Su ve altyapı

Yeni işim su ve sanitasyon (atık su) politikaları biriminin başında bulunan Curt Camemark'ın yanında olacaktı; kendisi 10 yıl önce Kenya'daki işim için gerekli olan ulaşım iktisadı konusunda bana bir haftalık bir eğitim vermişti. Danimarkalı olan Curt nazik ve mütevazı bir yöneticiydi. Zamanının büyük bölümünü profesyonel kalitede fotoğraflar çekmeye ayırıyordu. Bugün Dünya Bankası fotoğraf kütüphanesi büyük ölçüde Curt'un sonunda hepimiz için faydalı olan bu meşgalesinin ürünleriyle doludur.

Yeni işimdeki ilk görevim Endonezya'daydı ve konu da, su ve sanitasyon alanındaki iyileştirmeler için yürütülen BM finansmanlı küçük pilot projelerin Dünya Bankası çalışmalarına nasıl dahil edilebileceğini ya da bu pilot deneyimlerin ölçeğinin nasıl büyütülebileceğini irdelemektir. Ölçek büyütme, su ve sanitasyon şirketlerinin finansal açıdan ayakta kalabilecek duruma getirilmelerini gerektirdiğinden, yatırım maliyetinin karşılanması konusu öne çıkarılıyordu. İnsanların bu hizmetler karşılığı ödeme yapmaya razı olması, verilen hizmetin güvenilirliğine bağlıydı. Karşılaştırma iki alter-

Salt tanıtım-savunu çalışmalarının zamanı geçmişti; artık kadınların yaşam koşullarını ve gelirlerini artıracak, somut, gerçeklere dayalı, sınanmış yaklaşım ve programlara ihtiyaç vardı.

natif arasında yapılacaktı: Halkın aldığı hizmetlerin maliyetlerinin karşılanabilmesi için hizmetten yararlananın (kullanıcının) ödeme yapması ya da hiç hizmet alamaması. İkinci durumda, bizim 'başetme' (coping) mekanizmaları adını verdiğimiz yola başvurulacaktı. Yani insanlar piyasadan ya damacanayla, şişeyle su satın alacak ya da kuyulardan, ırmaklardan aldıkları suyu uzun mesafelere taşımak zorunda kalacaklardı ki bunun da zaman, emek ve para olarak maliyeti genellikle çok yüksekti. Başetme mekanizmalarının maliyetine daha yakından bakılması, hanehalkı araştırmaları ve anketleri yapılmasını gerektiriyordu.

Bu sırada Georgetown Üniversitesi'nden genç ve yetenekli bir ekonometri profesörü olan Vincy Fond'dan yaşamım boyunca aklımdan çıkmayacak birşey öğrendim: Vincy, ulaşmak istediği çözüm için önce bir model hazırlıyor, sonra da o modele ilişkin elzem olan bilgiyi toplamak için tek sayfalık bir soru kâğıdı geliştirerek sorunun özüne inebiliyordu. Son derece basit ve anlaşılır sorular hazırladığı için anketle elde ettiği yanıtları kolayca kullanabiliyordu. Vincy ile birlikte gerçekleştirdiğimiz araştırma sonuçları, yoksul kesimlerin, bu arada genellikle kadınların ve özellikle tek başına hane reisi olan kadınların, yaşamlarını iyileştirmede yararlanılabilecek yeni yaklaşımlar ortaya çıkardı. Daha sonra, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelerde yaptığım araştırmalarda tek bir temel soruna odaklanarak, içme suyu, ulaştırma gibi yatırımlar için tek sayfalık soru kâğıtlarıyla hızlı ve güvenilir çalışmalar yaparak, özellikle yoksulların yararlanabileceği projelerin geliştirilmesine yardımcı oldum.

Yayınlarımızdan biri olan 'Chittagong'da Toplumsal Cinsiyet ve Su Temini'nde (Dünya Bankası 1990) Vincy ile kalkınmada kadın gündemine ilişkin önemli bir bulguya ulaştık: 'su ve sanitasyon sektöründeki tercihler ve davranışlar açısından haneler arasındaki farklılıkları belirleyen kritik faktör, toplumsal cinsiyet olmaktan ziyade yetişkin yaşlardaki kadının mesleki (ve eğitsel) durumuydu'. Başka araştırmalarca da desteklenen bulgu aynı zamanda 'kalkınmada kadın' savunucularının yaptıkları gibi sadece kadınların hedeflenmesinin, onların paraya ve hizmetlere erişimlerinin sağlanmasının, yaşamlarının iyileştirilmesinin başarılı kalkınma projeleri uygulanması açısından yeterli olmadığını da göstermişti.

Dünya Bankası, o sıralarda tüm dünyada yaşam standardı ölçüm araştırmaları düzenleyerek (LSMS) veri toplamaktaydı. Vincy ile birlikte Fildişi Sahili, Gana ve Jamaika olmak üzere üç ülkenin verilerini inceleyerek 1992 yılında şu soruyu yanıtlamaya çalıştık: *Su ve sanitasyon sektöründeki projeler söz konusu olduğunda, başında kadının yer aldığı haneleri he-*

Vincy Fond'dan yaşamım boyunca aklımdan çıkmayacak birşey öğrendim: Vincy, ulaşmak istediği çözüm için önce bir model hazırlıyor, sonra da o modele ilişkin elzem olan bilgiyi toplamak için tek sayfalık bir soru kâğıdı geliştirerek sorunun özüne inebiliyordu.

Dünya Bankası, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1945 yılında Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD : International Bank for Reconstruction and Development) adıyla kurulmuş, 1947 yılında Birleşmiş Milletler'in özerk uzman kuruluşlarından biri olma özelliği kazanmıştır.



Günümüzde dünya devletlerinin 188'i Banka üyesidir. Bunlardan 11'i, Banka sermayesinin yüzde 55'ine sahiptir. Dünya Bankası, Guvernörler Kurulu, İcra Direktörleri Kurulu, Başkanlık organları tarafından yönetilmektedir. Guvernörler Kurulu, üye devletlerin atadıkları birer guvernör ve vekilinden oluşmakta ve yılda bir kez toplanmaktadır. İcra Direktörleri Kurulu iki yıl için görevlendirilen 24 üyeli ve sürekli karar organıdır.

Zaman içinde bir grup haline gelerek Dünya Bankası Grubu (World Bank Group) adını alan kuruluşun bünyesinde beş ana kurum yer almaktadır. Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) 1945 yılında kurulmuş olan ve gelişmekte olan ülkelerin kamu sektörüne kredi açan bölümdür. Türkiye, kuruma 1947 yılında üye olmuştur. Kişi başına GSMH'ye göre yapılan dört gruplu sınıflandırmada Türkiye üçüncü grupta yer almakta, böylece beş yıl geri ödemesiz 17 yıla kadar vadeli kredi kullanabilmektedir. Türkiye'nin sermaye ve oy gücü yüzde 0,5 düzeyindedir.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Dünya_Bankası

deflemek doğru mudur? Sonuçta böyle bir yaklaşım için güçlü bir neden bulamadık. Böyle bir hedefleme, geleneksel varsayımın tersine, kadına yarar sağlanmasını güvence altına almıyordu. Kadınlar, en yoksul konumda oldukları için ya da mevcut düzenlemeler nedeniyle hizmetlere ulaşamadıklarından, hedef olarak belirlenebilirdi; ancak, önsel olarak (*a priori*) toplumsal cinsiyetten hareketle değil. Böylece, kalkınmada kadın gündeminde basitçe 'kadınları hedefle' yaklaşımının yetersiz olduğu ve kadınların da alt yapı hizmetlerinden yararlanabilmeleri için daha fazlasının gerektiği güçlü biçimde ortaya çıkıyordu.

MIT mezunu, daha sonra Dünya Bankası başkan yardımcılığına gelecek olan Frannie Humplick ile birlikte, insanların güvenilirliği olmayan su ve enerji gibi altyapı hizmetleri ile genel olarak nasıl baş ettiklerine, bu hizmetleri şu veya bu biçimde temin edebilmenin maliyetinin ne olduğuna ilişkin çalışmalar yaptık. Özellikle su sektöründe, güvenilir hizmetlere yapılacak yatırımların özellikle yoksul kesime sağlayacağı ekonomik ve finansal menfaatleri gerekçeleriyle açıkladık ve yoksulların bile su için yap-

tıkları ödemelerin artırılmasının, güvenilir olmayan hizmetler vermekten daha az maliyetli olacağını gösterdik. Yani içme suyunun kötü kalitede olması, bazı günler ve saatler mevcut olup, çoğu zaman ulaşılmaz olması sonucu tüm aileler bir biçimde su sağlamaya uğraşmakta ve bu uğraşının da emek, hastalık ve parasal maliyeti yüksek olmaktaydı.

Yaptığımız araştırmalar, zenginlerle karşılaştırıldığında, yoksulların gelirlerinin çok daha yüksek bir oranını bu uğraşlar için harcadıklarını gösterdi. Bu çalışmaları yaptığımız dönemde bağımsızlığına yeni kavuşmuş eski Sovyet ülkeleri içme suyunu halka parasız sağlamakta ısrar etmekteydi. Su parası toplamadıkları için de güvenilir bir hizmet sunamıyorlardı. Yaptığımız çalışmalar sonucu hükümetler su hizmetlerini iyileştirmeyi ve bunu yaparken de tüketiciden para almayı kabul etmişlerdi.

Bu çalışmalar, sanayi projeleri alanında çalışan meslektaşlarımla yakın bir eşgüdüm içinde yürütüldü. Bu arkadaşlar, kalkınmakta olan ülkelerdeki sanayilerin giderek daha az rekabetçi olmaya başladığını keşfediyorlardı. Çünkü sözkonusu sanayiler, ortada işleyen bir kamu sektörü alternatifi olmayınca kendi çalışanlarına ve ailelerine kamu hizmeti vermek zorunda kalıyorlardı. Her sanayi kuruluşu kendi suyunu ve elektriğini kendi temin ediyor, atık su ve çöplere de tek başına çözüm bulmaya çalışıyordu. Bu nedenle, her şirketin işletme maliyeti yüksek oluyor ve gelişmiş ülke şirketleriyle rekabet etmeleri imkânsız hâle geliyordu. Dünya Bankası içme suyu yatırımlarını desteklerken, nasıl tüketicilerin katılımı konusunda ısrar ediyorsa, sanayi sektörüne yaptığı yatırımlarda da ülkelerin kamu hizmetlerine yatırım yaparak şirketlerinin kârlılık oranlarını yükseltebileceklerini göstermeye çalışıyordu.

Yatırım yaklaşımları ve politikaları üzerindeki çalışmalarımın başarısı, bunu izleyen yayınlar ve farklı ülkelerdeki araştırma kuruluşlarıyla temaslarım, ne yazık ki doğrudan üstüm konumunda olan Harvard mezunu (böyle olduğunu söylemek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı), Güney Afrikalı beyaz bir su mühendisinin dikkatinden kaçmadı. Pek çok Afrikaner (yani



Anand Seth
Dünya Bankası
Direktörü (E.)

Ayşe Kudat ile çalışmaya başladığımda hayatımda ilk kez dört dürtlük bir meslektaşla rastladım. Öncelikle Ayşe üstün seviyede ileri görüşlüdür. İkinci olarak, bilgisinin sınırları çok geniştir. Üçüncüsü, sorunları anlamak ve çözmek için inanılmaz derinliklere inebilir. Dördüncü olarak da sahip olduğu benzersiz çalışma gücü sayesinde en ağır iş yükünü kolayca üstlenir. Ayşe olağanüstü bir profesyoneldir ve bu mesleki meziyetlerine ilaveten çok da mükemmel bir insandır.

Katılımcı Çevre Planlaması

Ayşe ile Akdeniz Çevresel Teknik Yardım Programı'nda (METAP) beraberce çalıştığımız 1990'lı yıllarda, çevresel ve sosyal kalkınma sorunlarına, kalkınma konusunda çalışan teknisyen arkadaşlar arasında bile henüz yeterince gelişmemiş, yerleşmemiş bir konu olarak bakılırdı. Bu kritik sorunların kalkınma projelerine nasıl, hangi kural ve ilkelere dayanarak dâhil edileceği, genellikle teknik çalışmalarımızın uygulama sürecinde ortaya çıkardı. Bu şartlarda, bu ortamda yerel toplumun katkısıyla yeni yollar açmak, yeni çözümler bulmak, yaratıcılık ve cesaret gerektiriyordu. İşte, 20 yıl sonra, Akdeniz ülkelerinde bugün çevresel ve sosyal konular tartışılıyorsa, bilin ki Ayşe'nin az bilinen, fakat çok önemli katkısı, parmak izleri vardır.



Hasan Tuluy
Dünya Bankası
Başkan Yardımcısı

Hollanda asıllı beyaz) kendi ülkesinde beyazların dışındaki insanları nasıl küçümsüyorsa, bu kişi de benim gibi kadın meslektaşlarına aynı küçümseyle yaklaşıyordu.

Çalışmalarımı sabote ediyor, çalışmalarımın sonuçlarını Banka dışında yayınlamama ya da bunlarla ilgili sunumlar yapmama izin vermemek için elinden geleni yapıyordu. Onca bürokrat arasında bir-iki tanesinin araştırma yapması ve yayınlaması bazılarını rahatsız ediyordu. Açıkça söylemek gerekirse bu Afrikaner dünyamı zindan etti. Zaten Dünya Bankası bir âmirin birlikte çalıştığı insanların yaşamını kolaylaştırabileceği gibi, zindan da edebileceği kurumlardan biriydi.

İkincisi söz konusu olduğunda, daha üst yönetime başvuru imkânının olmadığı, gerçekten feodal denebilecek kapalı bir alan söz konusuydu. Bereket versin iki meslektaşım, Hasan Tuluy (ki sonradan Dünya Bankası başkan yardımcısı oldu) ve Spiros Margetes Banka'nın iki büyük coğrafi bölgesinin (Rusya, Doğu Avrupa ve Orta Asya (ECA) ile Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Avrupa (MENA)) çevre birimi başkanı Anand Seth ile bir görüşme ayarladı ve bu sayede de çok severek yaptığım bir işe kavuşmuş oldum.

Çevre sosyolojisi dalındaki çalışmalarım

Dünya Bankası'nda tanıdığım en yetkin ve yardımsever yönetici olduğumu düşündüğüm Anand bir çevre sosyoloğu arıyordu ve ben de aranılan vasıflara uyuyordum. Ayrıca, ECA bölgesini tanıma avantajına sahiptim ve sonuç odaklı çalışma tarzım da biliniyordu. Anand bana işe başlamak için ne



Akdeniz Belediyeler Başkanı Toplantısı (Sağımda Eski Çevre Bakanı Ali Talip Özdemir)



Mısır İskenderiye METAP Programı

kadar zamana ihtiyacım olduğunu sordu. Ben de 'iki saat' dedim. Su ve sanitasyon birimindeki ofisime döndüm ve istifamı online olarak Güney Afrikalı mühendise gönderdim. Hemen yanıma geldi ve 'Birlikte dans edemediğimiz için üzgünüm', dedi. Kendince neden bu kadar çabuk ayrıldığımı açıklıyordu. Ben de 'Hangi dans olursa olsun, dans etmek sadece üçe kadar sayabilmeyi gerektirir ve Harvard mezunu bir mühendis bunu herhalde becerebilir', cevabını verdim. Bu mühendis 2005 yılında, Başkanlığa yeni gelen Paul Wolfowitz'in ilk icraatlarından biri olarak Dünya Bankası Ülke Direktörlüğü'ne getirildi. Wolfowitz ise Irak'ta 2003 yılındaki Amerikan işgalinin başlıca mimarları arasındaydı.



Çevre ve Ulaşma toplantısı

Aradan iki yıl geçmemişti ki, 2007 yılında Wolfowitz'in Dünya Bankası başkanlığından ayrılması için yaklaşık 60 ülke direktörü bir imza kampanyası başlattı. Güney Afrika bu dilekçeye imza atmayı reddeden iki ülkeden biriydi. Reuters, Banka'nın bu durumunu 'yakın çevresine ücreti yüksek makamlar sağlayan kişi olarak yöneticiliğine son vermek için uzun süren bir mücadeleden sonra', Wolfowitz'den kurtuldukları haberi ile veriyordu.

Çevre sosyoloğu olarak çalıştığım iki yılda hem çok huzurlu hem de başarılı idim. UNDP, EIB ve EBRD'nin ortak olarak yürüttüğü METAP adlı bir programda Hasan Tuluy'la birlikte çalıştım. Sorumlu olduğum ilk program kuzey ve güney Akdeniz ülkelerinden sahil kentlerinin belediye başkanlarından oluşan bir işbirliği ağı (network) kurmaktı. Akdeniz sahilindeki her ülkeden iki-üç kentin katılımıyla oluşturulan bu network düzenli olarak bir araya gelerek Akdeniz'in kurtarılması için gerekli tedbirler üzerinde görüşüyordu. Her toplantı farklı bir ülkede ve belediye başkanının daveti üzerine yapılıyordu. Benim görevim, belediye başkanlarını bir araya getirmek, konuşma konularının saptanmasına yardımcı olmak, kararları kaleme alarak uygulanmalarını izlemek idi.

Toplantılar sırasında özellikle güney ülkelerinin atık su ve çöp konusunda yapacakları yatırımlar şekilleniyor ve EIB ile Dünya Bankası bu yatırımlar için kredi verme hazırlıklarına başlıyordu. Akdeniz'in kirliliğinin azaltılması için ülkeler ve kent yönetimleri işbirliği yaparken bu ülkeler içinden çevre yatırımları yapmak isteyenler de kredi imkânına kavuşmuş oluyordu.

Akdeniz'in kirliliğini azaltmak için birçok farklı kurum arasında işbirliği yapılması gerekiyordu. Ayrıca, bu kurumların çevre konusundaki bilgilerinin artırılması ve hem kurumlararası hem de kurumlarla halk arasında çevreye odaklanmış müzakerelerin başlatılıp, yaratıcı çözümlere ulaşılması gerekiyordu. Bu nedenle, Akdeniz ülkeleri medya mensupları, aynı ülkelerin diğer çevre paydaşları için, Amerika ve Avrupa'dan üniversite kuruluşları ve büyük çevre firmalarıyla çalışarak, eğitim programları düzenliyordum.



Jonathan Brown ile evlenirken Mersin Silifke'de yapılan kına gecesi. Elinde mikrofon olan kişi bu projede tanıştığım Silifke Belediye Başkanı Sadık Avcı.

Belediye başkanları iletişim ağına ilaveten bu ülkelerin su ve çöp konusunda çalışan kurumları için de bir ağ kurmuştum. Akdeniz doğal parklarının yöneticileri ve Çevre Bakanlıkları uzmanları da aynı ağlar altında bir araya getiriliyordu. Bunlara da belediye başkanları ağına verdiğim hizmetleri veriyordum. Son derece başarıyla yürüten bu program ben sosyal kalkınma çalışmalarına başlamadan kısa bir süre önce UNDP'nin yönetimine geçti ve kısa sürede de kaybolup gitti.

Akdeniz programından edindiğim deneyimle Baltık Denizi'nin ve Karadeniz'in kurtarılması için tasarlanan programlara da katılmaya başladığımda Aral Gölü bir çevre faciası örneği olarak ortaya çıktı. Bunun üzerine Aral Gölü'ne sahili olan ülkelerde çalışmaya başladım. Aral Gölü'nün suyu her tarafından 150 kilometre çekilmiş ve eskiden gölün sahilinde kurulmuş

Sevgili Ayşe Kudat'la Silifke Belediye Başkanlığı görevim sırasında tanıştım. 1995 yılında, Dünya Bankası ile DSİ Genel Müdürlüğü'nün birlikte düzenledikleri 'yeniden yerleşim' toplantısında karşılaştık. Hayatımın en önemli tanışmalarından biriydi. Kendisiyle her sohbetimiz yeni bir projeyi başlatıyordu. Silifke'de eko-turizm planlaması onun ciddi katkılarıyla yapıldı. Silifke'nin uluslararası platformda görünmesi de onunla birlikte başladı ve sürdürüldü.

O dönemde sevgili Ayşe Kudat'ın koordine ettiği Medcities Network'e (Akdeniz Şehirleri Belediyeler Birliği) Silifke Belediyesi'nin katılımı, eko-turizm taslak planının İspanya'da, Limasol'da, Fas'ta anlatılması, slayt gösterileri ile süslenmesi de onunla oldu. Silifke belediyesinin Uluslararası Akdeniz'de Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'na seçilmesi de Ayşe Kudat'ın katkılarıyla olmuştur.

Kendisinin Silifke sevdası da karşılık buldu, o dönem görev yapan belediye meclis üyeleri de Kudat'ı meclis kararıyla Silifke'nin fahri hemşerisi yaptı. O dönemde yaptığı evliliği Silifke geleneklerine göre kına merasimiyle, gelin alma töreniyle tamamlayarak Silifkeliliğini de tescil etmiş oldu.

Ayşe Kudat, anlatılması zor bir insandır. O tam bir iş kadınıdır. Her anında iş düşünür. Gittiği her yerde, her ortamda saygın bir duruşu vardır. O tam bir annedir; aklının her yerinde sevgili kızı ve torunları vardır. O tam bir sosyolog ve antropologdur; her projede o bölgede yaşayan insanlara yapılması gereken katkıları düşünür, insanlarla diyalog kurar. Hayatımda ailemden sonra, ailem kadar önem verdiğim ve sevdiğim insandır Ayşe Kudat. Onun dostu olmak benim için onurdur, gururdur ve bu onuru, bu gururu ömrümün sonuna kadar taşımak istiyorum.

Sadık Avcı
İnşaat Mühendisi
Silifke Eski Belediye Başkanı



Silifke Belediye Başkanı
Sadık Avcı ile, 1995



Sosyal değerlendirme hakkında verdiğim bir konferans. O zamanlar tepegöz aracını kullanarak hazırladığımız saydamlarla konuları anlatırdık.

olan köy ve kentler yaşanmaz hale gelmişti. Sert rüzgârların getirdiği zehirli kumlar gözlerimizi neredeyse kör ettiğinden bu mekânlara yaklaşamıyorduk. Bazılarına içme suyu yatırımları yapabilmek için sosyal değerlendirme yapmaya gittiğimde, bu yerleşim yerlerinin başka yere taşınmaları gerektiğini savunmak zorunda kalıyordum. Uçakla Özbekistan veya Kazakistan'a yaklaşmaya başladığımızda uzaktan kar sanıp, yaklaşınca tuz olduğunu anladığımız metrelerce yüksek bu birikintilerin toprakları bütünüyle kapladığını görüyorduk. Bu çevre faciası tanımsal faaliyetleri verimsiz, içme sularını çok tuzlu hale getiriyor, etrafı çöle çeviriyordu. Aral Gölü için de bir iletişim ağı kuruldu; ama ben o programa katılmak yerine faciadan hasar görmüş ülkelerde sosyal değerlendirme yapmayı tercih ettim.

Aral Gölü ülkelerinde sosyal konularda çalışabilmek için bu ülkelerin sosyal bilimcileri ile çalışmam gerekiyordu. Bu ülkeler Sovyetler Birliği'nden ayrıldıklarında üniversiteleri de parasal kaynaklarını kaybetmiş ve buralarda çalışan sosyal bilimcilerin bazıları kendilerine işyeri açmış, diğerleri de sivil toplum kuruluşlarında çalışmaya başlamıştı. İsviçre Hükümeti'nden

Sosyal kalkınma ekibimin ilk elemanlarından biri...

Ayşe Kudat için hazırlanan bu kitaba katkıda bulunmak benim için büyük bir onur ve mutluluktur. Onunla 1994 yılında tanışma ayrıcalığını kazanmıştım. O büyük bir bilim insanı ve öğreticidir. Yıllar boyu gerek Dünya Bankası gerekse diğer uluslararası kuruluşlar için sosyal değerlendirme, toplumsal cinsiyet analizi, katılımcı yatırım planlaması, sosyal sürdürülebilirlik ve sosyal koruma ilke ve yöntemlerini çok farklı yatırım sektörlerine entegre etmiş ve dünyanın birçok yöresinde, genç kadın ve erkekleri içme suyu, atık su, katı atık, tarım ve kırsal kalkınma, enerji, ulaştırma ve doğal çevre yönetimi konularında eğitim yapmaya ve çalışmaya teşvik etmiştir. Onun büyük bir özveriyle başkalarına yön vermesine ve eğitmesine özellikle hayran kalmışımdır.

Kuramsal tutarlılığı ve yaratıcılığı, üretkenliği, dürüstlüğü ve bilimsellikten ödün vermemesi benim için çok önemlidir. Birlikte çalıştığımız yıllar ve özellikle Özbekistan üzerindeki uzun yıllar süren çalışmalarımız en güzel anılarım arasındadır.

Janis Bernstein

Dünya Bankası Kentsel Kalkınma Uzmanı



aldığım dört yıllık bir bağışla Orta Asya Sosyal Bilimciler Ağı'nı kurdum. Bu ağa katılan çok sayıdaki sosyal bilimciyi yoğun programlarla eğittim ve onların Dünya Bankası'nın o ülkeler için tasarladığı yatırımlarla ilgili projelerinin sosyal değerlendirmesinde çalışmalarını sağladım. Çalışarak edindikleri uygulamalı sosyal bilim becerileri onlara hem başlangıçta hem de daha sonraları önemli bir geçim kaynağı da oldu. Ben Banka'dan ayrıldığında bu ağlar dağıldı, fakat üyeleri birçok kalkınma kuruluşuna danışman olarak becerilerini arttırmaya devam ettiler. Birçoğu özel şirket kurdu veya üniversite içinde birer araştırma grubu oluşturdu. Banka'dan ayrıldıktan sonraki ilk dört-beş yıl içerisinde Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'da Dünya Bankası veya özel şirketler için yaptığım sosyal değerlendirmeler sırasında onlarla çalışmaya devam ettim.

Sosyal kalkınma ve sosyal değerlendirme

1990-2013 yılları arasında sosyal analiz konusunun üç ana alanında çalıştım. Başta sosyal değerlendirme (social assessment) olmak üzere çeşitli sosyal bilim araçları kullanarak proje tasarımlarını yoksullar ve dışlanmışlar açısından iyileştirme konusuna odaklandım ki bu yaklaşıma genellikle ‘yarar sağlama’ (do good) denilir.

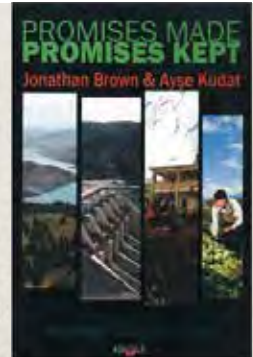
Özellikle zorunlu olarak yerinden, yurdundan dışlanma, zorunlu yeniden yerleşim, toplumların ve ailelerin varlıklarını, topraklarını ve diğer varlıklarını kaybetmesine neden olan dev alt yapı yatırımları (barajlar gibi) sonucu oluşan zararların azaltılması, ‘toplumsal güvenceler’ geliştirilmesi ve yatırımdan olumsuz olarak etkilenen insanların yaşamlarının korunmasını amaçlayan ve ‘hiç zarar vermeme’ (do no harm) olarak anılan konularda çalıştım.

Başta baraj inşaatları olmak üzere büyük yatırımların sosyal etki değerlendirmesini (social impact assessment) yaparak bir yatırımın insanlara, özellikle yoksul ve dışlanmışlara hem ‘yarar sağlama’ hem de ‘zarar vermeme’ ilkelerini bir araya getiren çalışmalar yaptım. Bu çalışmalarım Jonathan Brown ile birlikte kaleme aldığım bir kitabın Ekim 2013’te yayımlanmasıyla sonuçlandı. *‘Verilen Sözler, Tutulan Sözler’* başlığını taşıyan bu çalışma, Türkiye’deki Ceyhan Nehri üzerine inşa edilen Kandil Barajı’nın halkın yaşamı üzerindeki etkilerini ele alıyordu. Çalışma, bir özel sektör yatırımcısının, evlerini baraj gölü nedeniyle yitiren kişilerin yeniden iskânı, topraklarını ve başka varlıklarını yitirenlerin yaşamlarını güvence altına alma sözlerini ve geleneksel sosyal tedbirlerin de ötesine geçen yöntemlere başvurarak, sosyal adaletin yerine getirilebileceğini ve verilen sözlerin tutulabileceğini ortaya koyuyordu.

Zararı azaltmak

Dünya Bankası’nda çalışmaya başladığımda, kurum köklü bir dönüşüm içindeydi. Dünya Bankası, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından en başta Avrupa ve Japonya’nın yeniden imarı ve savaşın tahrip ettiği ekonomileri yeniden canlandırmak üzere ithal mallar ve materyaller sağlayarak yardımcı olmayı amaçlayan muhafazakâr bir kredi kurumuydu. Kurum, geçirdiği dönüşümle birlikte, dünyadaki yoksul ve orta gelir düzeyindeki ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve insan kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgilenen bir kalkınma kurumu haline gelecekti. Gerçi Banka’nın misyonu değişiyordu, ama çalışma tarzı gene de hayli tutucu kalıyordu. Genellikle, üst

Ben Ayşe Kudat'la ilk kez Sarıgözel şantiyemizde karşılaştım. Daha ilk karşılaştığınız anda onun pozitif enerjisi insanı sarmalıyor. Hele Ceyhan Nehri'nin akışını andırır kahkahası daha ilk anda sıradışı bir insanla birlikte olduğunuz kanısını pekiştiriyor. Sonraları daha uzun bir zaman dilimi içinde Kahramanmaraş Kandil Barajı ile ilgili sosyal sorumluluk projelerinde çalıştık. Çalışmalarımızda tüm ekibimizin ufkunu açan öneri ve tavsiyelerini gerçekleştirme fırsatımız oldu. Her zaman kendi çalışma arkadaşlarından bir adım önde olması ve kimsenin dikkat etmediği detayları görmesiyle saygı uyandırdığını gördüm. Onunla sohbet etmek, yemek yemek ve hele birlikte çalışmak benim için gerçek anlamda bir ayrıcalık oldu. Bir başka projede birlikte çalışmak ise en mutlu olacağım olay olacak. Soy ismi KUDAT ama bana göre KUŞAT olmalıydı. Çünkü bulunduğu ortamı, atmosferi resmen kuşatıyor. Gökkubbemizden kahkahasının hiç eksilmemesini diliyorum.



Lütfi Bilir

Kandil Barajı Şantiye Müdürü

düzey hükümet yetkilileriyle Dünya Bankası yönetimi arasında yapılan görüşmelerin ardından ülkeler tarafından önerilen yatırım projeleri, finansal, ekonomik ve teknik özellikleri açısından değerlendirmeye tâbi tutuluyordu. Yatırımların fiziksel olarak gerçekleşmesi mühendislerin değerlendirmesini gerektiren bir işti. Teknik standartlara uymayan yatırımlar onaylanamaz. Bir yatırım için alınan banka kredisinin geri ödenmesi için yeterli kaynakların olup olmadığına da mali analistler karar verebilir. Öte yandan, bir yatırımın ülkenin genel anlamda ekonomik kalkınmasına katkıda bulunup bulunmadığına karar vermek iktisatçıların sorumluluğundadır. 1960 ve 1970'lerde Dünya Bankası'nın yatırım veya proje analizleriyle ilgili iç kılavuzları ekonomik, finansal ve teknik analizler için birtakım zorunluluklar içeriyor, ancak sosyal analiz ve projelerin insan yaşamı üzerindeki etkileri konusunda değerlendirme yapılmıyordu.

Zamanla, Banka tarafından finanse edilen projeler birçok ülke ve sektörde yaygınlaşmaya başladı, teknik, finansal ve ekonomik açılardan sağlam görünen projelerin çoğu kez yoksulluğun azaltılmasına hizmet etmediğine, hattâ kimi durumlarda özellikle çevre ve kırılgan nüfus kesimlerinin üzerinde olumsuz etkiler yaratabildiğine ilişkin kanıtlar da birikmeye başladı. Dahası, 1970'lerin başında Zambiya ve Madagaskar'daki hayvancılık yatırımları dahil olmak üzere kimi projelerde halkın fiilen başkaldırdığı ve

bu projelerin olumsuz sosyal sonuçları nedeniyle Banka'nın finanse ettiği altyapıyı tahrip ettiği görüldü. 1980'lerde Dünya Bankası, yatırımların çevresel sürdürülebilirliğini sağlamak üzere bir dizi 'güvence' geliştirdi. Banka'nın bu dönemdeki bir başka yeni yönelimi de, projelerinin uygulanması sırasında toprakları ve konutları zorla ellerinden alınan ya da kamulaştırılan (istimlâk edilen) zor durumdaki topluluk ve ailelerin korunmasıydı. Banka'nın 1984 yılında hazırladığı proje analizi kılavuzu, yatırım fizibilitesi değerlendirmelerinde ekonomik, finansal ve teknik analizlerin yanı sıra ilk kez 'sosyolojik değerlendirmeyi' de öngörüyordu. Ancak, sosyolojik analize yapılan vurgu, projelerinin ülke bütününde yarar sağlarken, yatırımların yapıldığı yörelerdeki halka 'zarar vermemesini' sağlamaktan ibaretti.

Yarar sağlamak

Bununla birlikte, 1989 yılında Banka'da göreve başladıktan sonra sosyal analizi yalnızca halka verebilecek zararları önlemek için değil, yoksul ve dışlanan halklara daha somut yararlar sağlanabilmesi için de kullanmaya başladım. Michael Cernea ile birlikte 1997 yılında kaleme aldığımız ve yararlı yatırımlar gerçekleştirmek için yaptığım sosyal değerlendirmelerin büyük kısmını, Dünya Bankası'nın yayınladığı bir kitapta topladım. Sosyal değerlendirme çalışmalarında işaret ettiğim dört sosyal boyut şunlardır:

- Olumsuz etkilenmesi mümkün gruplar dahil olmak üzere yatırım alanındaki yerel nüfusun sosyo-kültürel ve demografik özellikleri.
- Yatırım alanındaki üretim faaliyetlerinin toplumsal örgütlenmesi ve sosyal hizmetler.
- Proje tasarımının kültürel açıdan kabul edilebilirliği ve yararlanıcı olarak belirlenen kesimlerin ihtiyaçlarına uyumluluğu.
- Yararlanıcıların katılımını da sağlamak için proje uygulaması ve işletilmesine yönelik sosyal strateji hazırlanması.

1990'ların ortalarından itibaren uygulanan sosyal değerlendirmede odaklanılan nokta, projelerin yoksul ve dışlanmış halka yararlarını artırmak ve onların içinde bulundukları durumu 'iyileştirmek'ti. İyileştirilecek olan husus, projelerin tasarımı, uygulanması ve izlenmesi sürecinde, yoksul kalmış ve dışlanmış halkın katılımının ve onlara sağlanacak yararların artırılmasıydı. Bu da, özel sektörde pazarlama ve tüketici araştırmaları nasıl yapıyorsa, buna benzer bir sosyal analize başvurularak gerçekleştirilecekti.

Banka'nın 1984 yılında hazırladığı proje analizi kılavuzu, yatırım fizibilitesi değerlendirmelerinde ekonomik, finansal ve teknik analizlerin yanı sıra ilk kez 'sosyolojik değerlendirmeyi' de öngörüyordu.

Proje tasarımı sürecinde sosyal analiz içeren Dünya Bankası yatırımlarının insanlara daha fazla yarar sağladığını gösteren somut, nesnel veriler vardı. Kottak'ın 1985 yılında yaptığı ve Banka tarafından finanse edilmiş 57 yatırımı kapsayan bir araştırma, sosyal analize başvurulmuş projelerde getiri oranı ortalaması yüzde 18,3 iken, sosyal analizin kullanılmadığı projelerde bu oranın yüzde 8,6'da kaldığını gösterdi.

Gelgelelim, mühendis ve iktisatçıların egemen durumda oldukları Banka'nın, sosyal analizi yaşama geçirecek ne kültürü veya deneyimi ne de bu alanda eğitilmiş yeterli personeli vardı.

1987 yılında Banka'da personel ve yönetim alanında gerçekleştirilen kapsamlı bir yeniden örgütlenme de bu duruma çare olamadı ve sosyal konulara teknik, ekonomik ve mali konular kadar önem verilmesini sağlayamadı. Çünkü yeniden örgütlenme sürecinde proje hazırlayan ekiplerin maliyetleri asgariye indirmesine karar verilmiş ve kısılacak ilk masraf sosyal analiz ve değerlendirme için gereken ve aslında başka proje hazırlama harcamalarıyla karşılaştırıldığında, son derece az para gerektiren harcamalar olmuştu.

Başka bir deyişle, pratikte gerçekleşen şuydu: Geleneksel olarak ihtiyaç duyulan iktisatçılara, finansal analizcilere ve teknik personele bütçe tahsis edildikten sonra, maliyetlerde kısıntı yapılacak tek alan olarak geriye sosyal analiz personeli kalıyordu.

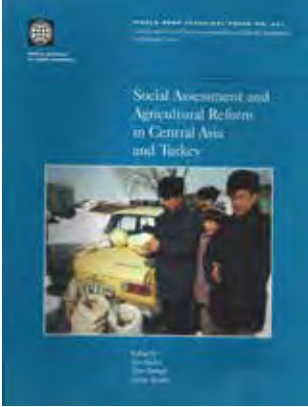
Ayrıca, Banka'nın 1984 yılı proje analiz kılavuzları on yıl sonra yeniden basıldığında, 'sosyal ve kurumsal' analiz gereksinimi (kazara da olsa) dışarıda bırakılmıştı. Banka'nın sosyal analize yönelik gerçek tutumu, kılavuzlar basıldığında yapılan bir hata ile açığa çıkmıştı. Bu tutumun bir başka kanıtı da, sosyal analiz için hazırlanan özel ve yaptırımı olmayan kılavuzlardı; bu kılavuzlar Banka'nın üst düzey yönetimi tarafından değil, yönetimdeki pek az kişinin dikkatini çeken ve yalnız sosyal analizle ilgilenen küçük bir birim tarafından hazırlanmıştı.

Anlaşılabacağı üzere, Banka sosyal konulara önem veriyor, fakat bunlarla ilgili çalışmaların yapılabilmesini mümkün kılacak parasal imkânları yaratmıyordu. Bu durum karşısında İsviçre ve İskandinav ülkeleri Banka'nın yatırımlarını hızlandırmak için ve genellikle sosyal bilimcilerin başı çektiği çalışmaları kolaylaştırmak ve hattâ mümkün kılmak için bağış sağladı.



Daha İyi Bir Kalkınma İçin Sosyal Değerlendirme - Rusya ve Orta Asya'dan Vaka Araştırmaları

Sosyal analize başvurulmuş projelerde getiri oranı ortalaması yüzde 18,3 iken, sosyal analizin kullanılmadığı projelerde bu oranı yüzde 8,6'da kalıyordu.



Orta Asya ve Türkiye’de Sosyal Değerlendirme ve Tarım Reformu, 2000

İşte, Banka’da gerçek anlamda sosyal analiz bu yöntemle, yani Banka’nın kendi işinin sübvansede edilmesiyle ve sosyal konulara gerçekten önem veren ülkelerin parasal yardımıyla gerçekleşti. Bu durum iki kitapta belgelenmiştir: *Daha İyi Bir Kalkınma için Sosyal Değerlendirme-Rusya ve Orta Asya’dan Vaka Araştırmaları (1997)* ve *Orta Asya ve Türkiye’de Sosyal Değerlendirme ve Tarım Reformu (2000)*.

Banka’da kaldığım yıllardan başlayarak, birlikte çalıştığım gençlere mentor olmak, yol göstermek, çalışarak öğretmek için bilinçli bir gayret sarfettim. Yaptığım onca iş içinde en sevdiğim, en önem verdiğim ve belki de en iyi yaptığım bu işti. Dünya Bankası bir süre mentor işlevi yapacak insanlar seçerek kuruma yeni giren uzmanlara yol gösterilmesini sağlamak istediğinde de bu işe seçilmiştim.

Ayrıca, sosyal değerlendirme konuları önem kazanınca her coğrafi bölgeden sorumlu sosyal değerlendirme uzmanlarını bir araya getirmiş ve onlarla sürekli olarak bir araya gelerek birlikte öğrenmeyi sağlamaya çalışmıştım.

Eşim Jonathan Brown ile tanışmam

Eskiden Habeşistan bugün Etiyopya olan ülkede kadının tüm sosyal ve ekonomik sektörlere katılımını artırabilecek bir yaklaşım geliştirmek amacıyla Addis Ababa’ya gitmiştim. Banka’nın üst düzey teknik elemanlarından bir hanım ‘Şefim sizinle görüşmek istiyor,’ dedi. Şefinin kim olduğunu ve görüşme isteminin nedenini sordum ve konuyla ilgili belgeler istedim. Ertesi gün çok erken bir saatte görüşebileceğimi söyledim. Görüşme konusu bu ülkeye verilmesi planlanan, faizsiz bir ulaştırma sektörü kredi-



Jonathan Brown ile nikâh töreninden, 1997.

si idi. Bu kredi ülke kadınlarına yararlı olacağı varsayımıyla uygulanabilir olabilecekti. Görüşmemizde projenin yanlış varsayımlarla, hiçbir gerçek bilgiye dayanmadan hazırlandığını belirttim ve birçok nedenle değiştirilmesini önerdim; öyle yaptılar. Aradan üç yıl geçtikten sonra, bir kez daha Azerbaycan Bakü İçme Suyu Projesi'ni hazırlarken birkaç saat görüştük. Bu projeye katkılarını Banka için yepyeni kapılar açmıştı ve verilen kredi eşimin başkanlığını yaptığı bölüm tarafında verilecekti. Bu proje üstündeki birlikte çalışmalarımız birbirimizi tanımamıza neden oldu. O güne kadar tanıştığım beylerin hiçbirini beğenmeyen minik kızım Senem, eşimi kırmızı Volvo kullandığı için beğendi. Böylece 1997 yılında evlendiğim eşim benim için tanınan gerçek bir armağanı oldu.

Bu arada, eğitim alanında parlak bir uzman olan Helen Abazzi'yle birlikte Arap kadınlarının yüksek öğrenime katılımlarıyla ilgili bir rapor hazırladık. Çalışmamızda, petrol zengini ülkelerde yüksek öğrenime kadınların katılımının yüksek olduğunu, kadın işgücünün eğitim ve sağlık olmak üzere iki sektörde yoğunlaştığından, işgücü piyasasıyla güçlü bağlarının bulunduğunu belirledik. Bu ülkelerde kadınların yüksek öğretimde harcadıkları zaman boşa gitmiyor ve mezun olduklarında çalışma imkânı bulabiliyorlardı.

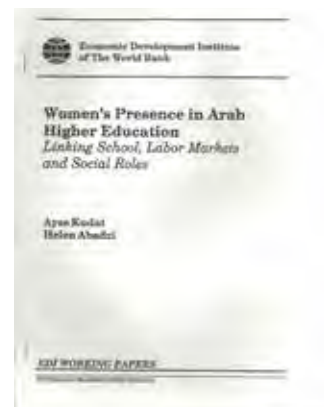
Eski Sovyetler Birliği ülkeleri

Dünya Bankası'nda sosyal analiz açısından önemli açılım noktalarından biri, ironik biçimde, Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında Banka ile ilişkilenmesi sonucunda ortaya çıkmış ve bunu 1991 yılında Sovyetler'in çöküşünden sonra Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) 15 üye ülkenin 1992 yılında Dünya Bankası'na üye olmaları izlemiştir. Dünya Bankası daha önce Sovyetler Birliği'nde fiilen herhangi bir ekonomik ya da sektörel çalışma gerçekleştirmemiş olduğundan, bu ülke hakkında bir yatırım kredileri programı hazırlanması zorlu bir uğraştı.

Dünya Bankası'nın bazı bölümleri, dünyanın başka yerlerinde başarılı olduğu görülen uygulamalar temelinde yalnızca özelleştirmeleri ve ekonomik reformu öne çıkaran bir yaklaşım benimseme kararı aldı. Eski Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde halkın refahının artırılması için ekonomik büyümeyi özendirici politikalar gerekliydi. Genellikle teolojik bir yaklaşım uygulayan kalkınma yatırımları insanlara tepeden baskı yapılarak ve Banka'nın uygun gördüğü reformların gerçekleştirilmesini şart koşarak gerçekleştirildi. Reformlarda halk çözümün değil, sorunun bir parçası olarak görülüyordu.



Azerbaycan Çevre Eylem Planı'nın Sosyal Değerlendirmesi



Arap kadınların yüksek öğrenime katılımlarıyla ilgili hazırladığımız rapor.



Bekir Bülent Özbilgin
Paradigm Şirketi Başkanı

Ayşe Kudat'la Dünya Bankası'nda 1995-2000 yılları arasında hemen hemen her gün beraber çalıştık; hem ilk (ve tek) patronum, hem de öğretmenimdir diyebilirim Ayşe Kudat için. 2000 yılında Dünya Bankası'ndan ayrıldıktan sonra da beraber birçok projede yer aldık. Neredeyse 17 seneye uzanan bir meslektaşlık ve arkadaşlığı birkaç paragrafa sığdırmakta zorlanmamı umarım haklı görürsünüz. Biraz daha düşünüp, 17 yılın özetini çıkarmaya çalışmak yerine, benim için önemli olan ve kalkınma konusunda çalışmayı düşünen arkadaşlar için hem okuması eğlenceli hem de ders verici nitelikte birkaç anımı yazmaya karar verdim.

Bu anılarım arasında Ayşe Hanım'la ilk tanıştığım gün önemli bir yer tutar. Ben o zaman 24 yaşında, MBA'ini bitirmek üzere olan bir öğrenciydim. Washington'da okulda devamlı olarak asistanlık ve öğrenci danışmanlığı yapmış, üniversitedeyken hem ders vermiş hem de aile işinde çalışmış olmama rağmen o zamana kadar hiçbir düzenli işte çalışmamıştım. Dünya Bankası'nda Ayşe Hanım'la yaptığım mülakat da hayatımda yaptığım ilk iş mülakatı olacaktı. Çok iyi hatırlıyorum, sabah 8'de görüşmeye girdim. Topu topu 15 dakika kadar konuştuk, fazla değil. Aklımda kalanlar, Ayşe Hanım'ın bana bilgisayar - istatistik biliyor musun ve İngilizce yazabiliyor musun sorularıydı. Ben de tabii ki hem bilgisayar biliyorum (ki kesinlikle doğrudu) ve 'Çok da iyi istatistik biliyorum' (o zaman doğruluğu tartışılabilir) diye cevap vermiştim. Fakat İngilizce yazı yazma sorusuna '10 parmak yazabilirim' şeklinde saçma sapan bir cevap verince "Herkes yazar, önemli olan doğru düzgün yazmaktır" şeklinde bir karşılık almak, ne yalan söyleyeyim, moralimi bozmuştu. Nereden bilebilirdim ki bu söz, seneler boyu sürececek bir profesyonel eğitimin başlangıcıydı. Neyse, lafı uzatmadan, ben mülâkattan 'Bu işi kaçırdım galiba,' diye çıktım. Bir-iki gün sonra ise geri aranıp, başlayabilirsin şeklinde bir görüşme olunca çok şaşırdım, sonra da canla başla çalışmaya başladım. Üzerinde çalıştığım ilk proje aynı bölümde çalışan başka bir uzman içindi; o projeyi başarıyla hallettim. İkinci proje ise, Ayşe Hanım'la bire bir beraber çalışma şeklinde ve her ne kadar ben ilk başta farkına varamamış olsam da, Dünya Bankası'nın o zamana kadar yaptığı en riskli, politik ve büyük projelerinden biri olacaktı: Rusya kömür sektörünün yeniden yapılandırılmasına destek projesi.

Ben, bu projeye de dört elle sarıldım ve hiç çekinmeden söyleyeyim, ilk bir ay içinde elime geçen hemen her şeyi yüzüme gözüme bulaştırdım. Öyle ki, hem Ayşe Hanım hem de bütün bölümümüzün kredibilitesi benim yüzümden rezil rüsva olmak üzereydi. İşi rezil ettiğimin farkına varır varmaz Ayşe Hanım'a gittim, olanları açıkça anlattım, düzeltmek için elimden gelen her şeyi yapacağımı, fakat bu tip bir hatanın bedelinin işten çıkarılmak olduğunun da farkında olduğumu söyledim. İşin doğrusu, ben işten atılmayı kendi kendime kabullenmişim, sadece beylik bir konuşma yapıyordum. Ayşe Hanım'ın o zaman verdiği cevap hâlâ aklımda: 'Böyle hatalar tek taraflı olmaz; ben de işe yeni bir çocuk almışım, tecrübesi ortada, buna rağmen gereken kontrolleri yapmamışım. Yani bende de hata var. Bunu artık konuşmayalım, projeyi kurtarmak için ne yapmamız gerekiyorsa yapalım.' Bu konuşmayı yaptıktan sonraki üç ay, 17 senelik çalışma hayatımın en zorlu dönemiymi diyebilirim. Bu zaman

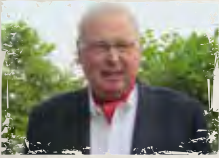
zarfında, Ayşe Hanım'la beraber geceli gündüzlü çalışarak raporumu hazırladık. Arkasından Dünya Bankası'nın en üst düzeylerinden gelen ardı arkası bitmeyen eleştirilere maruz kaldık; ilk işine yeni başlamış tecrübesiz bir istatistikçi olarak yaptığım işlerin dünyanın önde gelen istatistik uzmanları açısından (haklı veya haksız bir şekilde) devamlı sorgulanmasının ne kadar zor olduğunun takdirini de sizlere bırakıyorum.

En başta Ayşe Hanım, ki o dönemde beni eğitmeyi kendine vazife edinmişti, gayet sabırlı fakat aynı zamanda hataya yer vermez şekilde yaptığım her şeyi dikkatlice inceledi. Kendisine ne zaman bir tablo, rakam veya grafik götürsem genelde 10-20 saniye kadar baktıktan sonraki cevabı 'Olmamış, bu rakamın böyle çıkmasına imkân yok,' şeklinde oluyordu. Sonra ben gidip tekrar dikkatlice aynı analizi yapınca anlıyordum ki, gerçekten de o rakamların öyle çıkmasına imkân yokmuş. Tabii o durumda utanma belasına hem daha önceden yaptığım işleri dikkatlice kontrol ediyordum, hem de yeni yaptığım işleri daha dikkatli yapıyordum. Gene de üst üste hatalar yapıyordum; her seferinde de homurdanarak masama dönüp, hatanın nereden kaynaklandığını bulmaya çalışıyordum. Bu dönem içinde Ayşe Hanım sabırla ve titizlikle hem bana yardımcı oldu hem dört bir yandan gelen eleştirileri (gereken ek araştırmaları yaparak ve gerektiği zaman yeni konuları çabucak öğrenip kavrayarak) karşılamayı başardı, hem de en sonunda hem raporumuzun hem de üzerinde çalıştığımız projenin bütün altyapısını değiştirerek uluslararası kalkınma alanında büyük bir başarının altına imza atmayı başardı. Aynı zamanda, Dünya Bankası içi politik mücadelelerde de Ayşe Hanım ne yaparsak yapalım, her zaman için bizi üçüncü şahıslara karşı profesyonelce korumuştur; tabii daha sonra uzun saatler çalışarak yapılan hataları düzeltmek kaydıyla... Bir profesyonel olarak, bunun ne kadar önemli ve az rastlanan bir şey olduğunu da ayrıca belirtmek isterim.

Bu anının zihnimde yer etmesinin sebebi, Ayşe Hanım'ın daha sonradan da devamlı olarak gözlemleyeceğim karakteristik zekâsını, karakterini, çalışkanlığını, gençlere sabırlı bir şekilde yol göstermesini, her işin içinden mutlaka alınının akıyla çıkma isteğini ve hayatının her döneminde devam etmiş olan merak ve öğrenme alışkanlığını açık bir şekilde ortaya koymasıdır.

Rusya projesini tamamladıktan sonra da Ayşe Hanım'la uzun seneler beraber çalıştık. Bu zaman zarfında Ayşe Hanım benim hem patronum hem meslektaşım hem de öğretmenim oldu. İş ve seyahat stresinin üzerimize çok yüklenildiği, bazen elimizdekilerin altından kalkamayacağımızı düşündüğümüz dönemlerde bile ona karşı saygı ve sevgimi devamlı surette muhafaza ettim. O da aynı şekilde benim gençlik ve tecrübesizlikten ileri gelen hatalarımı affederek ve düzelterek, benim şu anki konum ve durumuma gelmemde çok yardımcı oldu. Ben kendimi şanslı bir insan olarak addediyorum; kariyerimin başlangıç noktasında karşıma Ayşe Hanım gibi bir insan çıktı ve ondan çok şey öğrenme imkânım oldu. Umuyorum ki bu hatıramı okuyan gençlere ben de az da olsa faydalı olabilmişimdir.

Buna karşılık Jonathan Brown tarafından yönetilen Banka'nın altyapı, enerji ve çevreyle ilgili birimi, insanların inançlarının, davranışlarının ve özelemlerinin sosyal analizinin başarılı bir yardım programı oluşturulması açısından vazgeçilmez olduğuna karar verdi. Daha sonraki altı yıl boyunca enerjimin büyük bölümünü özellikle Rusya, Orta Asya ve Azerbaycan'da sosyal analizin yönetilmesine ve birçok durumda da fiilen gerçekleştirilmesine ayırdım. Bir bütün olarak alındığında, sosyal analizde başlıca araç olan bu sosyal değerlendirmeler, sosyal analizin geniş bir alana yayılan politika konuları üzerinde yaratabileceği etkiyi ortaya koymaktadır; sosyal analizin yararlı olabileceğine pek az kişinin inandığı durumlarda bile.



Jonathan C. Brown
Yazar ve Sosyal
Risk Yönetimi
Şirketi Başkanı

Ayşe'nin Dünya Bankası'ndaki çalışma hayatını bir mucize, Banka için neredeyse bir devrim olarak tanımlayabilirim. Dünya Bankası'nda, çoğu yönetimde olmak üzere 35 yıl çalışmış birisi olduğum için bu ifadeleri rahatlıkla kullanabiliyorum. Ayşe'nin, ilk olarak sosyal değerlendirme yöntemiyle 'insanları dinlemek' gerektiğini savunuşu ve sağlam, disiplinli ve ölçülebilir verilere dayanan yaratıcı yaklaşımı Dünya Bankası'nın desteklediği proje ve izlediği politikalarda paydaşların karar verme sürecine katılımının sağlanmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Ayşe'nin 'katılımda devrim' olarak nitelendirilebilecek bu yaklaşımına ait bilgileri hem kendi yazdığı kitaplarda hem de Banka'nın Yönetim Kurulu'na sunulan proje tekliflerinde bulmak mümkündür.

Paydaşların katılımına imkân sağlayan bu yeni yaklaşımın uygulanabileceği ve proje ve politikaların gelişmesine yardım edebileceği fikri, Banka'nın 'geleneksel' olarak tanımlayabileceğimiz iktisatçı ve teknisyenleri için bir devrim niteliğinde idi. Bu yenilikçi yaklaşım, Banka'ya insanları 'dinlemek' için değil, onlara 'öğretmek' için gelmiş büyük bir çoğunluk tarafından olumlu karşılanmadı. Bu kibirli ve kendini beğenmiş tutum aslında kendi birinci sınıf yetenek ve deneyimlerden yoksun olmalarının sonucu ve aynı zamanda da uluslararası para bürokrasisi içindeki mediokrasinin zaferi idi. Ayşe'nin önerdiği bu uygulama Banka yönetimi tarafından sadece beş yıl uygulanabildi. Karşı güçlerin bu 'katılım devrimi'ni geri çevirmelerine rağmen Ayşe'nin Dünya Bankası'nda çalışmayı sürdürmesi ancak onun cesareti, özverisi ve azmi ile açıklanabilir. Bankanın 70 yıllık tarihinde bu gibi yeniliklere önayak olmuş olan çok az sayıdaki insan, takdir edilmediklerini anladıktan çok kısa bir süre sonra Banka'dan ayrılmış ve kıymetlerinin bilindiği diğer müesseselerde çalışmaya başlamışlardır. Ayşe, Banka'da kalmış ve pırıl-pırıl, genç 'Ayşe'lerden oluşan bir kadro yetiştirmeye çalışmıştır. Bu yeni kadro da Banka'dan ayrıldıktan sonra çok başarılı olmuştur.

Yatırımların yoksul ve dışlanmış halka yararlarını sağlayıcı sosyal değerlendirme örnekleri

Sektör bazındaki yatırımlar ve devlet şirketlerinin reform programları

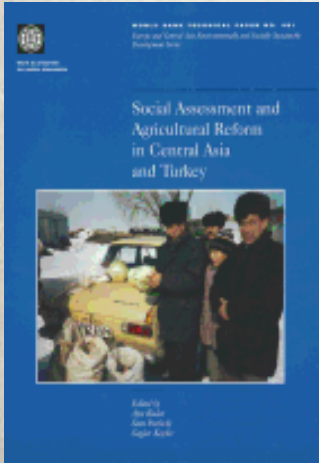
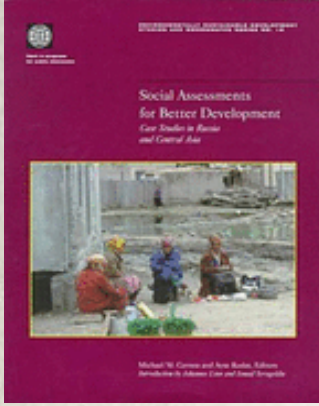
Türkmenistan Kentsel Ulaşım Projesi

1990'ların başında Türkmenistan'da, Dünya Bankası finansmanlı ilk yatırım projesi olan Kentsel Ulaşım Projesi hazırlanmaya başlandı. İlk görüşmeler sırasındaki eğilim, varsayılan bir talebi karşılamak üzere caddelere daha çok sayıda otobüs çıkarmak, bunun için de yeni otobüsler ve yedek parça temin etmek şeklindeydi. Ancak, daha proje bileşenleri belirlenirken ve erken bir aşamada gerçekleştirilen sosyal değerlendirme, kentin ulaşım sisteminin bir kaos içinde olduğunu gösterdi. Asıl sorun, otobüs ya da yedek parça yokluğu değil, otobüs şoförlerinin davranışlarıydı. Otobüs ücretleri o kadar düşüktü ki, otobüse binenin kutuya atabileceği bozuk para tedavülde bulunmuyordu.



Asıl sorun, otobüs ya da yedek parça yokluğu değil, otobüs şoförlerinin davranışlarıydı. Otobüs ücretleri o kadar düşüktü ki, otobüse binenin kutuya atabileceği bozuk para tedavülde bulunmuyordu.

Otobüslerde ücret tahsilatı da yoktu; otobüs şoförleri de kendi düşük ücretlerini takviye için yolculardan para alıyor, yeterince para topladıktan sonra da günün ortasında hizmeti bırakıyorlardı. Günün belirli bir saatinde sonra, pek çok otobüs şoförü çalışmayı bırakıyor ve iş çıkışlarında, bilhassa geceleri pek az otobüs bulunabiliyordu. Bu yüzden yolcular geceleri evlerine hayli pahalı ticari taksiler ya da dolmuşlarla gidiyor, yoksul kesim ve özellikle ücretleri düşük olan kadınlar saatlerce yürümek zorunda kalıyordu. Ulaşım sistemindeki bozukluk birçok kadının çalışma hayatından çekilmesiyle sonuçlanmıştı. Sosyal değerlendirme sonucunda, yeni otobüsler alınmasından çok daha etkin birtakım operasyonel iyileştirmeler belirlendi.



Ayşe Kudat'ın benim hayatımda çok önemli bir yeri olmuştur. Ayşe, beş dakikalık bir mülâkattan sonra, nihayet sosyal bilimci istihdam etmeye başlayan Dünya Bankası'nı ve benim kariyerimin kritik bir dönüşümünde Banka'ya katılmamı sağladı. Ayrıca, sahip olduğu zekâ ve stratejik, kritik düşünme becerileri ile hem benim hem de diğer çalışma arkadaşlarımin her zaman ilham kaynağı olmuştur. Benim ve hızla büyüyen ekibimize yeni katılanların yeteneklerini geliştirmek için bize tüm kurumun gözlerinin üstünde olduğu ama verimli bir çalışma ortamı sağlamıştır. Ayşe, kalkınma dünyasını da daha önce kullanılan katılım, içirme, söz sahibi olma, hesap verebilirlik ve şeffaflık gibi birbiri ile zayıf bir şekilde ilişkilendirilebilen kavramları birleşik, bütünleşik ve pratik bir çerçevede bir araya getirerek yalnız Banka çalışanlarının değil aynı zamanda da yerel uzmanların da kullanabileceği Sosyal Değerlendirme (Social Assessment) kavramı ile tanıştırmıştır. Her şeyden önemlisi bu kavram, yatırımların ve kalkınma çıktılarının kayda değer bir şekilde halka yararlı biçimde gelişmesini sağlamıştır.

Ayşe, sosyal kalkınmanın Banka içinde tanınan, saygınlığı olan profesyonel bir yetkinlik alanı olarak ortaya çıkmasını sağlayan kişidir. Onun doğruluğu, dürüstlüğü ve boş söylemlere tahammülsüzlüğü, yüzeysel kazanımlar üzerinden politika yapmayı tercih edenlerin karalamalarına neden olmuşsa da Ayşe, profesyonellik ve pratikliğin boş söz ve ödün vermeye üstün gelmesini sağlamayı amaçlayan yolunda asla sendelememiştir.

Entelektüel göz kamaştırıcılığı ve meslekî dürüstlüğüne yanısıra Ayşe, her şeyden çok sıcaklığı ve vefakârlığı ile insanları kendisine çeken ve onların daha iyi insanlar olmalarını sağlayarak dönüştüren son derece hümanist, şefkatli biridir o. Birlikte çalıştığı insanlardan çok fazla özveri ve çalışma bekler; ama onlara yüklediğinden çok daha fazla kendisine yüklenir. Hem kişisel hem de profesyonel hayatımda Ayşe'nin varlığından dolayı son derece mutluyum ve onun dünyanın her yanına dağılmış hayranlarından biri olmaktan gurur duyuyorum.

Stan Peaboy
Bağımsız Danışman

Otobüs şoförlerinin ücretlerinin önemli ölçüde artırılması ve böylece ek gelir için halkı sömürme yönelimlerinin azaltılması sağlandı. Bu arada, şoför davranışlarını izlemek üzere ulaşım denetçileri görevlendirildi ve otobüslere biletçiler yerleştirildi. Şoför davranışlarına yönelik bu tedbirler şoför davranışlarında ve kamunun sunduğu hizmetlerde düzelme sağladı.

Sıfıra yakın otobüs bileti ücretleri yüzde ikibin artırıldı ve biletlerin kolay bulunabilmesi için birtakım düzenlemelere gidildi. Ücretlerde yapılan artışa rağmen bu kamu hizmeti pek çok kesim açısından özel taşımacılık hizmetlerine göre daha ucuzdu. Ayrıca, sağlanan gelirle yedek parça temini de mümkün hâle geldi. Gelirleri çok düşük olan yaşlılar ve çocuklara da parasız hizmet sağlayacak karneler verildi.

Sonuçta, yeni otobüsler ve yedek parça için çok daha küçük bir bütçe ayrıldı. Sosyal değerlendirmeyle belirlenen operasyonel değişikliklerle kent- sel ulaşım daha düzgün hale geldi ve otobüs işletmesinin mali durumu da güçlendi. Dünya Bankası'nın bu sonuçtan memnun kaldığını gösteren bir işaretini hatırlamıyorum, ama Türkmenistan memnundu. Ülke sorununu çözebilmek için çok az para harcanırken, Banka, ancak cüz'i bir kredi verebilmişti.

Türkmenistan'daki sosyal değerlendirme çalışması kapsamlıdır. Hane- halkı, yolcu ve işletme düzeylerindeki araştırmalar; araç sıklığı ve yolcu talebine ilişkin gözlemler; otobüs şoförleri ile yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler ve aylık ulaşım akışına ilişkin hızlı araştırma. Sosyal değerlendirme Magtymguly Devlet Üniversitesi ile Türkmen Bilimler Akademisi'n- de görevli iki ekip tarafından gerçekleştirildi ve her iki ekip de saygın bir Türkmen sosyolog tarafından yönetildi. Bu bey kısa bir süre sonra Eğitim Bakanlığı'na getirildi. 81 yerel sosyal bilimciyle bilgisayar uzmanı işbirliği yaparak yaklaşık 2 bin yapılandırılmış görüşme (anket) gerçekleştirdi ve toplanan verileri analiz etti. Benim de katıldığım bu araştırma 10 gün için- de tamamlanarak hükümete sunuldu. Burada kritik önem taşıyan husus, araştırma araçlarının amaca odaklı bir biçimde geliştirilmesi ve bunların uygunluk ve güvenilirlik açısından sınılandıktan sonra uygulanmasıydı.

Türkmenistan'da ve eski Sovyetler Birliği'nin her yerinde yerel sosyal bi- limcilerin görevlendirilmesi sosyal değerlendirme süreci açısından mutlak bir zorunluluktuktu. Böyle bir durum ise, ücretleri ve genel masrafları hayli yüksek olan Avrupalı ve Kuzey Amerikalı sosyal bilimcileri ve uluslararası danışmanlık firmalarını dışladığından, pek kabul görmeyecek bir gerçeği yansıtmaktaydı.



Eşim Jonathan ile birlikte.

Rusya'da kömür sektörü reformu

1993 yılında kömür sektöründe reform ve yeniden yapılandırma girişimine kalkışan Rusya, kredi için Dünya Bankası'ndan talepte bulunmuş ve Banka da o güne kadar karşılaştığı en zorlu işlerden birini üstlenmişti. Rusya'daki kömür şirketleri devâsa boyutlardaydı, karmaşık bir yapıya sahipti. Hükümet tarafından sektöre sağlanan ve gayri sâfi milli hâsılanın (GSMH) yüzde birini oluşturan sübvansiyonun tüm işçilerin ücretlerini kapsamaması gerekirken işçiler ücretlerini alamıyordu.

Sosyal değerlendirme süreci kapsamında Kuzey Buz Denizi yakınlarındaki Vorkuta'ya gittim. Burası, ünlü gulagların merkezi olmuştu. Sovyetlerin suçluları, siyasal muhalifleri ve komünist örgütlerin bir nedenle beğenmediği diğer kişileri hapishanelere, sürgüne ve kömür madenlerinde çalışmaya gönderdiği yerlerdi. Siyasal mahkûmların cezaları diğer suçlulara göre daha ağırdı ve bu cezalar da tamamlanmak üzereyken, sudan gerekçelerle uzatılırdı. Gulaglardaki erkeklere ve kadınlara günde 450 ila 900 gram arası ekmek, çorba ve eğer kişi üretken bir işçiye, arpa lapası ve ayda bir kilo şeker verildi. Daha sonra buraları resmen kapatıldığında birçok kişi orada, mahkûm olarak yıllarını geçirdikleri yerlerde kaldı. Gidecek başka yerleri, işe yarayacak becerileri ve gulag dışında başka hiçbir şeye aşinalıkları yoktu. Benim gördüğüm ve insanın kulübe bile diyemeyeceği evler yere yakındı, kazıldığı toprak aynı zamanda evin duvarlarıydı ve kış mevsiminin aşırı soğukları nedeniyle ışık alan pencereleri de yoktu. Dünyanın en yoksul yerlerindeki domuz ahırları bile bunlardan daha iyi sayılır.

Dünya Bankası fonlarının bir bölümü, mezbelelik yerlerde yaşayan bu insanların belirli becerilere sahip olan bazılarının Rusya'nın diğer yerlerine gidebilmelerini sağlamak amacıyla kullanılmıştı. Ancak, daha sonra gördük ki boşaltılan yerleri, eski Sovyetler Birliği'ndeki başka yerlerde daha da olumsuz koşullarda yaşamakta olan başkaları doldurmaktadır. Şunu gördüğümüzde de şaşırdık: Gelir, konut kalitesi, yaşam koşullarından memnuniyet, insan kaynakları gibi ekonomik göstergeler karşılaştırıldığında Vorkuta'nın diğer kömür madenciliği bölgelerinden daha kötü durumda olduğunu gösteren pek az kanıt vardı ve bu da insanların çürüyen bir toplumda yaşayarak ödedikleri bedelin bir göstergesiydi. Sübvansiyon edilen madenlerde çalışanların önceki 20 yıl içinde yapabildikleri tasarruf, piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında yükselen enflasyonla eriyip gitmişti. Bu insanlar hükümetin sağlayacağı sosyal hizmetlere bel bağlamış durumdayken, bu hizmetler için artık Moskova'nın da parası yoktu.



Rusya'da kömür sektörü hakkındaki değerlendirme



Yol inşaatında çalışan ve gulaglarda kalan mahkûmlar

Sosyal değerlendirme sürecini Vorkuta'da başlattım. Rus sosyal bilimcilerle ilk araştırmalarımız bittiğinde reform için yeni konular ve seçenekler belirdi ve şu yönde gelişti: Sektördeki başlıca paydaşların belirlenmesi ve onların da sektör reformuna aktif olarak katılımı için bir çerçeve çizilmesi gerekiyordu. Özellikle bunun mümkün olduğu durumlarda desteklerini almak ve şayet mevcut ise, karşı duruşlarının nedenlerini anlamak için reform seçeneklerinin paydaşlar üzerindeki etkilerinin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi şarttı.



Rusya'daki çalışmalarım esnasında.

Sektör reformunun olumsuz etkilerini hafifletmeye yönelik önlemler geliştirilmesi gerekiyordu. Bu önlemler içinde de insanların yeniden yerleştirilmesi veya onlara başka yerlerde iş bulunması vardı. Zira, tüm halkın kömür madenlerinde çalıştığı ve kentteki hastane, bakkal, otobüs gibi hizmetlerin büyük çoğunluğunun devlet madenlerine ait olduğu bu kentte, kapanan madenlerdeki işlerini kaybedecek insanların yaşamlarını sürdürmelerine imkân yoktu.

Hemen gerçekleştirilebilecek maliyet-etkin müdahalelerin, sektör reformunun daha ilk aşamalarda uygulanmasını kolaylaştırabilecek girişimlerinin belirlenmesi ve bunların sosyal içerikli olması gerekiyordu.

Banka'nın toplumsal kalkınma ve yoksulluğu azaltma alanlarındaki öncelikleri göze alınarak, sektörün Dünya Bankası yatırımlarına uygun olup olmadığının belirlenmesi ve bu reformlar için verilecek kredinin halk için de yararlı olacağının gösterilmesi gerekiyordu. Bir anlamda, hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından en uygun sosyal grupların ve coğrafi yörelerin tespit edilmesi şarttı.

Sosyal değerlendirme süreci hiç beklenmedik bir gerçeği ortaya koydu: Kömür çıkarılan bölgelerde bu işle ilgisi olmayanlar, kömür reformu prog-

Hemen gerçekleştirilebilecek maliyet-etkin müdahalelerin, sektör reformunun daha ilk aşamalarda uygulanmasını kolaylaştırabilecek girişimlerinin belirlenmesi ve bunların sosyal içerikli olması gerekiyordu.

ramından olumsuz etkilenecek en geniş nüfus kesimini oluşturunuyordu. Bu durum karşısında, Dünya Bankası'ndan gelen bir milyar dolar dahil olmak üzere, kömür sektörüne yönelik ödeneklerin önemli bir bölümü, ayrıcalıklı bir ekonomik grup konumundaki kömür işçileri yerine madencilik yapılan yerlerdeki daha geniş halk gruplarına yönlendirilmişti.

Ayrıca, Rus sosyal bilimcileri ve yerel muhasebe uzmanlarının görevlendirilmesiyle, sübvansiyonların amacının, yararlanıcılarının ve dağıtım kanallarının daha saydam ve izlenebilir kılınması için yeni mekanizmalar geliştirildi. Dünya Bankası verilen kredinin koşulu olarak, fonların tümünün reformlardan olumsuz olarak etkilenecek kent halklarına yöneltmesini istedi. Rusya'daki sosyal bilimciler Banka'nın gönderdiği kredileri ve hükümetin sübvansiyonlar için harcamalarını izledi ve fonların kömür bölgesinde yaşayan toplumların eline geçtiğine, sosyal destek amaçlı olarak başarılı ve uygun biçimde kullanıldığına ilişkin kanıtlar üzerine Banka kredi dilimlerinin ödemesini yaptı.

Diğer sektörler için tasarladığım ve sonuçlandırdığım tüm sosyal değerlendirme çalışmalarında olduğu gibi, yüzbinlerce insanı istihdam eden kömür sektörünün sosyal açıdan incelenmesi ve kredilerin halka yarar sağlayacak bir biçimde koşullandırılması o güne kadar yapılmamış araştırmalardı. Çoğu kez ben de ne yapmam gerektiğini önceden kestiremiyor ve bu nedenle önce ülkelerdeki sosyal bilimcileri bulup, danışman olarak işe alarak sahada tetkikler yapıyordum.

Bu ilk tetkikten sonra da hem nitel hem de nicel veri ihtiyaçlarını saptıyor ve yatırımlardan etkilenebilecek paydaşları belirleyerek, onlara sürekli bir biçimde danışabilmenin yol ve yöntemlerini saptıyordum. İlginç olan bir nokta da şu idi: Kömür sektörü reformunda birlikte çalıştığım kişi yakın bir arkadaşım ve sosyal değerlendirme sürecinin finansal yönlerini değerlendirmekle görevli Dünya Bankası ekibimin üyelerinden biriydi. Daha sonra, Afganistan'da Karzai rejiminin ilk Maliye Bakanı olduğunda bu deneyimin kendisine ne kadar yarar sağlamış olduğunu belirtmişti.

Sosyal değerlendirme sürecinin bir başka önemli sonucu, Rusya'nın uçsuz bucaksız kömür alanlarındaki yerleşimlerin demografik yapı, gelir düzeyi ve işgücü gibi açılardan çok farklı özellikler taşıması idi. Bu, zaten aşikâr bir durum sayılabilir; ancak reform gündeminde kömür sektörü, ağırlıklı olarak sanki yeknesak bir bütünmüş gibi görülüyordu. Sosyal değerlendirme süreci hepimize çok şey öğretti ve pek çok sorunun ve olası çözümlerin yerel özellikleri anlamayı ve dikkate almayı gerektirdiği konusunda hükümeti ikna etti.



Sosyal değerlendirme süreci hiç beklenmedik bir gerçeği ortaya koydu: Kömür çıkarılan bölgelerde bu işle ilgisi olmayanlar, kömür reformu programından olumsuz etkilenecek en geniş nüfus kesimini oluşturunuyordu.

Sosyal değerlendirme sürecinin iki önemli bulgusundan daha söz edilebilir. Bu değerlendirme, madenci olanların ve olmayanların, iş, sübvansiyonların yönetilmesine geldiğinde hükümete, kömürcülük sektörüne ve Dünya Bankası gibi dış kuruluşlara fazla güvenmediklerini, ancak geniş bir paydaş kesimi temsil eden yeni kurumlara güvenebileceklerini gösterdi. Böylece ve bizim desteğimizle, Kuruluşlar Arası Kömür Komisyonu ve Kömür Madenciliği Kentleri Birliği gibi yeni kurumlar ortaya çıktı. Rusya'da ilk kez hükümet fonları (bir bölümü Dünya Bankası tarafından sağlanmıştır) hükümet dışı ve toplumsal veya sosyal temelli örgütlenmelere ve sendikalara yönlendirildi.

Sosyal değerlendirme süreci bir noktaya daha işaret etmiştir: İşçilerin alternatif istihdam olanakları için serbestçe dolaşma güçlerini artırmaya yönelik önlemler, işlerini yitirme durumundaki birçok madenci açısından, finansmanı ve etkinliği tartışmalı ve masraflı iş yaratma düzeneklerinden daha uygun bulunmuştur. Komünist dönemden kalma gelenekler nedeniyle işçiler ülkenin farklı yörelerine istedikleri gibi gidemiyor ve kendilerine farklı çalışma ve yaşam ortamı hazırlamada edilgin kalıyorlardı. Arayıp buldukları bir iş yerine, kendilerine verilen işleri yapıyorlardı. Oysa, kendilerine sorulduğunda, özgürce iş bulabilmeleri için koşulların ve yasal düzenlemenin yapılmasını tercih ediyor ve madenlerdeki işlerini kaybedenlere (veya madenler kapatıldığında diğer iş kollarında işsiz kaldıklarında) hükümetin gösterdiği yeni bir işte çalışmayı veya hükümetçe seçilmiş yörelere gitmeyi istemiyorlardı.

Sosyal değerlendirme süreci, Dünya Bankası finansmanı devreye girince sona ermedi; sürekli sosyal izleme, sosyal değerlendirmenin devamını sağladı ve paydaş katılımı Rusya'da kömür madenciliği sektörü reform gündeminin bir parçası olarak varlığını sürdürdü.

Rusya'da kömür madenciliği sektöründe reform programının büyük ölçüde sosyal değerlendirme ve paydaş katılımına bağlı olması eleştirileri de davet etti; eleştirmenler arasında Dünya Bankası bünyesinde olanlar da yer alıyordu. Banka ekibine danışmanlık yapan ve uluslararası üne sahip bir enerji sektörü uzmanı, reform programının odak noktası birçok topluluğu yoksul duruma düşürecek olan hızlı bir özelleştirme yerine topluluk desteğine ve kömür kuruluşlarının ticarileştirilmesine doğru kaydığında, görevinden istifa etti. Reformun kendi belirlediği biçimde ve halka danışmadan gerçekleşmesi gereğine inanıyordu. Oysa Dünya Bankası'nın Rusya'daki kömür madenciliği sektörüyle işi bittiğinde, hükümetin kömür şirketlerine sağladığı sübvansiyonlar önemli ölçüde azalmıştı, ki bu Rusya

Komünist dönemden kalma gelenekler nedeniyle işçiler ülkenin farklı yörelerine istedikleri gibi gidemiyor ve kendilerine farklı çalışma ve yaşam ortamı hazırlamada edilgin kalıyorlardı.

ile Dünya Bankası arasındaki anlaşmanın özel nicel hedefleri arasındaydı. Bunun yaygın yoksullaşmaya ve kaosa yol açmaksızın sağlanması, uluslararası uzmanlara bel bağlamak yerine, yerel sosyal bilimcileri ve diğer uzmanları kullanan bir sosyal değerlendirme sürecinin başarılı olabileceğinin belki de en iyi kanıtıdır. Bu örnek olay aynı zamanda uluslararası finans kurumlarındaki ve hükümetlerdeki birçok iktisatçının ve teknisyenin sosyal analiz karşısındaki olumsuz yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Bu kesimler, sorun çözüme söz konusu olduğunda halkın görüş ve davranışlarının kendi uzmanlıkları kadar önemli olabilmesini bir tehdit olarak gördüler. Kanımca bu tutum, uluslararası ve ulusal bürokrasinin koruyucu duvarları arkasında kendilerine rahat yerler bulan ikinci ve üçüncü kademeden iktisatçılar ve teknisyenler arasında özellikle yaygındı.

St. Petersburg'da kentsel yenilenme: Zarafetin ortasında yoksulluk

St. Petersburg kent yönetimi, kentin merkezinde yer alan tarihi alanın onarılmasına birinci derecede öncelik vermekteydi. Bu önceliğin gerekçeleri arasında böyle bir onarımdan beklenen yüksek ekonomik getiriler yer alıyordu. Turizm, ticaret ve hizmetler alanındaki etkinliklerin canlanması, kültürün korunması ve özellikle yeterli altyapı ve sosyal hizmetlerin olmadığı aşırı kalabalık yerlerde yaşamakta olan nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlanıyordu.

Denize çıkıntılı alanları, görkemli binaları ve geniş bulvarlarıyla mimari açıdan St. Petersburg kadar zarif bir kent bulmak güçtür. Ne yazık ki, kent merkezindeki binaların güzel klasik yüzlerinin gerisinde Vorkuta'dan hiç de aşağı kalmayan bir yoksulluk ve çaresizlik hüküm sürmekteydi. Daha iyi konutlara geçmek için başvuruda bulunan ve sırada bekleyen 325 bin aile ya da yaklaşık 850 bin kişi vardı. Kentin merkezinde, ağırlıklı olarak komünal apartmanlarda yaşayan nüfusun yüzde 30'unu yaşlı yurttaşlar oluşturmaktaydı ve çoğu kadın olan bu insanlardan bazıları İkinci Dünya Savaşı'nın o ağır sıkıntı ve güçlüklerini yaşamış kişilerdi.

Sovyet devriminden sonra, kent merkezinin en mutena yerlerinde yaşayan varlıklı ailelerin mülkleri ellerinden alınmış ve her biri pek çok aile tarafından paylaşılan komünal apartmanlara dönüştürülmüştü. Ortalama beş yatak odalı bu dairelerde, genellikle birbirleriyle akrabalık veya dostluk ilişkisi olmayan beş aile kalmaktaydı; her aile kendi yatak odasına sahipti; fakat mutfak, banyo ve tuvalet ortak olarak kullanılıyordu. Konut koşullarından duyulan memnuniyetsizlik çok ileri düzeylerde olduğu halde sakinler ortak

Hükümetin kömür şirketlerine sağladığı sübvansiyonların azalması, Rusya ile Dünya Bankası arasındaki anlaşmanın özel nicel hedefleri arasındaydı. Bunun yaygın yoksullaşmaya ve kaosa yol açmaksızın sağlanması, uluslararası uzmanlara bel bağlamak yerine yerel sosyal bilimcileri ve diğer uzmanları kullanan bir sosyal değerlendirme sürecinin başarılı olabileceğinin belki de en iyi kanıtıdır.



St. Petersburg

Moskova'nın 715 km kuzeybatısında bulunan, Rusya'nın 2., Avrupa'nın 4. büyük şehridir. Kültürel merkez oluşunun yanı sıra zarif binalarıyla da bilinir. Baltık Denizi kıyısında Neva Nehri üzerindeki 42 ada üzerine yayılmıştır. Çar I. Petro tarafından 16 Mayıs 1703'te Rus Çarlığı'nın Avrupa'ya açılan kapısı olması amacıyla kurulan şehir, 200 yıl Rus Çarlığı'nın başkentliğini yapmış ve 1914–1924 yılları arasında yani Rus İç Savaşı sırasında Petrograd, 1924–1991 yılları arasında yani Sovyetler Birliği döneminde Leningrad olarak anılmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından başa gelen yeni yönetim şehrin ismini yeniden Sankt-Peterburg olarak değiştirmiştir. Şehir, Almanlar tarafından 30 Ağustos 1941 tarihinde kuşatılmış ve 900 gün kuşatma altında kalmıştır.

Bir Doğu şehri sayılan Moskova'nın aksine Sankt-Peterburg, 5 milyonluk nüfusuyla daha Avrupa'dır ve kuruluş amacı olan 'Avrupa'ya açılan kapı' olma amacını gerçekleştirmiştir. Ayrıca bir rivayete göre kurulduğu zaman Venedik ve Roma'nın bir sentezi olarak düşünülmüştür. Geniş bulvarları, dingin suları, köprüleri ve Çarlık mimarisinin bazı örnekleri, şehrin Kuzey'in Venedik'i olarak anılmasına sebep olmuştur. Şehirdeki ünlü Hermitage Müzesi çarların geniş özel sanat koleksiyonlarına ev sahipliği yapar ve dünyanın en büyük müzelerinden biridir. Dostoyevski, Puşkin, Anna Akhmatova ve Rimsky-Korsakov'un evleri de müze olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin romanları *Suç ve Ceza* ve *Ezilenler* de bu şehirde geçer.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Sankt_Peterburg

mekânların iyileştirilmesi için çalışmak şöyle dursun, kendi özel alanlarına bile özen göstermiyorlardı. Aşırı kalabalık mekânlarda, özel yaşam ayrımı pek olmadan ve temel bakım işleriyle ilgilenecek kimse bulunmadığından giderek yıpranan yapılarda yaşamaktaydılar. Ortak kullanılan mekânlar ise özellikle kötü durumdaydı. Örneğin tuvaletin hemen dışındaki hole kendi özel kullanımı için tuvalet yerleştiren aileler bile vardı.

Kent merkezinde iyileştirmeye yönelik ilk fikir, komünal konut yaşamındaki insanlara nakit yardımıyla bulunarak boşaltacakları yerlerin özel sektör tarafından onarılması ve varlıklı kişilere satılması yönündeydi. Sosyal değerlendirme ise şunu gösterdi: Kentin tümünde konut açığı varken, evlerini yitirenlerin bulabilecekleri ve maddî güçlerinin yeteceği konutlar özellikle yaşlıların ihtiyaç duydukları sosyal hizmetlere uzak yerlerdeydi.

Yoksullar, en güç durumda olanlar, yaşlılar ve kadınlar, önerilen Banka projesinin gerçekleşmesi halinde yine yoksulluk ve sıkıntı içinde yaşayacaklardı. Ayrıca kent dışına taşınmak zorunda kalacaklarından, yollarındaki çocuklar ve diğer gençler iş bulmada ve çalışmada zorlanacaklardı.

Bu bulgular, projeyi hazırlayan Banka ekibinin pek hoşuna gitmedi. Çünkü projeleri, konut stokunun özelleştirilmesiyle gerçekleşecek çabuk kazanç odaklanmıştı: Evlerde kalanların çıkartılması, kendilerine nakit tazminat ödenmesi ve sonra da kendi başlarının çaresine bakmaları. Sonunda St. Petersburg kent yönetimi komünal apartmanlarda yaşayanların sıkıntılarını anladı ve çoğu Sovyetler Birliği savaş kahramanı olan binlerce yaşlı insanın yeni sıkıntılara girmesinin gereksiz olduğuna karar verdi. Yönetim, durumdan etkilenen nüfus kesiminin ihtiyaçlarını ve isteklerini de dikkate alan tasarım ve standartlarla yaşlılar için daha olumlu barınma koşulları öngören bir program başlattı.

Bu arada, güç durumdaki kişilerin kaldıkları yerleri boşaltmalarını öngören programında ileri bir adım atamayan Banka da daha ileri araştırmaları ve pilot projeleri öngören bir programa fon sağladı. Banka, sosyal değerlendirmeyi hazırlayarak, çabuk kazanç fırsatını yok eden benden ve Rus sosyal bilimcilerden bunun acısını, bu değerlendirmenin bir Banka belgesi olarak hiçbir zaman yayınlanmamasını sağlayarak çıkardı.

Banka, sosyal değerlendirmeyi hazırlayarak çabuk kazanç fırsatını yok eden benden ve Rus sosyal bilimcilerden bunun acısını, bu değerlendirmenin bir Banka belgesi olarak hiçbir zaman yayınlanmamasını sağlayarak çıkardı.

Azerbaycan-Bakü içme suyu

Dünya Bankası ile ondan borç alan ülkeler arasındaki ilişkiler sözkonusu olduğunda, herhangi bir Dünya Bankası projesinin kendi maliyetini çıkarması (maliyet kurtarması) ve yatırımcı kuruluşun verdiği hizmetler karşılığı aldığı ücretlerin yeterli olması gerektiği konusunda, başlangıçta mevcut ihtilaf kısa sürede ortadan kalkmıştı ve bunda sosyal değerlendirmelerin büyük rolü olmuştur. Sovyetler Birliği çöktüğünde ülkenin yeni liderleri eski düzeni korumaya çalışmış ve çöküşe neden olan ekonomik krize devletin





Bakü (Azerice: Bakı), Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, Hazar Denizi'nin batı kıyısında yer alan başkentidir. Kafkasların en büyük şehri, en önemli kültür ve ticaret merkezidir. Ülkenin en doğusundaki ve en önemli sanayi, ticaret ve kültür merkezi olmanın yanı sıra bir liman kenti olarak da önemlidir. Şehirde yaşayanların büyük çoğunluğunu Azerbaycanlılar oluşturur.

2006 yılında faaliyete geçen Bakü Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın (BTC) çıkış noktasıdır. Bakü Limanı, Hazar Denizi'nin en önemli limanıdır. Azerbaycan ekonomisinin gelişmesiyle, 2000'li yılların başından itibaren şehrin dört bir köşesinde, birçok yeni alan inşa edilmiştir. Yeni altyapılarıyla (binalar, mahalleler, sokaklar, restoranlar ve diğer mağazalar) Bakü hızla değişmektedir. Resmi istatistiklere göre 2011'deki Bakü şehir nüfusu 2.092.400'dür. Kentin banliyöleri de dâhil olduğu zaman şehrin toplam nüfusu yaklaşık 3 milyon kişiye ulaşmaktadır, yani Azerbaycan nüfusunun üçte biri bu şehirde yaşamaktadır.

Kaynak: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bakü>

birçok hizmeti bedava dağıtmasının yol açtığı aşırı harcamaların neden olmasına rağmen, bunların kesilmesine karşı çıkmıştır. Siyasal bağımsızlık kazanıldıktan sonra, bu liderler daha önce Moskova'nın sağladığı ücretsiz hizmetlerin kesilmesinden pek memnun kalmamışlardı.

Azerbaycan, maliyeti çıkarmayla ilgili tartışmalarda sosyal analize başvurulmuş ilk örneklerden biridir. Ülkenin başkenti Bakü için Su Şebekesi Rehabilitasyonu Projesi hazırlanırken, su şirketi görevlileri ve Dünya Bankası ekibi Bakü Sular İdaresi'nin finansal açıdan ayaklarını yere sağlam basması için, su ücretlerinin yükseltilmesinin zorunlu olduğu sonucuna varmıştı. Bu sonuç kendisine iletilindiğinde, su sektöründen sorumlu Başbakan Yardımcısı şöyle demişti: 'O zaman yapılacak ilk demokratik seçimlerde hükümetin oy almasını nasıl beklersiniz?' Proje ekibine yardım için ülkedeyken, Bakü Üniversitesi'nden sosyal bilimcilerin de yardımıyla su sektöründe tüketici tutum ve davranışlarıyla ilgili bir sosyal değerlendirme çalışması yaptım.

Sosyal değerlendirmeye göre su temin hizmetleri Bakü'nün tamamında yetersizken, bundan en fazla sıkıntıyı kentin düşük gelirli yerlerinde yaşayanlar çekiyordu. Suyun düzenli gelmemesi sorunuyla baş etme çabasındaki haneler, kendilerine gelen aylık su faturalarından 17 kat daha pahalıya mal olan alternatif yollara başvuruyordu: Şişe suyu satın alma, bahçeye kuyu kazma, kent ısıtma sistemi borularına bağlanma, buhardan su elde etme gibi. Bununla birlikte yoksul kesim özellikle sıkıntı içindeydi. Öyle ki varlıklı kesimler aylık gelirlerinin yalnızca yüzde ikisini bu 'baş etme' stratejilerine harcarken, yoksullarda bu yüzde yediye kadar çıkıyordu. Sosyal değerlendirme ayrıca şunu da gösterdi: Kamunun su temin hizmetlerinde düzelme olması halinde haneler hâlihazırda yaptıkları aylık ödemelerden daha fazlasını yapmaya razıydı. Örneğin yoksul kesimler aylık gelirlerinin yüzde altısını bu tür hizmetlere ayırmaya hazır ve bu da hâlen yaptıklarına göre küçük de olsa bir azalmayı temsil ediyordu.

Su şirketi ve Dünya Bankası ekibi, nüfusun en yoksul kesiminin, gelirinin yaklaşık yüzde dördü kadar ödeme yapması halinde su şirketinin finansal hedeflerine ulaşabileceğini ortaya koydu. Böylece hükümet de su faturalarının artmasının en yoksul kesimi görece rahatlatılabileceğini savunma olanağı elde edecekti.

Başbakan Yardımcısı televizyona çıkarak sosyal değerlendirmenin sonuçlarını açıkladı ve hizmetin düzenli çalışması halinde halkın su giderlerinin 'azalacağı' hakkında bilgi verdi. Banka ile hükümet arasındaki ihtilaflı maliyet çıkarma tartışmaları sosyal değerlendirme aracılığıyla böylece çözüme bağlanmış, gerçekler ideolojiye üstün gelmişti.

Banka ile hükümet arasındaki ihtilaflı maliyet çıkarma tartışmaları sosyal değerlendirme aracılığıyla böylece çözüme bağlanmış, gerçekler ideolojiye üstün gelmişti.

Sosyal değerlendirme bir başka gerçeği daha ortaya koymuştu: Hükümet ve Dünya Bankası uzmanlarının ilk başta önerdikleri teknik çözüm, su şebekesindeki ve özellikle halkın çoğunun yaşadığı apartmanlardaki kaçakları ve sızıntıları önlemeden Bakü'ye daha büyük bir basınçla su verilmesini öngörüyordu. Oysa, sosyal değerlendirme böyle bir 'çözümün' aslında daha fazla su kaybına yol açacağını gösteriyordu. Örneğin suyun günde dört saat verilmesi halinde meydana gelecek su kaybı birim başına 100 litre iken, bu kayıp günde 11 saat su verilmesi halinde 275 litreye çıkacaktı. Eskimiş, kaçaklı-sızıntılı bir sisteme daha fazla su verilmesi çözüm olamazdı ve bu nedenle projede önemli onarımları da içerecek değişiklikler yapıldı.

Azerbaycan'daki sosyal değerlendirme sürecinin ilginç bir başlangıcı vardı. Bakü'deki Banka misyonu ekibinin Bakü su projesinin öğelerini belirlemek üzere hükümetle bir araya geldiği bir akşam yemeğinde Banka bölüm şefi yerel danışmanlar için para getirdiğini belirtti ve 840 dolar kullanabilecek kişi olup olmadığını sordu. Kimse gönüllü çıkmayınca, ben bu parayı kullanabileceğimi söyledim. Ertesi gün Bakü Üniversitesi'ne giderek rektörle görüştüm; kendisinden öğretim üyelerinin ve öğrencilerin sosyal değerlendirme için veri toplama ve analiz işlerine ilgi duyup duymayacaklarını sordum. O zamanlar Rektörün kendi aylık maaşı 20 dolar olduğundan günde 20 dolar kazanılacak bir iş cazip görünüyordu. Banka'nın su projesi kapsamındaki sosyal değerlendirmesinin kalitesi, büyük ölçüde, Bakü Üniversitesi'nden öğretim üyelerinin profesyonelliklerinden ve işe şevkle sarılmalarından kaynaklandı. Banka açısından bakıldığında ise, bölüm şefi sonuçlardan çok memnundu; zamanla benimle de mutlu olduğundan, birkaç yıl sonra onunla evlendik.

Azerbaycan Tarımsal Kalkınma ve Kredi Projesi

Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlığını kazanan, nüfusunun yüzde 60'ı yoksulluk sınırı altında yaşayan ve sosyal hizmetlere erişimin piyasa ekonomisine geçişle birlikte güçleştiği bu ülkede Dünya Bankası projesi, özelleştirilmiş bir sisteme geçişi tamamlamayı ve ülkenin beklenen petrol ve doğal gaz gelirlerinin getireceği imkânlarla tarımsal hâsılda yaşanabilecek azalışları asgari düzeyde tutmayı tasarlıyordu. Sosyal değerlendirme, proje tasarımını şu yollardan etkiledi: Yeni toprak sahiplerinin toprağın gerçekten sahipleri olmalarını sağlayarak, geçiş sürecine destek vermek açısından bir tapu ve kadastro sisteminin taşıdığı önemin vurgulanması; halkın dile getirdiği ihtiyaçları temel alan ve hedefleri iyi belirlenmiş danışmanlık hizmetleri sağlanması; krediye ve diğer tarımsal girdilere erişimi

kolaylaştıracak kurumların hızla oluşturulması ve kırsal kesimdeki insanların gerçekte bulundukları gerçek durumdan hareketle proje uygulamasının yeni aşamalarını tanımlamak üzere sosyal etkilerin değerlendirilmesi.

Sosyal değerlendirme, ayrıca, proje kapsamı dışında kalmak üzere kırsal nüfusun yaşadığı belli başlı sorunları da belirledi. Burada özellikle ön plana çıkan, piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında bozulan toplumsal varlıklar ve altyapı idi.

Kırgızistan: Kırgız Cumhuriyeti Enerji ve Kent Isıtma Rehabilitasyon Projesi

Maliyeti (veya masrafı) çıkarmanın farklı nüfus kesimleri üzerinde farklı etkiler yaratacağı durumlarda sosyal değerlendirmelerin özellikle yararlı olabileceği, çalışmalarımın başlamasından sonra kısa süre içinde belli oldu. 1995-1996 yıllarında Kırgız Cumhuriyeti Enerji ve Kent Isıtma Rehabilitasyon Projesi'nde maliyeti çıkarma, hükümet açısından ihtilaflı bir konu oluşturuyordu. Çünkü sosyal mülâhazalarla hükümetin evlerde enerji kullanımını teşvik politikası, enerji ve ısınma faturalarını yapay biçimde düşük tutmanın başlıca nedenini oluşturuyor ve faturalar tüketici hanelerin lehine hesaplanıyordu. Sonuç, enerji sağlayan kuruluşların finansal durumunun sürdürülemez biçimde kötüleşmesi, etkin ve ekonomik olmayan enerji tüketimi ve hiç de eşitlikçi olmayan faturalardı. Ne var ki Banka'nın sponsorluk yaptığı sosyal değerlendirme konuyu ayrıntılı biçimde ele almaya kadar, artan fiyatların farklı sosyo-ekonomik gruplar üzerindeki etkileri hiç araştırılmamıştı.



Yaptığım bu araştırma, konuyu farklı sosyo-ekonomik gruplar, ısıtma ve enerjide farklı tüketici kesimleri ve farklı coğrafi yöreler açısından ele alıyordu. Sosyal değerlendirme, elektrik ücretleri için öngörülen artışın sağlanabilir, ısıtmadaki artışın ise ancak düşük gelirli haneleri koruyacak bir

sosyal güvenlik ağı oluşturulması durumunda sağlanabilir olacağını gösterdi. Bu arada, merkezi ısıtma sisteminden yararlanamayan, dolayısıyla ısınmak için doğal gaz ve kömüre ihtiyacı olan hanelerin de korunması gerekiyordu. Elektrik ücretlerindeki artışın yaratacağı etki, ev tüketimine daha düşük bir fiyatlama uygulanarak hafifletilebilirdi. Sonuçta buna gücü yetecek olanlar için daha yüksek fiyat uygulanırken, maddi külfetin ağır olacağı kesimler için bir sosyal güvenlik ağı oluşturuldu. Böylece hükümet ve Banka açısından ideolojik olan bir konuda rasyonelite ve makul olma çerçevesinde tartışılabilir, nesnel bir dizi dengeye ulaşıldı.

Özbekistan: Su, Sanitasyon ve Sağlık Projesi

Özbekistan Su, Sanitasyon ve Sağlık Projesi'nin hazırlıkları Dünya Bankası tarafından finanse edilen herhangi bir yatırım projesinin bileşenlerinin belirlenmesinde sosyal değerlendirmeye belki de en geniş biçimde başvuru yapılan çalışmalardır. Proje tasarımıyla ilgili geniş ölçekli bir paydaş istişare sürecinin parçası olarak, konunun farklı yönlerine ilişkin birbirinden farklı beş sosyal değerlendirme gerçekleştirdim. Bu da, sosyal analizin çeşitli alanlardaki kullanımının bir örneğini oluşturdu. Bu araştırmalar İngilizce ve Rusça basıldı ve o dönemde çok kullanıldı.

Uygulamaya yönelik düzenlemeler. Başlangıçta yapılan paydaş toplantılarında, kendi kendini yöneten ve her yöre için ayrı ayrı kurulmuş mahalli su temin sistemlerinden yana güçlü bir tercih vardı. Çünkü operasyonu kendisinin yönetmesi halinde, ulusal su işletmesi olan Vodokanal'ın yeterli hizmeti sağlayamayacağı düşünülüyordu. Bununla birlikte, paydaşlar çeşitli yönetim alternatiflerinin avantajları, dezavantajları ve maliyetleri konusunda bilgilendirildiğinde, yerleşim birimlerinin Vodokanal tarafından işletilen ana boruya bağlanmasına karar verildi. Vodokanal'ın tüketicilerin duyarlılıklarını dikkate alacağı bir halkla ilişkiler bölümü oluşturması halinde, tüketiciler açısından en ucuz çözüm oluşuyordu. Buradaki köy ve kasaba halkının duyarlılıklarını dikkate alma yaklaşımı, Vodokanal için ilk deneyimdi. Gerek halkın gerekse Vodokanal'ın başlangıçtaki olumsuz yaklaşımı ve algısına rağmen sonuç her iki tarafa da yarar sağladı.

Su kullanımı. Tasarladığım sosyal değerlendirme, farklı sosyal bilim yöntemleri kullanarak, kırsal kesimdeki tüketicilerin hangi fiyata, ne miktar ve hangi kalitede su kullanmaya hazır olduklarına ilişkin o zamana kadar hiç bilinmeyen bilgileri sağladı.

Sosyal değerlendirme, elektrik ücretleri için öngörülen artışın sağlanabilir, ısıtmadaki artışın ise ancak düşük gelirlili haneleri koruyacak bir sosyal güvenlik ağı oluşturulması durumunda sağlanabilir olacağını gösterdi.



Su kalitesi. Hükümet ilk önce suyun kuyular ve tulumba gibi düşük maliyetli yatırımlarla temin edilmesini öngörmüştü. Sosyal değerlendirme ise, hanelerin yüzde 68'inin bu tür kaynaklardan elde edilen suyun tuzluluğundan yakındığını, gerçekten de bu tip suyun tuzluluğunun litrede 5 ile 8 bin miligram arasında değiştiğini gösterdi.

Bu yüksek tuz oranı birçok sağlık sorununa da yol açıyordu. Daha masraflı yatırım seçeneği ise, Özbekistan'ın talep ettiği litrede 1.000 miligram tuz ve Dünya Sağlık Örgütü'nün tavsiye ettiği litrede azami 1.500 miligram tuzu esas alıyordu. Sosyal değerlendirmeye eşlik eden tuzluluk-tat-tolerans anketi, yerel nüfusun litrede 2.000 miligrama kadar tuzluluğu kabul edebileceğini gösterdi; böylece yatırım maliyetinden önemli bir tasarruf sağlanabilecek, bunun sonucunda tüketicilerin daha az ödeme yapmaları da mümkün hale gelecekti. Gerçi insanların tolere edebildikleri tuz oranı, Dünya Sağlık Örgütü standartlarının çok üstündeydi; ama birçok yerde tüketilen miktarın neredeyse dörtte biriydi.

Su miktarı. Halkın tutumu, projenin varsayılan su tüketimine göre tasarımı bağlamında da araştırıldı. Araştırmanın yapıldığı dönemde geçerli olan kişi başına günde 350 litre su kullanımı ve bunun gerektirdiği harcamalar, günde kişi başına 150 litre su ve daha düşük su fiyatı alternatifleriyle karşılaştırıldı. Halkın çoğunluğu, daha düşük tasarım standardını, daha düşük yatırımı ve daha düşük ücreti tercih etti. Sosyal değerlendirme sürecinde kendilerine danışılmamış olsaydı, muhtemelen halkın bu tercihi de bilinmeyecekti. Tersine, hükümet aşırı maliyetli sistemler kullanmak için büyük bir borç altında kalacaktı.



İnsanların öncelikleri ve ticarî çıkarlar. Banka ve hükümet proje alanındaki halkın bir su, sanitasyon ve sağlık projesine ihtiyacı olduğuna inanıyordu. Bu gerçekten de halkın öncelik tanıdığı bir konu muydu? Sosyal değerlendirmede halkın öncelikli sorunları incelendi ve geniş kapsamlı anket çalışmaları, yine Özbek sosyal bilimciler yardımıyla yapıldı.

Alınan sonuca göre, halkın ilk tercihi gelir getirici etkinliklere erişimdi, yani halk gerek iş imkânlarını kullanarak, gerek serbest uğraşısıyla gelirlerini artırmayı istiyordu. Bu bulgu üzerine hükümet tarafından uygulanan, Banka ve diğer katılımcılarla desteklenen çeşitli pilot uygulamalar başlatıldı. Proje, yerel istihdam olanaklarından azami ölçüde yararlanmak için, su ve kanalizasyon yatırımlarına yönelik emek-yoğun bir yaklaşım benimsedi. Bu yaklaşım, yükleniciler sermaye-yoğun yaklaşımlardan yana olduğu için, Batılı ticari çıkar çevrelerine ters geliyordu.

Onlar, büyük makineleri de hükümete yüksek fiyatlara satarak müteahhitlerine mümkün olduğunca büyük kârlar sağlamayı yeğliyordu. Bu ve benzeri deneyimlerim, genel olarak sosyal değerlendirme ve paydaş katılımı sürecinin büyük ticari çıkar çevrelerinin beklentilerini karşılamadığını göstermiştir. Sosyal değerlendirme uygulamasının özellikle Batı ülkelerinin şirket ve çıkarlarını korumak için kurulmuş ihracat kredi bankalarının desteklemek istedikleri yatırımlarda çıkar gruplarını rahatsız etmesi doğaldır.

Özbekistan: Tarımsal Girişimcilikte Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Projesi

Yatırımlarla ilgili hazırladığım sosyal değerlendirmeler genellikle dört farklı konuyu kapsıyor ve konuları dört farklı açıdan inceleyerek oluşturuluyordu.

Sosyal değerlendirmede halkın öncelikli sorunları incelendi ve geniş kapsamlı anket çalışmaları, yine Özbek sosyal bilimciler yardımıyla yapıldı. Alınan sonuca göre halkın ilk tercihi gelir getirici etkinliklere erişimdi, yani halk gerek iş imkânlarını kullanarak, gerek serbest uğraşısıyla gelirlerini artırmayı istiyordu.

Somut yatırımlar açısından sosyal kalkınma konularının belirlenmesi: Örneğin yoksulluk ve eşitsizlik, sosyal kapsama ve dışlama gibi göstergeler ve rüşvet-yolsuzluk dahil yönetim açısından önemli konular arasındaydı.

Paydaşların belirlenmesi ve katılımcı bir çerçeve. Burada amaçlanan, projeden etkilenen ya da projeye ilgi duyan grupların net olarak belirlenmesi, sonuçta paydaşların proje hazırlanması ve uygulanması ile ilgili kararlar konusunda bilgi sahibi olmalarını ve bu kararlara katılmalarını sağlayacak bir çerçeve oluşturmaktır. Katılımla ilgili önemli bir nokta da bunun yalnız yatırım veya proje tasarımı sırasında değil, uygulama sırasında da sağlanmasıydı; böylelikle alınan geri bildirimler yatırımın yarattığı yararların sürekliliğini etkileyebilecekti.

Kurumsal ve toplumsal örgütlenmeyle ilgili konular. Burada sözkonusu olan, insanların yaşamlarını, tutum ve davranışlarını etkileyen resmî kurumlarla, gayri resmî ve geleneksel kurumların işlevlerini ve göreceli ağırlıklarını saptamaktır. Özellikle ön plana çıkan konu ise şuydu: Eski Sovyetler Birliği ülkeleri, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde özellikle sosyal alanlarda geçmişin kazanımlarını korumak istiyorlardı. Ancak, eğitim ve sağlık alanındaki bozulmalar, bu hususta her zaman başarılı olunamadığına işaret ediyordu. Diğer sektörlerdeki hizmetler yok olmuş ve işsizlik yüksek oranlara erişmişti. Kâğıt üzerinde çalışır görünen kesimin kazancı geçinmelerine yetmiyordu. Kurumların yeni düzenin gereksinimlerini sağlayabilecek hale gelmesi ya da yeni kurumlar oluşturulması gerekiyordu. Örneğin, eskiden devlet tarım kooperatiflerine bağlı olarak geçimlerini sağlayan çiftçilerin bu kooperatiflerin lağvedilmesi sonucu tarım makinelerinden mahrum kalarak, kendi başlarının çaresine bakmaları gerekiyordu.

İzleme ve değerlendirme/sosyal etki izlemesi. Farklı paydaşların katılımını ve yatırımlardan sağlayacağı yarar artırmak üzere gerekli değişikliklere gidebilecekleri sürekli geri bildirimin sağlanmasını ve proje hedeflerinin zaman içinde gerçekleştirilmesi için de bunun süreklilik kazanmasını sağlamayı amaçlıyordu. Sosyal ve ekonomik değişimin hızla gerçekleştiği ve bu değişimin ölçeğinin hayli büyük olduğu eski Sovyetler Birliği ülkelerinde bu konu özellikle önem taşıyordu.

Özbekistan sosyal değerlendirme süreci, proje tasarımını, kolektif çiftliklerin gerçekten özelleştirilmesine, mevcut sulama sistemlerindeki teknik sorunların çözülmesine, maliyetin tam olarak karşılanmasına, sulama birlikleri oluşturulmasına, girdi piyasalarının serbestleştirilmesine, çiftçilere pazarlama işlemlerinde yardım edilmesine, kredi kurumları ve piyasaları oluşturulmasına odaklandı. Hükümetin ağır işleyen bürokrasisi yerine,

Sosyal değerlendirme uygulamasının özellikle Batı ülkelerinin şirket ve çıkarlarını korumak için kurulmuş ihracat kredi bankalarının desteklemek istedikleri yatırımlarda çıkar gruplarını rahatsız etmesi doğaldır.

yeni kurumlar oluşturmak, devletin elindeki denetimi fazla yitirmeden liberalleştirilmiş bir ekonominin nimetlerinden yararlanmak isteyebilecek bir hükümet açısından önemli bir gündem maddesi oluşturmaktaydı.

Kazakistan: Tarımda Özelleştirme

Bu ülkede yaptığım sosyal değerlendirmenin amacı, Akmola ve Taldy-Korgan olmak üzere iki yerleşimdeki kırsal nüfusun merkezî planlamadan piyasa ekonomisine geçişte tarım sektöründeki özelleştirme ve yeniden yapılanma sürecini ne ölçüde kabullendiklerini ve bu sürece ne kadar katıldıklarını belirlemektir. Üç sosyal araştırma yöntemi kullanıldı: Tarım işletmelerinde çalışanlar ve bağımsız çiftçiler olmak üzere 600 hane üzerinde yapılan sistematik araştırma; tarım işletmelerinin başında bulunan 100 yöneticiyle yapılan ayrıntılı görüşmeler ve tarım işletmelerinde çalışanlar, yöneticiler ve bağımsız çiftçilerle yapılan 14 odak grup görüşmesi.



Sosyal değerlendirme, hakkaniyeti ve saydamlığı sağlamak için tarım arazisi devir ve kiralama işlemlerinin düzene bağlanmasını, büyük çiftliklerin yanısıra küçük bağımsız çiftçilere kredi sağlanmasını ve cinsiyet, etnisite ve grup aidiyeti gibi özelliklere bakılmaksızın tüm çiftçilere tarım hizmetleri götürülmesini olumlu yönden etkiledi. Sosyal değerlendirme bunun yanı sıra, hükümetin ve katılımcıların dikkatini, kırsal kesimde giderek bozulup yetersiz kalan sosyal altyapı sorununa çekti. Bu konu proje kapsamı dışında kalmakla birlikte, kırsal nüfusun ihtiyaçlarına ilişkin olarak hükümet ile katılımcılar arasında süren görüşmelere ve ileride yapılacak yatırımların tanımlanmasına yardımcı oluyordu.

Sosyal değerlendirme, hükümetin ve katılımcıların dikkatini, kırsal kesimde giderek bozulup yetersiz kalan sosyal altyapı sorununa çekti.

Bence Ayşe Kudat sosyoloji biliminin toplumsal kalkınmada etkin bir yöntem olarak kullanılabileceğini bizlere öğretmeye çalışmış bir bilim işçisidir. Kendisi ile birlikte Azerbaycan'da fakirliği önleme çalışması da yaptık. Ülkemizin ormancılık sektörünün kalkınmamızda etkin bir işlev yüklenmesi için yapılması gerekenleri de, Ilısu Barajı'nın yapılması ile ortaya çıkacak olan sosyal ve ekonomik sorunları da irdeledik. Tüm bu projeleri yaparken ben kendisinden çok temel bir bilgiyi öğrendim. Öğrendiğim şuydu: 'Hiçbir projeden elde edilecek ekonomik yararın miktarı, o projeden dolayı zarara uğrayan insanların haklarını yok saymamız için bize haklı bir gerekçe sağlamaz'. Ancak her şeyin merkezine insanı koymayı başarırırsak, evrensel geçerliliği olan projeler gerçekleştirebileceğimizi öğrenmiştik kendisinden. Ülkemiz için yaptığı çalışmaların sadece bir toplumsal değerlendirme çalışması değil, bir kalkınma kılavuzu niteliğinde olduğu görüşündeyim.



Nezih Kuleyin
Ekonomist, Yazar

Türkiye'de Şanlıurfa-Harran Ovaları Tarımsal Kalkınma Projesi

Katıldığım, içinde yer aldığım sosyal değerlendirme çalışmalarının hepsi eski Sovyetler Birliği'nde değildi. Orta Doğu'nun Cezayir, Suriye, Tunus, Fas, Yemen, Mısır gibi birçok ülkesinde de sosyal değerlendirme yaparak Banka yatırımlarının halka dönük bir biçimde tasarlanmasına ve uygulanmasına yardımcı olmaya çalışıyordum. Gerek bu bölge (MENA) gerekse Rusya, Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerini içine alan coğrafi bölgede (ECA) yatırımları destekleyen sosyal değerlendirme çalışmaları için çok sayıda sosyal bilimciyi işe almıştım. Yukarıda sözünü ettiğim gibi bazı çalışmaları kendim yapıyor, diğer birçok çalışmaya da destek veriyor veya kalite kontrolü hizmeti sağlıyordum. Türkiye'de de çeşitli sosyal çalışmalar yapmıştım. Bunlardan Türkiye Ormancılık Sektörü Sosyal Değerlendirme'si bir kitapçık olarak yayımlanmıştı.

Türkiye'deki Şanlıurfa-Harran Ovası Projesi, sulamadan sağlanan ve toprağı olan herkesin kolaylıkla ulaşabileceği imkânların daha üst düzeye çıkarılmasını amaçlıyordu. Buradaki sosyal değerlendirme, toprağı sınırlı olanların fazla tarım arazisi istemeyen, sebze-meyve gibi emek-yoğun ürünler yetiştirmesinin, tarım dışı etkinliklere katılmasının ve hayvancılığı geliştirmesinin önemine işaret ediyordu. Sosyal değerlendirmenin desteklediği bir başka konu da, nüfusun tamamının refahı açısından büyük önem taşıyan başta içme suyu olmak üzere köylerdeki altyapının geliştirilmesiydi. Ayrıca, sulama birlikleri ve sulama teknolojisi ile çiftçiler arasındaki arayüzü destekleyecek katılımcı yapıların oluşturulmasına destek veriliyordu. Sulama birliklerinin reformuyla ilgili konuları içeren bu çalışmanın sonuçları da yayımlandı. Yalnız, düzgün bir drenaj sistemi kurulmadığı için, Harran Ovası sulamadan yarar değil, zarar görür hale geldi.



Harran Ovası'ndan
bir görünüm



Azerbaycan: Alışlagelmişin dışındaki durumlarda sosyal değerlendirmeler

Dünya Bankası'nın, sel ve kasırga gibi doğal felâketler ve ülkelerdeki iç savaş dahil savaşların sebep olduğu yıkımlar gibi insan eseri felâketlerle ilgilenen acil durum kredisi işlemleri vardır. Banka'nın yaklaşımı şöyledir: İlgili ülkelerle birlikte yardım ve rehabilitasyon programları hazırlamak üzere ülkelere çeşitli disiplinlerden kişilerin oluşturdukları ekipler gönderilmesi; kısa dönemli yardımlarda uzmanlaşmış BM ve diğer kuruluşların öncülüğündeki yardım çevresi ve Banka'nın uzun dönem rehabilitasyon-kalkınma çalışmalarına odaklanması.

Banka'nın çok-sektörlü yaklaşımındaki sorun ise şudur: Ülkelere gönderilen tarım, enerji, altyapı, sağlık ve eğitim alanlarındaki uzmanlar, teknik uzmanlıklarını ve deneyimlerini sergileyecekleri tarım, enerji, altyapı, sağlık ve eğitim alanlarına özel programlarla geri dönmekte, buna karşılık pek çok durumda özgül durum ya da insanların gerçek ihtiyaçları pek dikkate alınmamaktadır. Buna arz tarafından kalkınma adı verilmektedir. Sektör uzmanlarının, talep tarafından, yani insanların hissettikleri ihtiyaçlara kayıtsız kalarak, hattâ bunlara karşı durarak kendi doğru bildiklerine göre, bir anlamda arz taraflı davranışlarla yardım için verilen paraları ve kredileri çarçur etmeleri mümkündür.

Azerbaycan Hükümeti'nin 1996 yılında Banka'ya yönelttiği ilk kredi talebi, Banka'nın Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalar sırasında zarar gören Nagorno-Karabağ civarındaki kurtarılmış yörelerin rehabilitasyon çalışmalarına yardımcı olması ile ilgiliydi. 500 milyon dolarlık bu yardım talebinin ağırlıklı vurgusu insan yaşamının desteklenip güçlendirilmesi değil, binaların yenilenmesiydi. Görüldüğü kadıyla bu talep halkın neyi istediğine ilişkin bir araştırmadan kaynaklanmayıp, hükümet teknisyenlerinin varsayımlarından oluşmuştu. Kredi talebi tepeden inme ve halk katılımından yoksun bir yaklaşımla oluşturuluyor ve aynı tarzda çalışmaya alışmış olan Dünya Bankası'nın işleyiş biçimine de uygun görünüyordu.

Buna karşılık Banka bölüm şefi, Banka tarafından finanse edilen çatışma sonrası programlar konusunda önemli deneyimi olan Jonathan Brown, tepeden inme yaklaşımı benimsememe kararı aldı. Program bileşenlerini belirlemek üzere Banka'dan sektör uzmanları gönderilmesi yerine, daha önce sözünü ettiğim dört temel üzerinden bir sosyal değerlendirme yapıldı. Brown, geniş bir paydaş kesimin katılımını kolaylaştıran tedbirler aldı ve çatışmalardan kaçan mültecilere kısa dönemli yardımlar yapan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ni de devreye soktu.

Program bileşenlerini belirlemek üzere Banka'dan sektör uzmanları gönderilmesi yerine, daha önce sözünü ettiğim dört temel üzerinden bir sosyal değerlendirme yapıldı.

İhtiyaç değerlendirmesine 500 kişiyi kapsayan bir hanehalkı araştırmasıyla başlandı ve bu sayı daha sonra 1000'e çıktı. Ardından, hanehalkı araştırmasının nicel verilerinin işaret ettiği başlıca bulguların takibi amacıyla odak grup görüşmeleri gerçekleştirildi. Bunların, insanların kendilerini güvende hissetmedikleri bir yörede yapılabilmesi, alan araştırmalarının büyük bölümünü üstlenen Azeri sosyal bilimcilerin, Hükümetin ve yöreyi ziyaret eden Banka yöneticilerinin cesaretinin ve mesleklerine bağlılıklarının bir göstergesidir.

Sosyal değerlendirme süreci halkın başta gelen önceliklerini belirledi. Bu öncelikler hükümetin baştaki talebinden, Banka'nın sosyal ve fiziksel altyapı sektörü uzmanlarının önyargılarından çok farklıydı. Halkın öncelikleri şöyle sıralanıyordu: güvenlik, mayınların temizlenmesi, konut, istihdam, gıda güvenliği, tarımsal yardımlar, su, sağlık, elektrik, ulaşım ve eğitim.

Banka için güçlük, güvenlik sağlanamaması, yani savaş ortamının yarattığı gerginliği giderici fon sağlayamaması ve mayın temizleme işlerinde pek az deneyime sahip olması idi. Bu nedenle Banka, Nagorno-Karabağ'daki gibi insan eseri olan felâketlerde konut alanındaki yardımların bunlardan yararlananlar tarafından geri ödenmesinde ısrarlı idi. Oysa, doğal felâketler sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacı, etkilenen nüfus kesimleri yardımı geri ödeyemeyecek kadar yoksul olduğunda, Banka tarafından yardım olarak, karşılıksız sağlanabiliyordu. Savaş nedeniyle evlerini kaybeden insanlara konutlar ancak geri ödemeli olarak, yani krediyle verilebiliyordu. Dahası, o sıralarda Banka yukarıdaki öncelikler listesinin ikinci yarısında sıralanan yardımları desteklemede kendini daha rahat hissediyordu.

Halkın tercihi karşısında Banka bu tercihler doğrultusunda hareket etmeye karar verdi. UNHCR ile birlikte, başta Kanada, ABD ve özel sektör olmak üzere katılımcıları başarılı biçimde harekete geçirerek, konut için hibe fonları buldu. Banka'nın kendisi de 54 milyon dolar tutarındaki yeniden imar pilot programının yüzde 40'a yakın bir bölümünü karşılama kararı aldı. Program mayın temizleme işlemlerinin yanı sıra altyapı yatırımlarının dışında istihdama, gelir yaratmaya, gıda güvenliğine öncelik tanıyan bir pilot programı da kapsamaktaydı. Sosyal değerlendirme bir noktayı daha ortaya koymuştu: Durumdan etkilenen nüfus, hükümetine güveniyordu ve bu güven sonucunda Nagorno-Karabağ çatışmasından etkilenen nüfusun duyarlılıklarıyla ilgilenen Azerbaycan İmar ve Rehabilitasyon Kuruluşu (ARRA) oluşturuldu. Hükümet de yerlerinden edilmiş nüfus kesimleriyle çatışma bölgesine yakın yerlerde yaşayanlar açısından güvenliğin taşıdığı önemi görmüştü.

Sosyal değerlendirme süreci halkın başta gelen önceliklerini belirledi. Bu öncelikler hükümetin baştaki talebinden, Banka'nın sosyal ve fiziksel altyapı sektörü uzmanlarının önyargılarından çok farklıydı.

Azerbaycan’da sosyal değerlendirme süreci, yardım ve yeniden imar programının içeriğini bütünüyle dönüştürdü. Buna rağmen, herşey halkın istekleri doğrultusunda gelişmedi. Sosyal değerlendirme, mültecilerin daha önceleri oturdukları 75 metrekareden büyük evlerine dönmek istediklerini gösterdiği halde, bu, katılımcıların yoksulluğu azaltma ölçütlerine uymuyordu. Yapılan anlaşmaya göre, geri dönen mültecilere yapılacak ilk yardım, daha önce kaldıkları yer yıkılmış olanlardan dört kişilik bir aileye 24 metrekare yer sağlanması şeklinde olacaktı; buna karşılık ihtiyacı daha az olanlara malzeme şeklinde olmak üzere daha az yardım yapılacaktı.

Bir başka çatışma sonrası ortamda, Tacikistan’da, Harvard Orta Asya Araştırmaları Merkezi Direktörü ve ülkede uzun yıllar saha araştırmaları yapmış olan John Schoerberlein-Engel’in çalışmaları herhangi bir imar çabasının bu ülkenin sosyal dokusunu yeniden bir araya toplamak için önemli kaynaklar ayırması gerektiğini, çünkü hangi ölçekte olursa olsun, hiçbir fiziksel yatırımın gelecekteki bir iç çatışmayı gündem dışı bırakacak sosyal kurumları oluşturamayacağını gösterdi.

Hangi ölçekte olursa olsun hiçbir fiziksel yatırımın gelecekteki bir iç çatışmayı gündem dışı bırakacak sosyal kurumları oluşturamayacaktı.

Acil durum kredileri ve Komi Cumhuriyeti’nde petrol sızıntısı

Rusya Federasyonu içinde, Ural Dağları’nın batısında ve Doğu Avrupa Ovaları’nın kuzeydoğusunda yer alan özerk Komi Cumhuriyeti ve onun hükümeti, 24 Ocak 1994’te Rusya Federasyonu hükümeti aracılığıyla Dünya Bankası’na (ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası’na-EBRD) acil yardım için başvurdu. Konu, Komi Cumhuriyeti’nde, ana petrol boru hattında Usinsk yakınlarında meydana gelen sızıntıydı. Gerekli önlemlerin alınmaması halinde sızıntı Usa ve Pechora nehirlerine ulaşacak, zaten kırılgan olan Arktik iklim açısından önemli bir tehdit oluşturacaktı. Kuzey Amerika’nın Pasifik kıyısındaki Exxon Valdez sızıntısının üç katı büyüklüğünde olduğu tahmin edilen sızıntıyla ilgili sorunun Mayıs ve Haziran aylarında beklenen bahar taşkınları başlamadan çözülmesi gerekiyordu. Başka sızıntılar olmasa bile, sızıntının olduğu boru hattının 84 kilometre uzunluğundaki bir bölümünün bahar ve yaz taşkınları tundra bölgesini bataklıkla çevirip çalışmaları imkânsız hale getirmeden, Sibirya’nın kış koşullarında değiştirilmesi gerekiyordu.

Çabaların asıl odak noktasını temizleme çalışmaları ve borunun onarımı oluştururken, başından bu yana işin içinde olan sosyal bilimciler, olaydan doğrudan etkilenen yörenin çevresinde yarıçapı 200 kilometre olan bir alanda yaşayan 7 bin kişinin (ki nüfusun yüzde 10’u demektir) önceliklerini değerlendiriyordu. Sosyal değerlendirme, en büyük öncelikleri sızıntı-



Komi Cumhuriyeti Rusya Federasyonu içinde Ural Dağları'nın batısında ve Doğu Avrupa Ovaları'nın kuzeydoğusunda yer alan özerk bir cumhuriyettir. Komi'nin topraklarının yüzde 70'ten fazlası ormanlarla kaplıdır ve takriben yüzde 15'i de bataklıktır. Ülke topraklarında kömür, petrol (akaryakıt), doğal gaz, elmas, altın gibi madenler ve yeraltı kaynakları bulunur. Virgin Komi Ormanı 1995 yılında UNESCO Dünya Mirası Bâkir olarak tanınmıştır. Burası bulunduğu bölgenin ilk doğal parkı olmasının yanında Rusya ve Avrupa'nın en geniş alana sahip dünya mirası ormanıdır. Ülkede 12 bölge, 10 şehir ve bunlara bağlı birimler bulunmaktadır.

Kaynak: Wikipedia

nın nehir sistemlerine ulaşmasının önlenmesi ve daha sonraki olası boru hattı sorunlarına karşı önlemler alınması olduğunu ortaya koydu. Rus petrol sanayinin en fazla şikâyet konusu olan sorunlarından biri, altyapı bakımının çok yetersiz kalmasıydı. Bunları izleyen diğer öncelikler ise, temel sosyal hizmetlere yönelik yatırımların yıllarca ihmal edilmesi sonucu ortaya çıkan yerel düzeydeki iyileştirme gereklilikleriyle ilgiliydi. Halka göre, bu listenin başında yöredeki çocukların geçici olarak tahliye edilmesi ve otlakların kirlenme riskiyle karşı karşıya olması sebebiyle gerek duyulan âcil hayvan yemi yardımları geliyordu.

Dünya Bankası/ EBRD Komi Petrol Sızıntısı Önlem Projesi önceliği sızıntının daha geniş alanlara yayılması önlemeye ayırdı. Bunda da başarılı olundu. Sosyal programların uygulanmasına tanınan öncelik ise, daha düşük bir düzeydeydi ve bu programlar planlanandan daha yavaş uygulandı.

Acil durumlar söz konusu olduğunda, proje finansmanını sağlayanlar çoğu kez sosyal analizin, yapılması gereken müdahaleyi yavaşlatacağına inanırlar. Oysa benzer başka olaylarda olduğu gibi Komi'deki durum için de bu düşünce geçerli değildi. Komi sosyal değerlendirmesi hızla ve düşük bir maliyetle tamamlandı; projenin hazırlanmasında ve proje için genel olarak kaynak sağlanmasında herhangi bir gecikmeye yol açmadı.

Özel Sosyal Değerlendirme Konuları: Bürokratik Rekabet Tehlikesi

1990'ların ilk yarısında eski Sovyetler Birliği ülkelerinde çalışırken, zaman zaman Dünya Bankası'nı geçiş sürecindeki ülkelerin sosyal konularda karşılaştıkları güçlüklerle ilgili olarak, özellikle ilginç denebilecek başlıklarda eğitmeye çalıştık. Seçkin bir sosyolog olan Nadia Youssef ile birlikte, piyasa ekonomisine geçişin yaşlı nüfus üzerindeki etkisiyle ilgili bir sosyal değerlendirme çalışması gerçekleştirdik. Ulaştığımız bulgular hiç de şaşırtıcı değildi: Yaşlılar toplam nüfus içinde giderek artan bir yüzdeye sahipti. Bu kesimin yaşam standartları tüm bölgede kötüye gidiyordu. Sosyal hizmetlerin ve emeklilik sistemlerinin çökmesi ve yüksek enflasyon nedeniyle tasarrufların değerinin azalması bu kesimin durumunu çok güçleştirmişti ve yaşlıların (80 yaşın üzerindeki) çoğunluğunu kadınlar oluşturmuyordu. Hükümetlere ve Banka'ya yönelik tavsiyeler de şaşırtıcı değildi. Bu tavsiyeler, emeklilik reformuna, emeklilik sonrası istihdam fırsatlarına, sosyal destek sistemlerinin iyileştirilmesine ve geniş aile düzenlemelerinin desteklenmesine odaklanmaktaydı.

Şaşırtıcı olan, Dünya Bankası'nın insan kaynağı geliştirme birimlerinde görev yapan bazı meslektaşların, yaşlı insan gruplarını sosyal bilimcilerin değil, kendi araştırma alanlarına giren bir kesim olarak görmeleri ve sergiledikleri öfkeli, olumsuz ve açık düşmanlıktı. Yapılan toplantılarda, yöneticilerin, akademideki arkadaşların desteğini alan insani kalkınma uzmanları peş peşe söz alıp beni ve Nadia'yı öfkeyle boy hedefi haline getirdiler. Suçumuz ise, eğitim, sağlık ve sosyal refah alanlarında uzman kişilere ayrılmış bir alana girip 'bürokratik sınırları' aşan şeyler yazmış olmamızdı. Gerçekten, bu toplu saldırının etkilerini üzerimden hiç atamadım ve 2000 yılında Banka'dan ayrılma kararı vermemin nedenlerinden biri de bu davranış oldu.

İronik olan nokta ise şuydu: Yeni yüzyılın ilk on yılında, Nadia'yı ve beni en sert biçimde eleştirenlerden birinin de aralarında bulunduğu sosyal refah uzmanları şartlı nakit transferi denilen kredi araçları yarattı; bu transferler, halkı çeşitli alanlardaki davranışlarını değiştirmeye teşvik amacıyla bürokratik sınırları aştı. Bu, Dünya Bankası'nın önemli bir yeniliği ve başarısıydı; farklı sektörlerden ve farklı uzmanlık alanlarından kişilerin birlikte ortak iş yaparak neler yapabileceklerini gösteriyordu. Fakat, her nedense sosyal kalkınma grubunun yaptığı araştırmalar ve getirdiği yenilikler hazmedilememişti.

Âcil durumlar söz konusu olduğunda, proje finansmanını sağlayanlar çoğu kez sosyal analizin, yapılması gereken müdahaleyi yavaşlatacağına inanırlar. Oysa benzer başka olaylarda olduğu gibi Komi'deki durum için de bu düşünce geçerli değildi.



Dünya Bankasının İnsan Kaynaklarını Geliştirme bölümünde çalışan meslektaşlar yaşlıların sorunlarının sosyal bilimciler tarafından incelenmesine karşı çıkarak çalışmalarımıza karşı olumsuz ve hatta düşmanca bir tavır sergilemişlerdi.

Sosyal analizin kapsamı genişlerken önemi azalmaya başladı

Banka 1977 yılında, kurum ölçeğinde Stratejik Anlaşma olarak bilinen, bir yeniden yapılanma ve reform programı başlattı. Bu programın temel ayaklarından biri, üç yıl içinde, sosyal kalkınma ve sosyal analiz için gerek duyulan personel ve kaynakların artırılmasını öngörüyordu. Varsayım, bu konuların Banka işlemlerinin içselleştirilmesinden sonra, standart operasyon usullerinin bir parçası hâline geleceğiydi. Böylece mevcut bütçe çerçevesinde sosyal bilimciler görevlendirildiler ve bu kişiler hem Washington'da hem de saha ofislerinde proje ekipleriyle birlikte çalışmaya başladılar.

Ne yazık ki görevlendirilen sosyal bilimcilerin çoğu arzulan kalitede değildi ve aralarından pek azı Banka'nın temel işi olan kalkınma projelerine politika tavsiyelerinde bulunma ve kaynak sağlama işlevlerine uyum sağlayabildi. Dahası, benim görüşüme göre, sosyal analiz birimlerinin yöneticileri ve takım arkadaşları Banka deneyimleri olmadığından, sosyal analizi iktisatçı, finansal analizci ve teknisyen konumundaki meslektaşları karşısında başarıyla savunamıyorlardı.

Sosyal analizi Banka'nın proje analizinin zorunlu bir parçası haline getirmedeki bu başarısızlık çok üzücüydü. Sonuçta, üç yıllık bedava sosyal bilimciler dönemi sona erdiğinde, sosyal kalkınma konusu Banka'nın işlemlerine başarılı biçimde entegre edilememiştir ve sosyal bilimcilerin hizmetlerine yönelik talep de Banka'nın pek çok bölümünde hızla eriyip gitti.

Bretton Woods Projesi, Stratejik Anlaşma'nın sosyal kalkınma üzerindeki etkisini geriye bakıp değerlendirdiğinde 5 Nisan 2001'de şunları söylüyordu: 'Bölgesel düzeydeki mevcut bütçe sınırlamaları, bu girişimlerin, özellikle zorunlu sayılmayanların sürekli finansmanını etkileyebilir. Anlaşma, kalkınma açısından sağlayacağı önemli yararlarla birlikte bunlara uyulmamasının Banka açısından getireceği imaj riskleri dahil olmak üzere, sosyal güvence politikalarıyla ilgili konulara odaklanmamıştır.'

Aslında Banka'nın yatırımlarla ilgili karar ve yetki süreci giderek daha fazla üye ülkelerdeki şubelerine doğru genişliyor ve yöneticiler de sosyal bilimcilere gerek olmaksızın halkın duyarlılıklarını anlayabileceklerini düşünüyordu. Banka'daki sosyal bilimcilerin pek çoğunun niteliği göz önüne alındığında, bu rahatlığa da pek şaşırılmamak gerekiyordu.

Günümüzde, sosyal korumaya, yani yatırımların halk üzerindeki zararlarını azaltılmasına yönelik hassasiyet bir yana bırakılırsa, sosyal analizler (yapılırsa), ağırlıklı olarak iktisatçılar ve dış danışmanlar tarafından yapılmaktadır.

Benim görüşüme göre, sosyal analiz birimlerinin yöneticileri ve takım arkadaşları Banka deneyimleri olmadığından, sosyal analizi iktisatçı, finansal analizci ve teknisyen konumundaki meslektaşları karşısında başarıyla savunamıyorlardı.

AYŞE KUDAT



**Sosyal Değerlendirme Şirketini
Kurduktan Sonraki Çalışmalarım**

2000-2013

Banka'dan 2000 yılında ayrıldım. Ayrılmamın nedeni, Banka'nın sosyal analizinin zayıflığı ve sosyal bilimcilerle Banka'nın diğer uzmanları arasındaki rekabetin olumlu bir sonuç doğurmayacağına inanmamdı. Ayrıca, Dünya Bankası'ndan ayrılıp, sosyal analizle uğraşan bir danışmanlık firması (Social Assessment LCC, Sosyal Değerlendirme LCC) kurmamın bir nedeni daha vardı. Türkiye'deki İhsu Barajı'yla ilgili yeniden iskân planını değerlendirmek üzere İsviçre İhracat Kredi Ajansı'ndan birkaç yıllık bir iş teklifi gelmişti ve İsviçre Kalkınma İşbirliği Ajansı da Orta Asya ve Azerbaycan'da bir sosyal bilimciler ağı oluşturmak üzere özel sektör kapsamındaki çalışmalarını sürdürmemi istiyordu.

Banka'da çalıştığım son iki yıl içinde özellikle Afrika ve bunun yanında da Rusya ve Amerika gibi ülkelerde HIV/AIDS salgını dünyayı sarsmaya başlamıştı. Ulaştırma sektöründe yayınladığım birçok not ve makale nedeniyle bu sektörün sosyal boyutları hakkında bilgi sahibi idim. Özellikle Afrika'da yol inşaatları sırasında işçilerin uzun süre kamplarda kalarak korunmasız cinsel ilişkilere girmeleri sonucu yayılan bu salgını önlemenin kredi veren kuruluşların sosyal sorumlulukları arasına girmesi savını savunarak bu önlemlerin alınabilmesi için ilkeler hazırlamaya başladım.

Ayşe Hanım hakkında bir şeyler söyleyebilmek bir bakıma çok kolay, bir bakıma da çok zordur. Onun Orta Doğu'dan, Orta Asya'dan veya dünyanın neresinden olursa olsun her kadına ilham kaynağı olabilecek kişiliğinden söz etmek oldukça kolay, ayrıca zevkli de bir iştir. Ayşe Hanım benim meslek hayatımın hem gerçek ilham kaynağı hem de yol göstericisi olmuştur. Öte yandan, Ayşe Hanım'ın yıllar boyunca özel ya da meslek hayatlarını etkilediği kişilerin hepsinden teker teker söz etmek son derece zordur.

Ayşe Hanım ile nasıl tanıştığımı, benim için nasıl gerçek bir yol gösterici olduğunu, niçin meslek hayatımdaki en büyük destekçim ve hattâ 'ikinci annem' olduğunu düşününce, lisans üstü çalışmalarımı yaptığım yılları hatırlarım.

Özbekistan'ın Taşkent şehrinde, sosyo-kültürel antropoloji konusunda doktora çalışmalarına başlayabilmek için İngilizce yeterlik sınavını geçmek zorundaydım. Bu sınavda benden Avrupa ülkelerinde yaşayan etnik kökenli yabancılar konusunda İngilizce yazılmış antropolojik yayınları eleştirmem istenmişti. 1990'lı yıllarda Özbek Bilim Akademisi kütüphanesinde bu konuda yazılmış doğru dürüst bir yayın bulmak hayal bile edilemezdi. Buna rağmen bütün gayretimle, uzun saatler harcayarak sınavı geçmemi sağlayacak

bir yayın bulabilmek için çalıştım. Vazgeçmek üzereyken Alman Göç Araştırmaları Enstitüsü'nün yayımladığı, kapağı parlak bir kâğıda basılmış, Avrupa'daki göçleri konu edinen bir dergi gözüme çarptı. Hemen içindekilere bir göz attım.

Makalelerden birisi Ayşe Kudat tarafından kaleme alınmış, Almanya'daki göçmen Türkler ile ilgiliydi. Hem imtihanı geçmek için gerekli olan bir yayın bulduğum, hem de ilgilenmeye başladığım bir konuda bazı bilgiler elde edeceğim için çok memnun oldum. Makaleyi okurken bir yandan da ilerideki çalışmalarım da benzer bir yöntem kullanıp, gerekli bilgileri toplayarak Amerika'da yaşayan Orta Asyalılar konusunda bir araştırma yapmanın ne kadar önemli olabileceğini düşünüyordum. Son derece etkilenmiş ve inanılmaz bir enerjiyle bu yazarın yolunu izlemeye karar vermiştim. Aradan geçen yıllarda bu makalenin yazarının adını unutmamış ve onun Almanya'daki bir araştırma merkezinin direktörü olarak büyük başarılarla imza attığını hatırlamıştım.

Gerçekten tanışmamız da olağanüstü bir olaydı. Şöyle ki; 1997'de Dünya Bankası'nın Washington DC'deki Genel Müdürlük binasında Banka'nın Orta Asya dahil büyük bir coğrafi bölgeden sorumlu bölümün yöneticisi ile beş gün boyunca yapacağım mülâkat için bekliyordum. Beş Banka'nın çeşitli uzmanları ile yaptığım bir dizi mülâkattan sonra görüştüğüm bu uzmanların birçoğu bana sosyal gelişme programlarını hazırlayan ve bu konudaki en büyük otorite olan Ayşe Kudat'la görüşmemi tavsiye etmişlerdi. Onun gösterişli ofisinde beklerken kitap raflarında uygulamalı sosyal bilimler konusunda yazılmış ana başvuru kitapları ve proje dokümanları arasında A. Kudat başlıklı birkaç yayın gördüm.

Bu hanım önce Taşkent'teki kütüphanenin tozlu rafları arasındaki bir yayını vasıtasıyla tanıdığım, sonradan da sonsuz desteği, hocalığı, yol göstericiliği, mükemmeliyetçiliği, kusursuz meslek anlayışı, ahlakî görüşleri ve bir anne sevgisi ile benim bütün hayatımı değiştiren insandı. Bunları düşünürken odaya ıslık saçan, etrafa neşe saçan bir hanım girdi ve 'Benim adım Ayşe, tanıştığımıza memnun oldum,' dedi. Bu dakikada benim bütün hayatım ebediyen değişmiş oldu. Bu dakikayı bana yaşatan, bu fırsatı bana veren ve Ayşe Hanım'ı tanımama vesile olan Allah'a şükrettim. İnanılmaz bir mentor idi ve Dünya Bankası'nda çok insana mentor olarak meslek haritası çizdi. Onunla tanıştığımdan beri karşılaştığım her konudaki sorunları 'Acaba Ayşe Hanım bu soruna nasıl yaklaşırdı?' diye sorarak çözümlerim.

Nilufar Egamberdi,
Managing Director, Al Sayyah Advocates and Legal Consultants (UAE)

Bunu izleyen dönemde önce uzun süre Mozambik'teki yol projelerinde çalıştım ve Ulaştırma Bakanlığı çerçevesinde 'Yoksulluk, Kadın ve AIDS' adlı bir birim kurulmasını sağladım. AIDS konusunda başka ülkelerde de çalıştım. Aynı zamanda bu konularda ülke ve bölge bazında eğitim programları düzenlemede yardımcı oldum. Afrikalı kadınların bu salgından mağduriyetlerini azaltmak için bir dizi çalışma yaptım. AIDS konusundaki çalışmalarım yaklaşık 8 yıl sürdü. Bu konuda yazdığım bazı raporları da web sitemde (www.socialassessment.com) veya bu kitapla dağıtılan DVD'de bulabilirsiniz.

Çalışma yaşamım boyunca yoksulluk ve diğer mağduriyetleri giderici yaklaşımların oluşturulması için gayret gösterdim. Dünya Bankası yoksulluğu azaltma ilkesini açıkça benimsediğinden, verdiği her kredide bu ilkenin yerine gelip gelmediğini göstermek gerekirdi. Yoksulluk ve sosyal değerlendirme yöntemlerini proje bazında kullanarak, bu ilkenin yerine getirilebilmesi için uzun yıllar uğraştım. Bunun yanında, birçok ülkede yoksulluk araştırmaları gerçekleştirerek yoksulların tanımı, sorunları ve içlerindeki durumdan kurtulabilmeleri için atılması gerekli adımları saptamaya çalıştım.

Daha önce de belirttiğim gibi, Keban Barajı deneyimimle başlayarak, zararın en aza indirme ilkesi üzerinde birçok ülkede çalışmış ve büyük yatırımların arazi gereksinimi nedeniyle topraklarını kaybeden halka mümkün olduğu kadar az zarar vermeleri için gereken tedbirler konusunda bilgi ve deneyim edinmiştim. Dünya Bankası'nın 1980'lerin ortasındaki, başını Michael Cernea'nın çektiği sosyal çalışmalar, zarar vermeme ilkesine odaklanmıştı. Benim de bu konuya ilk dahil oluşum 1992-1993 yıllarında Banka'ya Türkiye'den gelen bir kredi talebi nedeniyle oldu.

Devlet Su İşleri'nin (DSİ) talebi olan Kayraktepe Barajı inşa edildiğinde, 42 köy ile çevresindeki çok verimli araziler sular altında kalacaktı. Ayrıca baraj, korumaya alınmış bazı kuşların dünyanın ikinci büyük konaklama alanını da yok edecekti. Bu yatırımın desteklenmemesi yönündeki tavsiye üzerine, bugün kuşlar hâlâ oraya gelmektedir.

Aynı dönemde zarar vermeme konusundaki ikinci değerlendirmem, Türkiye'nin ikinci büyük kenti İzmir'e su sağlayacak olan Tahtalı Barajı'yla ilgiliydi. Bu yatırımı toprakları ve konutları ellerinden gidecek insanlara zarar vermesini önleyerek gerçekleştirmek için, İtalyan Hükümeti'nin proje sponsoru olan Türkiye'deki resmî kurum Devlet Su İşleri namına bir 'yeniden yerleşim eylem planı hazırlanmasını sağladım. Bunun sonucunda

Yoksulluk ve sosyal değerlendirme yöntemlerini proje bazında kullanarak, bu ilkenin yerine getirilebilmesi için uzun yıllar uğraştım. Bunun yanında, birçok ülkede yoksulluk araştırmaları gerçekleştirerek yoksulların tanımı, sorunları ve içlerindeki durumdan kurtulabilmeleri için atılması gerekli adımları saptamaya çalıştım.

yalnızca baraj yapımı nedeniyle evlerini yitirenler değil, ülkedeki başka projeler nedeniyle aynı durumda olanlar da yarar sağladı. Bu dönemde DSİ'ye iskân analizi ve uygulamasında kapasite geliştirme konusunda da yardımım oldu. Bu arada, DSİ'nin kamulaştırma dairesi müdürü Mümtaz Bayram ve müdür yardımcısı Turan Hazar'la kentsel ve kırsal iskân eylem planlaması ile ilgili bir kitap da hazırladık. Bu iki kişi daha sonra kamulaştırma ve iskân konularında eğitimci olarak Dünya Bankası tarafından görevlendirilerek dünyanın çeşitli ülkelerine gönderildi. O sıralarda, Türkiye'de hükümet dışı bir kuruluşun oluşumuna da yardımcı oldum. Nezih Küleyin, Ahmet Toptan, Mümtaz Bayram, Turan Hazar ve benim birlikte kurduğumuz Kırsal ve Kentsel Kalkınma Vakfı, 15 yıl boyunca faal oldu, yeniden yerleşim eylem planlamasına ve izlemesine uzmanlık yardımlarında bulundu.

Kamulaştırma ve iskân konularındaki en zorlu, en dramatik deneyimim Ilısu Barajı'yla ilgiliydi. 2000'li yılların başında Türk danışmanlarca hazırlanan Kamulaştırma ve Yeniden Yerleşim Eylem Planı (Resettlement Action Plan -RAP), yeni bir yere yerleştirilirken kendilerine çok küçük bir tazminat ödenecek olan binlerce topraksız köylünün sorunlarını ele almada çok yetersiz kalıyordu. Bu insanlar topraksız olduklarından tazminat alamayacaklar ve yeni konutları için ödeme yapamayacaklardı. Konut işini hükümet sağlayacaktı, ama o da bunu ücretsiz yapmıyordu. Projeden etkilenecek insan sayısını 71 bin olarak tahmin etmiştim. Bu, dünyanın neresinde olursa olsun herhangi bir baraj projesinin etkisi açısından çok büyük bir sayı idi ve hükümet de daha önceki barajlar nedeniyle henüz çok sayıda insanı yerleştirememiş ve 20 yıldır bir başka yere yerleştirilmek için sırada bekleyenlerin ihtiyacını giderememişti. Ilısu Barajı'ndan etkilenecekler de daha öncekiler gibi sokakta kalacaklardı.

RAP'ın hazırladığı planlar 'kâğıt üzerinde' hoş görünen yeniden yerleşim düzenlemeleriyle doluydu; ancak iş uygulamaya geldiğinde bunların gerçekte hiçbir karşılığı bulunmuyordu. Planlar, örneğin, insanların Şanlıurfa Ceylanpınar'daki bir devlet üretme çiftliğine yerleştirilmelerini öngörüyordu, ama bu yasal olarak mümkün değildi; mümkün olsaydı bile insanlara ödenen tazminat yeni bir konut ya da geçim için yapılabilecek yatırımlar açısından çok düşük kalıyordu. İsviçre İhracat Kredi Ajansı için hazırladığım rapor diğer proje sponsorlarıyla da paylaşıldı ve sonunda iş İngiltere'de bir meclis araştırmasına kadar uzandı. Bu araştırma, benim varmış olduğum sonuçları teyit ettiği gibi başka olumsuz etkiler de saptadı. Böylece, başta İngilizler olmak üzere kimi Avrupalı sponsorlar projeden çekildiler.





Ilisu Barajı altında kalacak olan Hasankeyf yerleşimi.

Fotoğraf: Nevit Dilmen

Ilisu Barajı Projesi 2005 yılında yeniden canlandı ve ben de değerlendirme çalışmalarını İsviçre İhracat Kredi Ajansı adına sürdürdüm. Bu kez Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği'ni ziyaret eden ekipte yer aldım ve bu gezi sırasında burada yeniden iskânın mümkün olmadığını çiftliğin müdürü de teyit etti. Daha sonra kamulaştırma ve yeniden yerleşim eylem planı (RAP) Mayıs 2006'da Ankara'daki bir çevre danışmanlık şirketi (ENCON) tarafından hazırlandı. Bu şirkete göre yeniden yerleştirilecek insan sayısı benim tahminimin altında, 55 bin kadardı, ancak bu da büyük bir sayı idi. Hazırlanan raporda, baraj inşa edilmeden ve baraj gölü oluşmadan insanlara tazminat ödenmesi gerekmiyordu; ne var ki aradan 15 yıl geçmesine rağmen, Atatürk Barajı nedeniyle kayba uğrayıp henüz tazminat alamamış insanlar bile vardı. Hükümet yeniden yerleşime tabi olacak ailelere Toplu Konut İdaresi (TOKİ) konutları sağlama sözü verdi; oysa topraksız ailelerin kendilerine sağlanan konutlar için ödeme yapmaları hâlâ mümkün görünmüyordu.

Çevre danışmanlık şirketi tarafından hazırlanan RAP bütçesi 259 milyon dolar tutuyordu. Bu büyük bir miktar gibi görünse bile durumdan etkilenen binlerce insan düşünüldüğünde, yeterli bir miktar sayılmazdı. Şirket etkilenenlerin sayısını daha düşük tahmin etmişti; ama 55 bin kişi esas alınsa bile bu kişi başına 4.700 dolar demekti ki, bu miktarın bir aileye ko-



Ilisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali

2015 yılında hizmete alınması planlanan proje, kurulu güç ve yıllık enerji üretim kapasitesi bakımından, Atatürk Barajı, Karakaya Barajı ve Keban Barajı'ndan sonra dördüncü büyük HES olma özelliğini kazanacak.

Ilisu Barajı; Mardin ve Şırnak İl sınırları arasında Dargeçit ilçesinin 15 km. doğusunda, Dicle Nehri üzerinde yer alacak. Ön yüzü beton kaplı kaya dolgu tipinde olup temelden yüksekliği 131 m olacak. Barajın maksimum su kotu 526 metre, toplam gövde hacmi 23,7 milyon metreküp, rezervuar hacmi ise 10.6 milyar metreküp olacak. Barajın kurulu gücü 1200 MW olup üreteceği toplam enerji 4.120 milyar KWh'tır. Ilisu Barajı ile üretilecek olan elektrik enerjisi, şu an ülkemizde hidroelektrik santraller vasıtasıyla üretilecek olan enerjinin yüzde 10'unu oluşturacak. Bu enerji üretiminin yanı sıra Ilisu Barajı'nda regüle edilen ve daha sonra inşa edilecek Cizre Barajına bırakılacak sularla Nusaybin, Cizre, İdil, Silopi ovalarında toplam 121 bin hektar alanın modern sulama teknikleriyle sulanması da mümkün olacaktır.

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Ilisu_Barajı_ve_Hidroelektrik_Santrali

nut ve geçim sağlayamayacağı açıktı. Gelir sağlayacak yeni girişimler için ayrılan para kişi başına 455 dolardı; bu para birkaç inek satın almak için bile yeterli değildi. Yeni bir yerleşimde geçim sağlamak için ise 'devede kulak' kalırdı. DSI'nin aksi yöndeki iddialarına rağmen, Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği'nin yeniden yerleşim ve konut sorunu açısından çözüm olamayacağı açıkça ortaya çıkmıştı, ama RAP yeniden yerleşim için bir alan satın alınması gereğine eğilmemişti.

Bulgularımı sunduğum bir toplantıda bir kişi yanıma gelerek elindeki çantayı gösterdi, çantası para doluydu ve Ilisu Projesi'ni desteklemem halinde para benim olacaktı. Daha sonra bu çantayla birlikte oteldeki odama gelip beni ziyaret etme sözü verdi. Ben de otelimi değiştirdim.

Önce İsviçre, ardından Avusturya, Ilisu Projesi'nden çekildiğinde geri kalan konsorsiyum üyelerinin artık benim hizmetlerime ihtiyacı kalmamıştı. Yerime, konsorsiyuma RAP konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere Dünya Bankası'ndan emekli olan bir uzmanı buldular. Profesyonel bir meslektaşına zarar verip vermeyeceğini düşünme zahmetine katlanmayan uzman görevi kabul etti ve daha sonra RAP izlemesini yapmak üzere Dünya Bankası'ndan bir başka meslektaşını tavsiye etti. Sosyal bilim alanındaki meslektaşlarının dürüst sayılamayacak bu tür tutumları bende büyük bir düş kırıklığı yarattı.

Bugün, Dicle üzerinde 131 metre yüksekliği, 1.820 metre uzunluğu ve 10 milyar metreküp su tutma kapasitesiyle Ilisu Barajı neredeyse tamamlanmış durumda. O da, insanları evlerinden ve geçim kaynaklarından yoksun bırakan, yerine yenilerini de getirmeyen, dünyadaki ve Türkiye'deki diğer büyük barajlar arasındaki yerini alacak. Baraj müteahhitleri ve danışmanları ücretlerini aldılar. Yatırımcılar da kısa sürede kendi getirilerini elde edecekler. Buna karşılık, etkilenen insanların çoğu yoksulluk ve yoksunluğun çeşitli aşamalarında olacak. Dünya Bankası emekli uzmanları da Ilisu Projesi'nden etkilenen insanların geçimleri için bir şeyler elde etmeye haklarının olmadığını, çünkü Dünya Bankası iskân kılavuzlarında öngörülmediği gibi ellerinde toprak olmadığını söyleyecekler. Bir sosyal bilimcinin bunu söylemesi ise bu kişinin profesyonellik gereğini mazeret göstererek adaletsizliği kabullenmesinden başka bir anlam taşımayacaktır.

2000'lerin ortasında, Türkiye'deki bir başka büyük barajı daha uluslararası sosyal standartlarına uyum açısından inceledim: Karadeniz bölgesinde, Çoruh Nehri havzasındaki Yusufeli Barajı. Önerilen baraj, tarımsal üretim açısından çok değerli araziye sahip 42 köyle birlikte Yusufeli ilçesini de etkileyecekti. Yerlerinden olan kişileri barındırma açısından yeterli suya sahip olmayan ve gelir sağlama açısından tarımsal potansiyeli sınırlı yaylalar dışında insanların yerleştirilebileceği yer yoktu. TOKİ, evlerini yitirecek aileler için küçük daireler yapmayı planlıyordu. Ancak daire sahibi olacak ailenin 177 bin lirası olması gerekiyordu ki, hiçbir aile bu kadar tazminat alamazdı. Baraj, itirazlarıma rağmen inşa edildi.

İnsanları zarardan koruma amaçlı çalışmalarımın hepsi ihtilaflı değildi. Büyük bir uluslararası danışmanlık firması 2003-2004 yıllarında Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın Türkiye ve Gürcistan'da kalan bölümleri için RAP hazırlama işini yapamadığında, işi, benim şirketim, 'Sosyal Değerlendirme'ye verdiler ve ben bugün pek çok kişi tarafından 'örnek uygulama' olarak gösterilen iki RAP hazırladım.

Ayrıca, 2005-2006'da Batı Afrika Gaz Boru Hattı ve 2006-2008'de British Petroleum tarafından Papua'da yapılan büyük bir LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) tesisinin kamulaştırma ve iskân planlarını hazırladım ve bu ülkeye birkaç kez giderek uygulamaları denetledim.

Enerji sektörü dışında, Özbekistan için sulama yatırımları dahil Dünya Bankası tarafından desteklenen birçok projenin de kamulaştırma planlarını hazırladım.

Sosyal değerlendirme çalışmalarımın tümü Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkelerinde hazırlandı ve insanlara yararlı olacak biçimde uygulandı.

Bulgularımı sunduğum bir toplantıda bir kişi yanıma gelerek elindeki çantayı gösterdi, çantası para doluydu ve Ilisu Projesi'ni desteklemem halinde para benim olacaktı. Daha sonra bu çantayla birlikte oteldeki odama gelip beni ziyaret etme sözü verdi. Ben de otelimi değiştirdim.



Nan Freeman, Feridun Özgen ve Ayşe Kudat

Değerler

Ayşe, benim nazarımda ahlâkî, aklî ve duygusal güçler arasındaki dengeyi kurabilmiş ve bu dengeli yaklaşımını hayattaki tüm ilişkilerine büyük bir yüreklilikle uygulayabilmiş örnek bir insandır. Ayşe'nin hem meslekî hem de özel yaşantısında sergilediği sürekli ve yoğun çalışma tarzının ve yüksek verimliliğin kaynağı onun cesur yaratıcılığı ve direnme gücüdür.

Dünyanın neresinde olursa olsun, çalıştığı bütün projelerde tüm insanların kardeşliğine olan inancını güçlü bir şekilde hissetmiş, köklü bir adalet anlayışı ve insanlık sevgisi çalışmalarına her zaman yön vermiştir. Hem topluma örnek bir insan hem de değerli bir arkadaşım olduğu için Ayşe'ye minnettarım. Onun kahkahaları kendi çalışmalarımda teşvik edici bir unsur olduğu gibi, toplum için verilen hizmetlerin de teminatıdır.

Dr. Nan Freeman



First halal sex shop
launched in Turkey

Ankara (AFP) - An online Islamic sex shop selling condoms, massage oils and perfumes has been launched in Turkey, becoming the first of its kind in the predominantly Muslim country. The "Halal Sex Shop" website presents its products as being in compliance with Islamic norms. The founders said they believed the shop would help correct prejudices.

Enerjisa meets social safeguards in dam project

Husband-wife team of consultants helps the sponsor of the Kandil Dam Project in southern Turkey to meet and exceed international safeguards for families that lost homes and land.

By Metin Demirşar

Istanbul (Dunya) - A husband-wife team of international consultants has helped Turkey's Enerjisa, one of the nation's leading private investment companies in energy, to meet and exceed international social safeguards while building a dam in southern Turkey.

The 207 MW Kandil Dam Project is expected to be launched by the end of this year. Located in Kahramanmaraş province, the euro 265 million dam project is part of the hydroelectric development of the Ceyhan River System and has a 14.5 square km reservoir.

Partially financed by borrowing, including a loan from the International Finance Corporation, a World Bank affiliate, the Kandil Project will meet the electricity demand of a city of 50,000 inhabitants.

Enerjisa is a joint venture between Turkey's Sabanci Holding and Germany's E.ON.

Consultants Jonathan C. Brown and Ayşe Kudat were involved in the preparation and execution of the Kandil Project's land acquisitions and resettlement plan, working closely with Enerjisa.

Ex-World Bank managers

Mr. Brown and Dr. Kudat are former World Bank managers specializing in the social impact of major international development projects, financed by the World Bank and other international lending institutions.



Members of the team of consultants and photographers at the site of the Kandil Dam Project, including Ayşe Kudat (top left) and Ara Güler (in front). The husband-wife project consultants Jonathan Brown and Dr. Kudat wrote a book on the project.

With 50 years of combined experience, the husband-wife team has worked on hundreds of projects around the world, including the former Soviet Union, Eastern Europe, Central Asia and the Middle East.

The World Bank experience gave Mr. Brown and Dr. Kudat firsthand knowledge of many social plans that didn't succeed and where affected people were left worse off, not better.

Mr. Brown is president of Social Risk Management LLC (SRM), a consultancy company based in Harper's Ferry, West Virginia.

The independent social monitoring and evaluation for the Kandil Project was carried out by a team from SRM. The team did qualitative and quantitative surveys to monitor the process by which people affected by the project were resettled and restored their livelihood.

Simulations were carried out to foresee the outcome for the families involved. The two consultants produced a 128-page book on the Kandil Dam Project, 'Promises Made Prom-

ises Kept,' published by Karadeniz Kitap Ltd. of Istanbul. Photojournalists Ara Güler and Benjamin Ward illustrated the book with their photography of the communities before and after resettlement.

Farmer families affected

"The impact of the dam on the people was relatively small: 113 homes where 141 farmer families lived were lost, and approximately 750 families lost a total of 344 hectares of land," Dr. Kudat said in an interview. "Still it was a most challenging project."

Dislocated peasant farmers and homeowners were compensated with hefty sums of money that allowed them to build palatial homes, which they rented out to engineers working on the dam project, and buy new land, she said.

Some families owned neither homes, nor land, and they were given free modern homes and employment through the project.

"Kandil was one of the best prac-

tice projects where the World Bank and its affiliates were involved," she stressed.

Dr. Kudat said that the social safeguards applied in the project surpassed international standards mainly because the sponsor of the project, Enerjisa, was committed in resolving the social challenges.

"Enerjisa pledged to provide housing to the homeless and vulnerable and compensate and restore the livelihoods to those who lost income from land-based assets. It has kept its promises," she explained.

Ilisu Dam project

She noted that many hydroelectric projects in Turkey, including the huge Ilisu Dam Project, in southeast Turkey, which she was also once involved in as a consultant, would fail to meet international social safeguard measures and would be environmentally harmful.

Work is continuing on the controversial 1,200 MW Ilisu Dam on

the Tigris River, despite a massive Internet campaign by environmentalists against the project and withdrawal of some foreign state funding that had originally left the project in a lurch. A group of western banks, government agencies and contractors and suppliers for construction of the dam are providing financing of the \$2.5 billion project.

Construction of the barrage began in fall 2006 after a five-year delay, caused by protests.

Environmentalists argue that up to 78,000 persons will be left homeless and that 80% of Hasankeyf, a picturesque ancient town, will come under waters.

Proponents of the dam say the benefits outweigh the sacrifices of displaced people and the environmental impacts downstream. Turkey is using only one-fourth of its hydroelectric resources and plans to build 450 dams in the next 25 to 50 years. The Ilisu Dam is slated for completion in 2014.

Dean of Turkish journalists dies

Istanbul (Dunya) - Funeral services were held on Monday in Istanbul for Hasan Yılmaz, 84, a prominent Turkish news editor who fought for the legal and work rights of journalists in the country. He died Saturday after a long illness.

As head of the Istanbul offices of the Turkish Journalists' Labor Union during the early 1960s, he helped prepare the legislation that protected the legal rights of journalists and set forth their working conditions. Mr. Yılmaz was coordinator of the bureau of the financial daily Dunya, a post he held for more than 15 years, at the time of his death. Born in 1929, he graduated from Istanbul University Law School in 1949 and chose to work as a journalist by joining the staff of the newspaper Tasvir. He served as managing editor of the daily Milliyet and as chief editor of Turkish News Agency, the daily Gunes newspaper and the Hürriyet News Agency. He is survived by his wife, Naima Yılmaz, and his sons Esat Yılmaz, a well-known sports writer and editor and head of the Turkish Sports Writers Association, and Galip Yılmaz.

Art gallery opens branch in London

Istanbul (Dunya) - One of Istanbul's leading private art galleries, Pi Artworks, has opened a branch in London with an exhibition of paintings from seven contemporary artists, becoming the first Turkish gallery to operate abroad, the company said on Monday. Pi Artworks, London, located on 55 Eastcastle Street in the British capital's bustling Fitzrovia district, features the works of internationally emerging and established Turkish artists Volkan Aslan, 31; Nezakat Ekici, 43; Mehmet Ali Uysal, 37; Horasan, 48; Gulay Samircoğlu, 44, and Nejat Sati, 31, and Egyptian-German artist Susan Heftun, 51. Pi Artworks was founded by Yemin Turan in Istanbul in 1998 and for the past 15 years has been introducing Turkish and international artists to the Turkish market. Its Istanbul gallery is located in the famed Mısır Apartment in Galatasaray on İstiklal Avenue.

Death of champion investigated

Istanbul (Dunya) - Youth and Sports Minister Suat Kılıç on Sunday ordered an investigation into the death of former national bodybuilding champion, Sahin İrençan, 30, in a crackdown on performance enhancing anabolic steroids. Mr. İrençan died at an emergency hospital in Bağcılar, in suburban Istanbul, on Friday, when his internal organs failed after he allegedly took the muscle-building substance known popularly as "dynamite," news reports said. He was said to be preparing for an international championship. Mr. Kılıç said sports authorities in Turkey had "zero tolerance" for athletes using doping in competitions. "Whoever is responsible for this death will be found. Those who go against our battle against doping will be brought to justice," Mr. Kılıç said. The use of steroids and other performance-enhancing drugs, most of which are imported and sold under the table at sports centers, are a life in bodybuilding competitions in Turkey and in other sports, and played a key role in the failure of Istanbul to win the 2020 Olympic Games. Some 114 Turkish athletes in several disciplines were found to be using performance enhancing drugs in competitions this year, according to the Turkish Olympic Association, a group of former Turkish Olympic Games athletes, coaches and organizers.

Toyota Turkey shifts export focus

Adapazarı (Reuters) - Toyota Motor Corp.'s Turkish subsidiary aims to increase output by some 46% next year to 150,000 vehicles and focus more on exports across Africa and the Middle East in response to weak European markets, its chief executive said.

The production increase, bringing the plant to capacity, will reflect the full-year impact of output of the Corolla passenger car, which it started producing in June, CEO Ömer Özer told Reuters in an interview.

He also said the company expected its Japan head office to decide by the end of the year whether to launch production of a new model in Turkey, but he did not give more details. Turkey's automotive sector is the country's largest exporter, with the other major players being Oyak Renault, Ford Otosan and Tofas, all joint ventures between Turkish companies and foreign carmakers.

Toyota Motor Manufacturing Turkey's plant in Adapazarı, northwest Turkey has a capacity of 150,000 vehicles and produces the Verso and new Corolla passenger car models and exports to 52 countries.

The group is looking more to export markets in North Africa, the Middle East and Central Asia because of weakness in European markets. The auto market in western Europe has had its weakest year in two decades.

"I do not see much of a prospect of Europe recovering in the short- and medium-term. This puts exporters in a difficult situation," Özer told Reuters.

"In response to this, we expanded to cover North Africa, the Middle East, Central Asia and other African countries. We increased our exports to these regions with the Corolla."

Turkey to import more Iranian oil

Dege (Reuters) - Turkey will take at least the same 5 million tons (100,000 barrel per day) of Iranian crude in 2014 that it is taking this year, as any more cuts in the volumes from Iran would "threaten" its economy, the Turkish energy minister said on Thursday. Turkey is also importing 10 billion cubic meters (bcm) of gas a year from Iran and would buy more if it was available, Tamer Yildiz said in a briefing.

World Energy Congress in South Korea. The U.S. and the United States believe Iran is develop-

Syrian refugees exceeds 600,000

Ankara (Reuters) - The number of Syrian refugees in Turkey has exceeded 600,000 and more than 400,000 of them are living outside refugee camps, the Turkish disaster management agency said on Monday.

"We conducted a study before the Eid (al-Adha) holidays and the numbers have increased above 600,000," said Mustafa Aydoğan, spokesman for the Disaster and Emergency Management Directorate (AFAD).

Turkey, which shares a 900-km (560-mile) border with Syria, is a strong critic of Syrian President Bashar al-Assad and a main supporter of the rebels fighting against him.

It has said it will maintain its "open door" policy to those fleeing the Syrian civil war, now in its third year, although it has closed border crossings from time to time following clashes near the frontier.

About 200,000 Syrians were living in 21 refugee camps, mainly near cities near the border. Aydoğan said, while the rest chose to live in rented accommodation outside the camps.

Prime Minister Tayyip Erdoğan said in August Turkey has already spent around \$2 billion sheltering the refugees. The United Nations expects another 2 million Syrians to become refugees in 2014 and 2.25 million more to be displaced within the country.

Wrecking ball set tone for Istanbul art expo after protests

By Ayia Jean Yackley

Istanbul (Reuters) - Nothing better summed up the theme of this year's vast Istanbul Biennial exhibition of contemporary art than Turkish artist Ayşe Erkmen's "bangbangbang" featuring a replica of a wrecking ball swinging from a crane.

The exhibit, which ended on Sunday, was outside a former customs warehouse on the Bosphorus Strait, one of the historic structures due to be redeveloped as part of the government's rush to modernize the ancient Ottoman capital.

Plans to also redevelop Gezi Park, one of the city's rare green spots, and build a replica of an Ottoman-era military barracks touched off street protests in May in Istanbul and other Turkish cities that left six dead and 8,000 injured.

As a response to the protests, plans to hold Turkey's biggest expo of contemporary art mostly at outdoor venues were dropped. Organizers moved the exhibition to a new, modern and scrapped en-



bridge linking its European and Asian shores and a shipping canal designed to rival Panama or Suez.

His critics see the plans as the aggrandizing pet projects of an increasingly authoritarian leader.

Specter of Gezi

"They're taking from the poor to give to the rich," hip-hop artists rap in a song titled "Wonderland."

graffiti lampooning Erdogan sprung up around town.

But some in Istanbul's art world fretted that the Biennial's retreat from the public domain and its dependence on corporate sponsorship meant it had abandoned Gezi's anti-capitalist ethic.

"How do we not cheapen what happened during Gezi, yet show that it is important?" said Kerimcan Güleray, who owns The Empire Project art gallery by Taksim

Ayşe Kudat ve Jonathan Brown tarafından yazılan (Verilen Sözler, Tutulan Sözler-Promises Made, Promises Kept) kitabının Dünya Gazetesi'ndeki haberi.

Ayşe Kudat, tanıdığım en zeki insan. Bu zekâyı para kazanmak yerine, insanların yaşam kalitesini artıracak sosyal projelere yönlendirmiş olması ise insanlık için büyük bir kazançtır. Kendisi ile özellikle Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı Projesi'nde çalışma fırsatı buldum. Çalışması zordur, çünkü söylediği hiçbir şeyi unutmaz. Hattâ işvereni BP için de zordu, çünkü bir şey doğru değilse, kimse için bu doğruyu eğmez bükmez. Ama aynı anda çok zevklidir. Çünkü çalışma ortamında kahkahası hiç eksik olmaz. Çalıştığımız ofise her sabah geldiğimde, beni hazır bekleyen fındık aromalı kahve hâlâ bu kokuyu aldığında, aynı çalışma günlerini hatırlatır. Kendisiyle çalışan hemen herkes gibi ben de onu çok severim ve hep sevgiyle anarım.



Kutlu Oben Çınar
Yatırımcı

Yatırım projeleri alanında çalışan bir sosyal bilimci için en zorlu görev, özellikle insanların yeniden iskânı söz konusu olduğunda, bir yandan projenin uluslararası ilkelere uygunluğunu gözetir ve olumsuz etkilenmiş ailelerin geçimlerini yeniden tesis etmeleri için gayret ederken, diğer yandan da sosyal izleme aracılığıyla sosyal etkiler hakkında daha fazla bilgi almaktır. Olumsuz etkileri giderici planlar hem yetersiz uygulanma tehlikesiyle karşı karşıyadır, hem de plan hazırlandığında öngörülmemiş bir dizi etmen uygulama sırasında ortaya çıkar. Tarafsız ve bilimsel yöntemler kullanarak sosyal izleme yapılmadığında ve gelişmeler değerlendirilmediğinde, alınması gerekli yeni önlemler olup olmadığı saptanamaz. Oysa, sosyal-değerlendirme ve planlama sürecinin en zayıf halkası izleme ve değerlendirmedir. Yatırım inşaatı ve sosyal plan uygulamaları başladıktan sonra, sosyal konularla ilgilenen olmaz ve izleme-değerlendirme için para tahsis edilmez. Son beş-altı yıldır bu zayıf halkayı kuvvetlendirmek için çok çaba harcadım ve sanırım başarılı da oldum.

2008-2013 yılları arasında Dünya Bankası grubunun özel sektör kolu olan Uluslararası Finans Şirketi (IFC) ve uluslararası ticari bankaların finansmanıyla bir Türk-Avusturya konsorsiyumu olan Enerjisa tarafından inşa edilen sekiz barajın izlemesini yaptım. Bir şirket olarak Enerjisa baraj inşaatlarından doğan olumsuz sosyal etkilerin hafifletilmesine önem veren bir kuruluştur. Kamulaştırma ve Yeniden Yerleşim Eylem Planı (RAP) uygulamasına ilişkin uygulamaları izleme ve değerlendirme deneyimim, Enerjisa yatırımlarını da izlememi sağladı. İzleme sırasında gözlemlediğim birçok sorunu çözecek önlemler geliştirdiğimde, Enerjisa bu önerilerime sıcak baktı ve uygulamayı önerdiğim yönde değiştirdi. Bu işbirliğimiz bana göre



Ceyhan Nehri üzerine inşa edilen Kandil Barajı'ndaki yeniden yerleşim çalışmalarının fotoğraflarını çekmek üzere Ara Güler'le şantiyede, 2013

o kadar başarılıydı ki, Jonathan Brown ile birlikte buradan çıkanları dersleri bir kitapta toplamaya karar verdik. Kitap *Verilen Sözler-Tutulan Sözler* adıyla Ekim 2013'te İngilizce, Nisan 2014'te Türkçe olarak yayımlandı.

Türkiye'nin güneydoğusundaki Ceyhan Havzası'nda hidroelektrik enerji üretiminin geliştirilmesinin bir parçası olan baraj, 50 bin kişinin yaşadığı bir kentin elektrik ihtiyacını karşılayabilecek büyüklükteydi. Dünya standartlarına göre 'büyük' bir baraj olmasına karşın, Kahramanmaraş ilindeki Kandil Barajı görece az sayıda aileyi ve topluluğu olumsuz olarak etkiledi. Mühendislik tasarımları sırasında Baraj'ın konumu sosyal etkiyi hafifletecek şekilde değiştirilmiş, gövdenin yerleşeceği yer ve diğer teknik seçimler yerleşim birimlerini en az etkileyecek şekilde yapılmıştı. Sonuçta 141 ailenin yaşadığı 130 ev projeden etkilendi ve yaklaşık 750 aile 144 hektar büyüklüğünde arazi yitirdi.

Evler ve topraklar çok hisseli olduklarından 750 mülk sahibinin çoğu, etkilenen köylerin dışında yaşıyordu. Enerjisa'nın hazırladığı (RAP), evsiz ve güç durumda kalanlara konut ve toprağa bağlı varlıklarını yitirenlere de geçim imkânları sağlamayı taahhüt etmişti. Enerjisa bu taahhüdünü yerine getirirken, Türkiye'deki yasaların ve ilgili uluslararası standartların öngördüğü tazminat miktarlarının üzerinde ödemeler yaptı. Zira, özellikle güç durumda kalanlara ve mağdur olanlara verilen ve yerine getirilen söz-

Ayşe ile uzun, hem de yarım asır kadar uzun bir zaman aralığından sonra neredeyse yeniden tanıştık. Birlikte devam ettiğimiz Ankara Bahçelievler Deneme Lisesi yıllarımızın üzerinden çok uzun zaman geçmiş, farklı üniversitelere devam edip farklı mesleklere atılmış, farklı hayatlar yaşamıştık. Arada bir müşterek arkadaşlarımızdan Dünya Bankası'nda çalıştığını, çeşitli ülkelerde görev yaptığını duyar pek memnun olurum. 2013 yılı başında Ayşe'nin *Facebook*'tan gönderdiği bir 'merhaba'sı ile tekrar görüşmeye başlayıp, görüşmediğimiz yarım asırda hayatlarımızda olan bitenleri birbirimize özetledikten bir süre sonra, elinizdeki bu kitabın taslaklarına bir göz atma şansım olunca, bu memnuniyetim büyük bir gurur ve ıftihara dönüştü. Özellikle büyük altyapı yatırım projeleri dolayısıyla mağdur durumda kalma ihtimali yüksek olan insanların muhtemel kayıplarına engel olabilmek için verdiği mücadeleyi takdir edebilecek kelimeler bulmakta zorlanıyorum. Ayşe'nin bu anlayış ve yaklaşımla yetiştirdiği genç kuşak sosyal bilimcilerin aldıkları feyz ile pek çok insanın mağduriyetine engel olmaya çalışacaklarından eminim. Ne mutlu Ayşe'ye, ne mutlu o insanlara ve de ne mutlu Ayşe'yi tanımak şansını yakalayabilmiş olanlara...



Feridun Özgören
Sanatçı

lerle insanlara yeni geçim imkânları sağlanması, tek başına kamulaştırma bedellerinin sağlayabileceğinden daha fazlasını gerektiriyordu.

Kandil Barajı Projesi'nden çıkarılan dersler, proje sponsorlarının RAP hazırlanmasına ve uygulanmasına nasıl yaklaşımları gerektiğine ve sosyal bilimcilerin vermesi gereken desteğe ilişkin, gerçeklere dayanan bir dizi tavsiyeyle sonuçlandı. Bunların bazıları aşağıda yer almaktadır:

Yatırımcının sosyal adâlet ilkesini sahiplenmesi. Enerjisa'nın şirket misyonu beyanı ve ilkeleri arasında 'herhangi bir olumsuz etki yaratmamaya özellikle özen gösterilmesi ve bu çerçevede olumlu toplumsal etkileşimler yaratacak projeler hazırlanması' yer almaktaydı. Enerjisa buna ek olarak, projelerinin uygulandığı yerlerde, doğrudan etkilenen nüfusun ötesinde toplumsal kalkınma projeleri geliştirilmesini, gerek inşaat sürecinde gerekse işletme döneminde yerel halkın istihdamına üst düzeyde öncelik tanınmasını öngörmekteydi.

Enerjisa toprak edinimini karşılıklı görüşmeler yoluyla gerçekleştirmeyi tercih edip, araziye piyasa fiyatının üzerinde ödeme yaparken, kimi arazi sahipleri ya kamulaştırma yolunu tercih ediyor ya da arazi ve konut mülkiyetindeki belirsizliklerin de rol oynadığı durumlarda buna yasa gereği mecbur kalıyorlardı.



Verilen Sözlər - Tutulan Sözlər kitabımızın fotoğraflarını çəkmək üçün Ara Güler Kandil Baraj sahasına gəldi.

Kamulaştırma sonucu yapılan ödemeler, görüşmeler sırasında Enerjisa'nın verdiği bedellerden düşük olunca, Enerjisa, kamulaştırma yolunu tercih etmiş olanlara aradaki farkı ödüyordu. Ayrıca, yasanın konutlara tarihsel maliyetler üzerinden değer biçilmesini gerektirdiği durumlarda (ki bu değerler genellikle düşük ve yeni konut almaya yetmeyecek düzeydeydi) Enerjisa ev sahiplerine yenileme maliyetlerini esas alarak tazminat ödemekteydi ve bu da insanların yeni bir konut edinmelerini mümkün kılıyordu. Sosyal adaletin bu şekilde gözetilmesi, istimlak konusunda uluslararası standartların da, Türkiye'deki yasal düzenlemelerin de ötesine geçiyordu.

Gerçekliği temel alan bir yeniden yerleşim eylem planı (RAP). Birçok RAP, etkilenen nüfusa ilişkin sınırlı araştırmaları ve sonuçları hafifletme çabalarının etkisi konusunda sadece tahminleri esas alır. Kandil örneğinde Sosyal Plan geniş ölçekli hanehalkı araştırmalarına dayanıyordu. Bu araştırmalarda konutlarını yitirecekleri belirlenen tüm hanelerin yanı sıra proje nedeniyle yalnızca arazilerini yitirecek 100 hane daha kapsamıştı. Araştırmalar yalnızca projenin ekonomik ve sosyal etkilerini belirlemekle kalmıyor, ayrıca halkın projeye ilişkin görüşlerini, tazminat ve görüşme süreçlerinin nasıl daha iyi hâle getirilebileceğine ilişkin fikirlerini de ortaya koyuyordu. Dahası, geleceğe dönük alternatif geçim senaryolarının durumdan etkilenen çeşitli nüfus kesimlerine getirebileceği sorunlar yenilikçi bir yaklaşım çerçevesinde ve olumsuz sosyal etkileri hafifletecek şekilde titiz biçimde araştırılıyordu.

Sosyal güvenceler alanında bir yenilik olan bu senaryo modellemesi, Türkiye'de geçerli yasalar ya da uluslararası güvenceler temelinde verilecek tazminatın, etkilenen pek çok kesime yeni geçim imkânları sağlanması ve asgari yaşam standartlarının tutturulması açısından yetersiz kalacağını açıkça ortaya koyuyordu. Sonuç olarak Enerjisa güç durumdaki nüfus kesimlerini koruma açısından resmen gerekli görülenin ötesine geçen etki hafifletme planları hazırladı ve böylelikle kendi misyon beyanı doğrultusunda hareket etmiş oldu.

Sürekli sosyal izleme ve etkilenen nüfusa birlikte hareket etme süreci. Sosyal planın uygulanmasını izlemek üzere bağımsız sosyal bilimcilerin görevlendirilmesi ve yeni durumlar ortaya çıktıkça etkilenen kesimin görüşlerine başvurulması sayesinde Kandil Barajı inşaatındaki beş yıllık süreçte sosyal plan üzerinde değişiklikler yapılması mümkün oldu. Örneğin sosyal değerlendirme, tazminat tümüyle ödendiğinde bile 68 ailenin ya evsiz ya da çok güç durumda kalacağını ortaya koydu. Bu konuda Enerjisa ile yürütülen diyalog sonucunda yeni bir kırsal yerleşim için finansman sağlandı ve bu yapılmadığı takdirde 'yasa sonucu yoksun' kalacak 68 aile

Araştırmalar yalnızca projenin ekonomik ve sosyal etkilerini belirlemekle kalmıyor, ayrıca halkın projeye ilişkin görüşlerini, tazminat ve görüşme süreçlerinin nasıl daha iyi hale getirilebileceğine ilişkin fikirlerini de ortaya koyuyordu.

için gelir getirici etkinlikler başlatıldı. Bu konunun sürekli sahiplenilmesinin bir diğer sebebi de, yatırımcının sosyal analiz kapasitesi oluşturmaya yarıyordu. Bununla birlikte, yatırımcının kendi personeli olarak nispeten deneyimsiz sosyal bilimciler görevlendirmesi gibi bir tehlike de vardı. Buna karşı, alandaki yetkinlikleri bilinen dış firmalardan sosyal analiz hizmeti alınmasına karar verildi.

Uzun dönemde geçim sürdürülebilirliği. İşin içinde Enerjisa gibi eli açık bir yatırımcı olduğu durumlarda bile projeden etkilenen nüfus kesimlerine uzun dönemde sürdürülebilir geçim imkânları sağlanması güç bir iştir ve çoğu, mevcut yatırım projesinin kapsamı dışında kalan pek çok koşula bağlıdır. İnsanların yatırımları orta ve uzun dönemde kâr getirecek mi? Etkilenen nüfus kesimlerinin kendi kontrolleri dışında birtakım ekonomik güçlükler ortaya çıkacak mı? Uzun dönem için bakıldığında, yitirilen araziler ve konutlar için ödenen tazminata ek olarak, baraj projelerinden doğrudan etkilenen nüfus kesimlerinin yatırım getirilerinden oluşturulan bir sosyal güvenlik sistemiyle gelir elde edecekleri bir durumun geliştirilmesi yerinde olmakla birlikte bu tür uygulamalar bilinmemektedir. Baraj yatırımı nedeniyle varlıklarını ve gelirini kaybeden halkın işletme kararlarına bir oranda katılması uzun süreli bir sonuç yaratabilir.



Didem Ayvalıklı Sivri
SRM Ltd. Ortağı

Ayşe Kudat nam-ı diğer 'Ayşe Hanım'ı tanıdığım için kendimi çok şanslı hissettiğim, tüm özelliklerinden önce, hayatımın akışını değiştiren insandır benim için. 2001 yılında Washington DC'de MBA'imi bitirdikten sonra kendisiyle tanıştım, tabii o zamana kadar kendisinin ismini George Washington Üniversitesi'nde okumakta olan öğrencilerden 'yaşayan kalkınamacı efsanesi' olarak zaten duymuştum. İlk karşılaşmamızda hayat enerjisi ve kalkınma dünyasına olan tutkusuyla beni adeta büyüledi. Sanırım o büyüden halen kurtulamadık hiçbirimiz. Kalkınmaya, sosyal analize ve değişen dünyamızdaki, içinde insan faktörü olan her türlü alana karşı olan her ortamın, projenin ve sorunun dinamiklerinin değişken ve çok yönlü olduğunu bilip, bu değişkenler çerçevesinde optimum ve etik çözümlerin üretilebilmesi için elinden geleni yapan bir insandır Ayşe Kudat. Proje sahasında olsun, kendi özel hayatında olsun, iş ortamında olsun her zaman aynı prensipler doğrultusunda hareket eden, öğretmenin ve paylaşmanın değerine inanan ve kalkınmanın tüm hayatımızda olduğunu, birbirimizi desteklemenin önemini pratik olarak hepimize yaşatan bir insandır Ayşe Hanım. Ayşe Hanım için söylenmesi en uygun bir cümle ile kendisine kendim adıma ve tüm çevremdekiler adına teşekkür ederek bitirmek istiyorum; Ayşe Hanım, hepimizin hayatına iyi ki dokundunuz.



Meninist Çalışmalar

Tarihten Günümüze Erkek Cinselliğinin İstismarı: Satılık Erkeklik

Satılık erkeklik konusundaki araştırmalarımın geçmişi yıllar öncesine dayanır. Bu kitabı uzun süren araştırmaları temel alarak ve geçmiş yıllarda birçok ülkede yaptığım antropolojik çalışmalardan edindiğim veri ve bulguları kullanarak hazırladım. 1972 yılında Almanya'da göçmen işçiler konusunda araştırma yapabilmem için, dönemin Berlin Başkonsolosu Hasan Üner konsoloslukta bana bir oda tahsis etti. Orada tanıştığım ilk 'sorun sahibi' işçi çok olağanüstü bulduğum aşağıdaki yaşam öyküsüyle beni şaşırttı.

Osman, birçok Türk gibi 'Alamancı' olmak için sıraya girmiş, geçimini gurbetten sağlayabilmek için yarışanlara katılmış. Yurtdışına önce yalnız erkekler giderken sonraları Siemens, Telefunken gibi firmalar kadın işçileri yeğler olmuş. Osman da Berlin'e önce karısını göndermiş ve bir yolunu bulup Alamanya'ya kapağı atabilmek için beklemeye başlamış. Almanlar bakmışlar ki konut sorunu var ve neredeyse bedavaya çalıştırdıkları bu işçileri artık yatakhanelerde barındırmayacaklar, 'aile entegrasyonu' adlı çok ulvi (!) olduğunu düşündükleri bir sosyal program yaratarak, öncelikle eşleri Almanya'da çalışan erkekleri getirmeye başlamışlar.

Karısı Berlin'de 18 ay çalıştıktan sonra Osman da onun vasıtasıyla işe girmiş. Aradan dört-beş ay geçtikten sonra, Osman'ın ilk karısından olan oğlu da Alamancı olmuş ve o da Berlin'de iş bularak Osman ile karısının oturduğu tek odalı yere gelip yerleşmiş. Aradan daha iki hafta geçmeden Osman'ın oğlu ile ikinci karısı cinsel ilişkide bulunmaya başlamış. Osman deli olmuş, ne yapacağını şaşırmış, ama karısını ve oğlunu öldürmekten başta bir çözüm aklına gelmemiş.



**“Erkek bilim adamları
erkek fahişeliğindeki artışı
gizliyor”**

Ayşe Kudat'ın "Satılık Erkeklik" kitabı, konuya ilkel toplumlardan günümüze farklı uygarlıkları inceleyerek yaklaşıyor. Kudat'a göre erkek fahişelerin oranı hızla yükseliyor ancak erkek bilim adamları bunu görmezden geliyor.

Söyleşi: Ethem YENİGÜN

'Satılık Erkek' ne demek?

Satılık erkeklik bile isteye, vücudunu heteroseksüel veya gay erkeğe ya da bir kadına satan yetişkin insan ile ebeveynleri veya aile dışı kişiler tarafından para karşılığı peşkes çekilen erkek çocuklarına denir.

Konuyu araştırmaya ne zaman ve nasıl başladınız?

Bu araştırmaya, 1972'de Berlin Bilim Merkezi'nde sosyal araştırmalar bölümü başkanlığı yaptığım sırada "Türk ve diğer yabancı işçilerin konut sıkıntılarını incelerken başladım. Başlarını sokacak yerleri olmayan çok sayıda genç erkek, asırı yaşlı Alman kadınlarla sorunlarına geçici bir çözüm arıyordu. Başlangıçta satılık erkek kavramını jürololukla özdeş saydığımдан konuyu çok ciddiye almıyordum. Aradan 20 yıl geçip, 20 farklı ülkede farklı konularda araştırmalar yürütürken; satılık erkeklik konusunun çok kapsamlı, çok sorunlu ve fakat çığ gibi büyüyen bir sosyal yara olduğunu gördüm. Gözlemlerim sadece seks pazarına çıkan, çıkarılan erkek fahişeler, jürololar, minik oğlan çocuklarına ilişkin değil. Sırf daha fazla zevk aldığı için evli basklıyken bedenini başka erkek veya kadınlara satanların sayısı da hızla artıyor. Kitabı yazarken temel amacım bu durumun yarattığı değer aşınmasına dikkat çekmek ve acilen bunun önüne geçilmesi için kamuoyunu uyarmaktı.

Konu gerçekten bu kadar vahim mi?

Öncelikle satılık erkeklerin çoğu yaptığı işi bilincinde değil. Çok küçük yaşlarda ve hatta aile içinde uğradığı cinsel saldırılar genç delikanlıları bu işe itiyor. Daha da önemlisi çocuk ve genç erkeklerin cinsel hizmet sunmaları birçok yasadışı örgüt tarafından düzenleniyor. İster örgütler isterse çıkarıcı bireyler tarafından fuhşa zorlanmış olsunlar, bu genç erkekler cinsel hizmeti ancak bir süre satabiliyor ve meslekleri olmadığı için daha otuzlarına gelmeden işsiz kalıyorlar. Ayrıca bunlar arasında AIDS gibi

salgın hastalıklara tutulanların oranı da çok yüksektir. Erkek çocukların fuhşa alet edilmesi, temel yaşam hakkı ve insan onuruna aykırıdır. Konu çok boyutlu ama seks için satılan erkeklerin tarihsel ve güncel yaygınlığı bu konuları çok daha iyi inceleme şansına sahip erkek bilim adamlarının sessizliklerini daha hızlı bozmalarını gerektiriyor. Erkekliğin onurunu korumaya çalışırken "erkeklik elden gitmekte", birçok erkek çocuk ve delikanlı pazara sürülmekte. Erkek "güçlüdür, iktidardır, gerçek bir maçodur" diye mitolojilerle oyalanıp, bu maçoların oğlan çocuklarıyla cinsel ilişkiye girmesiyle ortaya çıkan çelişki göz ardı ediliyor.

Kitabın pek çok yerinde "sınıfsal ayrım" değiniyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?

Çağımızda satılık erkek talebinde büyük bir patlama oldu. Nasıl tarihin bir döneminde esirler, parasız pulsuzlar ve yoksullar ya kendilerini ya da evlatlarını pazara sürmüşse, çağımızda da yoksulluk insanların boynunu beden fedakârlığıyla bükte. Arz - talep yasaları paralıları müşteri, parasızları da fahişe olarak piyasaya iten bir faktör olarak önem kazandı. Uluslararası pazarların gelişip tüm mal ve hizmetlerin değerinin bu pazarlarda belirlenmesi sağlanırken, erkek bedenine olan talep de ekonomideki diğer "gelişmeler" ayak uydurdu. Farklı fiyatlarda, farklı nitelikte hizmetler, farklı alım gücü olan müşterilere sunuldu. Dünya nüfusunun altı milyara dayanması, yoksulluk oranlarının düşmesine, fakat yoksulların mutlak sayısında korkunç bir artışa neden oldu. Fuhşa itilen milyonlarca genç erkek de bu işi sürdürmelerinin nedenini kolay para kazanmaya bağlıyor. Uluslararası çalışmalara göre her yıl yaklaşık bir milyon çocuk seks ticaretine itiliyor. Bu çocuklar, gelişmiş ülkelerde de var, ama buralarda yasalar görece daha iyi uygu-



landı için yasaların para için çignenmesine göz yuman ülkeler bunun odağı haline geldi. Böylece, örneğin Amerika'da sübyan bulmaktaki zorlananlar Karayipler'e giderek emellerine kavuşuyor.

Türkiye'deki durum nedir?

Türkiye'de jüroluluk hem iyi bilinen hem de erkekliğin şanına gölge düşürmeyen bir olgu olarak rahatça konuşuluyor. "Gelişmiş, modern" metropollerimizde travestiler yaygın olmakla birlikte, bunların cinsel hizmetlerinden yararlanan evli veya bekâr erkekler üzerine kimse kafa yormuyor. Aile içinde, okul vb. kurumlarda veya organize suç örgütleri yoluyla çok sayıda çocuğun cinsel saldırıya uğradığı artık açıkça gündeme gelmekle birlikte, sorun kız çocuklarına odaklanmış durumda. Oysa erkek çocukların sorunlarını da ortaya çıkarmalıyız.

Ayşe Kudat kimdir?

Ayşe Kudat, ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitesi'nde ekonomi eğitimi aldıktan sonra Oxford Üniversitesi'nde sosyal antropoloji okudu. Doktora derecesini Harvard Üniversitesi'nden aldı. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde doktora sonrası çalışmalarını tamamladıktan sonra Berlin Bilim Merkezi'ne bağlı Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin 6 yıl süreyle yöneticiliğini yaptı. Docentliğini ODTÜ'de aldı. 1979'da Washington Kadın Araştırmalar Merkezi'nde çalıştı. Stanford / Harvard Üniversitesi'nden "executive manager" sertifikası aldı. Danimarka Kalkınma Kurulu için Dünya Bankası'nın finanse ettiği kırsal ulaştırma projelerinin etki saptaması çalışmalarının koordinatörü olarak 1980'de Kenya'ya gitti ve 1982'de Bir-

leşmiş Milletler (BMM) Habitat kuruluşuna katıldı. Dünya Kadın Konferansı koordinasyonunu yapmak üzere BM'nin Viyana'daki sosyal kalkınma kuruluşuna geçerek burada iki yıl çalıştı. 1986'da, Habitat'ta kadın, konut ve alt yapı konularında çalışmak üzere yönetici olarak Kenya'ya geri döndü. 1989'da Dünya Bankası'na kadın ve kalkınma konusunda çalışmak için uzman olarak katıldı. Bu kuruluşta çevre ve sosyal kalkınma konularında uzun yıllar çalıştıktan ve yöneticilik yaptıktan sonra 2000'de Sosyal Değerlendirme şirketini kurdu. Son altı yılda birçok uluslararası kuruluş ve hükümete danışmanlık hizmeti verdi. Üç yıldır Avrupa Kalkınma Bankası'nın sosyal kalkınma denetmeni olarak görev yapıyor.

Bir gün üzüntülü düşünürken, oldukça bakımlı, yaşlı olmasına rağmen eline yüzüne bakılır bir kadın, metroda yanına gelmiş. Kadın bir şeyler demiş. Ama Osman'da bir kelime bile 'yabancı dil' yokmuş. Fakat kadının halinden, tavrından kendisiyle ilgilendiğini sezinlemiş. Onun indiği durakta inmiş, onunla yürümeye başlamış. Osman artık kendine olan ilgiyi açıkça gördüğünden kadının evine gitmiş. Ev, kendi oturduğu yerden on misli daha iyiymiş. Osman, o geceyi kadınla geçirmiş. Osman el-kol yardımıyla kadınla anlaşarak, kira ve yeme içme masrafı yapmadan, cinsel hizmeti karşılığı iki yıl kadının evinde kalmış ve neredeyse tüm maaşını tasarruf etmiş. Kansı ve oğluna da eve gelmeyeceğini bildirmiş. Bu arada oğlu da üvey anneden sıkılmış ve çekip gitmiş. Daha sonraki yıllarda da işine gelen bir kadın buldukça gidip kalır, iyi bir birikim sağlar, hiç masraf yapmadığı gibi çoğu kez para da alır olmuş. Daha sonraları bu işi meslek haline getirmiş ve kazancında büyük bir patlama olmuş. Konsolosluğa gelmesinin nedeni ise, yeterli bir birikim sağladığından Türkiye'ye kesin dönüş yapmak istemesiymiş.

Dinlediğim bu ilk öyküyü, Avrupa'da kaldığım sürece benzerleri izledi. Bu tür çalışmaları daha sonra gittiğim 20 ülkede de yürüttüm. Her zaman mesai saatlerinde asıl işimle uğraşıp, zaman buldukça erkeklerin bedenlerini pazarlamalarının nedenlerini, yöntemini ve sonuçlarını öğrenmeye çalıştım. Daha sonra Tunus'tan başlayarak çalışmalarım yoğunlaştı. Ayrıca Sri Lanka, Endonezya, Kenya, Gambia, Tayland, Rusya, Orta Asya, Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerinden ve Türkiye'den birçok insanla, gazeteci ve sosyal bilimciyle konuştum, çok sayıda örnek olay topladım. Yaşamlarında şu ya da bu şekilde bedenlerini satmış veya oğlan/erkek bedeni satın almış kişilerle röportaj yaptım.

Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansı'nın koordinatörlüğünü yaptığım dönemde (Nairobi, 1985) bu konudaki çalışmalarımı hızlandırmaya karar verdim. Kadın kuruluşlarının oğlan çocuklarının uluslararası pazarlara sürülmesini ve tecavüze uğramasını göz ardı edişine şaşırılmışım. Aradan 10 yıl geçip de 1995 Pekin Dünya Kadın Konferansı'na katıldığımda, kadın hakları savunucularının bu konuda hâlâ erkeklerle birlikte çalışmaktan yana olmadığını görünce, kendim bir şeyler yapmaya karar verdim. Kadınların satılık erkeklerin sorunlarına eğilmemesine ilaveten erkek araştırmacıların da bu konuda çalışmıyor olmalarına içerledim.

Feminist yaklaşımın bir benzeri, adına *meninist* dediğim bir dünya görüşü ortaya atmaya karar verdim. *Satılık Erkeklik* bu görüşü ortaya koyduğum ilk kitabımdır. Bunu '*Al Kocayı Vur Sopayı*' adlı kitabımla sürdürerek



Doğan Kitap tarafından 2007 yılında yayınlanan bu kitap, sevgi ilişkileri çerçevesinde erkeklere yöneltilen şiddet konusu üstünde durmayı amaçlıyor ve erkeklerin eşlerinden, kadın ve erkek sevgililerinden çektiklerini dile getiriyor.

erkeklerin de kadınlar gibi şiddete maruz kaldıklarını, fakat bu konuda dostlarına, akrabalarına veya yargı mercilerine şikâyetle bulunmayı ‘erkekliklerine’ yediremediklerinden, toplumsal cinsiyet kurallarına yenik düştüklerini belgeledim.

Kadın kuruluşlarının hiçbirinden eleştiri almadım. Bu kitabı yayımladıktan kısa bir süre sonra da Türkiye dahil birçok ülke erkeklerle karşı aile-içi şiddetle ilgili istatistikler yayınladı. Eşcinselliğin kabullenilmesi ve yayılmasıyla da erkekler yalnız karlarından değil birlikte yaşadıkları erkek sevgililerinden de şiddet görmeye başladılar, ya da şiddetin bu türü kamuoyuna daha çok yansır oldu.

Satılık Erkeklik’le ilgilenmemin başlangıcında yayın taramalarım ve gözlemlerim birçok ülkeyi kapsamıştı. Birleşmiş Milletler’de ve Dünya Bankası’nda çalıştığım dönemlerde yaşamım başka ülkelerde geçtiğinden, biraz ihmal ettiğim ülkeme, Türkiye’ye de meninist açıdan bakmaya karar verdim. Türkiye’deki dostlarım benim satılık erkekler konusunu çalışmama şaşırdı, ama üstelik yaşlı başlı bir bürokratin böyle bir konuyla uğraşması alışıl gelmişin dışında olduğundan, onlar da konuyla ilgilenmeye başladılar. Yakın bir dostum neredeyse seferberlik ilan etti ve gazeteci tanışlarından ve geniş çevresinden bilgi toplamaya başladı.

Daha bilinir bir konu olduğundan, jigololar ile de ilgileniyordum. Bir gün bir kitapçıya girdiğimde, eşcinsellikle ilgili yayınlara çok sayıda raf ayrılmış olduğunu ve bunlar arasında bedenini satan erkeklerle ilgili kitaplar olduğunu gördüm. Amerika’daki büyük arşivleri ve kütüphaneleri taradım. Erkek bedeni alışverişlerinin ne denli farklı kavramlar altında incelendiğini şaşıracak gözlemledim. Ayrıca, internetten de çok yoğun bir şekilde yararlandım.

Bu arada satılık erkeklerin sayısı alıp başını gitti, bir ülkeden diğerine yayıldı. Örneğin, Tayland’da iki yıl içinde erkek fahişe sayısının üç kat arttığı belgelendi. Afrika erkekleri Asya pazarlarında aranır oldu. Üstelik yeni müşterilerin çoğunluğunun kadın olduğu ortaya çıktı. Kadınların işgücüne katılımı artıp ellerine para geçtikçe, erkeklerden daha uzun ömürlü oldukları için yaşlılıklarını yalnız geçirmek zorunluluğuna itildikçe (bu durum dünyanın her ülkesinde geçerlidir), kentleşme, metropolleşme ve turizm sosyal baskıları kaldırdıkça, erkek bedenine talepleri de arttı.

Erkek fahişelerin, jigoloların, minik oğlan çocuklarının seks pazarına çıkmaya zorlanmasının, daha fazla zevk aldığı için evli barklıken bedenini başka erkek veya kadınlara satanların, hattâ tıbbi nedenlerle mağdur in-

Türkiye’deki dostlarım benim satılık erkekler konusunu çalışmama şaşırdı, ama üstelik yaşlı başlı bir bürokratin böyle bir konuyla uğraşması alışıl gelmişin dışında olduğundan, onlar da konuyla ilgilenmeye başladılar.

sanlara yardım etmek veya kısır hanımlara çocuk doğurtmak için erkek bedeninin para karşılığı kullanımının büyüdüğünü ve çeşitli biçimlere bürünerek çocuk yaşından itibaren birçok erkeği ağına aldığını okura gösterebilmeyi amaçladım.

Okudukça, gördükçe, etik sorunların öne çıkarılması gerektiğine inancım arttı. Özellikle çocuklarla ilgili araştırmamı tamamladığımda, erkek fahişelik dahil fahişeliğin her biçiminin topluma zararlı olduğunu gördüm. Bu tür faaliyetlerin bir getirisi var mıdır bilemem, ama götürdüğü değerlerin aşırı boyutlara ulaştığına inandım. Erkekler o kadar çok çeşitli biçimde ve gizlilikte satılıyor ki, olup bitenlere bakıp, 'insanlığın gidişi kötü, ama böyle şeyler insanlık tarihi boyunca yaşanmış. Bu iş, cinselliğin kaçınılmaz uzantısı olarak, bundan sonra da devam eder,' tarzında düşünmek bir anlamda belki doğru, ama son derece de üzücü. Anladığıma göre erkeklerin maddi çıkar karşılığında bedenlerini satmalarını inceleyip belgeleyen tarihçilerin ve sosyal bilimcilerin çoğu '*böyle gelmiş böyle gider, bunu anlayıp kabullenmek gerekir*' şeklinde düşünmüşler, bir kısmı da dünyanın her tarafında rastlanan kadın ve erkek fahişelerin durumlarını ve hatta politik konumlarını ahlaki bir tavır almadan incelemişler.

Bu konuda etik tâvir almamak, genç erkeklerin ve oğlan çocukların seks pazarına itilmesinin kendilerine ve topluma zarar veren bir olgu olduğunu inkâr etmek anlamına gelir. Oysa ben, hâlâ dünyadaki kötülüklerin değişmesi gereğine inanıyorum ve bunun mümkün olabileceği hakkında küçük ümitler taşıyorum. Günümüzde cinselliğin pazarlanmasına karşı tavır almak neredeyse imkânsız hâle geldi. Bu yöndeki önerileri insan haklarına karşı bulanlar bile var. Yıllardır kadın fahişelere seks işçileri denmekte ve bir anlamda mazur oldukları düşüncesi benimsenmekte. Çağımızda insan ticaretinin en yaygın formunu oluşturan seks ticareti yılda milyarlarca dolar hâsılat getirmekte. Minik kız ve erkek çocuklar bu ticaretin içine itilmekte ve hattâ birçoğunun aileleri de bunu isteyerek, bilerek kabullenmektedirler.

Cinselliğini satan erkeklerle ilgili üstünde durulması gereken önemli bir soru da, bilimin nerede duracağı ve toplumsal ahlâkın nerde başlayacağıdır. Çocukların alınıp satılmasına, fahişeliğe itilmesine karşı çıkılmaması ve erkek çocukların başına gelenlere binlerce yıl göz yumulmuş olması, sorunun çözümünü büsbütün güçleştirmektedir. Ayrıca çeşitli ülkelerin alması gereken önlemleri uygulamaktan kaçınmış olması da, cesaret kırıcı bir başka noktadır. Satılık erkek ordularının her tarafı kuşatmış olması, fahişelerin seks emekçisi olarak görülmesi, toplumun egemen kesiminin

Hâlâ dünyadaki kötülüklerin değişmesi gereğine inanıyorum ve bunun mümkün olabileceği hakkında küçük ümitler taşıyorum.

(yani erkeklerin) oğlancılık gibi alışkanlıklarına göz yumulması, en azından erkek çocukların ve delikanlıların fahişelik yapmasına karşı bir mücadele başlatmanın güçlüklerinden sâdece birkaçını oluşturmaktadır.

Satılık erkeklerin çoğunluğu çocuk yaşındayken kaçınıp, satılarak, dövülerek bu işe zorlanmakta ve büyüdüklerinde kendilerini fuhuştan kurtaramamaktadır. Küreselleşme çevresinde Batı'nın 'uygar' ülkelerinin yurttaşları, Asya ülkelerini doldurup, istedikleri erkeği ucuz fiyata seks amacıyla satın almaktadır. Ayrıca, Arap ülkelerinden uçaklar dolusu oğlancı, pek çok ülkeye gidip istediği renk ve yaşta erkek çocukla cinsel ilişki kurabilmektedir.

Birçok ülkede çocukları fuhuşa iten yoksulluk sorunu çözülememiştir. Bu işin ticaretini yapan kuruluşlar daha etkin örgütlenip, çocukları internet üzerinden pazarlamaya ve pornografi satışına ağırlık vermektedir. Oğlanların minicik yaşta cinsel saldırıya uğrayıp seks pazarına sürülmesine karşı savaşmak, önlemler almak gerekir. Bu savaş yalnız kız çocukları için değil erkekler için de yapılmalıdır. Kitabımda da yazdığım gibi, cinsel amaçla erkek satın alan müşteriler açısından da hem bilimsel hem de etik sorunlar birlikte irdelenmeli ve *'Ne tür insan erkek satın alır, buna neden gerek görür, parasız kurulan cinsel ilişkilerde ne gibi sorunlar yaşanır?'* gibi soruların yanıtları aranmalıdır.

Fahişelikle ilgili sorunlar incelendiğinde çözümü alıcıların, yani müşterilerin tavrını değiştirmekte aramak gerekir. Hatta, bu davranışların toplumsal yaşama zarar verici olduğunu kabul etmek gerekir. Aynı bağlamda, cinsel arzuların giderilmesinde zorla pazara sürülen genç ve çaresiz kız ve erkek çocuklardan hizmet satın almanın da yaşanabilir bir toplum için taşıdığı tehlike göz ardı edilmemelidir.

Erkek bedeninin binlerce yıldır ticaretinin yapılması, her kültürde ve tarihin her döneminde erkek fahişe ve jigoloların yaygın olması, çözümün hiç de kolay olmayacağını göstermektedir. Öte yandan, son yarım asır içinde özellikle feminist akımın sadece kadın ticaretine karşı savaşımı erkeklerin sorunlarının inkârı sonucunu doğurmuştur. Zira hazırlanan BM tedbirleri ve diğer önlemler kadın ve kız çocuklarının sorunlarının altını çizmiş ve erkeklerden hiç söz edilmemiştir. Ayrıca, tüm önlemlere rağmen insan ticareti gelişmiş ve insan bedeninin cinsel nedenlerle alınıp, satıldığı pazarlarda talebin azalmadığı görülmüştür. Kuşkusuz bu savaşın bıkip usanmadan sürdürülmesi gerekir. Bu yapılırken de erkek bedeninin de kadın bedeni gibi yaygın bir şekilde ticaretinin yapıldığının unutulmaması gerekir. İnsan

Satılık erkeklerin çoğunluğu çocuk yaşındayken kaçınıp, satılarak, dövülerek bu işe zorlanmakta ve büyüdüklerinde kendilerini fuhuştan kurtaramamaktadır.

haklarını bütünüyle çiğneyen bu ticarete karşı savaş hem kadın hem de erkek bedeninin satıldığı bilinciyle yürütülmelidir.

Satılık erkekler üzerine yaptığım araştırma sonucu insan ticareti konusunda bilgilendim. Şu anda bazı üniversitelerde bu konularda seminerler veriyor ve insan ticaretine karşı savaşıırken yalnız kadınların değil, aynı zamanda erkeklerin ve özellikle çocukların sorunlarını anlamamız gerektiğini vurguluyorum. Kitabın yayımlandığı günden bu yana da birçok gençten mektup alıyorum. Anlattıkları olaylar, sordukları sorular beni hâlâ çok şaşırtıyor. Örneğin, bir üniversite talebesi, babasının ona para vermek istemediğini ve para kazanmanın en kolay yolunun yaşlı kadınlara cinsel hizmet vermektan geçtiğini yazıp, bu durumda ne yapması gerektiğini soruyor. Bir başka genç, annesinin ona baskı yaptığını ve eve erkek arkadaşlarını çağırarak, annesinin cinsel ihtiyaçlarını gidermesine yardım etmesini istediğini yazıp, ne yapması gerektiğini bilmediğini söylüyor.

Sosyal bilimler genellikle güncel veya yakın tarih sorunlarını inceler. İncelenen konular hakkında varılan sonuçların ise, değer yargılarından bağımsız olmaları beklenir. Oysa ortaya çıkabilecek bazı sonuçlar karşısında tavır almamak ve bu sonuçlar ile ortaya çıkan sorunların çözümüne kayıtsız kalmak, en azından, benimsediğim dünya görüşü ve ahlâk açısından kabul edilebilir bir tutum değildir. Değer yargıları, sosyal araştırmalara en az iki aşamada girer. Birincisi, daha önce belirttiğim gibi, araştırma sonuçlarının toplum düzeninde değişim gerektirip gerektirmediğinin saptandığı aşamadır.

İkincisi de değişimin yön ve niteliğinin belirlenmesinde ve değişimi gerçekleştirmede kullanılacak yöntemlerin seçimidir. Buna bağlı olarak da değişimi gerçekleştirebilecek yeni yasalar, düzenlemeler, yeni yatırımlar, eğitim, maddi yardım gibi yöntemlerden hangisinin veya hangilerinin kullanılacağı belirlenir. Örneğin, *Satılık Erkeklik* araştırmamda erkek bedeninin ticari bir meta olarak pazara nasıl, hangi yöntemlerle itildiğini ortaya koyduğumda, bu olayın tarih boyunca süregeldiğini gösterirken, seks ticaretinin buna itilen çocuk ve yetişkinlerde ağır yaralar açtığını belirtmiş ve bu ticarete karşı alınması gereken önlemleri de açıklamıştım.

Sosyal araştırmaların değer yargılarından arınması veya 'bu olgu doğru mudur' sorusundan kaçabilmesi zordur ve buna gerek de yoktur. Araştırmalar sonucu ortaya çıkan sorunların irdelenmesi ve akabinde 'doğru' bulunmayan, insan haklarını ihlâl eden, toplumda eşitsizliği destekleyen, ayrımcılık yaparak kitleleri mağdur eden sorunlar, sebep ve sonuçlarıyla

Sosyal bilimler genellikle güncel veya yakın tarih sorunlarını inceler. İncelenen konular hakkında varılan sonuçların ise değer yargılarından bağımsız olmaları beklenir.

incelendiğinde, araştırmacının bir adım daha atarak, sorunun nasıl çözülebileceğine ışık tutması gerekir. Bilimsel araştırmalar sebep-sonuç ilişkilerini incelediklerinden sorunların çözümüne yardımcı olabilir.

Yıllarca uygulamalı araştırmalar yaparak toplumsal sorunları çözmeye ve bunlara neden olan etmenleri değiştirmeye çalıştığım, sosyal araştırma yöntemlerini bilimsel sonuçlar çıkacak şekilde ve gerekli değişiklikleri sağlayacak kurumları ikna edebilecek biçimde ortaya koymaya çalıştım. Araştırmalarım sonucunda ortaya çıkardığım sorunları çözebilecek önerileri geliştirdim. Kimi zaman önerilerim olumlu karşılandı, karşılanmadığı zamanlar da muhakkak olmuştur. Onca yıl araştırdığım konular, bunlara çözüm getirebilecek kurumlarca desteklendiğinden, araştırmaya ayırdığım zaman ve enerji boşa gitmedi.

Örneğin, bugüne kadar enerji sektöründe ve özellikle barajlar kapsamında yaptığım araştırmalar, bu büyük projelere kredi veren kuruluşlar tarafından talep ediliyordu. Dünya Bankası, IFC gibi kuruluşlar yaklaşık 50 yıldır büyük kitlelere yarar olacak, örneğin bir ülkenin enerji sorununa önemli yarar sağlayacak dev projelerin, yatırımların yanı başında yaşayan, konut ve topraklarını o projeler nedeniyle kaybeden halkın sırtından sağlanması, etkilenen yöre halkının geçim koşullarının olumsuz etkilenmemesi için yatırımcı devlet veya özel sektör kurumunun alması gerekli tedbirlerin tanımlanmasını kredi şartı yapıyorlardı. Bu nedenle, araştırmalarımı tedbir alınmadığında mağdur olacak insanlara yönelttiğimde, onların yararına olacak sonuçları yaratabiliyordum.

Satılık Erkeklik örneğine geri dönecek olursak, bugün dünyayı saran bu toplumsal sorunun çözülmesi gerekliliği açıkça görülür. Bunun nedenini anlatmadan önce bir parantez açarak bir sosyal olgu karşısında alınacak tavrın ve kullanılan kıstasların farklı olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, ben kendi değer yargılarımı kullanarak kadın veya erkeğin bedenini para karşılığı satmasının yanlış, ahlâk dışı olduğunu düşünürüm. Benim gibi düşünen meslektaşlarım da çoğunluktadır. Bunu yanlış bulmayan, tam tersine ‘Kadın bedenini kendi rızası ve kendi kararı ile satarsa buna kimse karışmamalıdır, bu yanlış değildir,’ diyen ve örneğin Afrika ülkelerinde yoksul kadının fahişelik yapmasının karşısına çıkılmamasını, tersine bu kadınlar için özel sağlık hizmetleri geliştirilmesini savunan düşünürler ve örgütler seslerini rahatça ve uzun yıllardır duyurmaktalar. Striptiz yaparak, yani bedenini teşhir ederek para kazananlara karşı da aynı tavır takınılır ve ‘özgür iradesiyle’ bu mesleği seçtiğine göre saygı duymak gerekliliği savunulur. Ben ‘Bu olgu insanlık dışıdır, önlem alınması gerekir ve bunun için

Yıllarca uygulamalı araştırmalar yaparak toplumsal sorunları çözmeye ve bunlara neden olan etmenleri değiştirmeye çalıştığım, sosyal araştırma yöntemlerini bilimsel sonuçlar çıkacak şekilde ve gerekli değişiklikleri sağlayacak kurumları ikna edebilecek biçimde ortaya koymaya çalıştım.

de çok yönlü ve farklı düzeylerde savaş vermek gerekir,’ derken, büyük bir kesim de ‘olgu zorunludur, kanın doyurur, bu nedenle insanidir, karşı çıkılmaması gerekir ve sürekliliğin sağlanması için de eğitim, sağlık hizmeti gibi tedbirler alınmalıdır,’ der.

Pornografi konusunda da farklı ahlâki ölçülerin kullanıldığı bir gerçektir. Örneğin Amerika’da mahrem yerlerinin resmini çekerek internet yoluyla dağıtmış ve bunu senatörlüğü sırasında yaptığı için senatörlükten istifa edip, pornografik fotoğraflarını dağıtmaya devam etmiş bir insan, pişman olduğunu ileri sürerek New York kentinin belediye başkanlığı yarışına girebilmiştir. Bu yarışta kazanma şansını artırmak için ise karısını yanına alarak basın toplantısı düzenlemiş ve kansının bile onu affettiğini söyleyerek seçmenin de onu affetmesini istemiştir. Bunları yaparken sorulan soruları cevaplandırmamış, Senato’dan atılacağı yerde kendi arzusuyla ayrılmış, her şeye rağmen ahlâk dışı davranışlarını sürdüren bu insana halk büyük tepki göstereceği, medya kuruluşlarının adamın demeçlerini göstermeyi reddedeceği yerde, ‘sansasyonel’ olduğu için bu insanı hem medya hem de halk merakla izlemiş ve böylece adama seçim sırasında bedava reklam yapma imkânını tanımıştır.

Bir sorunun anlamı, yaygınlığı, neden ve sonuçları incelendikten sonra, önlemler konusuna geçmeden verdiğimiz bir ‘doğru-yanlış’ kararı, bir anlamda ahlâk değerlendirmesi içerir. Bu değerlendirme, bunu yapan kişinin yetiştirme tarzına, inançlarına, bağlı olduğu kurumlara ve sosyal ilişkilerine göre değişir. Kürtaj olayına dinsel açıdan bakarak yasaklamayı veya sınırlandırmayı savunan kişiler ile kürtaja genellikle yoksul, eğitimsiz ve genç kadınların başvurduklarını gözlemleyerek, insancıl ve toplum sağlığı açısından sınırlandırmayı yeğleyen kişiler farklı değerlere sahiptirler, ama aynı sonucu desteklerler. Yani bir sosyal olgunun değişimini istemek veya o yönde çalışmak, değer yargıları kullanmaksızın gerçekleşemez ve bu değerler de değişimin yönünü ve niteliğini belirler.

Sosyal bilimlerin farklı dallarında son yüzyılda üretilen birçok araştırma, değer yargıları kullanılarak başlatılmıştır. Koloni düzeninin süregelmelerini sağlamak, bu düzen içinde Batı karşıtı ayaklanmaları bastırmak, çeşitli ülkelerde başlatılan savaşları kazanmak, insanları dinî yönden etkileyerek ‘demokrasi savunuculuğu’nu etkin hale getirmek gibi farklı nedenlerle batı devletleri antropolog, siyasal bilimci, sosyolog, sosyal psikolog ve diğer disiplinlerden uzmanların araştırmalarını yönlendirmiş, bu amaçla onlara ‘bursları’ ve başka maddi destekler sağlamıştır. Bu çalışmalar daha başlangıçta değer yargıları kullanılarak planlanmış ve sonuçları da Batı

Bir sorunun anlamı, yaygınlığı, neden ve sonuçları incelendikten sonra, önlemler konusuna geçmeden verdiğimiz bir ‘doğru-yanlış’ kararı, bir anlamda ahlâk değerlendirmesi içerir.

devletlerinin farklı ülkelerdeki halk kitlelerini tanıması ve onları Batı yan-daşı olarak eğitmesi için kullanılmıştır.

Vietnam Savaşı sırasında Harvard ve MIT’de tanıştığım birçok bilim ada-mı seferber edilmiş ve savaşın kazanılmasında yardımcı olacak araştı-rmalar yapmaları istenmiştir. Sosyal psikologlar kapitalist tüketim tarzının benimsenmesi ve Batı modalarının izlenmesi için toplum alışkanlıklarını değiştirebilecek yöntemleri bilerek veya dolaylı olarak geliştirmiştir. Her dönemde belli konular sosyal bilim okutan kurumların ve bilim insanla-rının ilgisini daha fazla çekmiştir. Bu sorunlar ise çoğu kez siyasi iktidar-ların çözmekte zorlandığı konularda yoğunlaşır. Birçok devlet kuruluşu (ve büyük firmalar) araştırmalara destek verirken, konuları da saptarlar. Örneğin, Amerika’da USAID’den tutun da Bill Gates gibi zengin iş adamları-nın kurdukları veya destekledikleri sivil toplum kuruluşlarına kadar pek çok kuruluş, sosyal bilimcileri maddi çıkarlar vadederek yönlendirir ve destekleyecekleri bilim insanlarını istenen konularda çalışanlar arasından seçerler. Böylece siyasal tercihler ve küresel kapitalizmi devam ettirecek değerler sosyal araştırmaları baştan yönlendirir ve Batı’nın savunduğu değerlerin yaygınlaştırılması ve kabulü için kullanılabilecek eylemleri ta-nımlayarak sonuçlanır. Sonuçta, ister baştan güdümlenmiş, ister araştırma sonunda bilim insanı ve okuyucusu tarafından kabul edilmiş olsun, sosyal değişim gerekliliğine değer yargılarını kullanmadan karar verilemez ve bu değerler değişimin yön ve niteliğini etkiler.

Sosyal bilim araştırmalarının temel aldığı değer yargıları insan hakları, sos-yal adalet, toplumsal eşitlik gibi ilkeleri savunmaya yarayabilir. Bu nedenle sosyal bilimcinin araştırma konusu seçerken, burs kabul ederken, yöntem seçerken hangi değer yargılarının onu yönlendirebileceğini soruşturma-sında yarar vardır. Aynı şekilde, üzerinde çalışmayı tercih ettiği, seçtiği ko-nularda hem kendine hem de farklı siyasal kesimlere ait değerleri gözden geçirmesi ve hangi yolda ilerleyeceğini iyi irdelemesi gerekir.

İnsan ticareti

Satılık erkeklik ve insan ticareti olgusuna bir kez daha dönersek, çağımızın sosyal sorunları nasıl küresel düzeye taşıdığını ve bunların çözümlerinin de aynı düzeye taşınması gerektiğini kolayca görebiliriz. Uluslararası Ça-lışma Örgütü (ILO) 2005 yılında insan ticaretinin 32 milyar dolarlık hacmi-nin olduğunu ve her yıl yaklaşık 2,5 milyon insanın alınıp satılmasına 127 farklı ülkenin ortak olduğunu açıklamıştır. Küresel ekonomik koşulların sürekli değiştiği ve buna paralel olarak da insan ticaretinin farklı şekiller

Sosyal bilim araştırmalarının temel aldığı değer yargıları insan hakları, sosyal adalet, toplumsal eşitlik gibi ilkeleri savunmaya yarayabilir. Bu nedenle sosyal bilimcinin araştırma konusu seçerken, burs kabul ederken, yöntem seçerken hangi değer yargılarının onu yönlendirebileceğini soruşturmasında yarar vardır.

aldığı bilindiğinden konuyla ilgili istatistiklere çok güvenmemek ve elimizdeki rakamların gerçeğin son derece altında olduğunu düşünmek gerekir. Bugün Avrupa'da 140 binin üzerinde insan tacize uğramaktadır ve bu rakam tacize uğramasına rağmen, polise gitmemeyi ve ülkesine geri gönderilmemeyi yeğleyen çoğunluğu kapsamaz.

Ticareti yapılan her beş insandan biri çocuktur. Afrika ve Mekong bölgesinde çocuklar ticareti yapılan insanların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Amerikan Dışişleri yılda 600-800 bin kişinin tacirler tarafından çeşitli ülkelere kaçak olarak sokulduğunu açıklamıştır. Bu insanların yaşam koşulları ve gelecekleri düşünüldüğünde, her türlü vicdanın bu olguyla savaşıması gerektiği çok açıkken, müşterilerin giderek artması, insan tacirlerinin ekmeğine yağ sürmekte ve bu ticaret azalacağına artmaktadır.

Birçok ulusal ve uluslararası yasa ve aralarında Interpol gibi güçlü kuruluşların da olduğu kurumlar insan ticaretini engellemeyi amaçlarken müşterilerin cinsel arzularında bir azalma olmamaktadır. Ayrıca, hiçbir araştırma müşteriler üzerinde yoğunlaşmamakta ve ne tür 'insan'ın minicik çocukların bedenine meraklı olduğu, kimin paralı seks tercih ettiği, hangi yolları izleyerek bu mağdur insanları bulduğu bilinmediğinden bu ticareti durdurmak veya yavaşlatmak mümkün olamamaktadır. Müşteri tercihlerinin değişmesi için ne gibi önlemler alınabileceği de bilinmemektedir. Kuşkusuz tacir kaçırdığı, zorladığı, beyaz zehir bağımlısı haline getirdiği veya aşırı borca sokarak tehdit ettiği insanları para kazanmak için bir ülkeden diğerine götürdüğünde, masraf yapmakta ve bu insanlara talip büyük bir müşteri potansiyeli olduğunu bildiğinden bu işe girişmektedir. Bugüne kadar ulusal veya uluslararası düzeyde geliştirilen tedbirler ise, esir insanların hedef almakta, tacirlere dış geçirememekte ve bunların müşterilerini ne tanımaya ne de cezalandırmaya önem verilmemektedir.

Ucuz işgücü sağlamak, seks 'işçileri' üretmek veya organ satışı için yapılan insan ticareti sürecinde insanlar çoğu zaman zorla bir ülkeden diğerine taşınmakta ve gittikleri ülkelerde de tüccarın elinden kurtulamayıp, uzun süre kazançlarını onlara vermek zorunda bırakılmaktadır. Ayrıca, 'seks işçileri'nin çoğu uyuşturucu bağımlısı haline getirilerek elden ayaktan düşene kadar çalıştırılmaktadır. Konuyu inceleyen düşünülür ve güvenlik güçleri işlenen suçun yalnız insanlara karşı değil, özellikle devletlere karşı işlendiği konusunda birleşmektedir. Gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde bu konuda araştırma yapanlar araştırma kurumları ve üniversite kuruluşları değil, Birleşmiş Milletler uzmanlarıdır. Bu uzmanların insan ticaretinin Türkiye'yi tehdit etmediği varsayımı ve ülkeyi transit yolu olarak

Birçok ulusal ve uluslararası yasa ve aralarında Interpol gibi güçlü kuruluşların da olduğu kurumlar insan ticaretini engellemeyi amaçlarken müşterilerin cinsel arzularında bir azalma olmamaktadır.

kullanması konuya ilgisizlik yaratırken, birçok kentimizi sarmış ‘Nataşa’ olayı bu ticaretten bağımsız olarak algılanmakta, evlerimizde çalışan ve yakın ülkelerden gelen ‘ev hizmetçileri’ de aşırı talep görmektedir. Oysa bunların çoğu bazı kişi ve örgütlerin yardımıyla ülkeye girmekte ve kazandıklarının bir bölümünü de bu kişi ve örgütlere vermektedir. Ülkeler arası bir tacir ağı, evlerimizde çalıştırdığımız bu insanları gözümüzün önünde istismar etmekte iken, bunları çalıştıranlar taleplerini sürdürmekle kalmayıp, yakınlarına, konu komşularına da tavsiye etmektedir.

İnsan istismarına dayanan bu tür faaliyetler üzerinde araştırma yapan sosyal bilimcilerin hangi nedenle olursa olsun ‘Benim tespit ettiğim durum budur, yapılanların doğru veya yanlış olduğuna ben değil, hukuk sistemi karar verir’, zihniyetiyle hareket ederek değer yargılarından kaçınması akademi dünyasında sık rastlanan bir olgudur. Oysa bu yaklaşım, sosyal bilimlerden sağlanacak faydayı azaltmaktan başka bir netice vermemektedir.

Siyasal antropolojiye dönüş ve *Kürt Mutfağında Ne Pişiyor?*

Yemek, yaşamın en önemli öğelerinden biri ve toplum kültürünün tanımlayıcı unsuru olduğundan, yemekle ilgili (culinary) antropoloji gelişmiş bir daldır. İnsanın gelişimi ve insanlık tarihinin en belirleyici unsuru, yiyecek elde etmek için yüzbinlerce yıldır verilen mücadeleyle belirlenmiştir. Kültürler nasıl farklı yemekler geliştirirler, birbirlerinden nasıl esinlenirler, yemek kültürleri zaman içinde nasıl ve neden gelişir, doğal ve sosyal çevre yemek kültürünü nasıl etkiler? Bu soruları cevaplamamıza yardım edecek incelemelerin sayısı ülkemizde çok azdır. Örneğin Mark Kurlansky’nin tuz üzerine yazdığı ‘Salt’ adlı kitabının bir benzerini kendi kültürümüzde bulmak zordur.

İnsanların yerleşik düzene geçmeleri, hem hayvansal hem de bitkisel gıda geliştirmeyi kolaylaştırmış, bu konuda sayısız ve sürekli buluşlar olmuş ve mutfak birçok kültürün tanımlayıcı özelliği olmuştur. Türk mutfağı dünyanın az sayıdaki ‘temel’ mutfaklarından biri olmasına rağmen, ne Osmanlı ne de Türk yemeklerinin kökeni, gelişmesi ve yayılması hakkında bilgi edinmek kolaydır. Türkiye nüfusunun önemli bir parçasını oluşturan Kürt halkının mutfağı ise, bütünüyle ihmal edilmiş konulardan biridir.

Kürt yemeklerinin yeterince bilinmemesinin, hatta doğu ve güneydoğu illerimizde bile çoğu lokantada hazırlanıp satılmamasının kuşkusuz pek çok nedeni vardır. Bunlar arasında ayrımcılık, zorunlu göç, yoksulluk ve doğal çevre koşullarındaki değişimleri sayabiliriz.



Mutfak, yaşamın ve kültürün ayrılmaz bir parçası. Kürt Mutfağında Ne Pişiyor da işte bu gerçekten yola çıkarak hazırlanmış, belgesel film tadında bir kitap. Ayşe Kudat’ın Türkiye’nin doğu ve güneydoğu illerinde yaptığı araştırmaların, incelemelerin ürünü olan bu kitap, bölge insanının yaşamına, çektiği acı ve sıkıntılara ilişkin tanıklıkların yanı sıra, Kürt mutfağına özgü yemek tarifleri ve günlük yaşamdan kesitler sunan canlı fotoğraflarla, bir anlamda yaşamın da özünü sunuyor okura.

(Kitap tanıtım yazısından...)

Kürtlerin yemekleri ve acıları bu kitapta buluştu

Kürt Mutfağında Ne Pisiyor? hem Doğu ve Güneydoğu'da unutulmaya yüz tutan yemek tariflerini ortaya çıkarıyor hem de şimdiye kadar görülmemiş acıları. **FİGEN YANIK** sordu, kitabın yazarı **Ayşe Kudat** yanıtladı

Leberiyi, bostana, perzane, tirit, basala, gu-lol... Bu kelimelerin anlamlarını bilen, duyan olabilir, ama süpheyle bilmeyenler çoğunlukta... Bunlar, Doğu ve Güneydoğu'da yıllarca pishirilen yemek isimlerinden sadece birkaçı... Kalabalık evlerde pishirilip sofraya getirildi, etrafında aileler buluştu. Son 30 yılda yaşanan sorunlar nedeniyle alt üst olan, kayıplar veren, zorunlu göçlerle bilmedikleri topraklarda, büyük şehirlerde, yurtlarında yaşam umudu arayan aileler de var aralarında... Ya gitmeyenler? Onlar da bambaşka sorunlarla boğuşup durdu. Bölgenin, göç etmek zorunda kalanların sorunları biter mi bilmiyoruz, ama bütün bu yaşananları bir de mutfaktan izlemek isteyen sosyal bilimci Ayşe Kudat, 40 yıllık birikimiyle bir kitaba daha imza attı: **Kürt Mutfağında Ne Pisiyor?**

- Kürt mutfağı üzerine kitap hazırlamak için yola çıktığınızda asıl amacınız neydi?

- Her araştırmacı ve yazar, yaşamı boyunca gerçekleştirmeyi umduğu bir düzine konuda düşünür, durur. Benim de düşlerimde, birçok araştırmacı ve kitap yazarı. Kürt mutfağında yaşanan sorunları, yitirdiğimizi de bu arzum, birçok dostum-

yız?

- Edebilir miyiz? Umarım ederiz. Etmeliyiz. Kürt kültürünün her parçasını yaşatabilmek için çözen göstermeliyiz. Türkiye'de yaşayan farklı kökenden insanların hâlâ yaşadıkları kültürel özellikleri geliştirebilmek, zenginleştirebilmek için yasakları kaldırmak, özellikle Doğu Anadolu'da yoğunlaşmış yoksulluğu ortadan kaldırmak için seferberlik açmalıyız.

- Kitap, Kürt yemekleriyle ilgili bilgi verse de aslında sürgün, göç ve yöre halkının yoksulluklarını da gözler önüne seren bir belge. Bu açıdan, mutfak kültüründen hareketle bile olsa, Kürtlerle ilgili bir kitap hazırlarken toplumsal gerçekler ve yaşananlardan söz etmemenin eksik kalacağını mı düşünüyorsunuz?

- Kuskusuz. Son 100 yıl içinde bu insanlar inanılmaz derecede çeşitli nedenlerle çevrelerinden kopmuş ve oraya buraya gitmek zorunda kalmış. Ayrıca kimliklerini de silmekle zorunda kalmışlar. Dillerini konuşma özgürlüğü ellerinden alınmış. İletişim konusunda her türlü sorun yaşamışlar. Ve giderek derin bir yoksulluğa sürülmüşler. Bu yoksulluk yalnız parasızlıktan ibaret kalmamış, yasalarının her boyutunu etkilemiş. Ben bunu mutfak yasalarıyla örneklemeye çalıştım, umarım başarabilmişimdir.

- Kitabın ne kadar zamanında hazırlandınız? Bu süreçte adı geçen, kitapta tarifi verilen yemekleri denemek lüksü de bulabildiniz mi?

- Kitap yaklaşık bir yılını aldı. Tariflerin çoğunu da yaptım, ama tatlıları değil.



Doğu şehirlerinin en önemli özelliği mutfakta yatsıması.

- Bir örnek vereyim. Sanırım bilirsiniz, Lendir,

la pishirilmeyen. Bir gün artık koymaktan başka bir çözümlenmeye karar verdim. Sosyal bilim açısından da konu çok önemli, ama bence asıl önemi, Kürt insanının asır 100 yılda çektiği zorlukları, giderek derin bir yoksulluğa itilmesi ve de bu yoksulluğun çok boyutluluğu... Anacım hem yoksulluğun hem de ayrımcılığın çok boyutluluğunu çok yakın biçimde ortaya çıkarmaktı.

- Kitap için konuştunuz kişilerin zarar görmemesi için fotoğrafları ve isimlerini özellikle kullanmamışsınız...

- Bu aslında sosyal bilimin veya antropolojinin bir gereği. Araştırmacı üzerinde çalıştığı insanların ad ve adreslerini, anketle katılanların listesini yayımlamak gibi yöntemler seçmez ve seçemez. Gözleştirdiği kişilerin arasında özel bir güven ilişkisi kurulur.

BİR KÜRT MUTFAĞI HÂLÂ VAR

- Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan göç olgusu, kudama yönelik şiddetin ve başka birçok sorunun, mutfak kültürünün de yaşamasını engellediğini söylüyorsunuz. Buna rağmen kitapta adı geçen yemekler, günümüze kadar yaşatılmayı nasıl başarmış? Ya da bu isimler hâlâ yaşatılıyor mu? Yemekler yapılıyor mu?

- Kitabında bugün yaşayan, bilinen ve yitip giden yemeklerden örnek verdim. Oradan buraya sürülerek doğasından kopan, oralarda doğal olarak biten sebze ve meyvelerden yararlanmayan, Kürt dilini konuşluğu için yıllarca eziyet gören, adında Kürt sözü geçen bir tohumu açamayan bir halk, kuşkusuz lei giderek çok daha zengin olan bir mutfak bırakıp, elde ne varsa, çevrede ne varsa, onunla yemek pişirmeye başlıyor. Eskiden pishirilen birçok yemek unutuluyor, benim de kitapta yaptığım gibi zorlanmadan çarapdan alınan malzemelerle ve ne ucuza yapılabiliyorsa, onu yapıyor.

- Bugün hâlâ bir 'Kürt mutfağından' söz edebilir mi-

GOÇERDEN ETKİLENMİŞ

- Kürt yemeklerinin yok olmaya başlamasında, Kürtçenin yaygın olarak kullanılmaması ya da bu yemekleri bilen kadınların birçoğunun Türkçe bilmemesi, bir neden olabilir mi?

- Kitabı adını koyan yazarlardan Ethem Yenigün, Kürtçe konuşmaktı. Onun dışında da her gittiğimiz evde kadın, erkek, 15-20 kişi etrafımızdayken görümler yaptım. Bu insanlar içinde çok dilli olan pek çoktu. Hiçbir sorunun olmadı.

- Törelere kadın üzerindeki baskılarına da çarpıcı örneklerle yer veriyorsunuz. Almanya'da alifinin zorunlu evlendirilmek istediği için kaçan, sonra PKK kamplarına gönderilen, yakalanan Diyarbakır Cezası'nda yatan, sonra da İstanbul'a dönüp tekstil beçliği - pişiri sırada asık olup evlenen bir kadının öyküsü gibi...

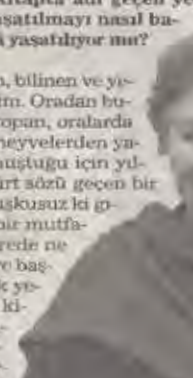
- Kitapta sözünü ettiğim araştırmacı yöntemini kullanarak konuştuğumuz insanlardan beni yönlendirmesi rica ettim. Ajlamak istediğim konularda benimle konuşabilecek kişilerin adlarını, adreslerini aldım. Bir kamptan sağ sağlım kaçması ve yaşamını başıyla sürmüş bir kadın, bir saatte bulmak kuşkusuz söz konusu değil, ama er geç bulmak mümkündür. Odaklanmak istediğim konular vardı. O konularda konuşabilecek kişileri sıra sıra buldum. Çoğuk sayıda kişiyle konuşup, aralarından bir veya birkaçının öyküsünü okuyucuya ilettim.

HER ÖYKÜNÜN YEMEKLE İLGİSİ VAR

- Onların öykülerinin, aslında direkt yemekle bir bağlantısı yok gibi görünüyor. Bu örnekler çok çarpıcı olduğu için mi kitapta yer verdiniz?

- Her öykünün yemekle ilgili var. Ama "Diğer öykülerde yemek tarifleri uyuyor mu?" diye soruyorsunuz, hayır.

- Kitapta "Göçün Kürt mutfağına yenilikler getirdiği de inkâr edilemez," diyorsunuz.



Ayşe Kudat

Doğu insanının yaşadığı zorluklar ve yitirdiği kentlerimizden biri. Kürt yemekleri, ağırlıklı yağla yapılır. Hatta bir zamanlar hayvan yağı da vardı. Hiçbir yağ kullanılmamış. Ama göç sonucu bir zamanlar tereyağ ile pişen bazı yemekler, zeytinyağıyla pişirmeye başlamış. Giderek tereyağın asırı pahalılığı, bu yağın kullanılmaması bütün zorlaştırmış. Sonra zeytinyağındaki fiyat artışları da halkı zorlamaya başlayınca, sıka yağın nereden ucuz yağ varsa, o kullanılmaya başlanmıştır.

- Fotoğrafları Amerikalı damadınız Benjamin Ward çekmiş. Onun bölge insanına, geleneklere ve gerçeklerine yaklaşımı nasıl oldu?

- Benjamin, yalnız kuzuma değil, Türkiye'ye de geldi. Benimle Doğu Anadolu'yu gezirken insanların ömürlüğüne, vericiliğine, güvenine inanmış. Üstelik gezdiğimiz yerlerde yemeklere de baktı, özellikle acı olanlarına... O gülsüklük yağdın kamerasını üzeri ederek resim çekebilme için izin isterken, insanların onu bir kuşaklaması ekteki kadı. Görüşmeler ve fotoğraflar bitince de onu bol bol kuşakladılar.

- Kitabı birlikte hazırladığınız Ethem Yenigün ile yolumuz nasıl kesildi? Nasıl bir iş bölümü yaptınız?

- Ethem Bey'i üç-dört yıl önce TESEV'in bir ara ya getirdiği bir araştırmacı topluluğuna katıldığımızı da tanıdım. Bu araştırmada iki arkadaşınla beraber Türkiye'deki en yoksul 21 tane sorunlarının her bir ekonomik yöntemlerle bellerini düşünebilmeye çalıştık. Bu araştırmamız, sordurdu TESEV'ten rafından yayımlandı. Ethem Bey, bizim araştırmacı ekibinin bütçesinden sorumlu. Böyle başlayarak bir tanışma sürdü. Ben bu kitabı başlatmaya karar verdiğimde o da katılmak istedi. Birçok öyküyü bu araya getirdi, yandı.

Kürt Mutfağında Ne Pisiyor?
Ayşe Kudat
Doğan Kitap
200 s., 18 TL



Bol 'acılı' bir mutfak

İçinde bol etli, bol baklagilli yemek tarifleri bulacağınızı zannederek, göz atmak için açtığınız kitapta, 'bol acılı' yaşam öyküleriyle karşılaşyorsunuz. 'Kürt Mutfagında Ne Pisiyor?' bu mutfağın yaygınlaşmamasının nedenlerine de eğiliyor

ELİF ERKİCİ

elif@elincigmail.com

Pisiyor, Hıyemañ, Gayevick, Helise, Lepik, Sêrê, Rêre. Çoğunusunu daha önce duymadığı bu isimler, aslında çok yakınımızda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu halkının mutfaklarının günlük terimleri. Her kültürün mutfakı gibi Kürt mutfak da halkların liderlerinden ileri taşıyor: Bol acılı, yelenli ve ıncınsızlıklarla yoğrulmuş. Ve tabii koyula köşede bekliyor. İşte bu unutulmuşluğu, koyula köşede kalmışlığı, Ayşe Kudat, Ethem Yemgin ve Benjamin Ward'ın hazırladığı 'Kürt Mutfagında Ne Pisiyor?' bir nebze olsun anlatıyor. Kitap, bölge insanının geçmişi, coğrafya, acı ve sebzeleri Kürt mutfaklarının özgün yemek tarifleri eşliğinde anlatıyor. İçinde bol etli, bol baklagilli yemek tarifleri bulacağınızı zannederek, böyle bir göz atmak için açtığınız kitapta, 'bol acılı' yaşam öyküleriyle karşılaşmıyorsunuz. Öncelikle insanın içişi ağzından, tüm cıpladılıkla anlatıldığı hikâyeler sürüyor aklınıza. Bir gün eyden alınırken ve tenezi taşıyınca eğer - cemedi nileme bedim ediken koyup babalar, akları, çocuklar, daga çıkan ve bir daha da haberi alınmıyken ocaklar, tehditle keşereti yapıları köyler, zorla göç ettirilen nüfus, bombaların kuyuları, kanakalar, evler... Bir buğünce. Bir öykü, bir öykü, bir öykü.

Kitabın içişişi biriki, keşerettirilen in-simlari yapılmış söyleşiler, bu kısımlar boyuncu mutfakta ne kadar çok şeyin değiştiğini ve ıncıldığını ama yoksağın, sebzelerin, acıların hep baki kalmışına gözler önüne seriyor.

Sözün tarih çabıması adeta
Kitabı hazırlıyor, Ayşe Kudat, 1964'ten beri bölge üzerine çalışmaları yapan bir sosyal bilimci. Zaten bu kitap da büyük oranda, Kudat'ın yıllar içinde Doğu ve Güneydoğuda yaptığı incelemeler ve araştırmaları-



tabirleri için, kimselerinin açıklanmamasına ve fotoğrafların mameleğine özen gösterilmiştir. Benjamin Ward'ın fotoğrafladığı kimseler, anlatılan hikâyelerle eşitlikte aynı sayfalarla korunmaması.

Yelenlilik ve yemek kültürü

Bunların sonucu olarak da 1964'ten bu yana sık sık ziyaret ettiğim ve Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve bölgelerdeki lokantalarda Kürt yemekleri sunulduğunu görmedim. Bunun nedenlerini anlayabilmek için de bu konuda araştırma ve yayın yapmaya karar verdim. Kuşkusuz bu durum sadece Kürt yemekleri için değil, Osmanlı mutfakından olup bugün yok olmuş olan birçok yemek için de geçerlidir. İstanbul'da bir zamanlar, ciğer sarmasından musakkaya, lahana dolmasından talaş kebabına kadar her türlü ev yemeğini yapıp satan lokantaların çoğu, sahipleri aynı kimseler olmasına rağmen, şimdi 'çizbuger' satıyor ve bu değişikliği ayrımcılıktan değil, dünyayı saran 'fastfood' salgınından dolayı yapıyor. Buna rağmen belki de çoğumuzun evinde hâlâ örneğin musakka ve lahana dolması pişmekte ama her birimiz hızla gelişen 'gürme' modasına uyarak doğu, batı, kuzey ve güney illerimizden esinlenen yemek tariflerini çeşitli yayınlardan ve televizyondan öğrenmekteyiz. Bunlar arasında da Kürt yemekleri yok. Daha önemlisi Kürt evlerinde de artık Kürt yemekleri pişmemekte. Kürt kültürünün bazı konularında yaşanan yozlaşma, yemek kültürüne de aksetmiş durumda. Bu nedenle çalışmalarında Kürt mutfakını yalnızca bir örnek, genel Kürt kültürünün bir ögesi olarak kullandım.

Bugün dünya yüzüne yayılmış 30 milyona yakın Kürt'ün en yoğun yaşadığı ülke Türkiye'dir. Hem burada hem de yaşadıkları diğer ülkelerde, yüksek doğurganlık oranlarından dolayı sayıları hızla artmaktadır. Kürtlerin, Mezopotamya'nın yerlilerinden olup, Zağros dağlarından Toros dağlarına kadar uzanan coğrafyada yaşayan ve Hint-Avrupa dili konuşan halklardan biri olduğu ileri sürülürse de, bu ispatlanmış bir teori değildir. Bu dağ ve ovalar, Kürtlere türlü besin maddelerini yetiştirmek ve sağlıklı, taze ve kendine özgü bir mutfak yaratmak için uygun bir çevre oluşturmuştur. Bu çevrenin hem yabani bitki dokusu ve yaban hayvanları hem de zaman içinde gelişen gıda maddeleri üretimi Kürt mutfak zenginliğinin bir parçası olmuştur.

Göç, insanı tanımlayan, insan yaşamını her boyutuyla etkileyen, yaratıcılığı geliştiren, yeni buluşların bir toplumdan diğerine yayılmasını sağlayan, son derece önemli bir olgudur. İnsan toplumu, yeni arayışlar, yeni kaynaklar ve yeni olanaklar için yaradılışından bu yana sürekli olarak göç etmiştir. Oysa insanların göçe zorlanması, esir alınıp bir kütadan diğerine götürülmesi, yerinden yurdundan edilmesi, savaşlar sonucu toplumundan koparılması tüm insanlık tarihinin ancak son birkaç bin yılına özgüdür ve 'çağdaşlık' arttıkça hız kazanmıştır.

Kürt kavimleri diğer birçok kavimle paylaştıkları Mezopotamya'da yüzyıllarca yerleşik bir düzende yaşamış ve Osmanlı İmparatorluğu'na önemli katkılarda bulunmuştur. Kürt halkının Mezopotamya'nın dağ ve ovalarında yoğunlaşan yaşamı, doğanın verdiği ve yetiştirdikleri tüm besinleri en güzel bir biçimde bir araya getirerek zengin bir mutfak geliştirmelerini sağlamıştır. Ne var ki yakın tarihte, son 100 yıl içinde yaşanan olaylar bu halkın farklı yörelere dağılması ve kendi kültürlerini ve mutfaklarını yavaş yavaş terk etmelerine veya terk etmeye mecbur edilmeleriyle sonuçlanmıştır.

İmparatorluğun dağılması sürecinde ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sonunda çeşitli iç ve dış siyasal dengeler Kürtler üzerinde özel baskı yaratmıştır. Bu baskı Cumhuriyet döneminde de bitmemiş, zorunlu göç ve iskân politikaları Kürt vatandaşları sürekli olarak ülkenin bir yerinden diğerine göçe zorlamıştır. Giderek yoksullaşan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin insanı, evlatlarını geçindirebilmek için büyük metropollere ve çeşitli Avrupa ülkelerine itilmiştir. Bu insanlar arasında, özellikle az gelişmiş yörelerde yaşayan Kürtler de bulunmaktadır.

Son 80 yıl içinde isyanlar, ayaklanmalar, devlet politikaları, tarımda teknoloji devrimi, siyasal partiler tarihi, darbeler, yoksulluk nedeniyle iç ve dış göçün hızlanması, köylerin boşaltılması, faili meçhul cinayetler, barajlar,

Göç, insanı tanımlayan, insan yaşamını her boyutuyla etkileyen, yaratıcılığı geliştiren, yeni buluşların bir toplumdan diğerine yayılmasını sağlayan, son derece önemli bir olgudur.

siyasi baskılar ve ayrımcılık, özellikle Kürt halkının ülkenin çeşitli köşeleri-ne dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

Devlet politikası zaman zaman, sorunlu yerlerdeki vatandaşların dağıtılarak, yerlerine başkalarının yerleştirilmesini amaçlamıştır. Bölgenin ana sorununa yalnız asayiş açısından bakılmış, ‘sorun’ çıkaran grubun dağıtılıp yerine uyumlu grupların getirilerek mevcut sorunların, dolayısıyla güvenlik sorununun çözülmesi amaçlanmıştır. Güvenlik açısından sorun çıkmadığı sürece, başka bir sorun olmadığı varsayılmıştır. Güvenlik sorununa odaklanma, kültürel öğelerin inkârına, insanların kimlik ve kökenlerinden kopmasına ve yoksulluğun yoğunlaşıp, çok boyutlu bir hale gelmesine yol açmıştır.

Terör olaylarının çıkışı ve tırmanışı da, Kürt halkının zorunlu göçünü önemli oranda artırmış, PKK’ya yardım zorunluluğu bir yandan, genç kız ve erkeklerin ‘dağa çıkma’ olasılığı öte yandan, aileleri bölgeden kaçmaya zorlamıştır.

Giden, gönderilen ve dağıtılan aileler çoğu zaman gittikleri yerlere uyum sağlayamamış, bu da onları ‘sorunlu’ bulan duygu ve düşünceleri güçlendirmiştir. Kürtlerin zorla gönderildiği yerlerde yeni ve umulmadık sorunlar ortaya çıkmış ve yoksullukları giderek artmıştır. Bunun son örneği, 1980’lerde Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki çatışmalı sürecin sonunda yaşanan zorunlu göçtür. Binlerce aile yerinden, yurdundan, köylerinden kopanlar büyük metropollere göç etmek zorunda bırakılmıştır. Sorun, kimi zaman devletin polis ve asker kullanımıyla, kimi zaman da baraj inşaatıyla ya da terör nedeniyle savunulamayan, korunamayan binlerce köyün boşaltılmasıyla ilgilidir. Birçok kez insanların köyleri yakılmış, hayvanları telef edilmiş, tarlaları ateşe verilmiştir. İlaveten, bölgede yaşayan insanların tümüne terörist gözüyle bakılmış ve zar zor geçimini sağlamaya çalışanlar örneğin, geçimini sağlamak için dağlara çalı çırpı veya şifalı ot toplamaya gidenler bile, geçim kaynaklarını kaybetmişlerdir.

Bölgedeki göç olgusu, en azından son 20-30 yıl içerisinde, bazı yönleriyle incelenmiş, bilimsel ve akademik çalışmalara konu olmuştur. Benim incelemelerimin amacı bu çalışmalara ayrı bir yön vermek, bunları yeniden değerlendirmek değil, mevcut çalışmalardan da yararlanarak, en azından onların ortaya çıkardığı gerçekleri göz önüne alarak, zorunlu göçün Kürt toplumunu sınırlı bir açıdan, yani sadece mutfak kültürlerine odaklanarak, nasıl etkilediğini göstermekti. İncelemek istediğim konu göçlerin neden yaşandığı değil, yaşandıktan sonra, göç edenlerin en basit gereksinimlerinin, yani yeme-içmelerinin, nasıl etkilendiğini göstermekti.

İmparatorluğun dağılması sürecinde ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sonunda çeşitli iç ve dış siyasal dengeler, Kürtler üzerinde özel baskı yaratmıştır.

Kürt mutfağının başına gelenleri örnekleyebilmek için üç ayrı kuşağa ait insanın öykülerini okuyucuyla paylaşmak istedim. Bu insanların ağzından üç kuşak boyunca hem yöre halkının hem de mutfak dâhil tüm kültürel dokunun değişimini göstermeye çalıştım. Ancak uzun yıllar boyunca nedenleri farklı olsa da, insanların benzer sorunlarla karşılaştıklarını gördüm. Dersim İsyanı'ndan sonra Adanaya göç eden bir kadın ile 90'lardaki çatışmalı dönemden dolayı İstanbul'a göç eden bir kadının yaşadıkları arasında büyük benzerlikler buldum. Örneğin, inanılmaz güçlüklerle rağmen, yaşamın şu veya bu biçimde sürdürüldüğünü, Kürt insanının umutsuzluğa düşmeden çocukları için çırpındığını ve çektiği sıkıntıların çocukları tarafından çekilmemesi için sonu gelmez bir savaş verdiğine tanık oldum. Her kuşak eğitim yoluyla bir sonraki kuşağın daha az sorunlu bir konuma gelebileceğine ve Türkiye sınırları içinde, ne olursa olsun, bunun gerçekleşebileceğine inanmıştır.

Diğer bölgelerle kıyaslandığında, en düşük okur-yazar oranına sahip olan, insanların işgücüne en az katıldığı bölge, resmi rakamlara göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dur. Yoksulluk ve eğitimsizlik, bu insanları yaşadıkları tüm zorluklara rağmen, doğru bildikleri uğruna mücadele etmeye zorlamıştır. Öte yandan büyük bir kitle de 'kaderine razı' olmuşçasına başlarına gelenler karşısında suskun kalmıştır. İster yaşam koşullarını iyileştirmek için bir araya gelsinler ister gelsinler Kürt kültürünün her ögesi etkilenebilir ve 'devletin' bir parçası olmaya, kendi dilini, yemesini içmesini ve diğer kültürel öğelerini bir kenara itmeye, 'Türk' olmaya zorlanmışlardır. Onca sorunu yaşamış bir halkın mutfak gelenekleriyle uğraşmak bir fantezi gibi gelebilir. Oysa ben mutfak konusuna, Kürt insanının çektiği sıkıntıların ve zorlandıkları asimilasyon sonucu yoksullaşmasının iyi bir göstergesi olduğu için odaklandım.

Kürt insanının karşılaştığı sosyal ve kültürel sorunlar onu nasıl etkilemiştir? Eşi 'içeri atılan' (hapsedilen), çocukları 'dağa çıkan', büyük şehirlerde yoksulluk sarmalı içinde kaybolan Kürt insanının yaşamı nasıl biçimlenmiştir? Eğitim durumu, zenginliği ve yaşı ne olursa olsun, Türkiye gibi bir toplumda bir kadının eline silah almasının sebepleri ne olabilir? Hangi inanç, 14 yaşında bir kızın eline silah almasına yol açar? Bu ve buna benzer bir sürü sorunun etrafında dolanarak kitabın kurgusunu örmeye çalıştım. Kimi sorularına yanıt bulamadım. Örneğin, terör örgütü PKK özellikle eğitim görmüş kız çocuklarının örgüte katılmasını nasıl sağlamıştır? Terör örgütü, birçok insanın ailesi zorla boşaltılan köylerde oturmasına rağmen, bu

Her kuşak eğitim yoluyla bir sonraki kuşağın daha az sorunlu bir konuma gelebileceğine ve Türkiye sınırları içinde, ne olursa olsun, bunun gerçekleşebileceğine inanmıştır.

zorlu göçü engellemek için neden yeni bir strateji geliştirmemiştir? Belki bir gün Türkiye terörden kurtulur, kalıcı bir barış sağlanırsa, Kürt ve diğer bölge halkıyla örgüt arasındaki ilişkileri daha iyi anlayabilecek ve de bu örgüte katılmış insanlardan bilgi alabileceğiz. Maalesef bu şimdilik mümkün değil.

Uzmanlar, Kürt sorunu hakkında yazıp çizdiler. Devlet politikaları ekseninde resmî kurumlar tarafından da çok sayıda araştırma yapıldı. Oysa Kürt insanının konuya bakış açısı bilimsel yöntemler kullanılarak ortaya çıkarılmadı. Binlerce insanın ölümüne neden olan tutum ve eylemlerin, Kürt insanı üzerinde yarattığı sonuçlar belgelenmedi. Bir yandan vatan, memleket, bayrak, özgürlük gibi kutsal değerler; diğer yandan ölen binlerce Türk, Kürt ve diğer kökenden genç, terör örgütüne sürülen çocuklar, haber alınamayanlar, faili meçhul cinayetlerin toplumsal etkileri yeterince araştırılmadı.

Kürt mutfağı araştırması ise, birçok sıkıntıyı sırtlamış kadın ve erkeklerin kendi ağzlarından bir anlatım yöntemiyle bu soruların bazılarına ışık tutmayı amaçladı. Yaptığım çalışma, bir yakın dönem Kürt sözlü tarih denemesi değildir. Kurgusu bu amaç etrafında örüldüyse de, böyle bir amacı gerçekleştirecek kadar zengin, kapsamlı ve sistematik verilere dayanan bir araştırma değildir. Yalnızca yaşadığımız topraklardaki insanları daha yakından tanımayı ve tanıtmayı amaçladım. Bunu yaparken, Kürt insanının yaşadığı bölgelerde yarım asır inceleme yapmış olmamın yararı oldu.

Daha önceki bölümlerde anlattığım gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1964 yılından beri türlü çalışmalar yaptım. O yıllarda yapılması planlanan Keban Barajı için sosyal dokuyu inceleyip, baraj suyu altında kalacak yüzlerce köyde yaşayan insanların başlarına gelebilecek sorunları ortaya dökmeye çalıştım; bunun hiçbir yararı olmadı.

Daha sonra, 1968-70 yılları arasında, kırsal alanlarda siyasal yapı üzerine doktora çalışmamı hazırladım. Hemen ardından bölgenin çeşitli illerinde, kır ve kentsel alanlarda, kirvelik konusunda siyasal antropoloji dalında bir kitap yazıp, 1974 yılında yayınladım; bu çalışmayı 2000 yılında yeniledim. Ilısu Barajı nedeniyle 2001 yılında başlayıp, yakın tarihe kadar sürdürdüğüm çalışmalarım, bu barajın neden olacağı zorunlu göçün sorunlarıyla ilgiliydi.

Bu arada, Şartlı Nakit Yardımı projelerinin etkinliğini araştıran çalışmalar sürdürdüm ve bölgenin en yoksul kesimiyle ilgilendim. Daha sonraki yıllarda, 2008'de, TESEV'in desteklediği bir araştırma çerçevesinde, bölgenin



Kirvelik ile ilgili makalem, 1971

Binlerce insanın ölümüne neden olan tutum ve eylemlerin, Kürt insanı üzerinde yarattığı sonuçlar belgelenmedi.

Ayşe Kudat'ın, sosyal bilimci, toplumsal değişmeyi zaman ve mekân boyutunda ele alıp inceleyen ve gelişmenin farklı dinamiklerini bilimsel yöntem ve tekniklerle tanımlayan, bu alanda ulaştığı sonuçları yaymak suretiyle toplumsal bilinçlenmeye katkıda bulunan, karar organlarını ve siyasal iradeyi etkileyen bir düşün ve eylem insanı olduğunu önceden bilmiyordum. *Kürt Mutfağında Ne Pişiyor?* kitabı için Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yaptığı ziyaretlerde kendisiyle tanıştım. Kısa sürede gerçek sosyal bilimci kimliğini onda hissettim ve birlikte çalışmaya karar verdik. Bir taraftan belgesel film tadında Kürt mutfağı'nda ne piştiğini birlikte araştırırken; bir taraftan da bölge insanının yaşamına, çektiği acı ve sıkıntılara ilişkin tanıklıkların yanı sıra, günlük yaşamdan kesitleri birlikte ele alıyor ve bölgesel kalkınma yönünde derinlikli tartışmalara dalıyorduk. Bu süreçte toplumsal ilişkiler alanında güçlü yapısına ve sosyal sorumluluk duyarlılığına tanıklık ediyordum.

Toplum sorunlarını çözmeye yönelik, araştırma, karar ve uygulamalarda aktif sorumluluklar üstlenen bir uzman teknisyenliğin yanında; resim sanatının Kürt kentlerinde bölgesel gelişimini birlikte irdeledik ve güzel sanatlarda okuyan yetenekli dezavantajlı öğrencilere yönelik bir proje uygulamasını kararlaştırdık. Diyarbakır Güzel Sanatlar Lisesi Resim Bölümü 2. sınıfta okuyan 15 öğrenciyi altı yıl süresince güzel sanatlar alanında destekleyerek; yaratıcılık ve sanatçı kişiliğinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla dört hedef bileşeni (burs, uygulamalı atölye eğitimi, yurtdışı deneyim paylaşımı ve Diyarbakır, İstanbul ve Amerika'da üç adet sergi açmak) kapsayan bir proje (Güneydoğuda Ressamlar Yetiştiriyor Projesi) hazırladım ve kendisine sundum. Proje başarılı bir şekilde iki yıl uygulandı. Proje bütçesini Ayşe Kudat emekli maaşından karşılıyordu. Şansızlık onu da yakalamış, proje giderini karşılamayacak duruma gelmişti ve zorunluluktan dolayı uygulamaları sonlandırdı. Gözü arkada kalmasın. O öğrenciler bugün Türkiye'nin en iyi üniversitelerinde resim bölümünü okuyarak Leonardo da Vinci, Van Gogh, Pablo Picasso ve Salvador Dali gibi geleceğin ressamları olmaya aday nitelik taşımaktadırlar.

Sayın Kudat, sosyal sorumluluk kapsamında olanakları ölçüsünde Kürt çocuklarının gelişimine el uzatmış, farklı toplumsal potansiyeli harekete geçirmeyi Diyarbakır'da başarmıştı.

Özetle, eminim ki sayın Kudat olanakları el verdiğinde, dünyanın herhangi bir ucunda kaynaklarının geliştirilmesine aynı önemde katkı sağlayabilecek nitelikte ve kimlikte sosyal bilimci bir kişiliktir. Güneydoğu halkı Ayşe Kudat'ı sosyal bilimci kimliği ile tanıdı. Gelecekte hayal ettiği yetenekte ressamlar bu çocuklardan ve bu coğrafyadan çıkacağına emin olsun! Kendisine nice başarılı projeler ve sağlıklı yıllar diliyoruz.

Abdulmenaf Şeker

Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği

Dış İlişkiler Müdürü

Türkiye için önemli bir sorun olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki durumun normalleşmesi ve kalkınmaya katkıda bulunacak sosyal ve ekonomik öncelikli politikalar ile ilgili bu araştırma, Dr. Orhan Kurmuş'un koordinatörlüğünde yürütülen üç bölümden oluşuyor. Dr. Ayşe Kudat'ın yönettiği Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kalkınmasında Yatırım Politikaları bölümünü hazırladı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kalkınmasında Sosyal Politikalar araştırması Prof. Dr. Çağlar Keyder'in yönetiminde yürütüldü. Araştırma, kalkınma ile sosyal dinamikler arasındaki ilişkiyi ve bölgenin özel koşullarını dikkate alan, saha araştırmalarına dayalı bir yöntemle gerçekleştirilmiştir ve bu bölgedeki önceliklerin tespiti amacına hizmet etmektedir.



en geri kalmış 21 ilinde yaptığım bir ekip çalışmasıyla bölge sorunlarının hızla, çok kapsamlı bir biçimde ve bir kaynak seferberliğiyle azaltılabileceğini gösteren bir araştırma yaptım. Sanat konusunda yetenekli, fakat yoksul Kürt gençleri için bir burs programı düzenleyip kaynaklandırımdım, ama parasal nedenlerle bu programı üç-dört yıldan fazla sürdüremedim. Bütün bu çalışmalar hem benim bölge insanını biraz da olsa tanımamı hem de onlara özgü olan kültürel bir konuya eğilmemi kolaylaştırdı.

Bu çalışmamla da antropologların mutfak antropolojisi dedikleri türden bir çalışmayı 'siyasal mutfak antropolojisi' olarak gerçekleştirdim. Yani kültürel antropolojik yöntemlerle geliştirilen bu araştırma, siyasal gelişmelerin Kürt kültürünün bir parçası olan mutfak üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmayı amaçladığından, siyasal antropoloji olarak nitelendirilebilecek yeni bir tür antropoloji örneği ortaya çıkardı. Daha sonra benzer görüş açısıyla diğer kültürlerle de eğildim ve sonuçta hem mutfak antropolojisi hem de siyasal antropoloji konularında zaman buldukça seminerlere konuşmacı olarak katıldım. Bu kitabı hazırlayabilmek için üç ayrı koldan çalışmamız gerekti. Ben, bir sosyal bilimci olarak, çok sayıda konuşma yaparak, ortaya çıkaracağımız çözümlemenin belli konular etrafında ve son 70-80 yıllık Türkiye tarihinin Kürt insanına dönük özelliklerini içermesi için uğraş verdim. Çalışmayı belli bir kronoloji izleyerek yapabilmek ve olayları, Kürt tarihindeki önemli olaylara göre sıralayabilmek için bölgenin birçok ilini dolaştım.

Kitabın yazımına önemli katkılar yapan Ethem Yenigün de kendi çevresini seferber ederek örnek olaylar topladı. Benjamin Ward ise yemekte kullanılan malzemelerin ekilip biçilmesinden, pişirilmesine ve farklı biçimlerde tüketilmesine kadar olan süreci tüm boyutlarıyla fotoğrafladı. Bu antropolojik çalışmaya başladıktan sonra bana birçok soru soruldu. Bir Kürt mutfağından bahsedilebilir mi? Sadece Kürtlere özgü yemekler var mı?

Mutfak kültüründe etnik veya millî bir sınıflandırma yapılabilir mi? Bu tür soruları yanıtlamak kuşkusuz kolay değil. Ama siyasal, doğal ve kültürel çevre değiştiğçe, toplumların mutfak kültüründe değişiklik olması kaçınılmazdır. Şu var ki ‘gurme’ yemeklerin geliştirilmesi ancak bir kültürün benimsenmesiyle mümkündür. Çeşitli baskılar altında ve kimliğini saklamaya zorlanan toplumlar ‘gurme’ mutfak geliştiremezler. Son 80-100 sene içindeki baskılar nedeniyle ‘Kürt aş’ pişirilemez oldu, fakat yaşlılarla görüştüğümüzde, zengin bir ‘Kürt mutfağının’ varlığını görebiliyoruz. Bu mutfak, Kürt halkının yaygın uğraşısı olan hayvancılık ve bu uğraşının yapıldığı yörelerdeki doğal bitki dokusu üzerine inşa edilmiş olup, yaşam koşulları ve Kürt halkının zorunlu göçler nedeniyle, farklı sosyal ve doğal çevreye itilmesiyle yavaş yavaş ortadan kaybolmuştur.

Kürt kazanı siyasal olaylar nedeniyle kaynadığında yurtiçi ve yurtdışı göçler nedeniyle değişik kültürlerle karşılaşan bu insanların sofrası nasıl değişti?

Kürt Mutfağının Derdi Beyaz Türk'ü Gerdi

Geçen hafta bu köşe için şöyle bir yazı yazdım;

[illegible]

'Geçen ay bir hafta sonu kendimi İngiltere'de Cambridge'de buldum. Arkadaşımla görüşmeleri olduğu için bir üniversite kasabasında yapılabilecek en iyi şeyi yapıp kitapçılara daldım. İngiltere'de yemek kültürü üzerine yazılan kitap satışlarında inanılmaz bir patlama yaşanıyor. Yemek kitapları için ayrı birçok satanlar listesi yapılmış. Birinci sırada özellikle okullarda çocukların beslenme alışkanlıklarını değiştirmesi için açtığı kampanyalarla artık İngiltere'de millî kahraman ilan edilen Jamie Oliver'in son kitabı 'Jamie ile 30 Dakika Yemekler' kitabı duruyordu.

Geçen günlerde bir sokak yazarı olarak görev icabı İstiklal Caddesi'nde turlarken bizim kitapçı raflarında da yeni bir yemek kitabı gördüm. Ayşe Kudat'ın hazırladığı kitabın adı Kürt Mutfağında Ne Pişiyor?. Kitabı elime alınca içimden 'Eee Jamie

Yemek kültürleri, gittikleri yerlerde karşılaştıkları toplumlardan nasıl etkilendi? Kendi köylerinde, kendi memleketlerinde tarlalarını eken, ekmeklerini kendi tandırlarında yapan, kendi hayvanlarını besleyen bu insanlar, bir süre sonra sürüldükleri yerlerde niçin hiçbir şey bulamayacak hale geldi? Köylerinde bol miktarda buldukları, eksikliğini düşünemedikleri bazı sebzeleri ve yemeklerinin temeli olan eti neden bulamaz oldu? Bu zorluk yoksullukları büsbütün arttırdı. Varlık içindeki sofraları bir anda yoksulluğa mahkûm oldu. Bir yandan yeni yemeklerle karşılaştılar ve yemek kültürleri değişerek, göç ettikleri yörelerin mutfak özelliklerini benimsediler, diğer yandan ayrımcılıktan, oradan buraya sürülmekten, yoksulluktan dolayı, sofralarını başkalarına açamayıp, kendi mutfaklarının özelliklerini paylaşamadılar. Bu olguları ve onlara neden olan süreci incelemek benim için çok önemliydi.

Efendi böyle olur bizde yemek kitabı işte' diye geçirdim. Kitabın içinde yemek tarifleri var ama her tarifi yanına o yemeği seven, yapan birinin Güneydoğu ile ilgili bol acılı bir deneyimini anlattığı satırlar da konulmuş. Bir yanda yemekler ağzınızı sulandırıyor diğer yanda anlatılan hikâyeler içinizi burkuyor, fotoğraflar da cabası. Bir coğrafyada yaşanan terörün, şiddetin, zulmün o coğrafya insanının tenceresinde kaynayan yemeğin tadını nasıl değiştirebileceğini görüyorsunuz. Kürt sofrasının nasıl eksiltildiğini anlatan müthiş bir kitap. Asıl ilginç Ayşe Kudat'ın Kürt mutfağında ne pişiyor sorusunun peşine düşmüşken, Kürt mutfağında neyin pişmediğinin nedenini bulmuş olması.

'Bunca acıyı afiyetle okuyun.'

İşte böyle... Gelin görün ki gündemin yoğunluğu nedeni ile bu yazıyı köşeye koyamadık. Dün Hürriyet gazetesini elime alınca bir de baktım yeni Beyaz Türk ikonu Ertuğrul Özkök de bu kitaba takılmış. Üstelik çok içerlemiş! Kürtlerin ajitasyon çektiğinden giriyor, ezilen zavallı Beyaz Türk edebiyatından çıkıyor. Bu ruh halini anlamakta zorlanıyorum. Bir yanda kanal kanal dolaşıp Ahmet Kaya'yla ilgili manşetleri attığı için özür dilerken, diğer yandan köşesinde Kürtleri bu kadar itip kakmasını bilmem neye bağlamalıyız. Bu Beyaz Türk kibri karşısında yapacak çok bir şey yok. "Ben sana şarap uzmanı olamazsın demedim..." diyelim, geçelim.

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/>

cuneyt_ozdemir/kurt_mutfaginin_derdi_beyaz_turku_gerdi-1026406



Cüneyt Özdemir



Dr. İsmet Yalçın

Doksanlı yılların ortalarında Ayşe Kudat'ı ilk gördüğümde, Ankara'da Atatürk Bulvarı'nda bir danışmanlık ofisindeydim. Zaman zaman birlikte çalıştığım danışmanlık firması sahibi Nezih Kuleyin, Türkiye'de orman köyleriyle ilgili bir sosyal değerlendirme yapacağımızı söylemiş, benden de ekonomik konularda araştırmaya destek istemişti. Odada gözleri çıkmak çıkmak parlayan orta yaşlı bir hanım duruyordu. Beni tanıştırdılar. O kişi Ayşe Kudat idi. Konuşmaya başladığında, daha önce karşılaşmadığım tipte bir insanla karşılaştığımı hemen fark ettim. Konulara yaklaşımı, problemleri ele alış biçimi o güne kadar karşılaşmadığım şeylerdi. Hep çemberin dışından olaylara bakıyordu. Yapılacak projenin değil, orada proje sonrası hayatı değişecek insanları ve doğal yaşamı düşünüyordu. Birlikte Türkiye'nin orman köylerini dolaştık. İnsanlarla konuştuk. Dağ köylerinde insanlarla konuşurken, onlardan biri oluveriyordu. Kadınlarla, çocuklarla konuşuyor, çok can alıcı soruları doğallıkla soruyordu. Yanında geçirdiğiniz birkaç günde üzerinde çalıştığı konunun esas önemli noktalarını öğreniveriyordunuz.

Ankara'ya döndüğümüzde analizlere başlayınca köylülere sormadığımız bazı konular olduğu ortaya çıktı. Biz kara kara düşünmeye başladık, soruların cevabını nasıl bulabiliriz diye. Aksi halde sahaya yeniden gidip görüşmeler yapmak gerekecekti. Bir an düşündü ve bana 'gel benimle' dedi. Kolumdan tuttu, bulduğumuz büyük iş hanının giriş kapısındaki görevlisine götürdü. Beş dakika sonra görevli ile koyu bir sohbete dalmıştı ve apartman görevlisi köyünde neler yaptığını anlatmaya başlamıştı. Tarımsal üretime ilişkin ihtiyaç duyduğumuz bazı verileri Ankara'nın göbeğinde Ayşe Kudat'ın zekâsı ve yeteneği sayesinde toplamıştık. İşte Ayşe Kudat böyle pratik zekâlı, farklı düşünen ve bu yüzden yerleşik düzenden eleştiri alan büyük bir sosyal bilimcidir. Orman köylerinde bizim projemiz için çalışırken, bir yandan da hazırlamakta olduğu kültürel antropoloji konularındaki kitaplarına da materyal topluyordu. Yayın künyesine baktığınızda, kimsenin aklına bile gelmeyecek fakat bir o kadar da önemli toplumsal konularda yayınları olduğunu görürsünüz. Ben Ayşe Kudat'la beraber çalışırken dünyaya, doğaya nasıl farklı bakmak gerektiğini, doğayı ve insanı esas almak gerektiğini, bunlar olmazsa büyük projelerin insanlara fayda getirmeyeceğini öğrendim. Ayşe Kudat, Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli sosyal bilimcilerin başında gelmektedir. Çalışmaları masa başı değil, her zaman sahadan olmuştur.

İyi ki varsın Ayşe Kudat.

Ayşe Hanım'ı 15 yıldır tanıyorum, çok sevdiğim bir arkadaşım-
dır. Tanıdığım insanlar arasında çeşitli alanlardaki çalışma-
ları ve üretkenliği ile beni çok şaşırtmıştır. Bilgisi, zekâ-
sı, çalışkanlığı, iş bitiriciliğiyle ve özellikle de sosyal
duyarlılığıyla müstesna bir kişiliktir.

Gerçek bir vatansever olan arkadaşımın çok önemli bir tarafı
da, yaşadığı sürece pek çok insanın ve özellikle de gençlerin
hayatlarına dokunup, kaderleri ile ilgili olumlu katkılarda
bulunmaktır.



Ülkü Ayvalıklı
Yatırımcı

Türkiye'nin toplum yapısı üzerindeki zengin bilgisini takdir
ediyordum. Kısa zamanda benzer konularla ilgilendiğimiz ortaya
çıktı ve sonraki yıllarda birçok araştırmada beraber çalışma
fırsatına kavuştum. Bu çalışmalar genelde Türkiye'nin gelişme
sorunlarına ilişkindi, fakat mesai sırasında her konuda yaptığ-
ımız tartışmaları da zevkle hatırlıyorum. Kendisi Dünya Banka-
sı'nda iken Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile tarımın nasıl
dönüştüğünü inceleyen bir projeye beni de davet etti. Daha önce
üzerinde pek az bilgim olan bir konuda çeşitli kaynaklardan
toplanmış raporları okuyabilmek, büyük bir fırsattı. En son or-
tak çalıştığımız proje ise, TESEV için hazırlanan bir Doğu ve
Güneydoğu araştırmasıydı. Bu bölgenin bilinen boyutlardaki geri
kalmışlığı üzerine uzun müddet düşündük ve tartıştık. Kanımca
halen önemli veriler ve öneriler içeren bir rapor ortaya çıktı.
Zaten kendisi ilgilendiği tüm konularda önemli sonuçlara varan
çalışmalara imza atabilmiştir.



Prof. Dr.
Çağlar Keyder
Boğaziçi Üniversitesi



AYŞE KUDAT



Gençler için Son Söz...

Elli yıllık bir meslek hayatında kapsanan konuların, kurumların ve ülkelerin hepsini hatırlamak ve bunları küçük bir kitaba ayrıntıları ile yansıtmak kuşkusuz çok zor. Bu nedenle, birçok konuda yıllar süren çalışmalarımın büyük bir kısmını yazamadım ve örneğin Berlin Bilim Merkezi'nde, BM'in Viyana merkezli bir kurumunda, Kenya Ulaştırma Bakanlığı'nda, BM'in HABITAT kuruluşunda, Türkiye'de hocalık yaptığım ODTÜ'de gerçekleştirdiğim araştırma ve eğitim faaliyetlerimi ancak bazı açılardan kısaca özetleyebildim.

Özellikle 2000 yılından sonra yaptığım çalışmalarımın bir çoğundan hiç söz etmedim, edemedim. Örneğin, 2002'de başlayarak üç yıl kadar süren, Papua'da BP'nin yürüttüğü likid doğal gaz projesinden ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri bertaraf edebilmek amacıyla bölgeye gidip geldim, fakat bu deneyimin okuyucuyu ilgilendirebilecek şekilde yazılabilmesi için hem ülke hem de konuyla ilgili ayrıntılı arka plan bilgisi vermek gerekiyordu. Günümüz antropologlarının ancak yarım asır önce yazılmış kitaplarda okuyabileceği 'az el değmiş' ve 'geleneksel' özelliklerinin birçoğunu muhafaza edebilmiş kabilelerin balık avladıkları sularda uluslararası dev bir şirketin doğal gaz çıkarmaya başlaması üzerine nasıl 'uyandıklarını' ve ne kadar kapsamlı taleplerle bu dev şirketi göğüslediklerini anlatamadım.

Aynı şekilde, 2004-2005 yılında Chevron şirketi WAGP adlı ve Nijerya, Gana, Benin ve Togo'dan geçen Doğu Afrika Gaz Boru Hattı için bir kamulaştırma ve RAP planı hazırlamamı istemiş ve ben kamulaştırılan taşınmazlar için verilmesi gerekli tazminat düzeyini saptarken de 'yoksulları korumamam' için benimle mücadele etmiş, taşınmazların tazmini için yeterli parayı ayırmayı reddetmişti. Bu projeye Dünya Bankası'nın MIGA adlı üyesi kredi garantisi sağladığından RAP bu kuruluşa sunulmuştu, Banka'dan konudan sorumlu ve bir zamanlar yanımda çalışan beyi ziyaret ederek şirketin insanların mallarını almak için yeterli tazminat vermeyi reddettiğini dolaylı bir biçimde anlatmaya çalışmıştım. Buna rağmen RAP belgesini incelemek için bir araya gelen bir komisyon belgeyi incelememiş ve Ayşe Kudat hazırladığı için kabul etmişti. Yatırımın daha ilk safhasında, tazminatları yeterli bulmayan halk ayaklanmış ve hatta şirketin bölgedeki elemanlarından biri de öldürülmüştü. Bu konuda da yazılması gerekli çok şey olmakla birlikte konuyu iyi anlatabilmek için gerekli arka plan bilgilerinin ayrıntılarına girmemek için bu ve bunun gibi birçok yatırım ve girişimde sosyal dokunun anlaşılmasının ve yatırım sonrası ortaya çıkabilecek sosyal sorunlara kayıtsız kalmanın doğurduğu olumsuz sonuçları yeterli biçimde anlatamadım. Mozambik'ten tutun da Malavi, Tunus, Yemen, Mi-



sır, Bangladeş, Pakistan, Hindistan, Tacikistan, vb. birçok ülkedeki faaliyetlerimden de söz edemedim.

1980'lerden başlayarak büyük yatırımların çevre ve sosyal etkilerinin sap-tanarak olumsuz etkilerin giderilmesi için eylem planları hazırlanması uluslararası ve ticari bankaların kredi şartları arasına girdiğinden, her ülke-de bu tür yatırımların çevreye ve sosyal yapıya etkilerini saptayan şirketler kurulmuş ve bunların birçoğu da yatırım sahibinin isteği doğrultusunda yatırımlara olumlu rapor vererek, doğal ve sosyal çevreye verilen zararları örtbas etmeyi iş edinmişlerdir. Bunu yapmayan şirket ve danışmanlar ise piyasada tutunamamış ve benim anlayışımı paylaşan uzmanlar da isten-meyen kişi olmuşlardır. Birçok deneyimden çıkartılabilecek olan dersler sosyal çevre açısından önlenebilir ve önlenmesi gerekli sorunlara işaret etmiş olmasına rağmen, sermayenin ve sermayeden pay alan siyasi dü-zenin karşısında hem çevre hem de sosyal uzmanlar yetersiz kalmışlardır. Bu nedenle, her ne pahasına olursu olsun İlisu gibi barajlar yapılmış, kültü-rel hazineler ve korunmaya alınmış doğal ve tarihsel parklar yok edilmiştir. Dünya ülkeleri doğal çevre katliamının sonuçlarını küresel ısınma ve bu-nun getirdiği doğal felaketlerle artık açıkça görmektedirler. Sermaye ve iş birlikçi siyasi düzene rağmen, halk bilinçlenmesi doğal çevre konularında giderek ön plana çıkmış ve düzeni sorgulamaya başlamıştır. Sosyal doku-ya odaklanan çabalar ise dikkate alınmamıştır.

Uygulamalı alanlardaki çalışmalarım uluslararası işgücü göçü, yönetime katılım, eğitim, tarım, su (içme suyu, atık su, tarımsal sulama), çevre felâketleri, savaşıardan doğan felâketler, enerji, ulaştırma, orman ve Akdeniz ve Aral Gölü'nde suların kirlenmesinin önlenmesi, konut ve alt yapı, kadın ve kalkınma, toplumsal cinsiyet, sağlık, şartlı nakit yardımı gibi aşırı yoksullara dönük programlar, yoksulluk analizleri ve yoksullukla mücadele etmek için eylem plânları geliştirilmesi, el sanatlarının korunması ve geliştirilmesi ve kültürel hazinenin korunması gibi çok farklı alanları kapsadı.

Her ülkede patlama noktasına gelen aşırı gelir ve yaşam koşulları farklılıkları sayıca çok küçük bir tabakayı refah içinde yüzdürmekte ve bu refahın yolsuzluklarla ilişkisi her geçen gün daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırımcılar hâlâ istimlâk yoluyla ve devlet zoru kullanarak halkın toprak ve evlerini ele geçirmekte ve halka sırt verebilecek toplumsal güçler genellikle yetersiz kalmaktadır. Büyük kentlerimizde olduğu gibi deprem ve benzeri doğal felaketleri bahane ederek kitleleri mülksüzleştirme süreci zirveye ulaşmış olmasına rağmen, mağdur edilen halka destek verebilecek kurumlar ciddi sosyal patlama risklerine rağmen yetersiz kalmıştır. Bu sorunlara sosyal bilimciler değil, gazeteciler sahip çıkmaya çalışmış fakat onlar da hapse atılarak ya da başka yöntemlerle sindirilmişlerdir. Sosyal bilimciler bu ve benzeri konularda suskun kalmaktan vazgeçip, bu kitlesel mülksüzleştirmenin ve aşırı gelir ve fırsat farklılıklarının sonuçlarını incelemeye başladıklarında ve bunu bilimsel sosyal değerlendirme yöntemleri kullanarak gerçekleştirdiklerinde, sosyal ve kültürel bilinçlenmeye büyük katkıları olacaktır. Bu tür katkılar sosyal bilimci olarak hepimizin görevidir. Bu görevi yerine getirmek için kullandığımız yöntemin katılımcı ve bilimsel olması gerekir.

Benim meslek yaşamıma bakarak sosyal bilimcilerin çalışma alanları ve koşulları hakkında bir genellemede bulunmak kolay olmasa gerek. Yaklaşık her kıtada çalıştım, 67 ülke tanıdım ve bunlardan en az 30 tanesi üzerinde çalışmalar yaptım ve yayınladım. Uygulamalı alanlardaki çalışmalarım uluslararası işgücü göçü, yönetime katılım, eğitim, tarım, su (içme suyu, atık su, tarımsal sulama), çevre felâketleri, savaşıardan doğan felâketler, enerji, ulaştırma, orman ve Akdeniz ve Aral Gölü'nde suların kirlenmesinin önlenmesi, konut ve alt yapı, kadın ve kalkınma, toplumsal cinsiyet, sağlık, şartlı nakit yardımı gibi aşırı yoksullara dönük programlar, yoksulluk analizleri ve yoksullukla mücadele etmek için eylem plânları geliştirilmesi, el sanatlarının korunması ve geliştirilmesi ve kültürel hazinenin korunması gibi çok farklı alanları kapsadı. Ayrıca, 1960-1970 yılları arası yaptığım kuramsal çalışmalar bir taraftan akrabalık, evlilik ve sanal akrabalık sistemlerini incelerken, diğer taraftan da siyasal antropoloji konusunda örnekler üretti. Bunları, 2000'li yıllarda hazırladığım meninist çalışmalar (Satılık Erkeklik ve Al Kocayı Vur Sopayı adlı kitaplar) ve siyasal antropolojiyi yemek antropolojisiyle (culinary anthropology) birleştiren 'Kürt Mutfağında Ne Pişiyor?' adıyla yayınladığım siyasal antropoloji araştırması izledi.

Çok çeşitli ülkelerde çalışabilmemim farklı nedenleri vardı. Eğitimimi İngiltere ve Amerika'da yapmam ve üniversite yıllarım boyunca birçok farklı

işlerde çalışmam bana esneklik kazandırdı. Amerika’da doktoramı bitirdiğim yıl bir iş krizi vardı ve özellikle doktoralı uzmanlar iş bulamıyorlardı. Kendisi de bilim adamı olan eşimin Berlin’den iş teklifi alması beni, iş olanaklarını incelemek üzere tek kelimesini dahi bilmediğim bir dilin konuşulduğu bir ülkeye gönderdi. Berlin’de çalışmalarım bittiğinde, Türkiye’ye döndüm ve oradan ayrılmayı da hiç düşünmüyordum. Fakat kişisel sorunlar beni bir kez daha yurt dışına ittiğinde, kendimi 30 yıl farklı kıtalarda ve kurumlarda çalışır buldum. Bir kıtadan diğerine geçmek, genellikle bir işte çalışırken bir başka iş yerinden aldığım tekliflerden kaynaklanıyordu. Yani, meslek deneyimlerim geliştikçe ve farklı ülke ve sektörlerde çalıştıkça ortaya çıkan yeni iş imkânları bana yeni yollar çizmiş oldular.

Yukarıda belirttiğim gibi, üzerinde çalıştığım birçok ülke olmasının nedenlerinden biri, üniversite yıllarım boyunca birçok farklı işlerde çalışmamın bana kazandırdığı esneklikti. ODTÜ’den başlayarak piyano öğretmenliği, matematik öğretmenliği, anketörlük, tercüme, bilgisayar teknik yardımcılığı, sosyo-ekonomik veri analizleri, bibliyografik araştırmacılık, Keban Barajı sosyal araştırmaları, Harvard’da öğretim asistanlığı gibi birçok işte ve çoğu zaman da biri-iki işi birlikte yaptığımdan farklı konularda çalışıyor olmak neredeyse bir alışkanlık haline gelmişti. Bu nedenle, bu dönemi izleyen 40 yıl hangi konu ve sektörde çalışacağımı önemsemedim veya bir sektörden diğerine geçmem gerektiğinde ürkmedim. Her sektörde yapmam gerekli iş bence çok basitti ve şu soruyu sormamı gerektiriyordu: *‘Kalkınma yatırımlarından, ülke düzeyinde yarar sağlayabilecek girişimlerden yoksul ve mağdur kesimin yararlanması için ne yapılmalı ve bunların olumsuz sosyal etkiler doğurmasının önüne nasıl geçilmeli?’* Hâlâ bu yolu izliyorum ve genç sosyal bilimcilerin de insanı odak aldıkları sürece, hangi konuda veya sektörde, hangi ülkede çalışacaklarının ikincil plânda kalacağına inanıyorum.

Çağımızın en belirgin sorununun gelir ve fırsat eşitsizliği olduğunu ve bu eşitsizliğin önüne geçilemeyecek bir hızla ilerlediğini görüyorum. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana gelişmiş ve gelişen ülkelerde salgın hâline gelen bu toplumsal hastalığın yoksul kesimi giderek ve acımasızca sindirdiğini görüyorum. ‘Kalkınan’ ülkelerin istisnasız her birinde kalkınma adı altında atılan adımların toplumsal eşitsizliği büyüttüğünü, kitlelerin “bir kaşık bal” verilerek susturulduğunu gözlemledim. Rüzgârların hızla sermaye yönünde estiği bu durumun karşısına çıkabilecek araştırma ve eylemlerin ancak küçük yararlar sağladığının da farkındayım. Buna rağmen özellikle sosyal bilimcilerin rüzgâra karşı çabalamasının ve böylesine hızla esen fir-

Her sektörde yapmam gerekli iş bence çok basitti ve şu soruyu sormamı gerektiriyordu: *‘Kalkınma yatırımlarından, ülke düzeyinde yarar sağlayabilecek girişimlerden yoksul ve mağdur kesimin yararlanması için ne yapılmalı ve bunların olumsuz sosyal etkiler doğurmasının önüne nasıl geçilmeli?’*

tının toplumsal zararlar yaratacağının bilincinde olarak toplumsal eşitsizliği azaltmak için gayret göstermelerini önemsiyorum. Meslekî yaşamımın her gününde elimden geldiğince yoksul ve mağdur kesimlere yararlı olabilecek veya en azından onları büsbütün mağdur hâle getirmeyecek imkânlar yaratmak için gayret gösteriyorum ve genç sosyal bilimcilerin de aynı gayreti gösterebileceğine inanıyorum.

Harvard'a gittiğimde girdiğim Sosyal İlişkiler Bölümü William James'in adını taşıyan bir binanın tümünü işgal ediyordu. William James, insanların enerjilerinin onda birini bile kullanmadıklarını iddia edermiş. Ben bunun doğru olduğunu sanıyorum. Çalışırken yorulduğumu hiç hatırlamam ve günde 15-20 saat çalıştığım olur. Çalışmayı ve özellikle insanlara yararlı olabilecek çalışmaları çok sevdiğimden yorulmaksızın insanların ezilmesini azaltmaya uğraşırım. Bunun sonucunda da ancak arada bir somut ve olumlu sonuç alabiliyorum. Başarısız olduğumu görmem gayretimi artırıyor, başarısız çabalarımın ders çıkararak daha büyük bir enerjiyle çalışıyorum.

Oysa çalışma yaşamımda tanıdığım ve maalesef iş birliği yapmak zorunda kaldığım birçok sözde sosyal bilimci sürekli olarak 'çok yoğun' olmalarından ve işlerini bu nedenle yapamadıklarından şikâyet etmekte, üstlerine düşen işleri yapmamanın insanlara zarar verdiğini düşünememekte, mevcut enerjilerini içlerinde oldukları bürokrasilerde yer edinmek için harcamaktadırlar.

Düşük enerjinin ve bir türlü bir iş bitirememenin temel nedeni, kanımca yaptığımız işi kendimiz kadar sevmemektir. Kendi ihtiyaçlarına diğer insanların sorunlarından daha fazla önem veren, bilimsel yetersizliğinden dolayı öz güvenden de yoksun olan birçok sosyal bilimci 'kalkınma' alanında çalışmalarına rağmen, başkalarına yardım etmeyi değil, bir sonraki ayda maaş almayı amaçlamaktadır. Oysa, ben insanlara yardımcı olabilmeyi seviyorum ve çalışırsam, en azından arada bir bu konuda başarılı olabileceğime inanıyorum. Bu inancım yukarıda sözünü ettiğim sermaye ve sermaye taraftarı çarpık siyasal düzenin tüm engellemelerine rağmen ve belki de bana huzur verdiği için süregeliyor. Dale Carnegie, başarılı olabilmek için yaptığımız işi sevmenin yanında kendi kendimize cesaret telkin etmemizi, heyecanlı insanlarla birlikte olmaya çalışmamızı ve kafamızda heyecanlı düşünceler yaratmamızı önermiştir. Ben de bu nedenle genç sosyal bilimcilerin cesaretli ve heyecanlı insanlarla çalışmalarının yararlı olacağına inanıyorum. Kendi meslek yaşamım boyunca heyecanımı gençlerle paylaşarak, onlara cesaret ve bilgi vermeye çalıştım. Yaptığım en iyi iş belki budur.

Meslekî yaşamımın her gününde elimden geldiğince yoksul ve mağdur kesimlere yararlı olabilecek veya en azından onları büsbütün mağdur hâle getirmeyecek imkânlar yaratmak için gayret gösteriyorum ve genç sosyal bilimcilerin de aynı gayreti gösterebileceğine inanıyorum.

Harvard'da olduğum yıllar çalışmaları hakkında bilgi edinmeye zamanım olmayan fakat uzun süre bizim bölüm başkanlığımızı yapmış David McClelland vardı. O bazı insanların bir şey başarmak, bir şey yapmak için arzu duyduklarını, çoğu insanın ise böyle arzuları olmadığını izlemişti. Birinci gruptaki insanlar zamanlarını yaptıkları şeyleri daha iyi yapmayı düşünmekle geçirmek alışkanlığına sahipti.

Ben de hiç bıkmadan yaptığım işi daha iyi yapabilmek için uğraşırım. Hatta şu anda birlikte çalıştığım genç meslektaşlarım bir sunumu defalarca değiştirdiğimi, iyi anlaşılması, mantık hataları olmaması, veri eksiklikleri kalmaması için sürekli yeni analizler önerdiğimi bilirler. Bazen ekip olarak hazırladığımız bir raporu, oluşturmaya çabaladığımız bir yaklaşımı o kadar çok kez okur ve değiştiririm ki 'Ayşe Hanım, artık bir sorun bulmayın lütfen', diye geri gönderildiğini bile bilirim.

Uygulamalı sosyal bilim alanındaki değerlendirmelerimizin ve yazdıklarımızın iyi olabilmesi, varmak isteyeceğimiz ana sonuçları önceden ve çok iyi irdelememizi gerektirir. Ana hedefler belirlendiğinde, gerekli veriler ve veri analizi de belirlenmiş olur. Uygulamalı sosyal bilimlerdeki genel sorun ise, çok sayıda başlık altında sonsuz sayıda gözlemin arka arkaya dizilerek sayfa doldurulmasından doğar. Tek bir sayfada toparlayamayacağınız hiçbir sonuç olmamalıdır.

Örneğin temel sorunuz 'Bu yatırımın yoksullara yararının dokunması hangi koşullara bağlıdır?' ise bu sorunun cevabı 10 sayfalık bir liste olmamalıdır. Aynı şekilde, 'Bu yatırımın sosyal zararları nasıl engellenir?' sorununun yanıtı yüzlerce maddeden oluşmamalıdır. Bu şekildeki yanıtlar olsa olsa sosyal konularda hiçbir şey yapılmaması sonucunu yaratır. Bu nedenle genç sosyal bilimci üstünde çalıştığı sorunu birkaç ana madde ile özetlemeyi ve sorunu çözebilecek girişimleri de az ve öz olarak ortaya koymayı amaçlamalıdır. Aynı zamanda birçok çevre konularına odaklanmış şirketin yaptığı gibi sayfa doldurarak, binlerce sayfa rapor ve ek hazırlayarak, temel sorunu anlaşılabilir hâle getirmenin ne doğal ne de sosyal çevre sorunlarının saptanmasına ve çözümüne yardımcı olacağını da bilmelidir.

Genç sosyal bilimciler başarılı olabilmek için önerebileceğim şu ilkeleri dikkate alabilirler: Sosyal bilimci, yoksul ve mağdur kesimleri gelir ve fırsat eşitsizliğinin pençesinden kurtarmayı, onların sorunlarını saptamayı ve çözmeyi amaçlamalıdır. Kalkınma, toplumlardaki eşitsizliği gidermeyi, azaltmayı gerektirir. Bu amacı gerçekleştirmek için niteliksel ve niceliksel yöntemlere eşit ağırlık verilmelidir. Yaptığımız işi çok sevmeliyiz. Kendi

Uygulamalı sosyal bilimlerdeki genel sorun ise, çok sayıda başlık altında sonsuz sayıda gözlemin arka arkaya dizilerek sayfa doldurulmasından doğar. Tek bir sayfada toparlayamayacağınız hiçbir sonuç olmamalıdır.



Şu anda yaşadığım Westvirginia'da köpeğimi ormanda gezdirenken...

ihtiyaçlarımızı diğer insanların sorunlarından daha fazla önemsiyorsak, sosyal bilim dışında bir meslek seçmekte yarar vardır. Benzer konularda yapılmış çalışmalardan çekinmeden yararlanmalı ve bu çalışmalardan yararlandığımızı da açıkça belirtmeliyiz. Hiçbir fikir bütünüyle yeni değildir ve her çözümün bir şeceresi vardır. Bunları öğrenmek ve paylaşmak yaptığımız araştırmayı daha az 'orijinal' kılmaz.

Başkalarının fikirlerinden yararlanmak ve farklı fikirleri, eserleri ve deneyimleri mümkün olduğu kadar çok incelemek, sosyal sorunları daha iyi anlamamıza ve daha etkin çözümler düşünmemize yardımcı olur. Dinlememiz gerekli en önemli fikirler ve öneriler sorunlarını çözmeye çalıştığımız insanlardan gelir. Bu insanları dinleme yeteneklerimizi geliştirmeli, katılımcı çözümleri aramalı ve iyi dinlememizi kolaylaştıran bilimsel yöntemleri öğrenmeliyiz.

Uygulamalı sosyal bilim, bize dinleme ve okuma yeteneklerimizi geliştirebilecek bir eğitim ve öğrenim ortamı sağlar. Sosyal araştırma yaparken çok iyi bir okula gitmiş gibi bilgileniriz ve bu yaşam okulunda öğrendiklerimizi küçümsemeyip, halktan ne kadar şey öğrendiğimizin bilincinde olmalıyız.

Her şeyi bilmemiz imkânsız olduğuna göre, sosyal sorunları öncelemeyi ve çözmeye uğraşmayı ertelememeliyiz. Biran evvel, talebeliğinizin ilk yıllarında başlayarak çalışma hayatına atılıp, yaptığımız yanlışlardan da ders almalıyız.

Yoksul ve mağdur kesimler için verdiğimiz her çaba olumlu sonuç veremeyebilir; bu cesaret ve heyecanımızı azaltmamalı, tersine enerjimizi artırmalıdır. Yanlış teşhisler yapabilir, yanlış öneriler geliştirebiliriz; bunları en aza indirmenin en iyi yolu, teşhis ve önerilerimizi incelediğimiz insanlarla paylaşmaktır. Sorununu çözeceğimiz insanlara ters gelen bir çözüm genellikle yanlıştır. Rüzgâr ne yönde eserse essin doğru olanı yazmalı ve düşünmeliyiz. Araştırma veya plânlama işleri bize parasal menfaat sağlasa bile, doğru olandan vazgeçmemeliyiz. Kendimizin de zevkle ve ilgiyle okumak istediğimiz kitaplar yazmalı ve yazdıklarımıza inanmalıyız.

Yaptığımız işi çok sevmeliyiz. Kendi ihtiyaçlarımızı diğer insanların sorunlarından daha fazla önemsiyorsak, sosyal bilim dışında bir meslek seçmekte yarar vardır. Benzer konularda yapılmış çalışmalardan çekinmeden yararlanmalı ve bu çalışmalardan yararlandığımızı da açıkça belirtmeliyiz. Hiçbir fikir bütünüyle yeni değildir ve her çözümün bir şeceresi vardır.



Çalışma odamdan bir görüntü



Evimden Shenandoah ırmağı ve kırsal peyzaj, 2009

AYŞE KUDAT'IN ÇALIŞMALARININ KRONOLOJİSİ

2014

Verilen Sözler Tutulan Sözler TR



2013

Verilen Sözler Tutulan Sözler



2012

Dünya Bankası'nın Sonuç Odaklı Program Adlı Kredi Sistemi:
İyi Bir Amaca mı Hizmet Ediyor?



2011

Researches About Marriage and Kinship in Turkey (alıntı)
Midyat ve Tur Abdin'den Yansımalar (alıntı)
Lobi Şirketlere Karşı Sektörel Organizasyon: Komünizm Sonrası
Rusya'daki Şirket-Devlet İlişkisinin Analizi (alıntı)



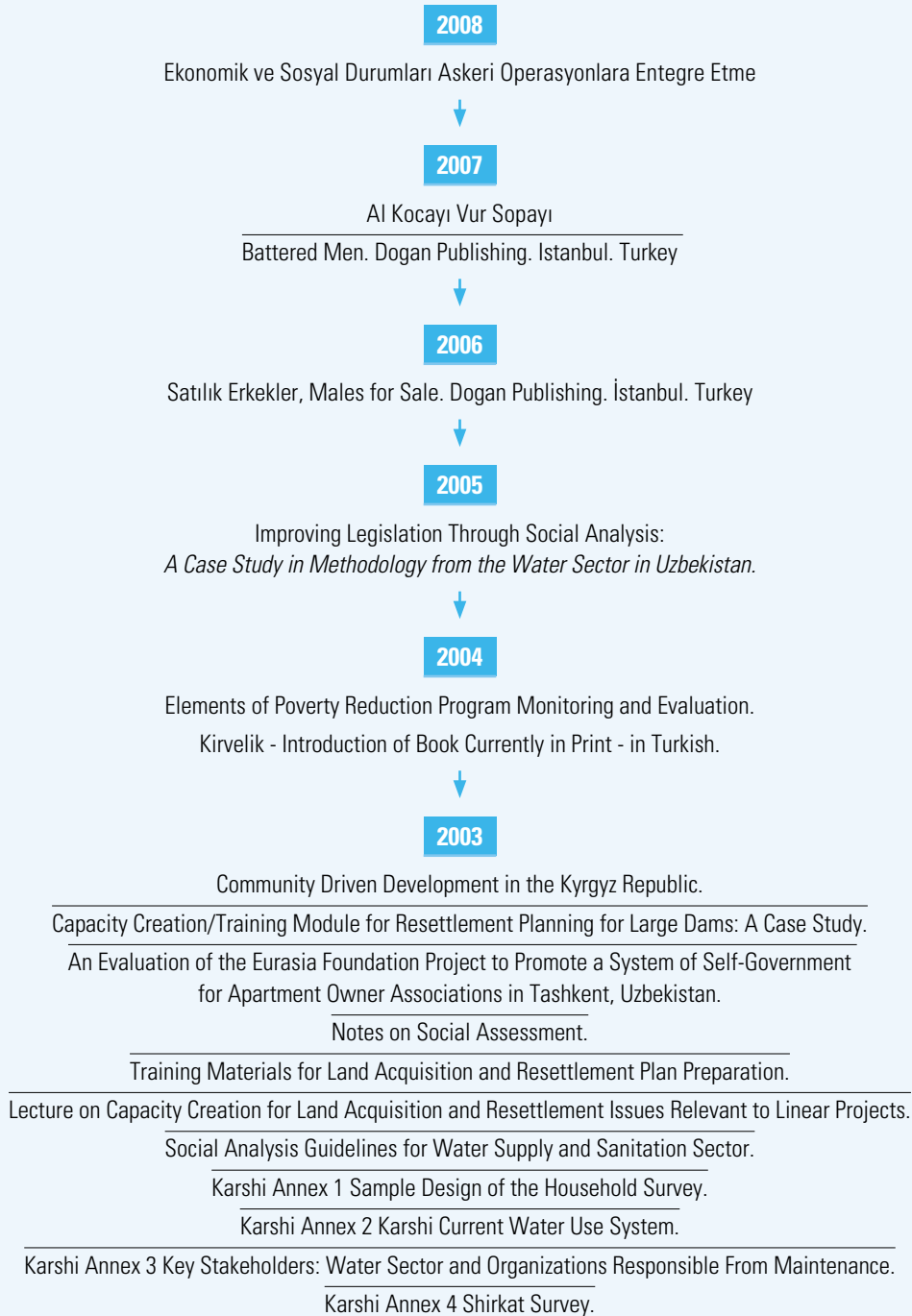
2010

Sosyal Etki Değerlendirmesi, Yeni Delhi'deki Hindistan Sosyal Kalkınma Konseyi'ndeki
Dinlenme İzni Politikaları ve Detaylarının Sosyal Etki Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma Raporu (alıntı)
Antropolojik (modül) Sosyal Etki Değerlendirmesi (alıntı)
Ekonomik ve Sosyal Durumları Askeri Operasyonlara Entegre Etme
Kürt Mutfağında Ne Pişiyor ?



2009

Sahra Altı Afrika'daki Gayri Sıhhi Müessese Yönetmelikleri Düzenleme
Politikaları Özellikle Bilimsel Olarak Desteklemeyi Hedefleyen EACH-FOR Projesi
Çevresel Değişim ve Zorunlu Göç Senaryoları (alıntı)
ŞARTLI NAKİT AKTARIMI, Dünya Bankası Politikası Araştırma Raporu (alıntı)



Karshi Annex 5 Household Survey.

Karshi Annex 9 Legal Aspects of Farm Lease.

Karshi Annex 10 General Healthcare System Situation in the Kashkadarya Region.



2002

In Turkish - İstimlak Planlaması Eğitimi.

Notes on Baku Tblisi Ceyhan Pipeline.

Capacity Building for Social Safeguards: Example of a Large Dam Project Lecture.

The CDD Context in Central Asia: Local Institutions and Social Capital
in Kyrgyz Republic, Tajikistan and Uzbekistan.

The Context for Community Driven Development in Uzbekistan.

Seminar Presentation on Conflict.

A Model For Socio Economic Study For Resettlement Action Plans: A Linear Case Study From Georgia.

Life In Nakhichevan Autonomous Republic: A descriptive study of social and economic conditions.

How To Measure People's Attitudes Concerning Water?

Presentation to the New Nigeria Foundation Board.

Social Assessment - Food for Thought.

Working Paper on Social Analysis of HIV/AIDS Projects.

Working Paper on Social Analysis Guidelines for Transportation Sector Investments.

A Model For Socio Economic Study For Resettlement Action Plans: A Linear Case Study From Turkey.

Working Paper on Social Analysis Guidelines for Water Supply and Sanitation Sector.

Social Assessment and Stakeholder Participation in Field Guide to Appropriate Technology.



2001

A Training Module for Stakeholder Participation in Project Design.

Baku-Tblisi-Ceyhan Oil Pipeline Survey.

Information Needs for Strategic Social and Environment Action
for the proposed Ucucu-Port Velho Pipeline Investment.

Key Elements of the New Turkish Expropriation Law and Implications for the BTC Project.

It Looks Good On Paper Difficulties Encountered in the Implementation
of the Newly Amended Expropriation Law.

Briefing Note on Land Acquisition and Resettlement Issues Associated with the BTC Project.

Community Driven Development a Review of the East Asia and Pacific Region Projects in Six Countries.

A Strategic Water Quality Improvement Plan for Thai Lake.

Coping with Inadequate and Unreliable Water Supply.
 Identification of Key Social Development Issues.
 Karshi Pumping Cascade Rehabilitation Phase I Project Social Assessment Report.
 Model for Social Assessment on Rural Finance Projects.
 Social Dimensions of Water.
 Lecture on Social Assessment with An Example from the Africa Region.
 Working Paper on a Model for Social Impact Monitoring for Rural Transport.
 Socio-economic Impact Monitoring Plan for Çoruh River Basin in Turkey Development Initiative.
 Working Paper on Tools and Methodologies for Social Assessment.
 Transformed State Agricultural Farms: Characteristics and Involvement in Water Management Issues.
 Realizing the Promise of the Grand Arch A Case Study of A Community in Uzbekistan.



2000

Integrating HIV/AIDS Concerns in Transport Planning.
 Socio-economic Characteristics of Communities in the Proposed Ilisu Dam Area
 and Review of Select Land Acquisition and Resettlement Issues.
 Lecture Notes on the Ilisu Dam Resettlement Issues.
 Integrating Quantitative and Qualitative Research in Development Projects.
 Participation and Social Assessments: How Do They Enhance Bank-Client Relationships?
 Social Assessment and Agricultural Reform
 in Central Asia and Turkey - Social Dimensions of Agrarian Transformation.
 Social Assessment and Agricultural Reform in Central Asia and Turkey - Highlights of the Case Studies.
 Social Assessment and Agricultural Reform
 in Central Asia and Turkey - Azerbaijan Agricultural Development and Credit Project.
 Social Assessment and Agricultural Reform
 in Central Asia and Turkey - Sanliurfa-Harran Plains On-Farm and Village Development Project.
 Social Assessment: A Comprehensive Framework for Development Initiatives.
 Social Development Dimensions of Bank-Financed Water Sector Projects.
 Sample Resettlement Action Plan.
 Addressing Social Development Issues in Rural Middle East.
 Social Assessment of the Uzbekistan Water Supply, Sanitation and Health Project.

1999

People's Priorities - An Update of Poverty Assessment and Consultations with the Poor in Azerbaijan.
 Summary of Study on Ethnicity in Central Asia.

Community Response to Environmental Destruction:
Social Assessment of the Impacts of the Caspian Sea Rise.

Dissemination Note - Social Assessment
for Sanliurfa-Harran Plains Agricultural Development Project in Turkey.

Older People in Transition Economies: An Overview of Their Plight in Europe and Central Asia Region.

Older People in Transition Economies:
An Overview of Their Plight in Europe and Central Asia Region - Graphs.

A Working Paper on Ethnicity in Central Asia.

Social Assessment for the Turkey Forest Sector Review.

Sanliurfa Harran Plains On-Farm and Village Development Project.

Social Assessment of the Azerbaijan National Environmental Action Plan:
A Focus on Community Responses to the Caspian Sea Environmental Disaster.

Working Paper on the Social Dimensions of Agricultural Development in ECA: Knowledge Vacuum.

A Note on the Social Assessment of the Azerbaijan Agricultural Development & Credit Project.

Water Supply and Sanitation in Uzbekistan - in Russian.



1998

Potable Water and Sanitation Issues in the Aral Sea.

Internally Displaced People in Azerbaijan - A Social Assessment
for the Azerbaijan Pilot Reconstruction Project.

Working Paper on the Social Assessment for the Azerbaijan Agricultural Development and Credit Project.

A Working Paper on Social Assessment for an Urban Transport Project.

Overview of Water Supply and Sanitation in Central Asia.

Putting Peoples' Perspective into Environmental Action Plans in the Caspian Sea Communities.

Russia Municipal Water and Wastewater Project Social Assessment Working Paper.

Social Assessment Identifies Urban Transport Priorities in the Kyrgyz Republic.

Social Assessment in Transition: The Experience of the Russian Coal Sector.

Social Assessment Prioritizes Urban Water and Wastewater Problems in Russia.

Case Study on Water Supply and Sanitation in Uzbekistan.

Water Supply and Sanitation in Uzbekistan.

Social Impacts of the Rising Levels of Caspian Sea on the Coastal Communities of Azerbaijan.

Social Assessment Identifies Urban Transport Priorities in the Kyrgyz Republic.

1997

Social Assessment for Better Development Case Studies in Russia and Central Asia.

Kentsel Yeniden Yerleşim

Strengthening Ashgabat's Urban Transport System.

Social Assessments for Better Development. Case Studies in Russia and Central Asia.

Restructuring of the Mining Sector in Russia (in Romanian).



1996

A Case Study For Social Support For A Transport Project In Ashgabat.

Development of a Social Scientists Network - A Concept Note.

Russia Coal Sector Restructuring Social Assessment.

Observations on Need of Social Assessment of St. Petersburg Center City Rehabilitation Project.

Working Paper: Social Assessment of an Agricultural Project in Saniurfa, Turkey.

Post Soviet Issues of Ethnicity in Central Asia.

Social Assessment - Participatory Irrigation Management in Turkey.

Ashgabat Urban Transport Project Report of A Social Assessment.

Uzbekistan: Water Supply, Sanitation and Health Project Water Vendors Survey.

Uzbekistan: Water Supply, Sanitation and Health Project Salinity Taste Tolerance Assessment.



1995

Presentation on Participation and Social Assessment.

Promoting Women's Participation.

ECA-MNA Experience in Social Assessment and Participation: A Sound Basis for Further Progress.

Modeling Household Responses to Water Supply: A Service Quality Approach.

Promoting Participation in the Aral Sea Program.

Turkmenistan Water Supply and Sanitation Needs Assessment.

Urban Environmental Audits- Networking and Participation in Six Mediterranean Cities.

Yeniden Yerleşim Planlaması Uygulaması İzleme ve Rehabilitasyonu.

Azerbaijan: Baku Water Supply Rehabilitation Project.

Social Assessment and the Batu Water Supply Project.

Uzbekistan Water Supply, Sanitation and Health Project Needs Assessment.

1994

Impressions from Kizyl Orda on Water Supply and Sanitation Issues.

A Model for Social Assessment for Large Scale Urban Water Supply Projects: An Example from Central Asia.

A Social Assessment of the Baku Water Supply Project.

1993

Reliability of Urban Water Supply in Developing Countries: The Emperor Has No Clothes.



1992

Testing for Gender Effects in Water Supply and Sanitation Choices for Households:
Living Standards Measurement Surveys for Cote D'Ivoire, Ghana and Jamaica.

Women in Development (WID) Components for Rural Water Supply and Sanitation (RWSS) Projects:
Findings of a Study in Rural Sindh, Pakistan.

Targeting Poor Women Where They Live and Work: A Case Study of the Water Sector in Chittagong, Bangladesh.
Turkey Marine Pollution.

Why a Women in Development Component Should Be Part of a Rural Water Project and
What Such a Component Should Comprise: The Case of Sindh, Pakistan.



1991

A Discussion Note on Women in Transport in Africa.

A Study On Income Generating Project for Rural Women of Sindh Province of Pakistan.

An Institutional Note on Istanbul Water and Sewerage Administration (ISKI).

Ataturk's Impact on the Status of Turkish Women.

Gender in Urban Water and Sanitation Sector in South Asia.

Neglected Women in Development (WID) Issues in Infrastructure Systems.

Sharpening Focus on Women and Infrastructure.

Special WID Components for Water Supply Projects: A Study from Rural Sindh.

Urban Women and Infrastructure.

Common Threads between the Japanese Plan of Action for Women and the Global Third World Women's Agenda.

Rapid Appraisal Techniques are Useful for the Identification of the Role of Women
in Urban Water Supply and Sanitation.

Women and Reliability of Infrastructure Services.

1990

Gender and Water Supply in Chittagong: A Case Study.



1989

Institutional Framework for WID in Malawi.

Participation of Women in Rural Road Maintenance
in Sub-Saharan Africa: Select Issues for Policy Consideration.

1988

Communications, Women and Settlements Management.
 Women's Participation in Human Settlements Management.



1985

Women And Human Settlements.



1982

The Impact of Rural Access Roads on Migration and Family Formation Patterns.
 Government of Kenya Summary of Land Use Patterns Final Report Vol.1.
 Government of Kenya Land Use Inventory Final Report Vol. 2.
 Government of Kenya Aerial Survey of Land Use Final Report Vol. 3.



1981

Participation of women in Rural Access Road Programme in Kenya.
 A Baseline Study of Rural Access Roads in Kenya.
 Changes from the Baseline Rural Access Road in Kenya.
 Characteristics of Labourers Employed by the Rural Access Road Programme in Kenya.
 Rural Access Roads within an Integrated Regional Perspective, Volume I.
 Rural Access Roads within an Integrated Regional Perspective, Volume II.

1980

Female Labor Force Participation Trends in the Developing World: 1965-1975.
 The Changing Composition of Europe's Guestworker Population.
 Changes in the Nutritional Status of Children in Impact Areas of Rural Access Roads 1979-80.



1979

Women in Migration: A Third World Focus.

1975

Emigration Effects on The Turkish Countryside: A Representative Study of Settlement Units.
 Unterschiede in der Wohnungsversorgung Deutscher und Ausländischer Arbeiter (German).
 Stabilität und Veränderung der Türkischen Familie: Vergleichende Perspektiven (German).



1974

Gemeinschaftsunterkünfte für Ausländische Arbeitnehmer in Berlin (German).
 International Labor Migration A Description of the Preliminary Findings
 of the West Berlin Migrant Worker Survey.
 International Labor Migration: A Description of the West Berlin Migrant Worker Survey.
 Price Discrimination in the West Berlin Housing Market.
 Yurtdışına İşgücü Göçünün Yöresel Boyutları.



1971

- Peasant Conceptions of Community Power Structure: A Comparative Study of Two Turkish Villages.
 Ritual Kinship in Eastern Turkey.



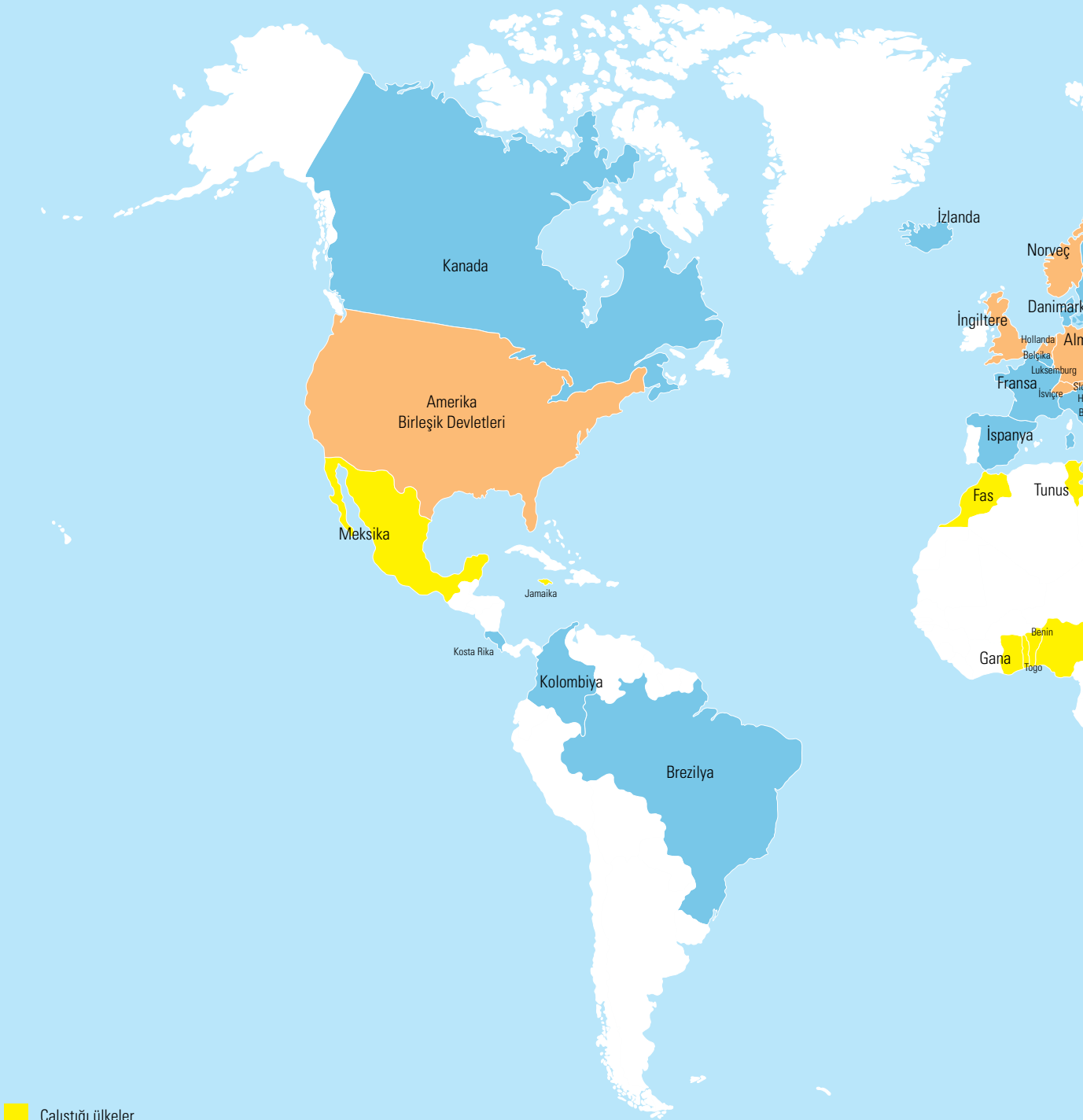
1970

Patron -Client Relations: The State of the Art and Research in Eastern Turkey.



1965

Kidnapping and Elopement in Rural Turkey.



- Çalıştığı ülkeler
- Uzun süre yaşadığı ülkeler
- Gezdiği ülkeler





Ortaokulu ve liseyi Bahçelievler Deneme Lisesi'nde okudu ve Deneme Lisesi'nin Matematik Bölümü'nü 1961'de bitirdi.



ODTÜ Ekonomi Bölümü'ne kayıt oldu.

Keban Barajı'nın yapılması dolayısıyla sosyal ve ekonomik çalışmalar yapan ekip içerisinde yer alarak profesyonel meslek hayatına atılmış oldu.



Oxford Üniversitesi'nde Sosyal Antropoloji üzerine lisans programına katıldı.



Doktorasını tamamladı. MIT'de doktora sonrası bir çalışma yaparak kirvelik konusunda bir Türkçe kitapla bir iki makale yayınladı.



Ankara'da doğdu.

Aynı zamanda Harvard'da öğretim üyeliği yardımcılığı yaparken, Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) siyasal antropoloji alanında araştırmalar da yaptı.



Harvard Üniversitesi'nde Sosyal İlişkiler Bölümü'nde doktora başladı.

Berlin'de "Uluslararası Yönetim Enstitüsü"nde (IIM) çalıştı.

Batı Berlin Karşılaştırmalı Sosyal Araştırma Merkezi'nde, Berlin ve diğer belli başlı endüstri merkezlerinde sayıları milyonları geçen "misafir işçi"lerin sorunlarını incelemesine izin verilmesi şartıyla kabul etti.

Maryland Üniversitesi'nde Sosyal ve Fiziksel Antropoloji dersi verdi.

Kirvelik konusunda siyasal antropoloji alanında bir kitap yazdı ve bu kitabı 2000 senesinde tekrar basıldı.



Kızı Senem doğdu.



Türkiye Kalkınma Vakfı'nda danışmanlık, aynı yıllarda ODTÜ'de öğretim görevliliği yaptı.

Danimarka Uluslararası Kalkınma Ajansı'nda Kenya'nın Kırsal Kalkınma Programı'nda çalıştı.



HABITAT'ın Nairobi merkezinde içme su, atık su ve çevre konularını kapsayacak çalışmalar yaptı.

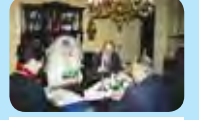
Dünya Kadın Konferansı'nın koordinatörü olarak Viyana'ya gitti.

HABITAT'a geri döndü ve Kadın ve Konut konusunda çalışmalara başladı.

Dünya Bankası'nda Ekonomik Kalkınma Enstitüsü'nde (EÖİ) Kalkınmada Kadın (WID) danışmanı olarak gelişmekte olan ülkelerde projeler geliştirmek, eğitim vermek ve araştırma yapmakla görev aldı. Habeşistan, Malawi ve Malezya'da da uzun süren tetkikler yaptı.

Dünya Bankası'nın su ve sanitasyon (atık su) politikaları biriminin başında bulunan Curt Carnemark'ın yanında göreve başladı ve ilk olarak Endonezya'ya gitti. Aynı zamanda Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Fildişi Sahili, Gana ve Jamaika'da da araştırmalar yaptı.

Sosyal değerlendirme (Social Assessment) ve sosyal risk yönetimi (Social Risk Management) konularında önemli çalışmalar yaptı. Sosyal değerlendirme sürecini Vorkuta'da başlattı.



Jonathan Brown ile evlendi.

1990

Çevre Sosyolojisi alanında çalıştı. Aynı dönemde METAP adlı ve UNDP, EIB ve EBRD'nin ortak olarak yürüttüğü bir programda çalıştı.

1993

Türkiye Kırsal ve Kentsel kalkınma Vakfı'nın kuruculuğunu ve Yönetim Kurulu üyeliğini yaptı (1993 - 2009).

1994

Ortadoğu, Kuzey Avrupa/Asya ve Orta Asya ülkelerinde Sosyal kalkınmada yöneticilik yaptı.

1995

1997

Mozambik'teki yol projelerinde çalıştı ve Ulaştırma Bakanlığı çerçevesinde yoksulluk, kadın ve AIDS adlı bir birim kurulmasını sağladı.

1998

2000

Dünya Bankası'ndan ayrıldı ve sosyal değerlendirmeye uğraşan bir danışmanlık firması kurdu. Banka'dan ayrıldıktan sonra da Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Kazakistan'da sosyal değerlendirmeler yapmaya devam etti.

2004

Türkiye-Gürcistan Petrol Hattı çerçevesinde Kamulaştırma ve Yeniden Yerleşim Eylem Planı hazırlığında proje yöneticiliği yaptı.

2005



Kalkınma Atölyesi Kooperatifi ortağı oldu.

2006

Batı Afrika Gaz Boru Hattı (Nijerya, Benin, Togo, Gana) için bir Kamulaştırma ve Yeniden Yerleşim Eylem Planı hazırladı.

2008

British Petroleum tarafından Papua Yeni Gine'de yapılan büyük bir LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) tesisinin kamulaştırma ve iskân planlarını hazırladı ve sonrasında uygulamaları denetledi.

2010

Uluslararası Finans Şirketi ve uluslararası ticari bankaların finansmanıyl bir Türk-Avusturya Konsorsiyumu olan Enerjisa tarafından inşa edilen barajların izlemesini yaptı.



Siyasal antropolojiyi yemek antropolojisiyle birleştiren araştırmasını Kürt Mutfağı'nda Ne pişiyor? kitabı yayımladı.



Feminist yaklaşımın bir benzeri olarak, adına meninist dediği bir dünya görüşü ortaya attı. Satılık Erkeklik, Al Kocayı Vur Parayı adlı eserlerini bu görüş çerçevesinde yazdı.

Malawi üzerine bir dış ticaret araştırmasında uygulanabilecek politikaların yoksulluğa etkisi üzerine danışmanlık yaptı.

ABD West Virginia'da yaşıyor.



Rüzgâra Karşı Yarım Yüzyıl Sosyal Kalkınma

AYŞE KUDAT

“Yoksul ve mağdur insanların sorunlarının ortaya konulup giderilmeye çalışılması, ‘düzen karşıtı’ olarak algılanan ve sermayenin ve onu temsil eden siyasi sistemin işine gelmeyen bir anlayıştır. Tersine, kurulu düzen boynu bükük, itaatkâr, ucuz işgücü kullanarak, sistemi sarsmadan, siyasi istikrarı bozmadan zengini ve güçlüyü daha da güçlü hâle getiren bir yolu seçmiştir. Bu sistem içerisinde sermaye ile siyasal iktidar uyum içerisinde hareket ederek karşılıklı konumlarını kuvvetlendirirken kazançları daha âdil bir biçimde paylaşmayı gerektiren uygulamaları mecbur olmadıkça desteklemezler. Bu nedenle insanları yoksulluk ve mağduriyetten az da olsa kurtarmak için yapılan her çaba rüzgâra karşıdır.”

ISBN 975983634-3



9 789759 836344